

„ÍGY SZÓL AZ ÉN ÚRAM, AZ ÚR...”

Tisztelő írások Fodor Ferenc professzor úr 65. születésnapjára

Hit és Kultúra
6.

Sorozatszerkesztő
Csorba Dávid

TÁMOGATÓK:

SÁROSPATAKI
REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNYEI

KÁROLI GÁSPÁR
REFORMÁTUS EGYETEM

TISZÁNINNENI REFORMÁTUS
EGYHÁZKERÜLET

„ÍGY SZÓL AZ ÉN ÚRAM, AZ ÚR...”

Tisztelgő írások Fodor Ferenc professzor úr 65. születésnapjára

Szerkesztők:

Csorba Dávid
Lapis József
Szatmári Emília

Hernád Kiadó
Sárospatak, 2021

„...Így szól az én uram, az Úr...”

Tisztelegő írások Fodor Ferenc professzor úr 65. születésnapjára

Tiszáninneri Református Egyházkerület Hernád Kiadó

Sárospatak, 2021

www.hernadkiado.hu

© Sárospataki Református Teológiai Akadémia

© Hernád Kiadó

© Szerzők és szerkesztők

Borítóterv: Asztalos József

Tördelés: Lapis-Lovas Anett

Olvasószerkesztő: Lapis József, Szatmári Emília

Készült a Kapitális nyomdában, Debrecenben.

Igazgató: Kapusi József

ISBN: 978-615-5787-26-3

ISSN: 1785-8895

A címlapon az Életfa (Szándék és megvalósítás) c. festmény látható.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
Fodorné Nagy Sarolta: Köszönetnyilvánítás	13
TANULMÁNY, ESSZÉ, TUDOMÁNYOS ISMERETKÖZVETÍTÉS	16
Balogh Milán: A Szentlélek elleni bűn	17
Barabás László: Kántor-tanítóképző Főiskola Marosvásárhelyen. A főiskola története az első évtizedben (1990–2000)	25
Fodor Áron: Milyen a szeretet?. A szeretet jellemzői a visegrádi népek 16–17. századi első protestáns bibliafordításaiban az 1Kor 13, 4–8 alapján. Etimológiai elemzés	39
Fodor Dániel: Zeolitkristályok oldódása	63
Fodor Tamás: A–Ω	69
Homoki Gyula: Augustinus ideális prédikátora <i>A keresztény tanításról</i> című művében	81
Hörccsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium borászata a 19. században (1800–1850)	
Juhász Tamás: Zsinati egyházkormányzat és a vitatott püspöki tisztség	103
Kozma Zsolt: Én is élő tagja vagyok (Karácsonyi igehirdetés)	115
Máté névtáblája és a nők	118
Kustár György: Jézus Isten üzenetének megtestesülése	121
Lapis József: „És övé marad mindörökre” Dsida Jenő: <i>Tíz parancsolat</i> , X.	143
Alfred Mengel: Johannes Calvin und die Bienen	149
Pecsuk Ottó: A vak szemeknek megnyílása mint eszkhatológiai jel Tóbit könyvében	165
Peres Imre: Reménység a halállal szemben	177
Róna Tamás: Az Örökös éjszakáján	
Rózsa Dávid: Játzmák és áldozati szerepek az Ószövetség történeteiben	197
Sinkovicz Richárd: Gondolatok a Zsolt 1,1-2 verseihez	215
Somogyi Alfréd: Református teológusképzés Felvidéken	219
Steinbach József: Az igehirdetés mint szenvedély, Rudolf Bohren homiletikája	257
Szabó Márk: „Mi az ember?”	265
Szatmári Emília: A hamis sáfár példázata. Igetanulmány	271

ÉGER GÁBOR: A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEMPLOM KÉPEKBEN	278
KÖSZÖNTÉS, VISSZAEMLEKEZÉS, MEDITÁCIÓ	280
Bódisz Attila: Támasza lenni léleknek és közösségnek	281
Csernus Tamás: Tóvá lett a délibáb	283
Csernus Tamásné Kodácsi Margit Zsófia: „...de akik az úrban bíznak...” (Ézs 40,31)	287
Csernus-Phillips Krisztina: Krisztusi útravaló	293
Csernus Tamás: Kimondott szavak...	295
Dávid István: Találkozások. Egy egyházzenesz naplójegyzetei	297
Fejér Zoltán László: Hűség és felkészültség	309
Feldmájér Péter: Homályos portré elnagyolt ecsetvonásokkal. (Fodor Ferenc nagytiszteletű úr 65 éves)	313
Fülöp G. Dénesné Suba Ilona: Mementó... Lélekutazás Nagykőröstől Marosvásárhelyig	319
Halász Emília Erzsébet: Teljes szívvel a Biblia világában	323
Henter György: A marosvásárhelyi Vártemplom a 21. század első negyedében	325
Horkay Anna: A Sárospataki Református Egyházközség gyülekezeti kirándulásai	329
Kádár Ferenc: Nagycsütörtöktől húsvétig. Meditációfüzér ünnepnapjainkra	337
Lakatos Nella: Köszöntés	345
Mátyás Péter: Hogyan lett a Sárospataki Református Egyházközség lelkipásztora dr. Fodor Ferenc?	347
Nagy Tibor: Közös örökség. „Uram, te voltál hajlékunk nemzedékről nemzedékre” (Zsolt 90,1)	349
Őri Máté: Délvidéki kiszállás	351
Pásztor Dániel: Ünnepi beszéd a megújult sárospataki református templom átadása alkalmából	355
Pásztor Gyula: A gyülekezet éneke	357
Varga László: Ferikéből Nagytiszteletű Úr...	365
BESZÉLGETÉS FODOR FERENCCEL	369
SZERZŐK	372

ELŐSZÓ

Fodor Ferenc Nagytiszteletű Úr, Tanár Úr legutóbbi kollégiumi igehirdetésében használta ezt a kifejezést: *Isten-biztonságban*. Tírusz, a gazdag és legalábbis részben bevehetetlennek hitt föníciai városállam bukása történetének egyik üzenetét fogalmazta meg Ezékiel próféta könyve 27. fejezetének válogatott versei alapján ekképpen: magabiztosság helyett éljünk Isten-biztonságban!

Különös fogalom ez: Isten-biztonság. A szótárakban nem találjuk, az interneten nincs rá egyetlen találat sem. Mégis mindenki érti első hallásra, olvasásra, annyira világos, egyértelmű: a magunkba vagy másokba vetett bizalom helyett életünket bizzuk egyedül Istenre! Olyan kifejezés ez, amely azonnal megragad, nem csupán megjegyezzük, de fel is idézzük, újra és újra meggondolhatjuk és választhatjuk élethelyzettől függően és attól függetlenül. Élhetünk *Isten-biztonságban*. És akkor átértékelődik az addig aggasztónak tűnő helyzet, a szorongató körülmény, és odabenn békeesség születik: Isten mindenről tud, ura mindeneknek, Ő mindenható és szerető Atya; s azoknak, akik Istent szeretik, minden javukra van.

Napok óta vissza-visszatér ez a különös szó, ez az iránymutató, vigasztaló, bátorító, helyretevő üzenet bennem. És most is ez jön elém, amikor sorra végiggondolom a kötetben megjelent írásokat: a visszaemlékezéseket, köszöntéseket. Mind arról tanúskodnak, hogy Fodor Ferenc ebben az Isten-biztonságban él. Még a tudományos szövegek is közvetlenül vagy közvetetten erről szólnak. És ugyanez az Isten-biztonság látszik kirajzolódni akkor is, amikor – ha csak vázlatosan is – végigtekintjük most az Ünnepelet életének eddig eltelt 65 évét.

Fodor Ferenc Tiszakécskén született 1956-ban, itt végezte alap- és középfokú tanulmányait. Teológiát Budapesten tanult, lelkészi oklevelet 1980-ban kapott. Az 1978/79-es tanévben a teológia szeniora volt. Segédlelkészként szolgált Pestimréren és Kecskeméten. Az 1981/82. tanévben Németországban, a münsteri Wilhelms Egyetem Református Teológiai Fakultásán ószövetségi kurzusokat hallgatott. 1982-ben nyújtott be doktorálási kérelmet a kolozsvári teológiára, de a korabeli politikai viszonyok miatt csak több évvel később kezdhetette meg ott ezirányú tanulmányait, s 1995-ben szerzett tudományos fokozatot, a két világháború közötti korszak után első anyaországi hallgatóként.

1983 és 2010 között Nagykőrösön volt lelképásztor. Az igehirdetés és a pásztori munka mellett a református köz- és felsőoktatás ügye jelentett prioritást szolgálataiban. 1990-ben – felismerve az idők jeleit – mintegy fél évszázadnyi kényszerszünet után életre hívta a református tanítóképzést. Tárgyalásaival biztosította annak kereteit,

infrastruktúráját, munkatársaival megalkotta a főiskola működési szabályzatait, gondoskodott a tanítóképző vezetőinek kinevezéséről, megszervezte az oktatógárdát. Az első években ő maga is tanított a főiskolán, elsősorban bibliai stúdiumokat adott elő. Vezetésével 1992-ben a tanítóképző gyakorlóiskolája, 1993-ban pedig a gimnázium is újra egyházi fenntartású és értékrendű oktatási-nevelési intézmény lett, 2008-ban pedig elindította a református szakképzést a városban.

A nagykőrösi gyülekezet előljárójaként irányította a templom orgonájának felújítását, amelyet követően a hangszer országos, sőt nemzetközi hírnévre tett szert. A nagykőrösi református templom restaurálásának pályázati és egyéb előkészítő munkái az ő vezetésével történtek meg, s ezekre alapozva kerülhetett sor a kivitelezésre 2010 után.

1997-2003 között a révkomáromi Calvin János Teológiai Akadémia ösztöndíjas tanácskészenként tanított. A felvidéki teológusképzésbe bekapcsolódása túlmutat a konkrét szolgálaton, felvillantja Fodor Ferenc elkötelezettségét, felelősségvállalását a trianoni határokon túl élő magyarságért.

A Dunamelléki Református Egyházkerületben 2002-ig különféle tisztségeket töltött be, a szolgálat széles mezijén munkálkodott.

2004-ben a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán közoktatás-vezető és pedagógus szakvizsgát tett.

2010-től a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanára, jelenleg a Bibliai Tudományok Intézetének vezetője, a teológus-lelkész szakfelelőse, a Szenátus tagja.

Oktató-nevelő és tudományos munkája mellett, a sárospataki gyülekezet meghívására, 2013-tól a Sárospataki Református Egyházközség lelkipásztora. E kettős tisztségében a gyülekezet és a kollégiumi ifjúság élő kapcsolatát munkálja. Igehirdetői és lelkipásztori munkáját kálvini szemlélettel, hit- és értékrenddel végzi a Szentírásban kijelentett ígérez ragaszkodva.

A sárospataki templom teljes külső-belső felújítása ugyancsak az ő vezetésével történt 2017-ben. Csak egyet kiemelve még nagyobb vállalásai, értékteremtő munkái közül: a sárospataki református temetőben nyugvó egyházi, kollégiumi, városi, ösztársadalmi és kultúrtörténeti szempontból kiemelkedő személyek adatbázisát készíti.

Tagja a MRE Doktorok Kollégiuma Ösztöndíjas Szekciójának, továbbá az Arbeitsgemeinschaft Missionarische Dienste im Diakonischen Werk der EKD (AMD) exegetikai munkacsoportnak. Kárpát-medence-szerzte, továbbá Németországban, Hollandiában, Svájcban, Franciaországban, Ausztriában számos konferencia előadója. Lelkészerkezteteken, bibliaiskolákban, presbiterszövetségben elkötelezett és lelkes

szolgáltatévó. Exegetikai tanulmányai, igehirdetései gyakran jelennek meg szakmai folyóiratokban, kiadványokban.

1979-től házastársa és hűséges társa a szolgálatokban is Nagy Sarolta.

Három felnőtt fiuk, Dániel, Tamás és Áron szakmai karrierjükben és tudományos munkásságukban kimagasló eredményeket értek el. Két unokájuk, Benjámin és Simon révén pedig nagyszülői örömeikben is részük van.

A szolgálatok megtapasztalható gyümölcsei, a szakmai eredmények, az áldásokban gazdag családi élet mind-mind az Isten-biztonságban élő ember ajándékai az Úrtól. Az életrajzok ritkán tesznek említést a nehézségekről: a küzdelmekről, próbákról, áldozatos fáradozásokról, akadályokról, betegségről, balesetről... Pedig ezek is részei az emberi létnek. Úgy ismerjük Fodor Ferencet, mint aki ezekben az élethelyzetekben is az Isten-biztonságban marad megingathatatlanul.

Igehirdetése, teológiai tanári attitűdje, élete példája harmóniában vannak egymással; amikor tehát arra buzdít, hogy éljünk Isten-biztonságban, akkor nem csak olyan kifejezést talált, melyet mind értünk elsőre, de életével fel is mutatja, kívánatosá teszi számunkra azt.

Ez ünnepi kötet változatos tartalmú, műfajú és terjedelmű szövegei újabb és újabb színeket adnak Fodor Ferenc portréjához. Írnak benne lelkész- és tanárkollégái, gyülekezeti tagok, szolgatársak egykori és jelenlegi szolgálati helyéről és a testvérgyülekezetekből, megszólalnak volt és jelenlegi tanítványai, hallgatói, valamennyien határainkon innen és túlról; írnak tudós gyermekei, gyermek- és ifjúkori lelki vezetője, atyai mentora, barátai, tisztelői, szerettei. A portré, bár így is töredékes, de reménység szerint sikerül felvillantani fontos történeteket, kapcsolatokat, szolgálatokat, pillanatokat életéből. Kívánjuk, hogy fogadja, olvassa olyan örömmel, amilyen szeretettel készült!

Köszönjük azoknak, akik a képanyag összegyűjtéséhez hozzájárultak, köztük Biró Lászlónak, Pitó Zsoltnak és Tar Csabának. Hálas köszönetünk fejezzük ki Fodorné Nagy Saroltának, amiért időt és energiát nem kímélve segítette a kötet létrejöttét; munkája túlbecsülhetetlen, nélküle a könyv nem jött volna létre.

Isten éltesse és áldja Fodor Ferenc Professzor Urat!

A Szerkesztők

FODORNÉ NAGY SAROLTA

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az ünnephez hozzátartozik a meglepetés öröme. Ezzel a szándékkal, titokban készült a kötet, így a Szerzőknek köszönetet mondani e könyvben Férjem nevében is egyelőre csak én tudok. Az SRTA engem is felkért egy cikk közlésére, de ahhoz túlságosan szem előtt voltam, hogy észrevétlenül tudjak dolgozni, lévén a parókia hagyományosan is „home office”, de az elmúlt év karanténvilága és az online oktatás még inkább lehetlenné tette a rejtett munkát. Némi „védett időt” jelentett a Bibliai Tudományok Intézetének heti rendszeres találkozója, ahová Férjem mindig szívesen ment, és ahonnan mindig szívesen jött haza, ez az idő azonban csak a legszükségesebb szervezési munkákra volt elegendő. Legyen az én köszöntésem a három gyermekünk, akiket Isten iránti hálaadással állítok az Ünnepelt elé: Édesapjuk elé. Amikor felkértek a teológiáról, hogy segítsék a szerzők megnevezésében, azt a szempontot adták, hogy olyanokat szólítsak meg, akiknek Férjem örül; örül, ha meglátja nevüket a kötetben. Bizonyára mindenkinek legdrágább kincse saját gyermekei, így megértik, ha azt mondom, ez felülmúlhatatlan öröm, hogy mindhárman vállalták, hogy írjanak. Hármuk közül egyikük nyelvész, bölcsészete közelebb áll a teológiához; kettejük matematikai-fizikai-természettudományos szakmai kötetbe illő tudással, de az Ünnepelt és az Olvasók iránti tiszteletből a tudományok legmagasabb fokán: népszerűsítő formában fogalmazták meg mondanivalójukat. Tanúsítják, hogy a természetben – miképpen a bölcsellettudományokban is – ugyanaz a „logos” köszön ránk, aki az Igében különösképpen jelentette ki magát, mert egy világunk van, és a világnak egy Teremtője. Az Ő bölcsességét hirdeti a természet, a humán tudományok és a teológia egyaránt, Őt szolgálni bármely területen a legnagyobb hivatás.

A Szerzők Férjem életének egy-egy jelentős állomását és területét jelenítik meg, akikkel eddigi életútjának egy jelentős szakaszát vagy egészét együtt járhatta. Kapcsolatrendszerének képviseletében írtak egyházi vezetők és egyháztagok, lelkésztársak, szolgatársak, tanártársak, tanítványok, barátok, kedves ismerősök, a kijelentéstörténet során a kijelentést hordozó nép jeles képviselői. Megszóal a kötetben a szívéhez oly’ közel álló Erdély és a Kárpát-medence, valamint Európa is. Gyermekkortól a 65. életévig hosszú az út, mégis egy szempillantás. Több embert is meg lehetett volna szólítani, de valahol meg kellett húzni a határt. Hálásan köszönöm mindazoknak, akik elfogadták azt a nem is annyira egyszerű felkérést, hogy írjanak a kötetbe. Hálásan köszönöm azoknak is, akik az

ünnepi kötet hírét hallva önként csatlakoztak a köszöntők sorába. Mindenkinék köszönöm, akinek része volt abban, hogy ez a könyv megjelenhetett. Köszönöm a kötet Szerkesztőinek a szeretetteljes és figyelmes munkát, a sok törődést, és hogy szakmai tudásuk legjavát adták, s mindenkinék köszönöm, akinek része volt abban, hogy ez a könyv megjelenhetett.

A kötethez tartoznak képek is. A teljesség igénye nélkül készült album, jelzésértékkel összegyűjtött képes krónika az életünkről.

Az Ünnepeletnek, és mindenek fölött az Élet URának köszönöm, hogy együtt szolgálhattuk Őt, aki „több, mint aki lényege szerint leírható, [...] több, mint aki egy névben kijelenthetné magát, [...] de] úgy bizonyítja meg magát, mint aki népével együtt halad s azt el nem hagyja. Szüntelen jelenlétével Ő adja meg a történelmi [és személyes] idő tartalmát, értelmet ad a létnek az élet magaslatain, a történelmi [és személyes] zsákutcákból pedig kiutat mutat. Nevének lényege nem egy fogalom, sosem az absztrakció szférája, hanem szüntelen történés és dinamizmus, amelyet testet öltött szeretetlénye, Jézus jelentett ki az embereknek.”¹ Köszönöm, hogy közös életutunk során valóságként élhettük meg Isten országát, vagyis, hogy számunkra is „minden kétséget kizáró volt az istenélmény valósága és teljes komolysága”.

Kelt Sárospatakon, 2021. szeptember 02.

Fodorné Nagy Sarolta

1 In FODOR Ferenc: Az Exodus 1-4. fejezeteinek magyarázata, Komárom-Nagykörös, Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárno, 2002, 132. és 135.

**TANULMÁNY, ESSZÉ,
TUDOMÁNYOS ISMERETKÖZVETÍTÉS**

BALOGH MILÁN

A SZENTLÉLEK ELLENI BŰN

Bevezetés

A szakdolgozatom védeése előtt én is megkaptam az opponensem kérdéseit. Három volt, de csak erre az egyre emlékszem: mi a Szentlélek elleni bűn? Megkérdeztem Fodor Ferenc Nagytiszteletű Urat, hogy szerinte mi a Szentlélek elleni bűn. Azt válaszolta, hogy a Szentlélek elleni bűn az, amikor az emberben tudatosul, hogy valami, ami az életében történt, az nem emberi, hanem isteni. De mégis valami oknál fogva, amikor mások előtt nyilvánosan erről bizonytságot kellene tennie, akkor tagadja, hogy Isten az ő életében is munkálkodott. Ez a Szentlélek elleni bűn, ami a Biblia szerint nem nyer bocsánatot. Számomra akkor elégséges volt ez a válasz, az opponensem pedig úgy értékelte e válasz alapján a szakdolgozatomat, hogy megadta a jobbik jegyet. Hálás vagyok, hogy a lelkeszi hivatalban nem csak a szokásos kávémat kaptam meg a papi vizsgám reggelén, hanem lelki fröccsben és bölcs feleletben is részem lehetett. Ennek tiszteletére e témában most néhány további kérdésre tovább keresem a választ, amelyek reménység szerint Nagytiszteletű Úrnak is elégségesek lesznek. Szolgálja e tanulmány egyaránt az Isten dicsőségét és az olvasó javát!

Kérdések: Lehetséges-e, hogy a hívő ember csak a Szentháromság egyik személye ellen vét? Vajon meg tudja-e tagadni a Szentlelket a hívő ember? Talán Isten olyan bűnt nem bocsát meg, amelyet el sem tud követni a hívő ember?

A kérdések megválaszolásához elsőként a Szentháromság kérdéskörét fogom megvizsgálni, felsorolva mindazokat a hitvallásbeli tényeket, amelyek segíthetnek abban, hogy közelebb jussunk keresett válaszainkhoz. Másodsorban a bűn fogalmát és tárgykörét vizsgálom. Végül a bűnbocsánatról és annak a Szentlélekhez köthető kapcsolatáról írok.

A Szentháromság

A Szentháromság kérdéskörének vizsgálata azon a kijelentésen alapul, miszerint kifejezetten ellene nem tudunk bűnt elkövetni, hiszen a hit alapja a *Szentháromság* – egy igaz Isten elvén alapul. Ahogy a Heidelbergi Kátéban olvashatjuk: „...három megkülönböztetett személy” – az Atya, a Fiú és a Szentlélek –, ’amaz egy valóságos, örök Isten’ – benne foglaltatik már az is, hogy mindegyik ’személy’ ’az egy valóságos, örök Isten’ lévén, közöttük nincs rangbeli különbség, mintha bármelyikük

inkább vagy bármelyikük kevésbé volna Isten, mint a másik kettő...¹ Fontos, hogy a Szentháromság alapvető meghatározása a Szentírás Igéin keresztül történjen, hiszen reformátusként elfogadott elv a *sola scriptura* tana, amelyből következik, hogy az Írás önmagát magyarázza, így nincs szükség semmilyen más forrásra annak megértéséhez.

A Szentlélek szerepe megkerülhetetlen a megváltás munkájában. Átala leszünk fogékonyak mindazokra a tulajdonságokra, amelyek elvezetnek hozzá, valamint általa fogadhatjuk be Jézus Krisztus munkájának gyümölcsét. A Káté szerint a Szentlélek segít minket ahhoz, hogy igaz hitünk legyen, és ezen keresztül kapcsolja a hívőt a Megváltóhoz. Ez a kapcsolat olyan erős, hogy részesei leszünk az Ő jótéteményeinek. Nagyon fontos eleme a református tanoknak, hogy az Írás Istentől ihletett, ezért auctorrimariusnak tekinthető.

Az inspiratio a Szentléleknek az a speciális munkája, mellyel az írott kijelentés létrehozása céljából a Biblia könyveinek íróit úgy vezette, hogy azok egyfelől mindent maguk írtak és végeztek, másfelől teljesen Isten akarata szerint írtak, és amit megírtak, az Isten Igéje gyanánt tekintendő. Kuyper szerint a Szentírás inspirációja alatt Istennek ama természetfeletti munkáját kell értenünk, ami által ő egy sereg embert, akik különböző időkben éltek, alkalmassá tett arra, és úgy vezetett, hogy különféle iratokat úgy hozzanak létre, hogy tartalmuk istenileg hibátlanul fejezze ki azt, amit nyújtottak. A Szentírás tehát isteni munka, a Szentlélek speciális munkájának az eredménye.²

A Szentlélek bizonyágtételéről nemcsak a Szentírással kapcsolatban beszélhetünk, hanem tágabb értelemben az egész élettel kapcsolatban is. A Szentléleknek a keresztény életen kívül is van munkája, és még gazdagabb formában a keresztény életen belül. Ezért tágabb, szűkebb, sőt legszűkebb értelemben is lehet *Testimonium Spiritus Sancti*ről beszélni. Különösen nagy jelentősége van azonban a Szentlélek e belső bizonyágtételének a Szentírással kapcsolatban, amikor annak isteni voltáról győző meg bennünket a lelkünkben. Ezért mondja Kálvin, hogy „*Testimonium Spiritus omni ratione praestantius*”. A Lélek bizonyágtétele ugyanis nem egy, az Igén kívüli hang által megy végbe a hívőben, hanem egy az Igéből és az Ige által jelentkező hang által, vagy más szóval az Igéből sugárzik a hívő felé, és benne izzik, ha azt hit által olvassa.³

-
- 1 DR. VICTOR JÁNOS: A Heidelbergi Káté. <https://mek.oszk.hu/06600/06632/06632.htm#25> Letöltés: 2021. 06. 20.
 - 2 BRATT, James D.: Abraham Kuyper: Modern Calvinist, Christian Democrat, Michigan, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2013, 172–194.
 - 3 DR. PERES Imre: Kálvin írásértelmezése és írásmagyarázatai, in FAZAKAS Sándor (szerk.): Kálvin időszertűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradványokról és magyarországi hatásáról, Budapest, Kálvin, 2009, 12–13.

A Szentháromság lényege, hogy Isten lényegében egy, de személyében három, azaz az Atya, a Fiú és a Szentlélek: azaz Isten – a végtelen tökéletességű legfőbb valóság, öröktől fogva és örökké titokzatos hármas egységben, triunitásban létezik. *Trinitas in unitate*. Ezek nemcsak elnevezései az egy Istennek, nemcsak látszat, nemcsak revelálódás, hanem Istennek ez a hármas létezése valóságos metafizikai, ontológiai hármasság is. Az embertől függetlenül, önmaga számára is így létezik. Kálvin szerint Isten essentiájában három subsistentia van. A személyes öntudat triplicitása. A magyar Szentháromság név sajnos nem fejezi ki eléggé a Szentháromság belső valóságát. Itt csak háromság van kifejezve, de nincsen meg benne az, hogy ez a három személy egy egységben létezik.⁴

A fentiekből adódóan, azokat figyelembe véve és elfogadva áttérek a bűn és a büntetés kapcsolatára, az azokkal kapcsolatos kulcskérdésekre.

A bűn és büntetés fogalma és kapcsolata

A bűn fogalmának meghatározására többféle definíció is ismeretes. Alister McGrath szerint „...a bűn a teremtés »koronája« – az ember és a teremtő közötti tökéletes kapcsolat megromlása. ...A bűn az ember és Isten megromlott kapcsolatáról szól, ami az emberi kapcsolatokra is döntő hatással van.”⁵

Nos, a bűn tehát elválasztja az embert a Teremtőtől. Ezt a kérdést a keresztény vallás történetében rengetegen vizsgálták, óriási vitákat generálva, melyekből néhány hangsúlyosabbat bemutatok, azonban lássuk először, pontosan mi is az eredendő bűn. Hogyan is határozná meg ezt a mai keresztény elme? Az, hogy pontosan mi is az eredendő bűn forrása, mindenki számára ismeretes. Isten megtiltotta Ádámnak és Évának, hogy egyenek a jó és a rossz tudás fájáról. Ahogyan Mózes könyvében olvashatjuk, Ádám és Éva ekkor követték el az első, és egyben igen súlyos hibát. Nem hallgattak Istenre, megszegték parancsát, és tették mindezt a Sátán, a „kígyó” sugallatára.⁶

Canterbury Szent Anzelm szerint a bűn sérti Istent, ezért azt jóvá kell tenni, melynek az ára maga az élet, ezért azt képtelen jóvá tenni az ember. Krisztus azonban képes rá mint isten és ember, aki képes megadni az Úrnak azt, ami a megváltás ára. Anzelm nagyon részletesen taglalta a

4 McGRATH, Alistér: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, ford. NAGY Mónika Zsuzsanna, Budapest, Osiris, 1996, 167–168.

5 McGrath, Alistér (szerk.): A keresztény hit, Budapest, Kálvin, 2006, 170.

6 „A kígyó pedig ravaszabb vala minden mezei vadnál, melyet az Úr Isten teremtett vala, és monda az asszonymak: Csakugyan azt mondta az Isten, hogy a kertnek egy fájáról se egyetek? ²És monda az asszony a kígyónak: A kert fáinak gyümölcséből ehetünk;” (1Móz 3:1-2)

témát, különbséget tett ember és ember, valamint ember és Isten közötti ellentétről, a bűn számára olyan kulcskérdés volt, amelyre az életben mindenképpen választ kellett találni.⁷

Az Újszövetségben fontos szerepet kap az Isten–ember kapcsolat helyreállítása. Lényeges továbbá, hogy a keresztyény megbocsátás sem azt jelenti, hogy megfélelkezünk az ellenünk elkövetett bűnökről, hiszen azok igenis megtörténtek, pusztán azt mondjuk, hogy nem engedjük, hogy ez közénk álljon.

Az Újszövetségben az áldozatok szerepe már korántsem akkora, mint az Ótestamentumban. Sokkal inkább előtérbe kerül az imádság és a Megváltó tanításai, valamint természetesen az apostolok szava. Itt már egészen más vetülete jelenik meg a bűnnek: míg az Ószövetségben többnyire materiális megvalósulását láthattuk,⁸ itt már jóval árnyaltabb képet fest a Biblia arról, mi is a bűn valójában. A bűnök itt a Megváltó tanításain keresztül öltének testet, és a hitre, valamint az emberek egymás iránti szeretetére építenek. Itt már komolyan előtérbe kerülnek azok a kérdések, amelyeket a keresztyény gondolkodók is előszeretettel boncolgattak. Mi az oka annak, hogy Isten bűnnel teli világot teremtett? Vajon kinek a hibája eredetileg, hogy létezik a bűn? Istené? Az ördögé? Esetleg az emberé? Augustinus volt az, aki elfogadottá tette azt a magyarázatot, hogy a bűn és gonoszság mögött nem Isten és nem is az ördög, hanem az emberiség áll. Elképzelése szerint a megváltás útja a bűnbocsánat utáni vágyon keresztül vezet, amelynek alapja Krisztus keresztye, és a keresztye szentségével jut el az emberekhez.⁹

A bűn következménye a büntetés. Nem különböztethetünk meg halálos bünt, hiszen az ember számára minden bűn halálos, az áteredő (eredendő) bűn is. A bűnök tehát egyformán lelki halált okoznak. „Mert a bűn zsoldja halál; az Isten kegyelmi ajándéka pedig örök élet a mi Urunk Krisztus Jézusban.” (Róm 6,23)

A büntetésről a Kátéban is olvashatunk, az alábbi módon:

„Semmiképpen nem, sőt inkább rettenetesen haragszik mind a velünk született, mind az elkövetett bűnök miatt és azokat igazságos ítéletből mind ideig való, mind örökké tartó büntetéssel sújtja, amint maga mondotta: Átkozott minden, aki meg nem marad mindazokban, amik megírattak a törvény könyvében, hogy azokat cselekedje.”¹⁰

7 LANE, Tony: A keresztyén gondolkodás rövid története, ford. Pásztor Péter, Budapest, Kálvin, 2001, 93–95.

8 Itt is vannak azért kivételek, de jóval nagyobb hangsúlyt kapnak azok a történetek, amelyek látható formában öltének testet a bűn kapcsán. A gyilkosság, rablás, bálványimádás stb.

9 COLJIN, Jos: Egyetemes egyháztörténet, Budapest, Iránytű Alapítvány, 2001, 61–67.

10 Heidelbergi Káté, 10. kérdés

Egyébként érdekesség, hogy a két legfőbb módszer a bűn megisztítására az imádság és az áldozat bemutatása volt. Tény azonban, hogy az Ótestamentumban az áldozat bemutatásának, szertartásának is megvoltak a maga törvényei. Az áldozati törvényekkel kapcsolatban is érvényes az az aggádban¹¹ megőrzött szemléletmód, melyet Hahn István a következőképpen foglal össze: „Addig szentek a vallás törvényei, amíg hozzáférhetetlenek szellemi felfogóképességünk, kritikánk számára, egyszerűen: amíg irracionálisak. A törvény magyarázatása: kezdete a törvény haldoklásának... [...] A másik oldalról nézve pedig csak mi nem ismerjük a törvények értelmét, célját; ez azonban nem jelenti azt, mintha nem lennének valóban célra irányítottak.”¹²

Hamartológiai megközelítésből a bűnt négy csoportra lehet osztani.

Vannak olyan nézetek, amelyek szerint a bűn rettentő létezéséről meggyőződve annak nemcsak tényleges realitást tulajdonítanak, hanem azt Istenben vagy Istenen kívül, sőt vele szemben önálló substantiává emelik.

Vannak olyanok, amelyek éppen ellenkezőleg a bűnt mint egyáltalában nem létezőt, vagy pedig mint szükségszerűen (necessitate) létezőt tekintik, amely utóbbi esetben a bűnnek jellege tökéletesen megszűnik, és így ez a felfogás is az előbbivel együtt a negáció álláspontjára vezet.

Végül pedig vannak olyan feltételezések, amelyek a középuton járnak, mert egyfelől elismerik ugyan a bűn realitását, de nem substantialitását, másodsor pedig nem maradnak meg a pusztá negáció álláspontján sem. Ezekre nézve a bűn már mint valóságos létező, de csak mint erkölcsi tény (factum morale), tehát csak mint erkölcsi realitás jelentkezik.

A bűnnek tehát következményei voltak. Alapkövetkezménye az ember Istenhez való viszonyának megváltozása volt. Az első bűn az egész Tízparancsolat ellen történő vétkezés volt, és ez szülte a teljes lelki és örök halált. Ez utóbbinak azután egy kegyelmi aktus vetett véget, mert akkor a föld újra kietlen lett volna. Következménye volt a bűnnek az Imago Dei tönkretétele szűkebb értelemben, és megrontása tágabb értelemben. Ennek következményei voltak azok után, hogy az ember összes testi és lelki erői diszharmóniába kerültek egymással, és így létrejött a betegség és a halál.

11 Rövid összefoglaló: OLÁH János: A tízparancsolat aggádikus magyarázataiból <https://www.or-zse.hu/resp/olah2007/olah-tizparancs-mtud2007.htm> Letöltés ideje: 2021. 06. 12.

12 HAHN István: A törvény vallása, in HAHN I.: A próféták forradalma, Vallástörténeti és történelmi tanulmányok, Budapest, Múlt és Jövő, 1998, 129–146. Itt: 133, 134.

A bűnbánat és a bűnbocsánat

A református és a római katolikus felfogás közötti ellentét kevés helyen tűnik ki olyan erős mértékben, mint éppen a bűntanban (hamartológia), illetve az antropológiában általában. Mert míg az Istenről, Szentháromságról szóló tanban, továbbá a krisztológiában és eszkatológiában sok egyezést vagy legalábbis csak enyhe ellentéteket találunk a két egyház felfogása között, addig az antropológia és a szótérológia terén egész se- reg fontos dogma talál más és más formulázásra Rómában, mint például Genfben vagy Wittenbergben.

Éppen azért – mint Schweizer is rámutat – a református dogmatika szerint valamely cselekvés önmagában véve mint olyan nem bűn, mert hisz akkor Isten volna a bűn szerzője, aki mindent cselekszik mindenkben. Hanem a cselekvés formális oldalában rejlik tulajdonképpen a bűn. Mert Isten tart fenn és éltet mindent ezen a világon, Ő ad erőt, Ő visel gondot mindenre, „és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak”. Az erő tehát tőle jön, de az emberi akarat és érzület az, amely mindezt rosszra használja, a gonoszítottat kigondolja és keresztülviszi. A cselekvés tehát csak anyaga a bűnnek, de magában véve nem bűn, csak a mód, a cél, az érzület, a körülmények, melyek azt létrehozták, lehetnek bűnösök. Az alany tehát, ami Istentől való: jó, csak a forma rossz. Az Újszövetség tanítása alapján a bűnbocsánat csakis a kereszt misztériumán keresztül, Jézus Krisztus keresztthalálán át érhető el. Itt látható a kapcsolat a már említett Ószövetséggel, ahol szintén áldozatot kellett bemutatni a bűnbocsánat elnyeréséhez. Az is nyilvánvalóvá vált a fentiek nyomán, hogy különböző korok különböző teológus gondolkodói hogyan vélekedtek a bűnbánat fogalmáról. Bűnünk megbánásakor az Úr megbocsát nekünk, Jézus áldozatáért.

„Ha azonban világosságban járunk, mint ahogy ő is világosságban van, akkor közösségben vagyunk egymással, és Jézusnak, az ő Fiaának vére megtisztít minket minden bűntől. Ha azt mondjuk, hogy nincsen bűnünk, megcsaljuk magunkat, és nincs bennünk igazság. Ha megvalljuk bűneinket, ő hű és igazságos, hogy megbocsássa a bűnöket, és megtisztítson minket minden gonosztságtól. Ha azt mondjuk, hogy nem vétkeztünk, hazuggá tesszük őt, és az ő ígéje nincs bennünk.” (Jn 1,7-10)

Ez nagyon fontos része a Szentírásnak, minthogy önmaga magyarázataként tökéletes kiindulási alapot szolgáltat a bűnbánat és annak következménye, a bűnbocsánat megértéséhez. A református hitvallás szerint az Úr kérésünkre az összes bűnünket megbocsátja, tehát aki- nek egyszer már megbocsáttattak, tiszta lappal kezdhet e tekintetben. Ahogyan arról már érintőlegesen írtam, a valóságban a hívő bűnei nem töröltetnek el, pusztán az Ítélet idején nem mossák a fejére azokat a Meg-

váltó szentsége miatt. Ezért is volt remek példa erre Pál apostol példája, aki „káromló és egyházüldöző” volt.¹³ „Hálát adok annak, aki erőt adott nekem, Krisztus Jézusnak, a mi Urunknak, hogy megbízhatónak ítélt, és erre a szolgálatra rendelt engem, aki azelőtt káromló, üldöző és gyalázkodó voltam, de irgalmat találtam, mert hitelenségemben tudatlanul cselekedtem.” (1Tim 1,12-13)

A Kátében az alábbiakat olvashatjuk: „Hiszem, hogy Isten Krisztus elégtételéért minden bűnömről és bűnös természetemről, mely ellen egész életemben harcolnom kell, soha többé meg nem emlékezik, hanem engem Krisztus igazságával kegyelméből megajándékozik, hogy soha többé kárhozatba ne jussak.”¹⁴

A Szentlélek elleni bűn

Azok után, hogy bemutattam a bűn, a bűnbánat és a bűnbocsánat kapcsolatát, valamint a Szentháromságot, most magáról a Szentlélek elleni bűnről értekezem.

Véleményem szerint valójában egy olyan bűn nem nyer bocsánatot, amelyet hívő ember el sem tud követni. Hiszen a bűn miatt elvesztett szabad akarat szolgálai akarat lett, ami csak a rosszra, a tagadásra, a káromlásra képes. De a megtért és a Szentlélek által újjászült élet már képes általa a jó cselekvésére, ezáltal valamelyest visszanyeri az elvesztett szabad akaratát, hiszen a Lélek által szabad neki jót cselekedni, bizonyosságot tenni, vallást tenni.

A Lélek és a Fiú közötti hierarchia felállítása nem képezheti a bűn alapját, hiszen mindkettő isteni eredetű. Ebből adódóan teljesen magának tudja a szentséget, a Szentháromság nem képezheti részét semmilyen tisztátalanságnak. Nem lehet bűnnek felróni azt sem, amit valaki kiejtett a száján, Pál esetéből kiindulva, aki ennél jóval komolyabb cselekedetre szánta el magát, és ennél jóval súlyosabbat tett. A hívő ember botlása sem látványos bűn a Szentlélek ellen, hiszen istenfélő emberek is eshetnek bűnbe. Nem lehet bűn továbbá az öngyilkosság sem, arra való tekintettel, hogy az arra való hajlam nem zárja ki a mély hit meglétét. Ennek magyarázata a börtönőr példája, akivel szemben az apostol is szimpátiát mutatott. „Fölszerkénvén pedig a tömlőctartó, és látván, hogy nyitva vannak a tömlőcnek ajtai, kivonva fegyverét, meg akará magát ölni, azt gondolván, hogy elsöktek a foglyok. Pál azonban nagy fenszóval kiáltá, mondván: Semmi kárt ne tégy magadban; mert mindnyájan itt vagyunk!” (ApCsel 16,27-28)

13 A bűnök bocsánatával kapcsolatos kiindulópontjaink. <http://rekonstrukcio.com/mi-a-szentlelek-elleni-bun-es-a-halalos-bun/> Letöltés: 2021. 06. 20

14 Heidelbergi Káté, 56. kérdés

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Az sem lehet a Lélek elleni bűn, ha valaki tagadja a tanítást, megkérdőjelezi, ahogyan az sem bűn, ha ellenáll a tanításnak. Ennek oka, hogy minden olyan ember, aki nem született újjá, ellenáll annak. A Szentlélek elleni bűn alapvető jellemvonása, hogy nem bocsáttatik meg. Ebből kiindulva, nem követheti el olyan ember, aki a kegyelem állapotában van, ezért hívó ember református tanok szerint nem követhet el ilyen bűnt. A megtéretlen halál komoly jellemzője a bűnnek, abból adódóan, hogy a megtért ember halálakor részesül Krisztus kegyelmében.

Persze nem minden megtéretlen ember követte el a Szentlélek elleni bűnt, azonban ezt a magyarázatot sem vetik el a református tanok. Az igazi bűn tehát az, ha valaki az igazi lelkiismereti meggyőződésével megyszembe, ezt a farizeusokkal folytatott beszélgetésre lehet alapozni. Erőszakkal szerették volna eltávolítani Őt útjukból.

Összefoglalás

Ami tehát az Isten által megszabott erkölcsi világ örök törvényeivel ellentétes irányú cselekvés, az mind bűn. Mint cselekvés önmagában véve nem az, de mint az isteni törvény ellen irányzott cselekvés már az. Mint ahogy Zwingli mondja: a bűn pedig akkor áll elő, amikor az ember a teremtő törvényeinek negligálásával inkább akarja magát követni, mint Vezérének és Urának intelmeit. Önmagának a szolgája, önmagát inkább szereti, mint az Istent. Nem helytelenül mondaná Augustinus a gőgösséget minden baj kezdetéül – írja Kálvin – , a romlás kezdete az engedetlenség volt.

Az engedelmség kezdete pedig a Szentlélek munkája, aki nem engedi, hogy Őt istenfélő emberként megtagadjuk!

BARABÁS LÁSZLÓ

KÁNTOR-TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA MAROSVÁSÁRHELYEN

**A FŐISKOLA TÖRTÉNETE AZ ELSŐ ÉVTIZEDBEN
(1990–2000)**

1.

A marosvásárhelyi Kántor-tanítóképző Főiskolát 1990 őszén alapították a történelmi magyar egyházak képviselői. Létrehozását az tette szükségessé, hogy a romániai változások után Erdély-szerte nagy hiány mutatkozott magyar tanítóknak, keresztyén értelmiségiekben (csak Maros megyében több mint 180 magyar tanítóra lett volna szükség), gyülekezeteinkben pedig képzett kántorokban, énekvezérekben.

A főiskola létesítése nem felülről, központi állami vagy egyházi vezetés határozatából történt, hanem az 1990-es esztendő marosvásárhelyi vérzivataros, de egyben reményteljes történelmi pillanatában, alulról jövő „kollektív bölcsességből” született. Az alapítók legfőbb indítéknak a jövő generáció neveléséért érzett felelősségüket tartották. „Népünk, nemzetiségünk gyermekeiért, a jövő generáció neveléséért érzett felelősségünk tudatában az 1990/91-es iskolai évtől egyházi összefogással egy érettségi utáni 3 éves ökumenikus kántor-tanító főiskolát szerveztünk a marosvásárhelyi 500 éves Református Vártemplom mellett” – adta hírül a születés tényét 1990 november 15-én Fülöp G. Dénes vártemplomi lelkipásztor, a székelykeresztúri tanítóképző egykori diákja. A tanintézmény céljául azt a szándékot fogalmazták meg, hogy a magyar egyházi és világi kultúrában jelentős szerepet betöltő, nagy hagyományú kántortanítói hivatásra neveljen a változás korát élő erdélyi társadalomban is. „Célunk olyan magyar kántor-tanítók nevelése, képzése, akik alapos felkészülés után az ország bármely magyar lakta vidékén hivatástudattal fogják teljesíteni nevelői feladataikat, egyházi kötelezettségeiket, akik a hit, a tudomány, a kultúra és az emberszeretet lámpásaiként fognak világítani” – hangzott el a vártemplomi szószerkről a közös szándéknyilatkozatban.

Ennek a nemes célnak az elérésében – a kedvezőnek vélt történelmi pillanat ellenére – nagy akadályokba ütköztek. Kezdődött a főiskola működésének világi és egyházi elfogadtatásával. A román Tanügyi Minisztériumhoz küldött első jóváhagyási kérés 1990. szeptember

„Így szól az én Uram, az Úr...”

22-i keltezésű, dr. Juhász András református esperes, Kolcsár Sándor unitárius esperes és Tőkés András tanár, Maros megye akkori helyettes főtanfelügyelője aláírásával. A beadványra sem írásbeli letiltás, sem írásbeli jóváhagyás nem érkezett (csak szóbeli ígéret Tőkés Andrásnak a főiskola működésének engedélyezésére), így hivatalos minisztériumi engedély nélkül kellett megszervezni 1990 őszén az első felvételi vizsgát, és megkezdeni a tanévet. Mivel a jóváhagyás továbbra is késett, országos ökumenikus összefogással a történelmi egyházak erdélyi vezetői – Bálint Lajos gyulafehérvári római katolikus püspök, Tempfli József nagyváradi római katolikus püspök, Reizer Pál szatmári római katolikus püspök, Kreuter Sebestyén temesvári római katolikus püspök, dr. Csiha Kálmán erdélyi református püspök, Tőkés László királyhágómelléki református püspök, dr. Kovács Lajos kolozsvári unitárius püspök és Szedressy Pál evangélikus püspök – 1991. május 25-i felterjesztésükben kérték a tanintézet működésének jóváhagyását. Végül egy újabb, 1992. július 22-én kelt beadvány alapján a Tanügyi Minisztérium nyilvántartásba vette mint „egyházi magánkezdményezés alapján” létező iskolát, de állami támogatás biztosítása nélkül.

2.

Az iskola vezetésére az alapító marosvásárhelyi egyházak képviselőiből és szaktanárokból már 1990 őszén Kuratórium alakult, amely Fülöp G. Dénes lelkipásztort választotta elnöknek, és Varga Erzsébet pedagógia-
lélektan szakos tanárnőt bízta meg az intézet ügyvezetésével. A főiskola programjának összeállításában figyelembe vették a hasonló állami iskolák tanterveit tanítói szakon, hiszen 1990 őszén állami posztliceális (érettségi utáni) tanítóképzés is indult, de azt egy év múlva megszüntették. A kántori szak tantervét a kolozsvári Protestáns Teológia szakembereinek segítségével dolgozták ki. Sőt, az alapítók egyetértettek abban, hogy az ökumenikus főiskola intézményileg a kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézethez kapcsolódjon. Sajnos ez a szándékuk is akadályokba ütközött.

Az első évfolyamra, két osztályba 60 hallgatót vettek fel, akik közül 20-an már helyettes tanítóként dolgoztak. Az első két osztályba inkább Marosvásárhelyről és környékéről jöttek a fiatalok. Az 1991–92-es és az 1992–93-as tanévben évfolyamonként egy-egy újabb osztály indult 30–30 diákkal. A diákok létszáma 1993-ban így 112-re emelkedett és a lemorzsolódás elenyészővé vált. Az iskola megismertetésével fokozatosan bővült a kör, Erdély minden vidékéről jöttek a hallgatók: Sepsiszentgyör-

gytól Nagybányaig, Nagyenyedtől Csíkszeredáig, a székelységből-tömbmagyarságból és a szórványvidékekről is.

A főiskola életének első három éve a kezdet nehézségeivel és azok leküzdésével, hol csüggedéssel, hol reménykedéssel telt. Ebben a nehéz időszakban az iskola fennmaradását az erős hit, a felekezeti összefogás, a tanárok és lelkészek önzetlen hozzáállása, a hallgatók kitartása, és nem utolsósorban a külföldi testvéregyházak, gyülekezetek és magánszemélyek támogatása biztosította. Az első évben 35 szaktanár és 4 lelkész díjmentesen, majd a második és harmadik évben szimbolikus óradíjért vállalták a tanítást: a jövő nemzedékek iránti felelősségből, hitbeli meggyőződésből, egyházaink, magyar kultúránk, anyanyelvünk iránti hűségéből. Az iskola patronálását a vártemplomi református egyházközség és gyülekezet vállalta. A tanórákat a központi római katolikus Keresztelő Szent János plébánia termeiben tartottuk. Tanteremnek „használtuk” a református, római katolikus, unitárius, evangélikus templomokat és tanácstermeket is.

Az iskolaszervezés nagy gondjait a karizmatikus egyéniségű, apostoli lelkületű Fülöp G. Dénes vártemplomi lelképászor hordozta. A mindennapi működés biztosításában Varga Erzsébet megbízott igazgató és Bereczki Magda vártemplomi tisztviselő voltak segítségére. Az egyházi és más adományok előteremtésével Fülöp Dénesné Suba Ilona tiszteletes asszony segítette a pénzügyi alapok nélkül induló főiskolát. Az anyagiak biztosításában kezdetben segített vagy a segítő szándékáról biztosította az iskolát az Romániai Magyar Demokrata Szövetség Maros megyei szervezete is.

A Kuratórium erőfeszítései az első években arra irányultak, hogy a belső szervezés és intézményépítés mellett a Főiskola állami jóváhagyását megszerezze, nyilvánossági jogát elfogadtassa. Ez évekig húzódtott-halasztódott, és sok bizonytalanság és feszültség forrásává vált. Az engedélyeztetés, illetve az iskolaalapítás ügyét végül felkarolta az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa, személyesen dr. Csíha Kálmán püspök és Tőkés Elek, az egyházkerület tanügyi előadó tanácsosa. Hosszas tárgyalások és utánajárás révén 1993 áprilisában sikerült elérni az iskola működésének minisztériumi engedélyezését. Az Erdélyi Református Egyházkerületnek címzett, 1993. április 29-i 2359-es számú átíratával a Kultuszügyi Államtitkárság és a Tanügyi Minisztérium engedélyezi Kántor-tanító és Óvónőképző református posztliceális iskola létrehozását Marosvásárhelyen, az 1993–1994-es tanévvel kezdődően. Ekkor jelenik meg a nevében a felekezetre utaló református jelző, ami egyáltalán nem jelentette a többi alapító felekezet kirekesztését, csupán azt, hogy a Kultuszügyi Államtitkárság az iskola működésének feltételül szabta, hogy valamelyik felekezet iskolarendszerébe tartozzon. Azóta is

ökumenikus egyetértésben, az erdélyi vallásbéke szellemében felvételizhetnek az iskolába a római katolikus, unitárius, evangélikus és baptista felekezetű hallgatók is. A hitbeli tárgyakat saját felekezetük lelkészeitől tanulják, a felekezetnek megfelelő sajátos lelki és zenei-kántori nevelésben részesülnek.

3.

Az állami jóváhagyással kezdődő új helyzetben 1993 őszén az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa a kuratórium javaslatára a főiskola tevékenységébe, szervezésébe 1991 óta bekapcsolódó és néprajzot tanító Barabás Lászlót bízta meg a főiskola igazgatásával. (A megbízatás természetesen tiszteletbeli volt, hiszen nem járt vele munkaszerződéssel tényleges alkalmazás és javadalmazás.)

Az 1993–94-es tanév elején abban reménykedtünk, hogy az iskola működése elől végre elhárultak az akadályok. Részben állami támogatással, de mindenképpen az állami oktatási rendszerben indíthattuk első évfolyamunkat, 32 diákkal. Sajnos az engedélyezéshez fűzött reményekben csalódnunk kellett. A helyi állami tanügyi szervek – arra hivatkozva, hogy nincsen szükség magyar tanítóokra, a kántorképzést pedig oldja meg az egyház az állam nélkül – nem terjesztették az iskolát engedélyező minisztérium elé, vagyis letiltották a beiskolázási tervünket, és így a következő tanévre nem adtak beiskolázási tervszámot. Hiába kilincselünk a Tanügyi Minisztériumban, ott is egyetértettek a helyiekkel abban a szándékban, hogy iskolánk egyetlen „engedélyezett” évfolyam után szép csendesen kimúljon. Érdeklődésünkre azt hozták fel indokul, hogy nincsen ilyen „struktúra” (vagyis érettségi utáni kántor-tanító és óvónőképző) a román állami oktatási rendszerben.

Ez a felszámolási szándékot természetesen nem fogadhattuk el. Nem hátrálhattunk meg, mert a főiskola alapcéljának megfelelően szerettünk volna hozzájárulni az erdélyi magyar népnevelő keresztyén értelmiség képzéséhez. Intézetünk így abba a felemás helyzetbe jutott, hogy – bár papíron létezett a működési, nyilvánossági joga – beiskolázási tervszám nélkül kellett indítanunk újabb évfolyamunkat 1994 őszén, szinte úgy, mint négy évvel azelőtt. Vállalnunk kellett azt a kockázatot is, hogy az állam semmiféle támogatást nem nyújt.

A másik nagy gondot az jelentette, hogy az engedélyező okirat a már létező osztályokat – 1990, 1991, 1992-es évfolyamok – nem vette figyelembe, érvényességét reájuk nem terjesztette ki. Az első, 1990-ben kezdő évfolyam két osztálya 1993 júniusában ugyan befejezte tanulmányait, de tanítói vagy kántorképesítő vizsga nélkül. Velük együtt az

1991-es, 1992-es végzettek az Erdélyi Református Egyházkerület által kiállított kántor-tanítói diplomát kaptak, amellyel helyettes tanítóként vagy kántorként helyezkedhettek volna el (már akinek sikerült a kántori vizsgája), de ezt az oklevelet az állam nem tartotta érvényesnek, nem fogadta el. Egészen más lett volna a helyzetünk, státusunk, ha addigra visszaállhatott volna a kommunista oktatási törvényig, 1948-ig létezett felekezeti iskolarendszerünk. Abban jól meghatározott szerepe, státusa volt a kántor-tanítónak. Egyházi alapítású tanintézményünk így válságos helyzetbe jutott: több, mint száz végzettünk és családja, gyülekezete Erdély-szerte várta, hogy képzettsége mellé az állami oktatási rendszerben is érvényes oklevele legyen.

4.

Ezt a drámai helyzetet orvoslandó, a végzett, de az állami iskolákban érvényes tanítói oklevél nélküli növendékeinket tanulmányaik folytatására biztattuk. Ebben az anyaország lett a támaszunk.

A marosvásárhelyi vártemplomi és a nagykőrösi református gyülekezet már 1991-ben testvérgyülekezeti kapcsolatot létesített, gyakori áldásos kölcsönös szolgálattal és gyülekezeti látogatással, dr. Fodor Ferenc nagykőrösi és Fülöp G. Dénes marosvásárhelyi lelképásztor kezdeményezésére. Ennek folytatásaként 1992-ben testvériskolai kapcsolat létesült az akkor Nagykörösön éppen újjáalakult és önállósodott, államilag elismert hasonló tanintézménnyel, a Dunamelléki és Nagykőrösi Hitoktató és Tanítóképző Főiskolával, amely akkor még a Nagykőrösi Református Egyházközség fenntartásában működött, jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kara. Az első megállapodást 1992 júliusában Nagykőrőről dr. Szenczi Árpád megbízott igazgató, Marosvásárhelyről Barabás László, a főiskola megbízottja kötötte. Ez akkor történt, amikor még semmiféle romániai állami jóváhagyásunk nem volt, diákjaink pedagógiai gyakorlatot sem végeztek Marosvásárhelyen az állami iskolákban. A megállapodás szerint a két iskola nemcsak testvériskolai kapcsolatot létesít, hanem 1992 szeptemberétől a marosvásárhelyi a nagykőrösi főiskola kihelyezett tagozataként működik. Ennek egyik konkrét formája, hogy átadja adaptálva a képzési programjait, és pedagógiai gyakorlatra fogadja a marosvásárhelyi hallgatókat. 1992 őszétől az újonnan kinevezett dr. Nagy István nagykőrösi főigazgató is lelkesen bekapcsolódott a testvériskolai kapcsolat, illetve a kihelyezett tagozat rendjének kialakításába. A nagykőrösi lelkészek és a gyülekezet segítségével, megszervezték az emlékezetes első, 1992 őszi hospitálási-pedagógiai gyakorlatot. Akkori diákjaink máig hálással emlékeznek a nagykőrösi

gyülekezet, a tanárok segítségére, a családok, a házigazdák vendégszeretetére, sokukkal azóta is tartják a kapcsolatot. Az első megállapodást újabbak követték, ezek nyomán a nagykőrösi főiskola a képzési rendje szerint elfogadta a marosvásárhelyi három évet, hallgatóinkat levelezői rendszerben felvette a negyedik évfolyamra, óra- és vizsgaterve alapján államvizsgára bocsátotta. A sikeresen vizsgázóknak – először 1994 júniusában – magyar tanítói oklevelet bocsátottak ki, azzal a feltétellel, hogy azt csak a szülőföldön, Erdélyben lehet érvényesíteni. (Ez szinte felesleges volt, mert mindenki itthon akarta „érvényesíteni.”) A testvériskolai, illetve a kihelyezett tagozati státusz megteremtését a magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium akkori illetékesei – különösen dr. Kálmán Attila államtitkár, Töttösy Istvánné Magdolna főosztályvezető, majd Berki Anna – messzemenően támogatták.

5.

A Nagykőrösön szerzett tanítói okleveleket itthon honosítani kellett. A honosíttatás útja kezdetben hosszú és göröngyös volt, de mégis járhatónak és eredményesnek bizonyult. Kezdetben a jelölteknek Bukarestben különbözőzeti vizsgákat kellett tenniük, később a tantárgyi tervek alapján történt a honosíttatás, de minden Nagykőrösön kiállított oklevelet sikerült honosíttatnunk. A honosíttatást nagyban megkönnyítette, hogy a tantárgyak közé természetes módon bevettük a romániai tanítóképzés programjának megfelelően a román nyelv és irodalmat, tanításának módszertanát, Románia földrajzát és történelmét, ezekből kellett különbözőzeti vizsgát tenniük. (A bukaresti tanítóképző vizsgabizottságának szakemberei csodálkoztak is, honnan, hogyan ismerik mindezt a jelöltek, akiknek „külföldi” oklevelét honosítják, és könnyekig meghatotta őket kántortanítóink vizsga előtt és után bemutatott latin nyelvű egyházi énekműsora is.) A honosíttatási ügyintézésben nagy segítséget kaptunk az RMDSZ tanügyi osztályától, személyesen Fülöp Fischer Ildikótól.

Hatévi kitaró szervezőmunka után, 1996-ban jutott oda iskolánk, hogy végzettjeink nemcsak pedagógiai–zenei rátermettségüket, elhivatottságukat bizonyíthatták az osztálytermekben, hanem a zavaros idők korlátozó törvényei alapján is végleges tanítói állást nyerhettek. Ekkor végzett az „állami” posztliceális osztályunk is; ők mind a 32-en simán, akadályok nélkül elhelyezkedhettek. Kialakult az iskola struktúrája; egyszerre 120–130 diák tartozott a hatáskörébe. Nem nagy létszám ez, de mint egy nagycsaládban vagy kisebb gyülekezetben, mindenki mindenkit megismerhetett. És ismertük végzettjeink pályájának, sorsának alakulását. Általában ott tanítottak, ahonnan jöttek: nemcsak a Nyárádmén-

te, Marosmente, Küküllőmente falvaiban és városaiban, hanem Hargita, Kovászna, Fehér, Brassó, Bihar, Szeben, Hunyad, Arad, Szilágy, Szatmár megyében is. Végzettjeink pedagógusi, hitoktatói, ének–zenei hivatásérzetéről, gyermekszeretetéről biztató visszajelzéseket kaptunk. Tudtuk, hogy nincs külföldre áramlás, vállalják a tisztességes szegénységet, gyermekeink tanítását és növekvő számban a gyülekezeti kántori szolgálatot is.

6.

Az iskolaszervezési kálvária azonban nem ért véget. Az 1995-ben elfogadott romániai tanügyi törvény szertefoszlatta azt a maradék reményünket, hogy rövid időn belül legalább részben állami fenntartású és az állam által is törvénybe iktatottan elfogadott egyházi, felekezeti tanintézmény lehessünk. Romániában ez a máig érvényes szabályozás állami és magánoktatási rendszert különböztet meg. Az egyházi, felekezeti oktatást a magánoktatás szférájába utalta, más szóval oda degradálta. Posztliceális iskolánkat, akárcsak 1992-ben, egyházi alapítású magániskolának tekintette. Nyilvántartásba vette, de működését, fenntartását teljesen az alapítóra, vagyis az egyházra bízta, jogilag és anyagilag is. Sajnos, ki kell mondanunk, hogy az erdélyi történelmi magyar egyházaink, iskolánk ügyében ezt a hivatásukból természetes módon adódó, „az iskolák feletle szükséges voltáról” való gondoskodást nem tudták ténylegesen betölteni, inkább csak szimbolikusan biztosítani. Kezdődött előlről minden, a kilencvenes évek elejéről. Talán azzal a különbséggel, hogy mégis létrejött egy keret, amelyben a magániskolák végzettjei is befejezheték tanulmányaikat, oklevelet kaphattak.

Ez a keret akkor azt jelentette, hogy végzős kántor-tanítóinknak mint egyházi magániskolai tanítójelölteknek Marosvásárhelyen az Állami Tanítóképzőben ún. szűrővizsgát kellett tenniük. Ennek az volt a tetje, hogy megállapították, elérik az „állami színvonalat”, utána jelentkezhetnek az oklevéllel végződő abszolváló vizsgára. (A helyzet abszurditását jelzi, hogy még a vizsgáztató tanárok sem értették, miért kell diákjainknak egymás után kétszer vizsgáznuk, mikor már az elsőt bizonyították, hogy jobban felkészültek, mint az „állami tanítók”). Az 1997-ben, 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben végzett diákjaink ezzel a három év tanulmányi idő után megszerezhető posztliceális, ám mégsem főiskolainak, hanem középfokúnak elfogadott tanítói diplomával tanítottak az állami iskolákban. A megalázó megkülönböztetést keresztyéni és erdélyi magyar lélekkel elviseltük, hiszen nem csak ebben volt részünk.

Tanulmányaikat kiegészítendő, legtöbb diákunk elvégezte a nagykőrösi levelezői negyedévet is. Így végig a Károli Gáspár Református

Egyetem Nagykőrösi Tanítóképző Karának kihelyezett tagozataként működünk a tanítói szakon. A negyedévesek, akik már helyettes tanítóként vagy kántorként elhelyezkedtek, a szakdolgozat elkészítése és megvédése, a záróvizsga után megszerezték a magyar főiskolai tanítói végzettséget és oklevelet, melyet a változó itthoni körülményekhez igazodva honosítottunk. Hallgatóink felkészültségéről a nagykőrösi tanítói vizsgákon pozitív visszajelzéseket kaptunk. Felkészítésükben harmonikusan egymásra épültek az itthoni, marosvásárhelyi tanulmányok és a nagykőrösi felkészítő. Diákjaink így kettős képzésben részesültek, ami óriási többletet jelentett számukra. A tanórákon kívül minden alkalommal részt vettünk nagykőrösi istentiszteleteken, templom- és orgonabemutatókon, elvittük őket az Arany János Múzeumba, Kecskemétre, Ópusztaszerre, Budapestre: szívták magukba a magyar kultúrát. Minden záróvizsga magyar-magyar lélekszorító és felemelő, hitvalló ünnep is volt: közös áhítattal kezdődött, a feleletek után végzőseink hálaadó énekeivel, szimbolikus erdélyi ajándékainak átadásával végződött. (Mi tagadás, nemcsak a vizgázó diákok izgultak, sőt könnyeztek ilyenkor, hanem velük együtt a vásárhelyi igazgató, a nagykőrösi tanári kar, sőt minisztériumi küldött is, ezért felejthetetlenek mindannyiunk számára). A záróvizsga bizottságok különösen értékelték hallgatóink szakdolgozatait. Az 1994–2000 között elkészült 200 szakdolgozatból valóban kirajzolódik régiónk egyház-, iskola- és művelődéstörténete, népi kultúrája, a tanítói és kántori hivatás sokféle feladata és gyakorlati oldala.

7.

A tanítói képzés kiegészítéseként az ének-zene műveltségterületi képzéssel – amely iskolánk esetében kevés eltéréssel egybeesett a kántorképzés programjával – végzettjeink 1998 után ének-zene tanárként is elhelyezkedhettek. Említésre méltó, hogy főiskolánk a kezdetektől igyekezett pótolni az Erdélyben hiányzó magyar nyelvű zenetanárképzést diákjaink ének-zenei felkészítése révén. Az iskolai és egyházi kóruskultúrát, zenei anyanyelvünket, zenei műveltség megalapozását végzettjeink alázattal és eredményesen szolgálták.

A kántori diplomát az erdélyi református, római katolikus, unitárius, evangélikus és baptista egyházak belső rendszabályzata alapján szervezett képesítő vizsgákon szerezték meg végzettjeink. Az első, 1994-es kántorvizsga óta eltelt hat évben, 2000-ig közel 150-en tettek sikeres kántorképesítő vizsgát, és így az Erdélyi Református Egyházkerület és a Kántor-tanítóképző Főiskola nevében (református, római katolikus, evangélikus, unitárius, baptista) felekezeti kántori oklevelet is kiállíthattunk

számukra. (Nincs tudomásom arról, hogy Kárpát-medencei történelmi magyar egyházak tanintézményeiben másutt is lett volna hasonló, oklevéllel járó képzés és gyakorlat.) Sajnos nem mindannyian tudtak kántorként, gyülekezeti énekvezérként is elhelyezkedni, de ez elsősorban nem rajtuk és az őket kibocsátó iskolán múltott.

8.

Főiskolánknak nemcsak az volt a hivatása és feladata, hogy jó szakembereket képezzen, hanem az is, hogy szolgáló életre, egyházunk és népünk, anyanyelvünk és szülőföldünk iránti hűségre neveljen. Vállalja a bibliai alapokat, a református és az ökumenikus szellemiséget, ösztönzi az egyetemes és nemzeti értékek megismerését, és feladatának tekinti az erdélyi magyar népi kultúra hajszálgököreinek átültetését az ifjú értelmiségi nemzedék értékrendjébe. Főiskolánk olyan kántor-tanítókat, értelmiségieket próbált nevelni, akik célt, reményt tudnak ébreszteni egy-egy közösségben, hogy a templom és iskola egységében, az anyanyelv és az ének védőszárnyai alatt érdemes a szülőföldön „emberként, magyarként”, keresztényként élni és megmaradni. A hetet közös áhítattal kezdtük, melyet a felekezetek lelkeszei felváltva tartottak, az osztályok belső lelki életét pedig a tanár évfolyamfelelőssel együtt a diákpresbitériumok vezették.

Diákjaink közül többen kántori szolgálatot vállaltak hétvégeken a gyülekezetekben, ének- és hitoktatói feladatot a vártemplomi gyülekezet és gyermekei körében, valamint a mezőszéki szórványgyülekezetekben és a marosvásárhelyi utcagyermek körében. Népszerűek voltak az osztályok lelki- kulturális műsorai (adventi, karácsonyi, húsvéti), a történelmi évfordulók ünnepei, szeretetszolgálatok, az iskolai népdalkör és népi zenekar fellépései, a népnevelői hivatásra indító és egyben szórakoztató iskolai ünnepélyek (gólyabál, farsangi bál, bagolybál). Főiskolánk kórusa nem csak a kántorvizsgákon szerepelt magas zenei színvonalon Birtalan József karmester vezetésével, hanem templomokban, iskolai ünnepélyeken és kórustalálkozókon is. Ezek sorában említhetjük a Kárpát-medencei református iskolák kórustalálkozóját (Sárospatak, 1999 november) és a Nemzetközi Milleniumi kórustalálkozót (Kiskunfélegyháza, 2000 november). Iskolánk által kialakított sajátos tevékenységi forma az egyházszolgálati és népismereti tanulmányutak, táborok szervezése hétvégeken és a vakációkban. Ezek szervezésében gyümölcsöző együttműködés alakult ki az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Maros megyei szervezetével, majd 1997-től a Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolával, a két főiskola diákjai és tanárai együtt járták be a Kárpát-medence magyar néprajzi tájait, történelmi emlékhelyeit.

9.

Főiskolánknak az első tíz évben nem volt, nem lehetett önálló, saját tanári kara, sajnos azután sem. Erre a szűkös anyagi keretekből és az iskola jogi helyzetéből adódóan nem volt lehetőség. Annál jobban értékelhető a tanévenként közel 40 óraadó tanár, lelkész, hangszeroktató és pedagógiai gyakorlatot vezető tanítónő hűsége és áldozatos munkája. Az évek során többen cserélődtek, de főiskolánk tanári karának állandó jellemzője maradt, hogy a tanítás mellett nevelték is a jövő pedagógusait, tanári tevékenységüket hitvalló iskolához méltóan, szolgálatnak tekintették. Nem a csekély óradíjért, nem az „adom-kapomért” dolgoztak elsősorban, hanem szívvel-lélekkel, a mai kor „végvári vitézeiként”, „az szép tisztességért, az jó hírért-névért”, Mikes Kelemen-i hűséggel. Mindannyian jól felkészült szakemberek (többen doktori fokozatúak vagy doktorandusok, egyetemi tanárok), I. fokozatú középiskolai tanárok, zenepedagógusok vagy éppen kiváló művészek.

Főiskolásaink a tanítási gyakorlatot a marosvásárhelyi 4-es, 7-es és 9-es általános iskolákban végezték. Köszönet ezen iskolák vezetőinek, hogy befogadták hallgatóinkat és a tanítónőknak, hogy a tanítói hivatás és művészet gyakorlati titkaiba diákjainkat bevezették, elérendő mércét állítottak számukra, segítettek őket a tanítói pályán való elindulásukban.

A főiskola működésének állandó gondját jelentette a képzésnek megfelelő épület hiánya is. Az első években összesen 16 helyiségben folyt az oktatás, különösen az egyéni orgonaoktatás, beleértve a templomokat, gyülekezeti tanácstermeket is. Ekkor az alaptantermek a római katolikus plébánia udvarán, annak tulajdonában voltak. A '90-es évek második felében felépült a református vártemplomi egyházközség Diakóniai Központja (az öregotthon), amelynek három földszinti helyiségét tanteremként használhattuk. Az iskolai tevékenységek ezután is sokfelé zajlottak, de a három alaptanterem és az áhítatok, közösségi és kulturális rendezvények színhelyéül szolgáló Bocskai terem egy épületben volt, ami az iskolai közösség létének egyik feltétele. Bentlakásunk a vártemplomi egyházközség tulajdonában levő ún. Maros-házban viszonylag jó feltételeket biztosított az ott lakóknak. Ez az épület sajnos csak a lányok számára otthon, a fiúk részére, bár legtöbben vidékiek, nem tudtunk bentlakást biztosítani.

Az 1990-es évek közepén megalapítottuk és évről évre bővítettük főiskolai könyvtárunkat, és így már több mint 10.000 kötetből áll. A könyvtár bővítésére szánt összegekből, pályázatok és adományok révén beszereztük a romániai oktatásban érvényes és sokszor változó tan-könyveket és olyan pedagógiai, egyházi-teológiai, módszertani, zenei szakkönyveket is, amelyeket szintén oktatási segédeszközökként tudnak felhasználni. A könyvtár fejlesztésében és iskolánk oktatási-informati-

kai eszközökkel való ellátásában nagy segítséget kaptunk a nagykőrösi főiskolától. Könyvtárunk a tanárok és a diákok alapvető jegyzet- és tankönyvszükségeit ki tudta elégíteni, sőt városunk jól ismert és keresett pedagóguskönyvtárává vált, de folyamatos bővítésére ezután is szükség lesz. A hangszeroktatáshoz szükséges elektromos orgonákat és harmóniumokat leginkább egyházi adományokból biztosította a főiskola. Hangszereink száma megfelelő, de elhasználtságuk miatt gyakran szorulnak javításra, ami igen költséges.

10.

A romániai oktatási rendszerben újabb változás történt 1997-ben. Romániában is főiskolai szintűvé vált a tanítóképzés, olyanná, mint Magyarországon és más európai államokban. Ez az egész oktatási rendszerre kiható átszervezés utólagos elismerése lehetett volna a lassan tíz éve főiskolai képzést nyújtó tanintézményünknek, a fennmaradásáért, megőrzéséért folytatott sokféle küzdelmünknek. Ujjonghattunk, örülhattünk, hogy egy egyházi iskola megtűrtként is megelőzte korát, utat nyitott a jövő felé. Kiálthattuk volna, hogy érdemes volt, de csak hálát adtunk gondviselő Istenünknek, hogy ezt megérhettük. De máris megfogalmazódott a kérdés: hogyan tovább?

A minisztériumi határozat úgy rendelkezett, hogy minden tanítóképzőnek egy nagyobb, egyetemi fokú intézményhez kell csatlakoznia, annak ún. kollégiumává, főiskolájává (college) kell válnia. A törvény értelmében az egyetemi kollégiumok végzettjei minden tantárgyat oktathatnak az általános iskola alsó tagozatán, és képzést nyernek egy-egy műveltségi terület (idegen nyelv, ének-zene, rajz, testnevelés) tanítására a felső tagozaton (V–VI. osztályban) is.

A mi iskolánk esetében ez több változatot jelenhetett. Elsőként azt, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Főiskolai Karával egyetértésben, annak további szakmai támogatásával fokozatosan integrálódik az éppen akkor szerveződő Erdélyi Magyar Magánegyetem (Sapientia) struktúráiba, annak főiskolájaként. Azt gondoltuk, hogy az egyetem keretében megoldódnának a fenntartói, finanszírozási gondjaink, kialakítható lenne az önálló tanári kar, és végül elnyerhetnők a romániai akkreditációt. Az egyetembe integrálódva fontosnak tartanók az ének-zene műveltségterületi képzés továbbfejlesztését, sőt ének-zenetanári és művelődés szervezői szak létrehozását, hiszen erre Marosvásárhelyen megvannak a feltételek és szükség is lenne rájuk. A másik megfontolandó lehetőség az, hogy csatlakozik a kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem Vallásánarképző Fakultásához, és így válik az egyetemi oktatás

„Így szól az én Uram, az Úr...”

részévé. A harmadik változat az lehetne, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karával és az iskolánkat alapító erdélyi magyar történelmi egyházakkal együttműködve sajátos missziói, szórványtanítói, kántor-tanítói intézetként folytatná tevékenységét, válalva egyben a szórványtanítói, néptanítói posztgraduális képzést is.

Ez volt akkor a legnagyobb örömteli, de a múltbeli tapasztalatok miatt egyben aggódásra is sok okot adó gondunk. A továbblépésben döntést hozni az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa volt illetékes, amelynek az iskolarendszerébe tartoztunk.

11.

Amíg az átszervezés hosszútávon megvalósulhat, azt a közelebbi célt tűztük ki, hogy számbelileg talán kevesebb, de szakmailag kifogástalan felkészültségű tanítók és kántorok hagyják el az iskola padjait.

Főiskolánk jövőjét bizonyítandó, kimutatást is készítettünk az eddigi végzetekről és szakmai beilleszkedésükről. Az összesített adatokból kiderült, hogy főiskolánkon 2000-ig összesen 244-en végeztek. Ebből 146-on tanítóként, 25-en kántor-tanítóként, 11-en kántorként, 23-an óvónőként, 2-en kántor-óvónőként, 10-en ének-zenetanárként helyezkedtek el; 6-on tanulmányaikat folytatják egyetemi fokon; 9-en végzettségükkel rokon területen dolgoznak (zenész, énekes, nevelő, könyvtáros), 3-an más területen dolgoznak, 3-an gyermeknevelési szabadságukat töltik; 6-an külföldre (Magyarország, Németország) költöztek. Ismerjük végzettjeink sorsának, pályájának alakulását. Legtöbben visszatértek szülővidékükre, szülőfalujukba, városokba, ott tanítanak, ahonnan jöttek: a Nyárádmente, Marosmente, Küküllőmente falvaiban és városaiban, nemcsak Maros megyében, hanem Hargita, Kovászna, Fehér, Brassó, Szeben, Hunyad, Arad, Szilágy, Bihar, Szatmár megyében is. Felmérésünk szerint végzettjeinknek közel a fele szórványvidékeken tanít. Ezeket az adatokat többféleképpen lehetett értelmezni, de magától adódott az a következtetés, hogy az erdélyi magyarságnak, egyházainknak szüksége volt és a továbbiakban is szüksége lesz a magyar egyházi oktatás és nevelés nemes hagyományait vállaló és továbbfejlesztő főiskolára, a szülőföld főiskolájára.

Összegzőképpen újból kiemelném a helyileg és szimbolikusan is a marosvásárhelyi vártemplom és a nagykőrösi református templom mellett létrejövő és működő vásárhelyi „kántor-tanító iskola” hiánypótló jellegét, „templom és iskola” szellemiségét, lelkeségét, kezdettől fogva főiskolai jellegét és sokféle küzdelmét ennek megőrzéséért, egyházi és nemzeti kultúrafenntartó törekvéseit, a népi tehetségek ösztönzését, a

hátrányos helyzetűek elindítását az értelmiségi pályán, az iskola belső ökumenikus és családi légkörét. És nem utolsósorban döntő tényezőként bekapcsolását, bekapcsolódását a magyar református felekezeti oktatási-nevelési hagyományokba, tanítóképzésbe a nagykőrösi főiskola tagozataként a Károli Gáspár Református Egyetem keretében.

A fénykép Nagykőrösön a Főiskola előtt készült a marosvásárhelyi hallgatók záróvizsgája napján 2000 júniusában.

A tanárok és lelkészek sora (balról jobbra) dr. Dávid István, dr. Szenczi Árpád, Kim Imola (Marosvásárhely), Györgyiné Koncz Judit, Barabás László, a marosvásárhelyi tagozat igazgatója,, dr. Nagy István, a Főiskolai Kar dékánja, dr. Fodor Ferenc nagykőrösi református lelkipásztor, Fülöp G. Dénes marosvásárhelyi vártemplomi lelkipásztor, Szabó Klára kollégiumvezető, dr. Nagy Istvánné Ilonka tanulmányi osztályvezető, dr. Szász László.

FODOR ÁRON

MILYEN A SZERETET? A SZERETET JELLEMZŐI A VISEGRÁDI NÉPEK 16–17. SZÁZADI ELSŐ PROTESTÁNS BIBLIA- FORDÍTÁSAIBAN AZ 1KOR 13, 4–8 ALAPJÁN ETIMOLÓGIAI ELEMZÉS

Bevezetés

„A szeretet hosszútűrő, kegyes; a szeretet nem irigykedik”... Keresztyén körökben gyakran idézik e szavakat a szeretet himnuszából, azon belül is az 1Kor 13, 4–8 verseiből. Nap mint nap példaként és útmutatóként szolgálnak keresztyének milliói számára. Ugyanakkor sokszor használjuk e sorokat szinte megszokásból, anélkül, hogy e szavak eredeti jelentésén elgondolkoznánk. Éppen ezért jelen tanulmány elsődleges célja, hogy a szeretet jellemzőit etimológiai szempontból bemutassa. A tanulmány alapját három bibliafordítás képezi: az 1563-as lengyel Breszti Biblia,¹ az 1590-es Károli-fordítás, valamint az 1613-as cseh Kralicei Biblia.² Ezek azoknak a népeknek a nyelvei, amelyek között 1335-ben létrejött az eredeti visegrádi megállapodás, amelynek elnevezése és szelleme a *rendszer váltás* néven számontartott politikai fordulat után a Csehszlovákia (ma: Csehország és Szlovákia), Lengyelország és Magyarország közötti együttműködés alapját képezte, és a mai napig is képezi. A fent említettek az egyes nyelvek első, héber és arám, valamint görög eredetű alapuló teljes protestáns bibliafordításai, melyek a 16. század második, illetve a 17. század első felében jelentek meg nyomtatásban. Mivel az első teljes, eredeti nyelvekre épülő protestáns szlovák bibliafordítás csak a 20. században jelent meg, jelen elemzés a lengyel, magyar és cseh nyelven készült első protestáns bibliafordításokra összpontosít. A tanulmányban megismerjük a szeretet jellemzőinek az etimológiáját, melyek a 4-től 8-ig terjedő versekben találhatóak, továbbá megvizsgálom, hogy tapasztalhatunk-e eltérést az egyes fordítások között, és ha igen, milyent. A szak- etimológiájának ismerete több szempontból is hasznos és jelentős, ugyanis még tudatosabb nyelvhasználatra ösztönzi a beszélőt, érzékeny- nyé téve őt a rejtett, sőt akár szándékosan elpalástolt jelentésekre. Az így továbbfejlesztett tudatos nyelvhasználat pedig a nyelvünkhöz és nemzeti

1 Lengyelül: Biblia Brzeska.

2 Csehül: Bible Kralická.

önazonosságunkhoz való ragaszkodást is erősítheti, ami elengedhetetlen tényezőjét képezi a sokkultúrájú Európának és a kultúráközi kommunikációnak.

A szavak eredeti jelentésének ismerete továbbá rámutat a nyelvi és kulturális sokszínűsége és gazdagságra is, segítve többek között annak megértésében is, hogy az egy-egy nyelvben létező ún. hamis barátok³ miért alakultak ki, illetve hogyan kell azokat használni. Ilyen hamis barátokra jelen tanulmányban is láthatunk példát. A szövelemzés alapját elsősorban 20. és 21. századi magyar, lengyel, cseh és szlovák etimológiai szótárak képezik. A szeretet himnuszában szereplő tulajdonságok sorrendjének megfelelően végzem az etimológiai elemzést, a főnevekre, melléknevekre, igékre és határozószókra helyezve a hangsúlyt, kezdve magával a *szeretet* szóval. Mindegyik alfejezet címe először magyar, majd lengyel és végül cseh nyelven tartalmazza az adott idézett szakaszt, alattuk pedig a vizsgált fogalmat, cselekvést, történést vagy tulajdonságot. Minden esetben az adott lexéma szótári alakját tüntetem fel, vagyis a magyar főneveket és mellékneveket egyes szám alanyesetben, a magyar igéknek pedig a kijelentő mód jelen idő E/3. személyű alakját. A lengyel és cseh lexémák esetében a főneveket egyes számú alanyeseti, a mellékneveket egyes számú, hímnemű végződésű, alanyeseti, az igéket pedig főnévi igenévi formájukban láthatják az olvasók. A főszövegben az éppen elemzett szót dőlt betűvel, jelentésüket aposztróffal, az írásosan nem bizonyítható, csupán kikövetkeztetett alakú lexémákat pedig csillaggal, dőlt betűkkel jelölöm.

Szeretet (magyar) – miłość (lengyel) – láska (cseh)

A szeretet két – egy belső és egy külső – síkon valósul meg és arat győzelmet a gyűlölet felett. A 4–6. versekben Pál apostol az előbbi sík jellemzőit sorolja fel: a szeretni akaró embernek ugyanis előbb saját, belső ellenségét kell legyőznie. A 7–8. versekben pedig a szeretetnek az általa

3 A nyelvészetben így nevezik az olyan szavakat, kifejezéseket, amelyek két vagy több nyelvben is léteznek, alaki hasonlóságot mutatnak, azonban mégis más jelentenek. Etimológiájuk, kialakulási körülményeik sok esetben megegyeznek, ám az idő múlásával eltérő hatások következtében más-más – sokszor akár ellentétes – jelentésben rögzültek egy-egy nyelvben. Ezenkívül előfordulhat véletlenszerű hasonlóság is, amikor két hamis barát egymásra emlékeztető írásmódja vagy hangzása csupán egybeesésnek köszönhető. A különböző nyelvekben létező hamis barátokra lásd pl. német *bekommen* 'kap vmit' és angol *become* 'vállik vmivé', lengyel *czerstwy* 'szikkadé' és cseh *čerstvý* 'friss' vagy olasz *salire* 'felmegy vhová', francia *salir* 'összespiszkol vmit' és spanyol *salir* 'kimegy vhonnan vhová' vagy orosz *смот* 'asztal' és bolgár *смот* 'szék'.

legyőzendő felebaráttal szembeni tulajdonságairól olvashatunk: a szeretet le kívánja győzni azt, aki vétkezett ellene.⁴

A korábbiaknak megfelelően az első lexéma, amelynek érdemes megismerni az etimológiáját, a *szeretet*, melyet a görög az *agape* '(általános) szeretet' szóval fejez ki. Az *agape* jelenti az isteni és az emberi szeretetet is, illetve a szeretetet mint elvont tulajdonságot.⁵ Magyar megfelelője valószínűleg a *szer* szóból ered, mely az ősi uráli korból származik. Az uráli alapalak **šerz*⁶ 'sor, rend' lehetett. Alaktani sajátosságai alapján feltételezhetjük, hogy igenévszóként⁷ működhetett. Eredeti jelentésében bizonyára a 'kapcsolódás, társulás' képzetére helyeződhetett a fő hangsúly, melyből a szó későbbi jelentései kialakulhattak.⁸ A szótőhöz egy *-t* mozzanatos⁹ vagy műveltető¹⁰ igeképző is kapcsolódott. Eredetét tekintve összefügg többek között a *-szor/-szer/-ször* számhatározóval.¹¹ Tulajdonképpen a *szer* lexéma mai 'eszköz' jelentése is hordozza az 'összekapcsolódás'-t, hiszen amikor valamit eszközként használunk egy bizonyos cél eléréséhez, valójában egyfajta kötelék jön létre annak felhasználója és a között a végpont között, melyre az adott cselekvés irányul.

Egy másik feltételezés szerint a *szeretet* lexéma a török *sev-mek* 'ugyanaz' és a perzsa *szer* 'ugyanaz' szóval állhat összefüggésben, s az *-r-* hang fokozná annak jelentését, hasonlóan az *erő* és *érez* szavunkhoz.

-
- 4 SÁRKADI NAGY Pál: *A szeretet himnusza*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1987, 23–45.
 - 5 DANKER, Frederick William – GINGRICH, F. Wilbur: *Shorter Lexicon of the New Testament*, Chicago and London, University of Chicago Press, 1965, 2., VARGA Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, Budapest, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 4–5.
 - 6 A 3 akármilyen magánhangzót jelölhet.
 - 7 Így nevezzük az azonos alakú (homonim) szavakat, melyek szófaját mondatbeli szerepük, vagyis épp az adott szövegkörnyezet határozza meg. Idesorolhatjuk például a következő többjelentésű lexémákat: *nyúl* 'hosszúfülű emlős állat; vmit megpróbál megérinteni vmely testrészének a közelebb engedésével', *nyom* 'egy élőlénynek, jelenségnek stb. a saját maga után hagyott jele, melynek segítségével megtalálhatjuk, jobban megérthetjük, közelebről megismerhetjük, illetve többet megtudhatunk róla; erőhatást gyakorol vkire v. vmire, hogy kimozdítsa a helyéről', *vár* 'vastag fallal körülvett erődítmény, mely többnyire az uralkodóknak szolgál(t) lakhelyül; azt szeretné, hogy vmi minél hamarabb bekövetkezzék'.
 - 8 ZAICZ Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2021, 825., BENKŐ Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, 3. köt., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 735–736.
 - 9 ZAICZ: *Etimológiai...*, 826.
 - 10 BENKŐ: *A magyar...*, 3. köt., 735–736.
 - 11 ZAICZ: *Etimológiai...*, 825–826, 841.

A szó esetleges korábbi jelentésére nézve viszont ebben az esetben nem találunk információt.¹²

A lengyel *miłość* főnév a *mily* 'kedves' melléknévből ered, ám ez utóbbi etimológiáját illetően különféle feltételezések léteznek. Kétségtelenül a szláv alapnyelv *milъ* szavából származik, mely összefügg a hasonló jelentésű litván *mielas*, *malonùs*, lett *milš*, az óporosz *mils*, illetve az óind *máyas* 'elégedettség, öröm' lexémákkal, melyek pedig kapcsolatban állhatnak a latin *mitis* 'barátságos', a görög *meilion* 'kedves ajándék', vagy talán a görög *filos* 'szeretet' szavakkal.¹³

A cseh *láska* a szláv alapnyelvben **laska* lehetett, mely pedig az indo-európai **las-* 'vágódó, vágakozó, kéjvágó, buja' gyökből származik. Rokonságban áll az óír *lainn* 'vágakozó, buja', a litván *lókšnus* 'lágú', a latin *lascivus* 'vágakozó, kéjvágó, buja', a görög *lilaiomai* 'áhitozom, epekedem' és az óind *lašati* 'követel' lexémákkal.¹⁴ Mint látható, a legtöbb rokon lexémában megjelenik egyfajta határtalan, mélyről jövő és túlzott vágakozás.

Mint azt a bevezetőben jeleztem, e tanulmányban az ún. hamis barátokra is láthatunk példát. Itt érdemes megemlíteni, hogy a lengyel *miłość* 'szeretet, szerelem' lexéma jelentése kissé eltér a cseh *milost*¹⁵ 'kegyelem' szótól, jóllehet alakilag hasonlítanak egymásra, és etimológiájuk is megegyezik. A cseh *láska* 'szeretet, szerelem' szót pedig nem szabad összekevernünk a hozzá hasonló és szintén azonos gyökerű lengyel *láska* 'kegyelem' szóval. Összefoglalva tehát a lengyel *miłość* cseh megfelelője a *láska*, a lengyel *láska* pedig csehül *milost*.¹⁶ A fentiek alapján pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy míg a magyar *szeretet* szóban az összekapcsolódásra helyeződik a hangsúly, addig a lengyel *miłość* és a cseh *láska* többnyire a szóban forgó érzelem erősségi szintjére.

12 CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára, A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából*, 1. köt., Pest, Emich Gusztáv magyar akadémiai nyomdász, 1862, 1289.

13 DŁUGOSZ-KURCZABOWA, Krystyna: *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2008, 430–431.; BRÜCKNER, Aleksander: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków, 1927, 337.

14 REJZEK, Jiří: *Český etymologický slovník*, Leda, Praha, 2015, 368.; KRÁLÍK, Lubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava, 2015, 318.

15 Innen származik a *malaszt* 'kegyelem, kegy, jóindulat' szavunk, melyben a magyarra – főleg korábban – igen jellemző magánhangzó-harmónia ment végbe.

16 Hasonló „hamisbarát-pár” pl. a lengyel *skutek* 'hatás' és a cseh *skutek* 'cselekedet', illetve a lengyel *uczynek* 'cselekedet' és a cseh *účinek* 'hatás'.

„A szeretet hosszútűró” – „Miłość-ci jest cierpliwa” – „Láska trpělivá jest”

Hosszútűró – cierpliwy – trpělivý

A szeretet *makrothymei* 'hosszú ideig tűr, nagyon türelmes'.¹⁷ A magyar *hosszútűró* melléknév szemmel láthatólag a *hosszú* melléknévből és a *tűr* ige folyamatos melléknévi igenévi alakjából jött létre. A *hosszú* jelenlegi felfogás szerint ősi, uráli kori szótöbblől alakulhatott ki, mely feltehetőleg **kočz* vagy **kończ*¹⁸ 'hosszú' volt.¹⁹ A *tűr* ige pedig egy honfoglalás előtti szavunk, mely egy csuvasos típusú török²⁰ nyelvből kerülhetett át a magyarba, valószínűleg **tūr-* vagy **tör-* alakban.²¹

A lengyel *cierpliwy* 'türelmes' és a cseh *trpělivý* 'ugyanaz' etimológiája megegyezik: előbbi a *cierpieć* 'szenved', utóbbi pedig a *trpět* 'ugyanaz' igéből származik. Az indoeurópai alapnyelv **terp-* 'megkeményedik, megmerevedik, megdermed' igéjéből ered, amely pedig a *(*s*)*ter-* 'kemény, merev, mozdulatlan' melléknévből jöhetett létre. Ugyanilyen jelentésben kerülhetett a szláv alapnyelvbe a **torpěti* ige, s ugyanarról az indoeurópai töről ered például a latin *torpēre* 'megdermed, megmerevedik' is. Láthatjuk tehát, hogy a jelen tanulmány alapjául szolgáló bibliafordítások közül a Károli-biblia adja vissza leghűbben az eredeti jelentést, amikor a *hosszútűró* melléknévet használja. Ugyanakkor a lengyel és a cseh jelzőnek a – többnyire sokáig tartó – *szenvedés* fogalmához való kapcsolódása részben „kiegyenlíti” a tűrésnek a görög és magyar által kifejezett „hosszát”.

Kegyes – dobrotliwy – dobrotivý

A szeretet továbbá *chresteuetai*, azaz 'kedves, szerető, kegyelmes',²² illetve 'szeretetreméltónak, jóságosnak mutatkozik v. bizonyul, ilyenként viselkedik'.²³ Az ige jelentésében benne rejlik a szelídség és kedvesség erénye is.²⁴ Etimológusaink körében a magyar *kegyes* melléknév eredetét sok

17 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 121; VARGA: *Újszövetségi...*, 595.

18 A veláris (mély) magánhangzók előtti, szó eleji *k > h* spirantizálódás (réshangúsodás) más ősi szavainkban is megfigyelhető, pl. uráli **kota* > magyar *ház*, uráli **kunta* > magyar *had*, uráli **kumpa* > magyar *hab*. További részletekért l. KISS Jenő – PUSZTAY Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018, 107.

19 ZAICZ: *Etimológiai szótár*, 341., BENKŐ: *A magyar...* 2. köt., 151–152.

20 Itt nem a mai értelemben vett török nyelvre kell gondolni, hanem tulajdonképpen egy nyelvcsalád elnevezésére.

21 ZAICZ: *Etimológiai szótár*, 913., BENKŐ: *A magyar...*, 3. köt., 1014.

22 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 217.

23 VARGA: *Újszövetségi...*, 1018.

24 KÁLVIN, János: *Az első Korinthusi levél magyarázata*, ford. BUZOGÁNY Dezső, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2015, 294.

bizonytalanság övezi. Sejthetjük, hogy őseink bizonyára igenévszóként használták, amire az igen kiterjedt, *kegy-* tőhöz kapcsolódó szócsaládból következethetünk, hasonlóan a már korábban taglalt *szer* lexémához.²⁵ Elképzelhető, hogy a *kell*²⁶ szóhasadással létrejött származéka, ám a két szó közötti rokonságot történetileg nem igazolták, valamint a – bizonyos kutatók által feltételezett – *kedv* lexémával való rokonsága sem valószínű.²⁷

A lengyel *dobrotliwy* ’jóságos’ és a cseh *dobrotivý* ’ugyanaz’ etimológiája szintén megegyezik. Előbbi a *dobry* ’jó’, utóbbi pedig a *dobry* ’ugyanaz’ melléknévvel áll rokonságban. Ez utóbbiak etimológiáját illetően több elmélet is létezik: egyes feltételezések szerint az indoeurópai alapnyelv **dhebh-* ’megfelel, egyezik’ tőből származó **dhābh-ro-* ’ügyes’, vagy az óind nyelv *bhadrá-* ’jó’ szógyökéből származik, illetve a latin *faber* ’kovács’ és az örmény *darbin* ’ugyanaz’ szavakkal hozzák összefüggésbe. A jelenleg legelfogadottabbnak ítélt felfogás szerint a *doba* ’egy napi tartózkodás pl. szálláshelyen (lengyel)’, ’korszak, időszak (cseh)’ szóval áll kapcsolatban. Az imént említett *doba*, mely a lengyelen és a csehen kívül egyéb szláv nyelvekben is létezik – bár néhol eltérő jelentésben –, az indoeurópai alapnyelv **dhābh-* szógyökre vezethető vissza, mely **doba* alakban létezhetett tovább a szláv alapnyelvben. Eredetileg kiterjedt jelentési körrel rendelkezett: pl. ’vmilyen megfelelő, helyes dolog’, majd ’megfelelő idő’, illetve ’korszak; egy nappalból és éjszakából álló időbeli egység’. A ’jó’ értelmű melléknév a szláv alapnyelv **dobrō* lexémájára vezethető vissza.²⁸

Mindent egybevetve kijelenthetjük, hogy mind a magyar, mind a lengyel, mind a cseh megfelelő hűen adja vissza a görög ige jelentését, egyfajta fennköltséget is teremtve, amely ugyanakkor a magyar *kegyes* melléknévben tükröződik leginkább.

25 ZAICZ: *Etimológiai...*, 420.

26 Amennyiben ez a feltételezés a valóságnak mégis megfelel, hasonló módon jöhetett létre, mint a *jegy* a *jel* lexémából. Részletekért l.: BENKÓ: *A magyar...*, 2. köt., 269.

27 BENKÓ: *A magyar...*, 2. köt., 423–424.

28 BRÜCKNER: *Słownik...*, 91–92; DEUGOSZ-KURCZABOWA: *Wielki...*, 157–158; KRÁLIK: *Stručný...*, 128; REJZEK: *Český...*, 151.

„A szeretet nem irigykedik [sic!]” – „miłość nie zazry” – „láska nezávidí”

Irigykedik – zajrzec – závidět

A szeretet *ou zeloi*, azaz 'nem féltékenykedik, irigykedik'.²⁹ *Irigy(kedik)* szavunk eredete szintén bizonytalan: annyit feltételezhetünk, hogy szótöve névszói szerepet tölthetett be. A -gy végződés kicsinyítőképző, mint például a *jobbágy* lexémában.³⁰ A mára már elavult *irelkedik* igéhez is kapcsolódó, a -gy melléknévképző elhagyásával visszavezetett *ir-* szótó talán az *ér* 'megérik' igénnel függ össze, amit alakilag többek között az *érik* ige korai *i-*ző változatai is alátámasztanak, s jelentéstani szempontból pl. *sárga irigység*, (*el*)*sárgul az irigységtől* szólásaink is erősíthetnek, amiből az *irelkedik* 'irigységtől sárgára érik', illetve az *irigy* 'irigységtől sárgára érett' jelentéseire következtethetünk.³¹ Az *ér* szavunk eredete is bizonytalan, talán török eredetű lehet, s ebben az esetben a magyarba került alak **er-* 'elér vhová' lehetett, szemantikai bővülésre pedig később kerülhetett sor.³² Ugyanakkor azonos jelentésű finnugor eredete sem kizárt.³³

A lengyel *zajrzec* 'itt, régies: irigykedik; ma: benéz vhová' etimológiáját a régies, sokjelentésű, inkább igekötőkkel előforduló *źrzec* 'néz' ige szócikkénél találhatjuk. Az eredeti szláv **zir-* gyökből származik, mely szintén valamilyen nézéssel kapcsolatos tevékenységet jelenthetett.³⁴

A cseh *závidět* ige, melynek etimológiáját a *závist* 'irigység' szócikkénél találjuk, jelentését tekintve hasonlít az imént elemzett lengyel igéhez, ugyanis benne a *vidět* 'lát' ige rejlik. A főnévnek a szláv alapnyelvi alakja **zavistb* lehetett, az igéé pedig **zaviděti*. Ez utóbbi összefügg a latin *invidere* 'ugyanaz' lexémával. A *za-* igekötő közvettséget fejez ki.³⁵ A hasonló alakban több indoeurópai nyelvben is megtalálható *vidět* 'lát' ige pedig, mely pl. a latin *videre* 'ugyanaz' rokon megfelelője is, az indoeurópai **ueid-*, **uid-* 'meglát, megpillant' lexémájából származhat.³⁶

Ebben az alfejezetben megtudhattuk, hogy a magyar *irigykedik* ige talán az *érik* igével áll összefüggésben, mely a szóban forgó érzés által előidézett arcszínváltozásra utal, míg a szláv verbumok az oldalról való nézés, látás jelentését hordozzák.

29 VARGA: *Újszövetségi...*, 412.

30 ZAICZ: *Etimológiai...*, 369.

31 BENKÓ: *A magyar...*, 2. köt., 232–233.

32 BENKÓ: *A magyar...*, 1. köt., 778; ZAICZ: *Etimológiai szótár*, 207.

33 BENKÓ: *A magyar...*, 1. köt., 778.

34 BRÜCKNER: *Słownik...*, 656–657. Długosz-Kurczabowánál nem találunk említést erről v. egyéb rokon igékről.

35 REJZEK: *Český...*, 803.

36 Uo., 777.

„A szeretet nem kérkedik” – „miłość nie jest harda” – „láska není všetečná”

Kérkedik – *hardy* – *všetečný*

A szeretet *ou perpereuetai* 'nem dicsekszik, nem hivalkodik'.³⁷ A magyar változat igéje egyértelműen a *kér* lexémára vezethető vissza, melyből képzőbokrosulással³⁸ jött létre. Eredeti jelentése 'érdemeire hivatkozva kér vmit' lehetett, majd fokozatosan ebből alakulhatott ki mai, 'dicsekszik' jelentése.³⁹ A *kér* ige ősi, finnugor eredetű örökségünk, melynek előzménye egy **kerä*- alak lehetett. Eredetileg a magyarban 'ohajt, kíván, könyörög, cselekvésre felszólít, feleségül akar venni vkit' jelentésekben élhetett, 'követel' jelentése később alakulhatott ki.⁴⁰

A lengyel fordítás a mára már elavult *hardy* 'beképzelt, nagyképű' melléknévet használja. Összefügg többek között a lengyel *gardzić* 'megvet' igével, a cseh *hrdina* 'hős', a cseh *hrdý* 'büszke vkire; beképzelt; imponzans, imponáló, valamint a szerb és szlovén *grd* 'csúnya' melléknévnél, ám az eredeti szláv gyök valószínűleg a lengyel jelentéshez állhatott közelebb.⁴¹

A Kralicei Biblia a *všetečný* 'vakmerő; fontoskodó, tolakodó, mindenbe beleavatkozó' melléknévet használja, mely a *vše(chen)* 'minden' és a *týkat se* 'érint; vonatkozik vmire' szavakból tevődik össze. Az ugyaninnen származó, manapság ritkán használatos lengyel *wszeteczny* melléknév 'züllött; illetlen, megbotrántoztató' jelentésben él. A *vše(chen)*⁴² 'minden' általános névmás az indoeurópai **ui-* 'egymástól; különféleképpen',⁴³ majd ebből fejlődhetett ki 'mindenfelé, majd 'mindenhol', illetve 'minden' jelentése.⁴⁴

Megtudtuk, hogy a nem hivalkodó szeretet milyen jelentéseket hordoz a szóban forgó nyelvekben. Ismét kijelenthetjük, hogy valószínűleg a Károli-fordítás áll legközelebb az eredetihez, annál is inkább, mivel cselekvő igével fejezi a szeretetnek e tulajdonságát, hasonlóan a göröghez.

37 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 158.

38 A nyelvészetben így nevezik azt a jelenséget, amikor egy adott nyelvközösség beszélői – pl. egy-egy képző eredeti jelentésének elhalványulása miatt vagy egy korábban nem létező jelentés kifejezésének lehetővé tétele végett – több ősi képző halmozásával kezdenek visszaadni egy adott jelentést. Jó példa erre pl. éppen a *-kodik/-kedik/-kődik* igeképzőbokor, mely egy *-k* mozzanatos, *-d* gyakorító és *-ik* visszaható, illetve kölcsönös igeképzőből jött létre, valószínűleg az ősmagyar kor végén vagy az ómagyar kor elején. Részletekért l.: ZAICZ: *Etimológiai...*, 446.

39 BENKŐ: *A magyar...*, 2. köt., 462.

40 ZAICZ: *Etimológiai...*, 427.

41 BRÜCKNER: *Słownik...*, 135, 169.

42 Lengyel *wszystko*, orosz *всѣ*, horvát *sve*, szlovén *vse*, bolgár *всичко*, szlovák *vše* stb.

43 REJZEK: *Český...*, 792.

44 KRÁLIK: *Stručný...*, 672.

„Nem fuvalkodik fel” – „nie jest nadęta” – „nenadýmá se”

Felfuvalkodik – nadęty – nadýmá se

A szeretet *ou phusioutai* 'nem fuvalkodik fel',⁴⁵ illetve 'nem válik önhitté, felfuvalkodottá'.⁴⁶ A magyar *felfuvalkodik* ige etimológiája megegyezik a *fúj* lexemáéval, mely ősi, uráli kori szavunk, mely **puβ* vagy **puγ* alakban létezhetett, hangutánzó szóként, ugyanolyan jelentésben, a *-j* pedig hiátustöltő⁴⁷ szereppel rendelkezik az időközben vokalizálódott *β*⁴⁸ vagy *γ*⁴⁹ helyén.⁵⁰

Ebben a részben a Breszti Biblia a *nadęty* 'levegővel telt, felfújít; felfuvalkodott', a *nadać* befejezett igéből képzett melléknévi igenevet használja.⁵¹ A *na-* 'rá, rajta' igekötőből és a *dąć* 'fúj', mely ősi szláv ige, azonos vagy igen hasonló eredeti jelentéssel.⁵² A *nadać* ige folyamatos szemléletű megfelelője *nadymać*.

A Kralicei Biblia az imént említett lengyel ige cseh folyamatos, visszaható megfelelőjét használja. Mind a lengyel, mind a cseh igék a szláv **dōti* és az indoeurópai **d^hem-* gyökre vezethetők vissza, azonban valószínűleg létezhetett a szláv alapnyelvben egy **duti*, az indoeurópaiban pedig egy **d^heuh-* alak is, mely összefügg a több szláv nyelvben létező *duch* 'szellem; lélek' lexemával.⁵³

45 VARGA: *Űjszövevségi...*, 998.

46 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 213.

47 Hiátusról akkor beszélünk, amikor két magánhangzó kerül egymás mellé. Közéjük ilyenkor a magyarban gyakran kerül ún. hiátustöltő hang.

48 A magyar nyelvtörténetírásban a megkülönböztetés végett így jelölik azt a bilabiális (két ajakkal képzett) zöngés réshangot, mely körülbelül úgy hangzik, mint a *w* fonéma pl. az angol *water* 'víz' szóban, és amely még az ómagyar korban kikopott a magyar nyelv hangrendszeréből, jelen példához hasonlóan más esetekben is vokalizálódva. Írásban *v*-vel és *u*-val jelölték. Fontos kiemelni, hogy a középmagyar korig egy betűvel több hangot is jelöltek.

49 A magyar nyelvtörténetírásban a megkülönböztetés végett így jelölik azt a veláris (háttal képzett) zöngés réshangot, mely kiejtésben *g* fonémánkhoz hasonlít legjobban, és amely szintén az ómagyar korban tűnt el nyelvükből. Írásban *g*-vel vagy *h*-val jelölték.

50 ZAICZ: *Etimológiai...*, 258.

51 A szláv nyelvek jellegzetessége, hogy a legtöbb esetben egy-egy cselekvés kifejezésére egy befejezett és egy folyamatos igéből álló „igepárral” rendelkeznek. Pl.: lengyel *pisac* 'ír' és *napisac* 'megír', cseh *nacházet* 'talál' és *najít* 'megtalál' vagy orosz *čumamb* 'olvas' és *npocumamb* 'elolvas'. Mint a példák is mutatják, ezek az igepárok sok hasonlóságot mutatnak a magyar igekötő nélküli és igekötős igékkel, melyekkel folyamatoságot vagy befejezettséget fejezünk ki. Ugyanakkor mégsem beszélhetünk „tükröszerű” megfelelésről, mivel léteznek eltérések.

52 BRÜCKNER: *Słownik...*, 86.

53 REJZEK: *Český...*, 150, 154.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Mindhárom fordításban megjelenik metaforikusan a „levegővel telt-ség”, felfuvalkodottság képe. A görög eredeti itt egy szenvedő igét használ, amely a magyarban és a csehben visszaható igék, a lengyelben pedig befejezett melléknévi igenév formájában látható.

„Nem cselekszik éktelenül” – „niczym się nie brzydzi jakoby nieprzystojnymi” – „v nic neslušného se nevydává”

Cselekszik, éktelenül – brzydzić się, nieprzystojny – vydávat se, neslušný

A szeretet *ou aschemonei* 'nem illetlen, nem viselkedik illetlenül; nem tisztességtelen, nem követ el tisztességtelenséget',⁵⁴ illetve nem 'viselkedik becstelenül',⁵⁵ azaz megtartja a mértéket és az illendőséget.⁵⁶ A *cselekszik, cselekedik* ige etimológiája bizonytalan, feltehetően egy *csele-* igető gyakorító-visszaható képzőbokkal ellátott származéka.⁵⁷ Az *éktelenül* módhatározószó az *ékes* melléknévünk fosztóképzős alakja, mely talán *ék* szavunkból származik, melynek eredete szintén bizonytalan. Talán egy ősi, ugor kori szótövből jött létre, ám ez sem biztos.⁵⁸ annál is inkább, mivel a rokon nyelvekként számontartottak hasonló jelentésű szavai nagy különbséget mutatnak. Az *ékes* eredetileg 'fába metszett ékekkel díszített' faragványt jelenthetett. Az *ék* 'dísz' jelentése nyelvújítás kori elvonással keletkezett a taglalt melléknévi alakból.⁵⁹

A lengyel fordításban a szeretet – szó szerint – „irtózik az illetlentől”. A *brzydzić się* 'irtózik' visszaható ige etimológiáját a *brzydki* 'csúnya' lexémánál találjuk, mely egy **bri-* 'vág', illetve *brid, brik* 'éles'⁶⁰ származik.⁶¹ A *nieprzystojny* 'illetlen' *nie-* előtagja fosztóképző értelmű. A *przystojny* melléknév pedig a mára már elavult *przystać* 'illik' igéből ered, melynek etimológiája a *stać* 'áll' szónál keresendő: egy ugyanilyen jelentésű indoeurópai szóból ered, ugyanabból, amelyből például a német *stehen* 'ugyanaz' is.⁶² Az értelmi hasonlóság logikus, hiszen amit *illik* csinálni, az többnyire *megállja* a helyét a hétköznapi életben.

A cseh fordításban a szeretet „semmi illetlenbe nem bonyolódik”. A *neslušný* 'illetlen' fosztóképző nélküli alakja, vagyis ellentéte a *slušný* melléknév, melynek eredetéről a *slušet* 'illik (vkihez vmi/vki); illik (vmit

54 VARGA: *Újszövetségi...*, 117.

55 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 29.

56 KÁLVIN: *Az első...*, 294.

57 BENKÓ: *A magyar...*, 493; ZAICZ: *Etimológiai...*, 137.

58 BENKÓ: *A magyar...*, 732; ZAICZ: *Etimológiai...*, 194.

59 ZAICZ: *Etimológiai...*, 195.

60 Vö. szerb *bridjeti* 'viszket'; lengyel *brzytwa* 'borotva' > magyar *borotva*.

61 BRÜCKNER: *Słownik...*, 46.

62 BRÜCKNER: *Słownik...*, 512.

csinálni)' igénéél találunk részleteket. Ennek az igének az eredeti jelentése 'hall' volt, mint ahogy a hasonló hangzású *slyšet* lexémának is, amely pedig egy szláv alapnyelvi **slyšati* 'hall', illetve egy indoeurópai **kleus-* 'hall, hallgat' alakra vezethető vissza.⁶³ A *vydávát* ige eredeti jelentése 'kiad', de a *se* visszaható igével, főleg régi cseh szövegekben 'vmibe bonyolódik' jelentésben is fellelhető. A *vy-* igekötő többnyire kifelé történő irányultságot jelöl, és egy indoeurópai *(H)*ud-* 'fel, ki' alakból keletkezhetett,⁶⁴ míg a *dát/dávát* 'ad' ige pedig egy szintén indoeurópai **doh-* alakból jöhetett létre,⁶⁵ mely valószínűleg hasonló jelentésben élhetett.

Mint láthattuk, mindhárom fordításban megjelenik az illetlenség, s mindhárom nyelv körülírással fejezi ki azt a jelenséget, amelyet a görög egy igével.

„Nem keresi a maga hasznát” – „nie szuka co jest jej” – „nehledá svých věcí”

Keres, haszon – szukać – hledat, věc

A szeretet *ou zéteo ta eautés* 'nem keresi a magáét'.⁶⁶ A magyar fordítás szerint „nem keresi a maga hasznát”. *Keres* igénk egy ősi finnugor kori szótó származéka, melyben a *ker-* szótóhoz egy *-s* gyakorisító képző társul. A rokon nyelveknek a magyar szótóhoz hasonló alakjai a forgással, valaminek a körüljárásával és tekerésével⁶⁷ kapcsolatosak, ugyanis amikor őseink valamit kerestek, körbe-körbe járkálhattak.⁶⁸ *Haszon* szavunk eredete szintén vitatott, talán finnugor kori szavunk, melynek jelentése a növekedésre, gyarapodásra utal, vagy pedig uráli kori lexémából származik, mely ajándékot, hozományt jelenthetett.⁶⁹

A Breszti Bibliában azt olvassuk, hogy „nem keresi, ami az övé”. A lengyel *szukać* 'keres' ige a német *suchen* 'ugyanaz' nyelvjárási kiejtési módjának származéka,⁷⁰ mely pedig a germán **sōkjan* 'vmi után nyomoz; törekszik vmire',⁷¹ vagy a vadászkutyákkal kapcsolatban használt indo-

63 REJZEK: *Český...*, 641–642.

64 Uo., 793.

65 Uo., 132.

66 VARGA: *Újszövetségi...*, 247–248, 413–414; DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 53, 85.

67 Vö. vogul *kir-* 'valamit oldalt> körüljár; elmegy, eltűnik; forog', finn *kierä, kiero* 'tekert, görbe', *kiertä-* 'megfordít; körüljár, megkerül'.

68 ZAICZ: *Etimológiai...*, 428. Vö. latin *circare* 'körbe jár' > olasz *cercare* 'keres' v. francia *chercher* 'ua.'

69 BENKŐ: *A magyar...*, 2. köt., 70; ZAICZ: *Etimológiai...*, 317.

70 BRÜCKNER: *Slownik...*, 557. Długosz-Kurczabowánál nem találunk említést.

71 PFEIFER, Wolfgang: *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache*, „suchen”, <https://www.dwds.de/wb/suchen#etymwb-1>. (Hozzáférés: 2021. július 16.)

„Így szól az én Uram, az Úr...”

germán *sāg- 'szimatolva nyomoz'⁷² igére vezethető vissza. Az ófelnémet kor óta nemcsak 'azon fáradozik, hogy egy elrejtett vagy elvesztett dolgot megtaláljon' értelemben él, hanem 'törekszik, igyekszik' értelemben is használják.⁷³

A Kralicei Biblia megfogalmazása szerint a szeretet „nem keresi saját dolgait”. A cseh *hledat* 'keres' és *hledět* 'néz, tekint' etimológiája megegyezik, az ócsehben mindkét igehez mindkét jelentés társulhatott. Mindkettő rokonságban áll többek között a német *Glanz* 'csillogás, ragyogás' lexémával, mindkettő a szláv alapnyelv **ględati*, **ględěti*, ez utóbbiak pedig az indoeurópai alapnyelv **gʰlendʰi*- 'csillog, ragyog' szavára vezethető vissza.⁷⁴ Valószínűleg ugyanide tartozik a lengyel *ogłądać* 'néz' ige is. A *věc* 'dolog' egy – feltehetőleg – szláv alapnyelvi **vektъ*, **věktъ* 'ugyanaz', illetve egy indoeurópai **uek-ti*- vagy **uekʰ-ti*- 'ugyanaz'⁷⁵ vagy 'beszél'⁷⁶ alakra vezethető vissza. Amennyiben ez utóbbi jelentésben élt az indoeurópai alapnyelvben, a beszélésről mint cselekvésről annak tárgyára, témájára helyeződött a szemantikai hangsúly,⁷⁷ így jöhetett létre – metonimikusan – a mai 'dolog' jelentés.⁷⁸

Megtudtuk, hogy a *keres* ige a körbejárással, lengyel és német megfelelője a nyomozással, cseh ekvivalense pedig a nézéssel, illetve a csillogással és ragyogással függ össze. Ezenkívül levonhatjuk azt a következtetést, hogy ebben az esetben a Breszti Biblia fogalmazott a göröghöz leghűbben.

„Nem gerjed haragra” – „nie bywa wzruszona ku gniewu” – „nezpouží se”

Gerjed, harag – *wzruszony, gniew* – *zpozuset se*

A szeretet *ou paroxynetai* 'nem jön izgalomba, nem gerjed fel, nem lobban haragra'.⁷⁹ *Gerjed* igeünk eredete ismeretlen, egyedül afelől rendelkezünk biztosnak mondható ismerettel, hogy *-d* végződése gyakorító, illetve kezdő jelentésű,⁸⁰ és hogy finnugor, indoeurópai és mongol szár-

72 PESCHECK, Ilka (főszerk.): *DUDEN Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der Deutschen Sprache*, Band 7, Berlin, Dudenverlag, 2020, 838.

73 PESCHECK: *DUDEN...*, 838.

74 REJZEK: *Český...*, 222.

75 Uo., 768–769.

76 KRÁLIK: *Stručný...*, 651.

77 Uo., 651.

78 Vö. szláv alapnyelvi **rek-ti* 'mond vmit' > lengyel *rzecz* 'dolog'. L. KRÁLIK: *Stručný...*, 495; REJZEK: *Český...*, 610, 612.

79 VARGA: *Újszövetségi...*, 746.

80 ZAICZ: *Etimológiai...*, 276.

maztatása téves.⁸¹ *Harag* főnevünk magyar képzővel ellátott ősi, finnugor kori szavunk, mely valószínűleg egy **kurz* 'harag; haragszik' vagy 'nyúz, lehánt'⁸² lexémából alakulhatott ki.⁸³

A lengyel fordítás szerint a szeretet „nem indul fel haragra”, amely jelentést a *wrzuszyć* 'meghat, megindít; megmozdít' befejezett melléknévi igenévi alakjával és a *gniew* 'düh, harag' lexémákkal adja vissza. Az ige etimológiája a *ruch* 'mozgás; mozgalom' szócikknél keresendő, ahol az derül ki, hogy e főnév egy – valószínűleg hasonló jelentésű – *ru-* előtagból származik, és ebbe a szócsaládba tartozik pl. a – mára már régies – *rychły* 'gyors' melléknév is.⁸⁴ A szóban forgó igében a *wz-* igekötő 'vmire; vmi fölé; vmivel szemben' jelentésben él, s egy indoeurópai *(*H*)uds- 'fel; ki' szóból fejlődhetett ki: ez utóbbi jelentése is több igében megőrződött, amelyekben felfelé irányulást fejez ki,⁸⁵ l. pl. *wzejść* 'felkel (a nap)', *wzrosnąć* 'megnő'. A *gniew* 'harag, düh' a *gnić* 'rohad, rothad' igéből származik,⁸⁶ amely egy **g^hneiH-* 'dörzsöl' indoeurópai alapszóból fejlődhetett ki: mint látjuk, szemantikai eltolódás történhetett.⁸⁷

A cseh ige etimológiáját a *vzpouzet se* 'ellenáll; fellázad' alaknál találhatjuk, ahol a szótár tovább irányít minket a *vz-* igekötőhöz és a mostanra már régiessé vált *pudit* 'ösztönöz; hajt' igéhez.⁸⁸ Előbbi etimológiája megegyezik az ebben az alfejezetben már tárgyalt *wz-* lengyel megfelelővel. Utóbbi szótörténetileg pedig egy indoeurópai *(*s*)pend- 'húz' alakra vezethető vissza, s összefügg például a latin *pendere* 'felfüggeszt' igével.

A görög ismét egy szóval fejezi ki azt történést, amelyet a magyar és a lengyel fordítás körülírással, a cseh viszont egy szóval, mely jelentésében is közel áll az eredetihez, ezért ebben az esetben talán ez utóbbi áll a legközelebb a görög eredetihez.

„Nem rójja fel a gonosz” – „nie myśli [sic!] złego” – „neobmýšlí zlého”

Felró, gonosz – myšleć, zły – obmýšlet, zlý

A szeretet *ou logizetai to kakon* 'nem veszi számításba a gonoszt',⁸⁹ 'nem rójja fel a gonoszt',⁹⁰ illetve 'nem számítja fel'⁹¹ azt. *Ró* igénk ősi, finnugor

81 BENKŐ: *A magyar nyelv...*, 1. köt., 1053–1054.

82 L. vogul *kor-* 'lehúz, lehánt, osztják *kör-* 'nyúz'.

83 ZAICZ: *Etimológiai...*, 313.

84 BRÜCKNER: *Słownik...*, 466–467.

85 REJZEK: *Slovník...*, 795.

86 BRÜCKNER: *Słownik...*, 147.

87 REJZEK: *Slovník...*, 226.

88 Uo., 796.

89 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 119, 216.

90 VARGA: *Újszövetségi...*, 584, 496.

91 CONZELMANN, Hans: *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen, Vandenhoeck

kori örökségünk, mely egy finnugor **roβ* vagy **rok*s 'vág, vés' jelentésű igéből keletkezhetett, amelynek szóvégi -β vagy -k hangja szabályosan⁹² vokalizálódott. Nyelvünkben eredetileg 'vág, metsz' jelentésben élt, s ebből alakult ki a középkorban az 'adót kivet' jelentés, ugyanis akkoriban az adósságokat fapálcákba vésett jegyek alapján tartották számon. Ugyanezen lexémának 'utcat bejár' jelentése az adófizetők utcasorok szerinti felkeresése képezi alapját.⁹³ Igen sokáig használták a rovásos pálcákat a pásztorkodásban, amelyek az írástudatlan állattörzők elszámolásának eszközeül szolgáltak. Manapság elsősorban 'vkinek vmilyen vétségét számontartja', illetve 'megszid' értelemben használjuk, amit a művelődési körülmények megváltozásával indokolhatunk.⁹⁴ *Gonosz* lexémánk valamely szláv nyelvből⁹⁵ származó, indoeurópai eredetű jövevényszavunk,⁹⁶ mely egy *gnusv* 'undokság, undor' alakban kerülhetett át a magyarba,⁹⁷ amelyet nyelvünk a rá – főleg eleinte, szemben a szláv nyelvekkel – nemigen jellemző szóeleji mássalhangzó-torlódást egy *o* hanggal oldott fel. A szláv szó pedig egy szláv alapnyelvi **gnusv*, illetve egy indoeurópai **ghen-* 'dörzsöl, kapar, karmol' igeigyekre vezethető vissza, és összefügg pl. a cseh *hnít* 'rohad' vagy a szlovák *hnit* 'ua.' igével,⁹⁸ így etimológiája gyakorlatilag megegyezik a korábban már elemzett lengyel *gniew* 'harag, düh' lexémáéval. Talán expresszív (hangulat kifejező) szerepet töltött be.⁹⁹

A lengyel fordítás szerint a szeretet „nem gondol rosszat”. A *myślec* 'gondol' ige alapja a *myśl* 'gondolat', ez utóbbi pedig egy – *mud-* és *mqd*.¹⁰⁰ gyökkel együtt létező – *myd-* tő, mely egy -*tl* vagy -*sl*, illetve -*ec* igevégződéssel bővült,¹⁰¹ s e tövek egy indoeurópai **meud*^{h-} 'gondol, gondoskodik' alakból keletkezettek, és talán összefüggenek a görög eredetű *mítosz* lexémáival is.¹⁰² A -*sl-* eredetéről nem találunk tájékoztatást a

& Ruprecht, 1981, 274. A görög ige mind szó szerinti (kereskedelmi), mind pedig átvitt értelemben jelentheti a 'felszámítás' tevékenységét.

92 A -β vokalizálódására l. 48. és 125. lábjegyzet. A -k magánhangzóvá válását vö. pl. a korábban közszóként is használt, mára már elavult *jó* 'folyó' jelentésű lexémával, mely egy **joke* alakból keletkezett, és amely csupán néhány földrajzi nevünkben őrződött meg, pl. *Sajó*, *Berettyó*.

93 ZAICZ: *Etimológiai...*, 737.

94 BENKŐ: *A magyar...*, 3. köt., 426–427.

95 Vö. horvát-szerb *gnus* 'mocsok, undorító dolog', szlovén *gnus* 'undor, utálat', cseh-szlovák *hnus* 'ua.', bolgár *гнус* 'ua.'

96 ZAICZ: *Etimológiai...*, 281.

97 BENKŐ: *A magyar...*, 1. köt., 1075–1076.

98 KRÁLIK: *Stručný...*, 200–201.

99 REJZEK: *Český...*, 226.

100 Ugyanebből a tőből származik a lengyel *mądry* 'bölc's' lexéma is. Vö. horvát *mudar* 'ua.', cseh *moudrý* 'ua.', bolgár *мъдръ* 'ua.', orosz *мудрый* 'ua.'

101 BRÜCKNER: *Słownik...*, 350.

102 REJZEK: *Český...*, 439.

szóban forgó etimológiai szótárakban, de elképzelhető, hogy ez ugyanaz a szuffixum, amely megtalálható például a lengyel *wysłać* 'küld' vagy a cseh *poslat* 'ua.' igében, amelyek egy indoeurópai **selh-* '(meg)fog, vesz' jelentésű igére vezetnek vissza. A lengyel *zły* 'rossz; mérges' egy szláv alapnyelvi **zwlō* alakon keresztül egy indoeurópai **g'uel-*¹⁰³ 'rossz' vagy **g^(h)ulo-*¹⁰⁴ 'ua.' szóra vezethető vissza.¹⁰⁵

A cseh fordításban azt olvassuk, hogy a szeretetnek „nem áll szándékában a rossz”. A régies *obmýšlet* 'szándékozik valamit csinálni' a *mýšlet* 'gondol' igéből származik, amelynek etimológiáját már megvizsgáltam. Az *ob-* előtag sok jelentéssel rendelkezik: igekötőként előfordul például 'ellen', '-ért', '-hoz/-hez/-höz', '-nál/-nél' értelemben, ami azzal magyarázható, hogy talán két indoeurópai igekötő – **hmb^{hi}i* 'nál/-nél', 'vmin keresztül', 'vmi körül' és **hopi*, **hepi* 'vmin körül', '-hoz/-hez/-höz', '-nál/-nél', '-on/-en/-ön' – összeolvadásából jött létre.¹⁰⁶ A cseh *zlý* 'rossz, gonosz, hamis' eredete megegyezik a már taglalt lengyel *zły* lexemáéval.

Ezt a szakaszt a Károli-fordítás adja vissza leghűbben, ugyanis legvilágosabban itt jelenik meg a számonkérés képe: mint említettem, a szó szerinti és metaforikus jelentéssel is rendelkező görög igének a jelentését jól visszaadja a *felró* ige, s a két szláv változatban megjelenő gondolkodás képe kevésbé érzékelhető az eredetiben. Ugyanakkor e kép is érthető, ugyanis elképzelhető, hogy akkoriban a *gondol vmire* és a *gondol vmit* szemantikailag megegyezett egymással. Amennyiben ez igaz, akkor a *nem gondol a gonoszra* jelentés már közelebb áll a felrovás képéhez.

„Nem örül a hamisságnak” – „nie raduje się z niesprawiedliwości” – „neraduje se s nepravosti”

Örül, hamisság – *radować się, niesprawiedliwość – radovat se, nepravost*
A szeretet *ou chairai epi té adikia* 'nem örül a helytelenségnek, igazságtalanságnak',¹⁰⁷ illetve 'nem örül a hamisságnak, aljasságnak, istentelenségnek'.¹⁰⁸ *Örül* igének etimológiája az *öröm* főnévvel függ össze. Vitattott – vagy finnugor, vagy török – eredetű szó. Előbbi elméletet a lapp *árvuk* 'vidám, élénk, szellemes, jókedvű' melléknév támasztja alá, ám ez az egyetlen rokon nyelvi példa, és ez bizonytalanná teszi ezen eredetétét.

103 DŁUGOSZ-KURCZABOWA: *Wielki...*, 745–747.

104 REJZEK: *Český...*, 808.

105 Ebbe a szócsaládba tartozik például a lengyel *złodziej* 'tolvaj', cseh *zloděj* 'ua.', cseh *rozzlobit se* 'megharagszik', lett *zwelt* 'megdönt vmit (pl. egy rendszert)', perzsa *zūr* 'hamisság, hazugság'.

106 REJZEK: *Český...*, 461.

107 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 214, 4.

108 VARGA: *Üjszövetségi...*, 1003–1005, 16.

Utóbbi mellett pedig a csuvas *avér-’öröl; köröz’* és az *arman ’malom’* szavak szólnak, az öröm és a gyors mozgás¹⁰⁹ közötti összefüggésre utalva.¹¹⁰ Amennyiben a török eredetet feltételezzük, valószínűsíthetjük, hogy e lexéma története megegyezik *örül* és *örvény* szavainkéval, s hogy *örül* és *örül* igéink szóhasadással különültek el egymástól.¹¹¹ A *hamisság* alapjául szolgáló *hamis* melléknévünk etimológiáját illetően is megoszlanak a vélemények: elképzelhető, hogy az uráli korból származó *hámlik*, *hámoz* igénnel függ össze, s ebben az esetben ’(más) külszint mutató’ lehetett,¹¹² ám a felnémet *hamisch*, *homsch* ’rosszindulatú, álnok, alattomos’, bajor-osztrák *hämisch* ’bizalmatlan, alattomos, kárörvendő’ és a német *hämisch* ’ua.’ melléknévvel való rokonsága is feltételezhető, melyek a német *ham*, *hame* ’lepel, ruha’ származékai.¹¹³ (A *hämisch* lexéma a középfelnémet *hem* ’ártani igyekvő, lázadó, dacos’ melléknévből származik, amely pedig a középfelnémet *ham[e]* ’ruha, lepel’ főnévből származik.)¹¹⁴ Az előbbi magyarázat ellen a jelentéstani nehézségek, az utóbbi ellen pedig e szónak már a korai magyar forrásokban való fellelhetősége szól.¹¹⁵

A Breszti Biblia szerint a szeretet „nem örül az igazságtalanságnak”. A *radować się* ’örül’ igét egy indoeurópai **rehd^h-* ’sikerrel teljesít’ vagy ’megörvendeztet’ szóra vezetik vissza.¹¹⁶ A *niesprawiedliwość* ’igazságtalanság’ főnév pedig a *nie-* fosztóképzőből és a *sprawiedliwość* ’igazság(osság)’ főnévből tevődik össze. A *praw-* szógyökre vezethetjük vissza, mely többnyire igazsággal, joggal kapcsolatos történéseket, jelenségeket fejez ki, ezért érdemi információt a szó eredetéről a *prawy* ’jobb (oldalon található); igaz, igazi, valódi’ szócikknél kell keresnünk. E melléknév a szláv alapnyelv **pravъ* szavából alakulhatott ki, vagy a **prēmъ* ’egyenes’ és **orvнъ* ’ua.’¹¹⁷ összeolvadásából, vagy pedig az indoeurópai **prōuos* ’előre néző’,¹¹⁸ melynek jelentése aztán a következőképpen fejlődhetett tovább: ’egyenes’ > ’olyan, amilyennek lennie kell’ > ’valódi, igazi’ > ’be-

109 Az örvendés és a fürge mozgás közötti fogalmi kapcsolatot vö. óind *pravá* ’röpködő, repdeső’ és orosz *прыть* ’gyors futás’, illetve német *sich freuen* ’örül’ és óészaki germán *frār* ’gyors’. Részletekért l.: BENKŐ: *A magyar ...*, 3. köt., 37, ZAICZ: *Etimológiai...*, 634.

110 ZAICZ: *Etimológiai...*, 634.

111 BENKŐ: *A magyar nyelv...*, 3. köt., 36–37.

112 BENKŐ: *A magyar nyelv...*, 2. köt., 40–41.

113 ZAICZ: *Etimológiai...*, 309.

114 PESCHECK: *DUDEN...*, 350.

115 ZAICZ: *Etimológiai...*, 309.

116 REJZEK: *Český...*, 576–577. Brückner szócikkében nem találunk konkrét említést egy-egy esetleges etimológiáról, Długosz-Kurczabowa pedig egyáltalán nem taglalja e szócsaládot.

117 A lengyelben két megfelelő létezik az *egyenes* melléknévre: *prosty* és *równy*. Ez utóbbi másik jelentése ’egyenlő’.

118 Valószínűleg innen származik a több nyelvben is megtalálható *pre-*, *pro-*, illetve a

csületes, nemeslelkű.¹¹⁹ Az egyházi szláv nyelvben már 'jobb (oldalon található)' jelentésben is használták.¹²⁰

A Kralicei Biblia szerint a szeretet nem 'nem örül a hamisságnak'. A *radovat se* 'örül' és a *npravost* 'hamisság' lexéma etimológiája megegyezik az imént taglalt lengyel szavakéval.

Mindhárom változatban megjelenik tehát az öröm és a hamisság is, s azt mondhatjuk, hogy mindhárom fordítás az eredetihez hűen adja vissza az üzenetet.

„Együtt örül az igazsággal” – „się weseli z prawdy” – „spolu raduje se pravdě”

Örül, igazság – weselić się, prawda – radovat se, pravda

A szeretet *sygchairei de té alétheia* 'együtt örül az igazsággal'.¹²¹ Örül lexémánk történetét már taglaltam. *Igazság* lexémánk etimológiája az *igaz* szócikknél keresendő, amelynek alapszava a *jog* főnév egy régi alakváltozata lehet, amelyhez egy *-z* névszóképző kapcsolódott.¹²² A korábban nyelvünkben is használatos latin *jus* 'törvény, jog' magyarítására megalkotott *jog* főnevünk a *jó* melléknévből ered,¹²³ mely pedig ősi, ugor kori szavunk, mely **jomz* vagy **jams* 'jó' lehetett, amely az ősmagyar korban létrejött **joβθ*¹²⁴ vagy **jaβθ*¹²⁵ alakkal fejlődött tovább.

A lengyel *weselić się* 'örül' eredete a *wesoły* 'vidám' lexemáéval függ össze, mely egy ugyanilyen jelentésű szláv alapnyelvi szóra vezethető

lengyel *pra-* igekötő, mely – szó szerint vagy metaforikusan – előre nézésre utal. L. pl. lengyel *pradziadek* 'üknagypapa'.

119 DLUGOSZ-KURCZABOWA: *Wielki...*, 512. A *jobb, igaz(ság), jog, egyenes* stb. szavak hasonló eredete más nyelvekben is megfigyelhető, l. pl. német *Recht* 'jog, törvény' ~ *rechts* 'jobbra', olasz *diritto* 'jog; egyenes' v. *destro* 'jobb (oldali); ügyes, cseh *pravý* 'helyes, igaz; jobb (oldali)' ~ *právo* 'jog' ~ *pravda* 'igazság'. A *bal* lexémának a magyarhoz hasonló szemantikai konnotációi szintén megjelennek, l. pl. német *link* 'bal (oldali); tisztességtelen', olasz *sinistro* 'bal (oldali); vészjósló, balszerencsével fenyegető', lengyel *lewý* 'bal (oldali); törvénytelen'.

120 BRÜCKNER: *Slownik...*, 435–436.

121 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 187, 8; VARGA: *Újszövetségi...*, 889, 33.

122 BENKÓ: *A magyar...*, 2. köt., 191; ZAICZ: *Etimológiai...*, 354–355. Szóeleji *ju- ~ jo- > i-* fejlődést vö. *juhar ~ ihar, juhász ~ ihász, jonkább ~ inkább*.

123 ZAICZ: *Etimológiai...*, 384. Emellett szóló érvként l. 119-es számú lábjegyzet.

124 A *θ* a veláris magánhangzókat jelölő, azok közös jele: ilyen hang állhatott ebben a szóban a *β* után.

125 *Jó* szavunk *v-s* tövére vö. pl. *vkinek a java, javít, javasol*. Több másik lexémánkhoz hasonlóan – pl. *hó ~ havas, tó ~ tavak, kő ~ követ* – a szóvégi *β* itt is vokalizálódott, ám a származékszavakban, illetve ragozott alakokban megőrződött.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

vissza.¹²⁶ A lengyel *prawda*, valamint cseh *pravda* és *radovat se* etimológiáját már megismertük.

Ebben az esetben is kijelenthetjük, hogy mindhárom fordítás egyformán hűen adja vissza a görög változatot.

„Mindent elfedez” – „wszytko znosi” – „všecko snáší”

Elfedez – znosic – snášet

A szeretet *pauta stegei* ‘mindent elfedez’, illetve ‘mindent kiáll, eltűr.’¹²⁷ *Fed* igénk ősi, finnugor kori szavunk, mely a finnugor alapnyelvben **pentz-* ‘becsuk, bezár’ alakban élhetett, a rokonyelvi hasonló megfelelők alapján.

A lengyel és cseh fordítás szerint a szeretet „mindent elvisel”. A lengyel *znosic* és annak cseh megfelelője, a *snášet* ige eredeti jelentése ‘levisz vmit vhová’.¹²⁸ Előbbi etimológiája a *niešć* ‘visz, hord; visel (pl. ruhát)’ utóbbié pedig a *něst* ‘ua.’ szócikknél keresendő. A szláv alapnyelvben **nesti* alakban élhetett, az indoeurópaiban pedig **hnek-* ‘visz, hord; visel (pl. ruhát)’¹²⁹ vagy **enek-* ‘ua.’¹³⁰ formában.

Ismét kijelenthetjük, hogy mindhárom fordítás az eredetihez igen hasonlóan adja vissza e szakasz értelmét.

„Mindent hiszen” – „wszytkiemu wierzy” – „všemu věří”

Hisz – wierzyć – věřit

A szeretet *pauta pisteuei* ‘mindent hisz’,¹³¹ azaz ‘sosem veszíti el a hitet’.¹³² A magyar *hisz* ige etimológiáját sok bizonytalanság övezi: gyakori előfordulása arra enged következtetni, hogy ősi szavaink közé tartozhat, ám rokonyelvi megfelelőivel nem mutattak ki közös eredetet.¹³³

A mi igénkkel szemben a lengyel *wierzyć* ‘hisz’ és a cseh *věřit* ‘ugyanaz’ szónak nemcsak rokonyelvi megfelelőire láthatunk számos példát, hanem etimológiájuk is ismeretes. A *hit* adott nyelvi megfelelőinél azt

126 BRÜCKNER: *Slownik...*, 607. Ebbe a szócsaládba tartoznak pl. a következő lexemák: *wesele* ‘lakodalom, *wesołek* ‘udvari bolond; mókamester’.

127 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 185.

128 A *visel* és a *visz* ige közötti hasonlóság a magyarban is megjelenik: előbbi az utóbbi *vi-* tőváltozatából jött létre *-sel* gyakorító képzőbokkal, mint pl. a *perzsel*, *taposl* lexéma is. Részletkért l. Zaicz: *Etimológiai...*, 956–957.

129 REJZEK: *Slovník...*, 451.

130 KRÁLIK: *Stručný...*, 387–388.

131 GINGRICH: *Shorter...*, 159.

132 CHADWICK, Henry (főszerk.): *A Commentary on The First Epistle to the Corinthians*, 2. kiadás, London, Adam & Charles Black, 1971, 305.

133 BENKŐ: *A magyar nyelv...*, 2. köt., 119; ZAICZ: *Etimológiai...*, 332.

olvashatjuk, hogy e szavak egy indoeurópai **uēr-* gyökből erednek, mely – nemcsak egy adott szláv nyelvben, hanem egyéb indoeurópai nyelvekben is –¹³⁴ nagyszámú szócsalád alapját képezi, illetve amely az 'igazság, valódiság' fogalmát és az ezzel kapcsolatos szemantikai tárgykört fejezte ki.¹³⁵ Elképzelhető, hogy 'előzékeny(ség), kedves(ség)' jelentésben is használták.¹³⁶ A *hit* mint *fides* jelentés csupán később alakult ki, első jelentésben a német, valamint a latin nyelv(ek)ben őrződött meg, sokadik jelentésben viszont a szláv nyelvekben is.¹³⁷

Ezúttal is megállapíthatjuk, hogy mindhárom fordítás az eredetihez igen hasonlóan adja vissza e szakasz értelmét.

„Mindent remél” – „wszytkiego się nadziewa” – „všeho se naděje”

Remél – nadziewać się – nadít se

A szeretet *pauta elpizei* 'mindenben reménykedik/bizakodik', illetve 'mindent vár/előrelát',¹³⁸ azaz sosem szűnik meg reménykedni.¹³⁹ *Remél* és *remény* szavunk története ismeretlen, jelenleg csupán annyit tudunk, hogy előbbi az utóbbiból jött létre *-l* denominális verbumképzővel.¹⁴⁰

A lengyel *nadziewać się* 'remél vmit; számít vmire' a ma használatos *mieć nadzieję*¹⁴¹ 'ua.' archaikus változata, a cseh *nadít se* 'ua.' pedig a ma egyértelműen gyakrabban használt *doufat* 'ua.' régiesebb megfelelője. Az alcímben szereplő két szláv ige etimológiája szintén megegyezik: előbbi a *dziać się* 'történik', utóbbi pedig a *dít se* 'ua.' ígére vezethető vissza, s mindkettő egy indoeurópai **d^heh-* 'elhelyez, épít' gyökből származhat.¹⁴² Az eredeti alak tehát tárgyas ige lehetett.

A remény mindhárom fordításban megjelenik, ezért mindhárom fordítás egyformán hűen adja vissza ezt a szakaszt.

134 L. latin *verus* 'valódi, igazi', német *wahr* 'ua.' vagy óangol *wær* 'szövetség; eskü; hűség'.

135 DLUGOSZ-KURCZABOWA: *Wielki...*, 699–708; REJZEK: *Český...*, 780.

136 KRÁLIK: *Stručný...*, 658–659.

137 BRÜCKNER: *Slownik...*, 611.

138 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 63.

139 CHADWICK: *A Commentary...*, 305.

140 BENKŐ: *A magyar nyelv...*, 375; ZAICZ: *Etimológiai...*, 725.

141 Szó szerint: *remény(ség)e van*, de magyarra egyszerűen a következőképpen fordítjuk: *remél*.

142 REJZEK: *Český...*, 148.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

„Mindent eltűr” – „wszytko cierpi” – „všeho trpělivě čeká”

Eltűr – cierpieć – trpělivě, čekat

A szeretet *pauta ypomevei* ’megmarad, megállja a helyét, kitart, tűr’.¹⁴³ A magyar *eltűr*, a lengyel *cierpieć* ’sz szenved’ és a cseh *trpělivě* ’türelmesen’ etimológiájáról már korábban említést tettem. A lengyel változatban tehát azt olvassuk, hogy „sz szenved”, a csehben pedig, hogy „türelmesen vár”. A – többek között – cseh *čekat* ’vár’¹⁴⁴ lexéma az indoeurópai **k^uéi*-’érzék’¹⁴⁵ vagy ’figyel vmire’¹⁴⁶ ígére vezethető vissza.

Mivel a lengyel fordítás szenvedésről, a cseh pedig türelmes várásról ír, a magyar tűnik a legközelebbinek az eredetihez.

„A szeretet soha el nem fogy” – „Miłość nigdy nie odpada” – „Láska nikdy nevypadá”

Elfogy – odpadat – vypadat

A szeretet *oudepote ekpiptei* ’sohasem lankad el, ’sohasem gyengül’,¹⁴⁷ illetve szó szerint ’sohasem esik [el]’.¹⁴⁸ *Elfogy* lexémánkat a *fogy* szócikk-nél kell keresnünk, ahol megtudhatjuk, hogy ősi, finnugor kori szavunk lehet, mely egy **pučz* ’fogy’ alakból keletkezhetett.¹⁴⁹

A lengyel *odpadać* ige több jelentéssel rendelkezik, például ’leválik vmiről’, ’(el)lankad’. A cseh *vypadat* pedig többek között a következő jelentésekben él: ’kiesik vhonnan (szó szerint és metaforikusan is), ’vmi véletlenül kihagyásra kerül’. Mindkét igeben megtalálhatjuk a *pad-* ’esik’ gyököt, amely szláv alapnyelvi **padati*, ez pedig egy **ped-*, **pod-* ’ua’ alakból jöhetett létre. Elképzelhető, hogy az előbbi megegyezik a szintén indoeurópai alapnyelvi **ped-* ’láb’ jelentésű tövel.¹⁵⁰

Mivel a göröghöz hasonlóan a lengyelben és a csehben is megjelenik az esés az ige eredeti jelentésében, ebben az esetben e két fordítás talán közelebb áll az eredetihez.

143 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 207.

144 Lengyel *czekać*, horvát *čekati*, szlovén *čakatí*, szerb *čekati/čekamu*, bolgár *čakam*, szlovák *čakať*.

145 REJZEK: *Český...*, 122.

146 KRÁLIK: *Stručný...*, 99.

147 DANKER – GINGRICH: *Shorter...*, 60.

148 CHADWICK: *A Commentary...*, 305.

149 ZAICZ: *Etimológiai...*, 247. Itt az is tudatosodik bennünk, hogy szintén ebbe a szócsaládba tartoznak például a következő lexémák: *fogyatkozik*, *fogyaszti*, *fogyatékos*, *fogytán*.

150 REJZEK: *Český...*, 484–485. A *padać* ige „párja”, a *paść* pedig az indoeurópai **pasti* igéből származhat.

Összegzés

Jelen tanulmány céljával azt tűztem ki, hogy a szeretetnek az 1Kor 13,4–8-ban felsorolt, főnevekkel, melléknevekkel vagy határozószókkal kifejezett tulajdonságait a magyar (Károli), lengyel (Breszti) és cseh (Kralicei) Biblia alapján – melyek az egyes nyelvközösségek első, 16–17. századi protestáns bibliafordításai – elsősorban etimológiai szempontból összehasonlítsam, összevetve a görög eredetivel is, s így bizonyos nyelvi következtetéseket vontam le, mivel – ahogy Luther Márton megfogalmazta – *theologia est grammatica*. A komparatív analízis alapján érdekes teológiai következtetéseket is le lehet vonni, ám ez esetleg egy újabb tanulmány témáját képezhetné. Elemzésemet a *szeret* lexéma és annak lengyel, illetve cseh megfelelőjének elemzésével kezdtem, majd megvizsgáltam az egyes jellemzők elnevezésének az etimológiáját, rámutatva egyúttal az egyes fordítások közötti eltérésekre is. Megtudtuk többek között azt, hogy a *szeret* lexémánk összefüggésben áll a *-szor/-szer/-ször* raggal, s benne az összekapcsolódásra helyeződik a hangsúly, míg e lexéma lengyel és cseh megfelelőiben elsősorban a vágyakozásra; hogy a *keres* ige a körbejáráshoz kapcsolódik, míg ennek lengyel megfelelője, a *szukać* a – talán vádaskutyák által végzett – nyomozásra vezethető vissza, cseh ekvivalense pedig (*hledat*) a nézéssel és csillogással kapcsolatos. Többek között afelől is megbizonyosodhattunk, hogy a magyar *gonosz* és a lengyel *gniew* 'harag' szó összefüggésben áll egy, a rohadást kifejező szláv lexémával, amely pedig egy **g^hneiH-* 'dörzsöl' indoeurópai alapszóból jöhetett létre jelentésbeli eltolódással. Ami pedig a fordítások közötti eltéréseket illeti, megtudtuk például, hogy a magyar fordítás szerint a szeretet *nem rójja fel a gonoszt*, míg a lengyel szerint *nem gondolja*, a cseh szerint pedig *nem tervezi* azt, esetleg *nem gondol arra*. Felkelti az ember figyelmét az a tény is, hogy a görög változat mind a tizenhat esetben igével fejezi ki az adott tulajdonságot. Ehhez képest a Károli-fordítás tizenegy, a Breszti Biblia tizenegy, a Kralicei Biblia pedig tizenhárom esetben használ igét. Összességében véve kijelenthetjük, hogy mindhárom fordítás igen közel áll az eredetihez, ám bizonyos szakaszokat egy-egy fordítás – ha lehet így fogalmazni – „jobban” ad vissza. Ugyanakkor elemzésemből az következik, hogy az eredetivel a legtöbb hasonlóságot a Károli-biblia mutatja. Érdemes volna a görög megfelelők etimológiáját is elemezni, ám ez esetleg egy újabb külön tanulmány formájában valósulhatna meg.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Függelék

Az 1Kor 13 – Károli Biblia

1

Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő ércz vagy pengő cimbalom.

2

És ha jövendőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgynnyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok.

3

És ha vagyonomat mind feléitetem is, és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi hasznom abból.

4

A szeretet hosszútűrő, kegyes; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.

5

Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rójja fel a gonoszt,

6

Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal;

7

Mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr.

8

A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövendőmondások, eltöröltetnek; vagy akár nyelvek, megszűnnek; vagy akár ismeret, eltöröltetik.

9

Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás:

10

De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.

11

Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutána pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.

12

Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismerttettem.

13

Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.

Az 1Kor 13 – Breszti Biblia

Gdybym mówił języki ludzkimi i anielskimi, a miłości bych nie miał, stałem się miedzią brząkającą, abo cymbałem brzmącym.

13:2

I gdybym miał prorocstwo i wiedział wszystkie tajemnice i wszelką naukę, a gdybym miał wszelką wiarę, żebych też i góry prznosił, a miłości bych nie miał, nicem nie jest.

13:3

I gdybym wszystkie majątności moje rozdał ubogim, a podałbym ciało moje, abych był spalony, a miłości bych nie miał, nic mi to nie pomaga.

13:4

Miłość-ci jest cierpliwa, dobrotliwa; miłość nie zajzry, miłość nie jest harda i nie nadęta.

13:5

Miłość niczym się nie brzydzi jakoby nieprzystojnymi, nie szuka co jest jej, nie bywa wzruszona ku gniewu, nie myśli złego.

13:6

Nie raduje się z niesprawiedliwości, ale się weseli z prawdy.

13:7

Wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, wszystkiego się nadziewa, wszystko cierpi.

13:8

Miłość nigdy nie odpada; choć i prorocтва będą zgładzone, języki ustaną i umiejętność będzie zniszczona.

13:9

Abowiem po części znamy i po części prorokujemy.

13:10

Ale gdy przyjdzie to, co jest doskonałego, tedy to, co jest po części, zginie.

13:11

Gdym był dziecieniem, mówiłem jako dziecko, myślałem jako dziecko, rozumiałem jako dziecko; lecz gdym się stał mężem, zatarłem ty rzeczy, które dziecinne były.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

13:12

Abowiemci teraz widzimy przez zwierciadło i przez podobieństwo; ale w on czas oblicznie ujzrymy. Teraz znam po części, a w on czas poznam, jako nauczon będę.

13:13

A terazci trwa wiara, nadzieja, miłość, ty trzy rzeczy; a z nich nawiększa jest miłość.

Az 1Kor 13 – Kralicei Biblia

1Bych jazyky lidskými mluvil i andělskými, a lásky kdybych neměl, učiněn jsem měď zvučící aneb zvonec znějící.2A bychť měl procoťví, a povědom byl všelikého tajemství i všelikého umění, a kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, lásky pak kdybych neměl, nic nejsem.3A kdybych vynaložil na pokrmy všecken statek svůj, a bych vydal tělo své k spálení, a lásky bych neměl, nic mi to neprospívá.4Láska trpělivá jest, dobrotivá jest, láska nezávidí, láska není všetečná, nenadýmá se.5V nic neslušného se nevydává, nehledá svých věcí, nezpouží se, neobmýšlí zlého.6Neraduje se z nepravosti, ale spolu raduje se pravdě.7Všecko snáší, všemu věří, všeho se naděje, všeho trpělivě čeká.8Láska nikdy nevypadá, ješto buď že procoťví jsou, ta přestanou, buď jazykové, ti utichnou, buď učení, to v nic přijde.9Z částky zajisté poznáváme, a z částky prorokujeme.10Ale jakž by přišlo dokonalé, tehdyť to, což jest z částky, vyhlazeno bude.11Dokudž jsem byl dítě, mluvil jsem jako dítě, myslil jsem jako dítě, smýšlel jsem jako dítě, ale když jsem muž, opustil jsem dětinské věci.12Nyní zajisté vidíme v zrcadle a skrze podobenství, ale tehdaž tváří v tvář. Nyní poznávám z částky, ale tehdy poznám, tak jakž i známostí obdařen budu.13Nyní pak zůstává víra, naděje, láska, to tré, ale největší z nich *jestiť* láska.

FODOR DÁNIEL

ZEOLITKRISTÁLYOK OLDÓDÁSA¹

A zeolitok a természetben is előforduló ásványok. Kristályos vegyületek, ami annyit jelent, hogy a kristályt felépítő atomok rendezetten helyezkednek el, és szabályosan ismétlődnek. A kristályok legkisebb egysége az elemi cella, amelyen belül az atomok a kristályt alkotó atomokat tartalmazták egyedi elrendeződésben. A zeolitok elemi cellája legtöbbször szilícium- és alumíniumatomokból tevődik össze, amit oxigénatomok kötnék össze. Az elemi cella a legkisebb Lego kocka, amelyből kirakhatjuk a kristályt. A kirakás itt kevesebb kreativitást igényel, mint a Lego: minden irányban egymás mellé helyezük a „szürke egységeket”, míg ki nem alakul a kristály a végső formájában. A zeolitkristályok mérete a hajszál átmérőjének töredékével mérhető össze. A szabad szem számára ezek a kristályok rendkívül unalmasak: a szintetikusak fehér porok, a természetesek meg olyanok, mint az alapközet, mikor az ember opált keres. Egyszóval nem csoda, hogy a történelem során nem zeolitok miatt törték ki háborúk. Mégis, miután a természetes ásványok között felfedezték őket, széles körben kezdték el őket kutatni. Idővel megjelentek a szintetikus zeolitok is, amelyeknek az ásványokkal szemben annyi előnye volt, hogy az alkalmazás számára fontos tulajdonságokat testre tudták szabni. A természetes ásványok tartalmaznak olyan szennyeződések, amelyek lehetetlenné teszik a testre szabott alkalmazást, ezt sikerül kiküszöbölni szabályozott körülmények között előállított zeolitokkal. Ezen kívül vannak olyan zeolitok, amelyeket csak laborban lehet előállítani, a természetben nem fordulnak elő. Ez viszont a lehetőségek tárházát nyitja ki mind a kutatás, mind a felhasználás számára. Miért kaptak az unalmas fehér porok mégis ekkora figyelmet?

A zeolitok közös tulajdonsága, hogy pórusosak. Nemcsak egyszerűen „szürke egységekből” épülnek fel, hanem „szürke lyukas egységekből”. Az elemi cellában úgy rendeződnek el a szilícium-, alumínium- és oxigénatomok, hogy marad köztük annyi tér, amibe beférnek kisebb molekulák. A zeolitokat szemléletesen úgy is el lehet képzelni, mint egy méhkaptárt: ha a hatszög alakú „elemi cellát” mélységében meghosszabbítjuk, egy hatszög alakú csövet kapunk; ha oldal irányba is, akkor megkapjuk a méhkaptarra jellemző mozaikos szerkezetet. A zeolitok

¹ A cikk F. D. doktori munkájának az összefoglalója, részletes hivatkozások az eredeti munkában találhatóak. FODOR Ferenc Dániel: Modification of nano-sized zeolite crystals and mesoporous silica for multifunctional catalysis, ETH Zurich, 2015.

hasonlóan épülnek fel, azzal a különbséggel, hogy nemcsak egyes járatok alkotják a pórusokat, hanem egymással összekötött térbeli hálózatot alkotnak, ahol a kristályos szerkezet miatt a hálózat mintázata periodikusan ismétlődő elemekből áll. Ha a kristály ilyen tökéletes szerkezettel bír, akkor azt mondják rá, hogy egykristály. Ez azt jelenti, hogy az elemi cella a végtelenségig tökéletesen ismétlődik, nem változik az orientációja. Ez a valóságban inkább a kivétel, legalábbis a zeolitok esetén. A zeolitkristályoknak ugyanis gyakran van olyan belső szerkezete, mintha négyzet alapú gúlából lennének összeillesztve, a piramisok meg „szürke lyukas egyesekből” állnának. A pórusos szerkezet következménye, hogy a zeolitok felülete viszonylag nagy. Pórusok nélkül csak a kristályok külső felületét lehetne használni bármire is, a pórusos szerkezet viszont megsokszorozza a rendelkezésre álló felületet. Így az alkalmazás számára egy gramm fehér por pár száz négyzetméter felületet biztosít a pár négyzetméter helyett. Ez nagyjából egy kosárlabdapálya mérete grammonként. Ezzel teljesen ellentétes például az üveg szerkezete: bár túlnyomórészt szilíciumból és oxigénből áll, nemcsak hogy említésre méltó pórusai nincsenek, tökéletesen hiányzik az atomok periodikus ismétlődése is.

A pórusos szerkezet mellett van egy további fontos tulajdonsága a zeolitoknak. A kristályban a szilíciumatomoknak négy szomszédja van attól függetlenül, hogy az elemi cellában hol helyezkednek el, az alumíniumnak viszont csak három szomszédja lehet. Így ha gondolatban eltávolítunk egy szilíciumot, és behelyezünk egy alumíniumot, a szerkezet megmarad, viszont a negyedik szomszédon marad egy negatív töltés, amit ki kell egyenlíteni. Ezt a feladatot pozitív töltéssel rendelkező ionok tudják ellátni, mint például a nátrium, kalcium, magnézium vagy a legkisebb ion: a proton. Ezeknek az ionoknak nincs meghatározott helye, valahol a negatív töltés körül vannak, és cserejátékosnak is lehetne őket nevezni, mert más ionért cserébe el lehet vinni, nem úgy, mint a szilíciumot, alumíniumot vagy oxigént, melyek a kristály vázát alkotják. Az ilyen cserejátékoskal rendelkező zeolitokat használják például vízlágyításra. A vasalóhoz használt ioncserélt vizet elő lehet állítani például zeolitokkal is: az ásványi anyagokban gazdag víz áthalad az ioncserélőn, és kijön az ioncserélt víz. A csere lényege, hogy a vízben oldott ásványokat (kalcium- és magnéziumionokat) cserélik ki egy a vasaló számára közömbös ionra (például nátrium). Így ha a kivont ásványi anyagokat keressük, akkor a zeolitkristályok pórusaiban kell keresnünk őket.

Másik érdekes tulajdonság, ami a zeolitok felületéhez kapcsolódik, hogy hőt tudnak termelni. Atomi szinten a felületek általános tulajdonsága, hogy a felületi atomok helyzete kedvezőtlen, mert a felületen nincsenek szomszédjaik. Így ha lehetőségük van, hajlamosak például a levegőből a felületre került molekulákkal kölcsönhatásba lépni. Ez a köl-

csönhatás hőfejlődéssel jár, ami zeolitok alkalmazását kívánt vagy nem kívánt módon befolyásolja.

A zeolitokat alkalmazzák katalizátorként is. A katalizátorok kémiai reakciókat gyorsítanak oly módon, hogy maguk nem reagálnak. A kiindulási anyagok a reakció során termékekké alakulnak, és ebben a folyamatban saját maguk úgy vesznek részt, hogy nem alakulnak át. Most mondhatná az ember, hogy bárcsak lenne valami olyan anyagunk, ami rendelkezik egy cserejátékoskal! Szerencsére itt vannak a zeolitok, melyek pont ezt teszik. A cserejátékost (protont) a reakció idejére kölcsönadják, majd annak végeztével visszakapják. Ha összehasonlítjuk az ioncserével, annyi a különbség, hogy a reakció után a cserejátékost találjuk viszont a zeolitikristály pórusaiban az ásványi anyagok alkotói helyett. A katalízis számára másik fontos jelenség, hogy a reakció résztvevőinek a zeolit felülete amolyan „találkahely”: a felülettel kialakított gyenge kölcsönhatás elég ahhoz, hogy a molekulák számára kedvező legyen a felületen tartózkodni, így akarva-akaratlanul találkoznak más molekulákkal, amelyek a felületen tartózkodnak. A találkozás eredményeként létrejön a kívánt (vagy éppen nem kívánt) reakció. A katalízis számára a kristályos és pórusos szerkezet azzal az előnnyel jár, hogy azok közül a reakciók közül, amelyek a kiindulási anyagok között lehetségesek, az játszódik le nagyobb valószínűséggel, amit a kristály szerkezete megenged. A molekulák számára csak azok a pórusok átjárhatóak, melyekbe beleférnek, így azok a reakciók lesznek előnyben részesítve, melyek számára a teljes felület rendelkezésre áll.

A zeolitok előnye egyben hátránya is lehet. Ha a pórusokat hosszú alagutakként képzeljük el, előfordulhat, hogy az alagutaknak csak a külső része hasznos, mert a molekulák nem jutnak el a belső részekig. A pórusok átmérőjét atomi méretekkel lehet jellemezni, így az összes reakció, ami lejátszódik, a pórusok külső szakaszán történik, a kristályok belseje soha nem vesz részt a reakcióban. Hogy a reakció számára a teljes rendelkezésre álló felület hasznos legyen, vagyis a pórusok belseje is részt vegyen a katalízisben, lehetőség van csatornákat „vágni” a kristályokba. Ezek a csatornák jóval szélesebbek, mint a kristály pórusai, és lehetővé teszik a kiindulási anyagok és termékek áramlását. Így ha a pórusokat ismét alagutakként képzeljük el, a csatornák valahol a kristály belsejében keresztülszelik az alagutakat, amelyeken keresztül az alagutak belső része is elérhetővé válik.

A csatornákat egy egyszerű eljárással lehet képezni, amit inkább leírni lehet, mint megmagyarázni. A szilíciumtartalmú vegyületek lúgokkal szemben nem túl ellenállóak. A lúgokat például azért tárolják műanyagedényekben üveg helyett, aminek a fő alkotója szilícium, mert az üveg falát a lúgoldat marja. A zeolitikristályok vázát (legalábbis a legtöbbszörét)

szilícium-, oxigén- és alumíniumatomok alkotják, és, hasonlóan az üveghez, a zeolitok is oldódnak lúgos közegben. Itt azonban van egy fontos különbség zeolit és zeolit között: hogy mennyi alumíniumot tartalmaz a kristályváz. Minél nagyobb az alumínium aránya a kristályvázban, annál ellenállóbb a zeolit a lúggal szemben. A tisztán szilíciumból álló zeolitikristály gyorsan feloldódik lúgoldatban, ha ugyanabban a szerkezetben a szilíciumok egy részét alumíniumra cseréljük, a lúggal szemben ellenállóvá válik. A két véglet között viszont van olyan szilícium–alumínium-arány, ami lehetővé teszi, hogy a kristály célzottan oldódjon, és a csatornák képződése lesz kedvezményezett, ami tulajdonképpen a szerkezet szabályozott roncsolása.

A zeolitok egy csoportjának a ZSM-5 nevet adták, amit megfelelő körülmények között kristályosítva elő lehet úgy állítani, hogy az alumínium a kristályok peremén nagyobb valószínűséggel forduljon elő. A kristályok belseje szilíciumban gazdag, a pereme pedig alumíniumban. Az ilyen kristályokat lúggal kezelve érdekes szerkezetet kapunk: a kristály belseje feloldódik, a pereme ép marad. Így nem csatornákat kapunk, melyek összekötik a pórusokat, hanem egy üreget a kristály közepén. Ha visszatérünk a legős példához, akkor az ilyen kristály úgy néz ki, mint egy kocka, amelynek az oldalai szürke lyukas egyszékből állnak, és üres a belseje. Bizonyos méret alatt pedig ez a kocka bizonyosan egykristály, ami azt jelenti, hogy az elemi cella orientációja változatlan, a kristály falában a pórusok szabályosan folytatódnak, míg a belsejében egy nagy üreg található. Szemléletesen úgy is le lehet írni a szerkezetét, mint egy nagyjából 70 nm-es egykristály focilabda, amelynek a falában a pórusok egyirányba futnak. Ez a szerkezet az alap kutatás számára is érdekes, például a zeolitok oldódását bizonyos eljárásokkal jobban lehet vizsgálni. Ezen kívül a katalízis számára is hasznos a szerkezet, mert ezek a méretek már „csak” egy-két nagyságrenddel nagyobbak, mint amekkora a kiindulási anyagok és termékek mérete általában. Emiatt ez a kristály „nanoreaktor”-ként is működhet.

A ZSM-5 zeolit szilíciumból és alumíniumból áll, melyeket oxigénatomok kötnek össze. Az atomok elrendeződése az elemi cellában jellemző erre a családra. A családok nevei hárombetűs rövidítések, a ZSM-5 családja az MFI nevet kapta. Ugyanebbe a családba tartozik egy másik zeolit, a Silicalite. Ennek a szerkezete azonos a ZSM-5-ével, viszont összetételében más: az alumínium hiányzik, a vázat csak szilícium (és oxigén) alkotja. Azt már tudjuk, hogy a szilíciumban gazdag zeolitok jól oldódnak lúgoldatban. Itt azonban van egy érdekes kivétel. A kristályokban az elemi cella tartalmazza a vázat alkotó elemeket a rá jellemző elrendeződésben. A valóságban azonban az elemi cella tartalmaz hibákat. Itt-ott hiányoznak a vázat alkotó részek, amit úgy lehet elképzelni,

hogy a szőnyeg mintája nem tökéletes, de a hiba után úgy folytatódik, mintha nem történt volna hiba, vagyis a mintázat maga nem tolódik el. A Silicalite esetében ismert olyan szintézis, amely kevés hibát okoz a kristályrácsban, képletesen leírva a szőnyeg mintázata közel hibátlan. Ha ilyen közel tökéletes kristályt próbálunk feloldani, illetve roncsolni lúgoldatban, akkor meglepetésben lesz részünk, mert a zeolit meglepően ellenálló lesz. Az MFI családra jellemző szerkezet hosszú ideig megmarad, viszonylag heves reakciókörülmények között is. Ez a tulajdonság elsősorban az alap kutatás számára érdekes, de a következmény a gyakorlatot is érinti. Ha zeolitok felületét hatékonyabban akarjuk használni, és csatornákkal akarjuk összekötni a pórusokat, akkor nemcsak az alumínium mennyiségét és elhelyezkedését, hanem a kristályhibákat is figyelembe kell venni. Ez némileg kihívást jelent a kutatás számára, mert olyasmit kell jellemezni, ami nincs ott.

FODOR TAMÁS

A–Ω

Bevezetés

Egy családi ebéd alkalmával történt, hogy Édesapánk rácsodálkozva mondta: alig-alig érti, hogyan köthettünk ki a teológiától szakmai szempontból ilyen távoli területeken. Legkevésbé sem a csalódottság szavai voltak ezek, mégis úgy éreztem, hogy valamit reagálnom kellene rá – a három fiú nevében. Hirtelenjében nem is jutott eszembe semmi frappáns, valójában csak hümmögtem félig hangosan, félig magamban. Olyasmit válaszoltam, hogy nincsenek is annyira távol, nézőpont kérdése, és a választott szakmáinkban egyébként is jelen van Szüleink hivatása, illetve amit otthonról hoztunk. De magamban azt is eldöntöttem, hogy erre még visszatérünk. Néhány héttel később Édesanyánk írt egy levelet, amelyben felvetette, hogy lehetőség adódik írni egy ünnepi kötetbe Édesapánk részére. Leírta, majd később elmesélte, hogy nagyjából mire is gondolt:

vagy tudományos jellegű cikkel lenne érdemes készülni, amely viszsaadja, hogy mivel foglalkozik „A Három Favágó”;

vagy pedig személyes, karaktert festő írással.

Sokat töprengtem rajta, hogy mit is lehetne írni egy ilyen kötetbe, de végül úgy döntöttem, hogy a fenti válaszomat egészítem ki – immár teljesebb módon. Szigorúan véve egyik kategóriához sem illeszkedik ez az írás, de kicsit mindkettőhöz kapcsolódik valahol. Mindent egybevetve, a cikkel kapcsolatban végül hármas követelményt határoztam meg magamban:

Egyrészt a megvalósuló munkának egy látszólagos ellentmondást kell bemutatnia, ahol szemléletesen belátható, hogy az ellentétes jelleg nézőpont kérdése. Egy példára van szükség, amelyben megmutatható, hogy távolinak tűnő dolgok nemhogy megférnek egymás mellett, hanem ki is egészítik egymást.

Magyarázó stílusban mutassa be, amivel foglalkozom – legyen olyan jellegű, mint ahogyan Szüleink meséltek nekünk gyermekkorunkban a világ dolgairól.

A harmadik elvárásom pedig az volt, hogy valamiféle kézzel fogható dologhoz kötődjön az írás. Tamásoknak talán megbocsátható.

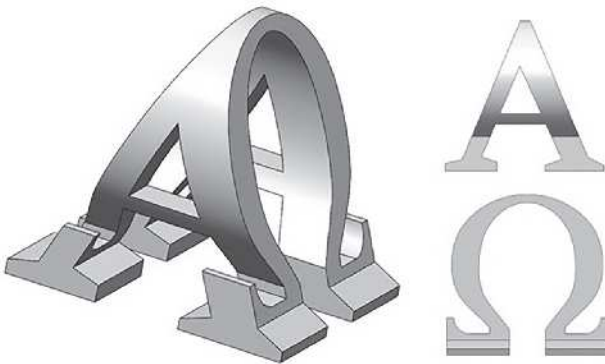
A feladat tehát adott, dióhéjban annyi a teendő, hogy a teológiát, a fenti beszélgetést, repülőgépipart, 3D nyomtatást kellene valahogy öszszegyűrni úgy, hogy személyes vonatkozása is legyen az írásnak, és az

„Így szól az én Uram, az Úr...”

sem nagy baj, ha a végén esetleg még némi értelme is van. Na és persze tudjuk megfogni – átvitt és szó szerinti értelemben egyaránt.

Az A-Ω térbeli alakzat

Hosszas mérlegelés után arra jutottam, hogy az általam egyik nagyon szeretett és művelt műszaki területről, a 3D nyomtatásról írok, méghozzá egy konkrét „gyártmányon” keresztül. A célom az (volt), hogy a kötet elkészültének idejére a legyártott alkatrészt is át lehessen nyújtani. A létrehozandó alakzat kitalálása, illetve kiválasztása volt a következő, nehéz lépés. Mit is adhat az ember az Édesapjának, aki mögött négy évtizednyi lelkesi szolgálat áll? Pláne, hogy reményeim szerint még félúton sincsen! Olyasvalakinek, aki a Mindenható mélyen elkötelezett, elhívott, alázatos szolgája? Olyan embernek, akinek első és utolsó gondolata a Teremtő? Fogós kérdés, igazán kellően méltó, „helyes” válasz sincsen rá valószínűleg. Mégis, dönteni kellett, így végül a választás egy olyan térbeli testre esett, amelyre, ha egyik irányból nézünk, egy görög nagy alfa (A) betű, ám ha egy másiktól, akkor pedig egy ómega (Ω) rajzolódik ki. A szóban forgó alakzatot az 1. ábra mutatja be. Befoglaló méreteit tekintve éppen befér egy 40 mm élhosszúságú kockába.

1. ábra. A gyártandó test (A-Ω) különböző nézetekben

Némi fantáziával és rutinnal 3D-s szoftveres modellkörnyezetben egyszerűen létrehozható ilyen test, mindössze arra kell csak ügyelni, hogy az adott technológiához tartozó megkötéseket szem előtt tartsa az ember. Ez annyiból fontos, hogy ésszerű keretek között gyártható legyen/maradjon a munkadarab. Bár az additív gyártástechnológia (avagy más

néven 3D nyomtatás) e tekintetben egészen flexibilis megoldást kínál, mint minden gépészeti eljárásnak, ennek is megvannak a maga feltételrendszere, illetve korlátai.

A technológiáról majdnem röviden

Na de mi is ez a 3D nyomtatás? – joggal merülhet fel a kérdés. Ha definitív jellegű választ keresünk, az ISO/ASTM52900 szabvány szerinti megfogalmazás nyújthat segítséget, amely szerint olyan gyártási eljárást jelöl, amelynek során 3D-s modelladatokból, rétegeket egymásra építve jön létre a munkadarab, automatizált munkafolyamat eredményeképpen. Ezek közül talán a legfontosabb jellemző, hogy rétegről rétegre, tulajdonképpen anyag hozzáadásával jön létre a test. Konvencionális, szubsztraktív eljárások használata esetén előbb meg kell látni az „angyalt a márványban”, következő lépésként pedig a felesleges anyagot kell leválasztani (például) egy tömbből, alkalmasan választott eszközök segítségével. Egy szobrász számára az alkalmasan választott eszköz nagy valószínűséggel véső és kalapács lehet, egy gépész számára például egy soktengelyű CNC marógép. Ha szemléletes példát akarunk keresni, a 3D nyomtatás inkább hasonlít a téglafal építéséhez, mint a szobrászkodáshoz, hiszen közös jellemzőjük, hogy anyagmeghatározott sorrendben történő, lépcsőzetes és módszeres hozzáadásával áll elő a létrehozni kívánt test – avagy fal.

Érdeemes kiemelni, hogy az elnevezés valójában nem egyetlen technológiát, hanem sokkal inkább egy technológiai családot takar, amelyek közös jellemzője a fentebb említett „additív” jelleg. Működési elvük szerint jelenleg alapvetően 7 különböző eljárás ismeretes, ám anyagválasztékukat, energiaforrásukat és egyéb jellemzőit tekintve további alcsoportok is léteznek. A jelenleg létező hét főcsoport a következő:

- Powder Bed Fusion (PBF) – Porágyfúziós nyomtatás
- Directed Energy Deposition – Irányított energia- (és anyag-) lerakásos nyomtatás
- Sheet Lamination – Lemezlaminálás (vagy -rétegelés)
- Binder Jetting – Kötőanyagugaras nyomtatás
- Material Extrusion – Anyagextrúziós vagy szállhúzásos nyomtatás
- Material Jetting – Anyagugaras vagy anyagfúvásos nyomtatás
- Vat photopolymerization – Fotopolimerizáció alapuló (tartályos) nyomtatás

Megjegyzendő, hogy egyes szakirodalmakban található elnevezések esetenként ezektől eltérnek, továbbá egyes gyártók specifikus (és jogi védelemmel ellátott) nevezéktant használnak a különböző eljárásokra.

Hivatalos, általánosan elfogadott magyar elnevezése ezeknek a technológiáknak nincsen igazán, mérnöki köznyelvben leggyakrabban az angol változat használatos – legfőképpen a félreértések elkerülése végett. A fentebb közölt fordítások egyrészt részben önkényesek, másrészt szándékosan nem szó szerinti.

A felsorolt kategóriák közül az adott tervezői-gyártói feladat szempontjából helyes nyomtatási eljárás kiválasztása elsősorban a felhasználás támasztotta minőségügyi és műszaki követelményektől, certifikációs elvárásoktól, a pénztárca vastagságától, a felhasználni kívánt anyagtól, elvárt pontosságtól, illetve a test méretétől függ. Valamennyi módszer akár felületes bemutatása is rendkívül messzire vezetne, ezek taglalása helyett arra fókuszálunk, amelyekkel az 1. ábrán szereplő alakzat készül(t).

Ez az eljárás pedig nem más, mint a fenti listában a legelső helyen szereplő PBF technológia, ezen belül pedig az L-PBF-re esett a választás. Az elnevezés angol mozaikszó, magyarra lézer porágyfúziós (Laser Powder Bed Fusion) nyomtatásnak lehet leginkább fordítani. PBF-en belül léteznek más megoldások is, amelyek például nem lézerrel, hanem elektronnalábbal működnek (EB-PBF), illetve lézeresen belül is megkülönböztethetők különböző típusok (pl. vörös, illetve zöld lézerrel működő berendezések stb.). A szóban forgó test kapcsán vörös lézeres eljárás lett a befutó. Összességében elmondható, hogy a lézersugaras porágyas (L-PBF) eljárás képviseli a legmagasabb minőséget manapság. Bár ipari felhasználás oldalról nézve új technológiának tekinthető, érdekes módon a legígéretesebb alkalmazási területei pont a biztonság iránt erősen elkötelezett iparágakhoz kötődnek. Ilyen például az orvosi implantológia, autóipar, energetika. Az additív gyártástechnológiák alkalmazásának – stílusos hasonlattal élve – „zászlóshajója” a repülőgépipar, ahova munkahelyem, illetve mérnöki hivatásom kötődik. Ezekben a területeken domborodnak ki talán leginkább a 3D nyomtatás (és különösen a PBF-jellegű technológiák) előnyei, ugyanakkor pontosan ezek azok a területek, ahol igen szigorú elvárásoknak kell megfelelni ahhoz, hogy elfogadottá, illetve felhasználhatóvá váljon egy-egy termék.

Általánosságban kijelenthető tehát, hogy bár a technológiát egyre nagyobb figyelem kíséri szakmai berkeken belül, és egyre több, illetve szélesebb körű alkalmazásra látunk példát, az is világosan látszódik, hogy a biztonságkritikus szemlélet diktálja az ezirányú felhasználások tempóját. A műszaki konzervatizmus világosan érthető és elvárható. Tekintve, hogy az additív gyártástechnológiák aránylag új mérnöki megoldást kínálnak, nem övezi ezeket akkora tapasztalat, mint egyéb, konvencionális technikákat. Bár egészen érdekes és innovatív megoldások szülehetnek a 3D nyomtatás segítségével, a biztonság iránti elköteleződés és a vonat-

kozó irányelvek betartása sokkal előrébb való. Szóval, hosszú még az út, de jó irányban halad a technológia.

De miért ennyire érdekes az L-PBF a repülőgépipar számára? A válasz komplex és árnyalható, de a néhány fontosnak vélt szempont a teljesség igénye nélkül megemlíthető:

Gazdasági megfontolások: Tekintve, hogy a 3D nyomtatás magát a nettó térfogat létrehozását célozza meg, talán nem meglepő, hogy a gyártásból származó hulladékképződés lényegesen alacsonyabb, mint a konvencionális eljárások esetén. Repülőgépiparban az egyik gyakran előforduló mérőszám az angolból átvett ún. buy-to-fly arány, ami azt a hányadost jelöli, ami megmondja, hogy hogyan aránylik egymáshoz a megvásárolt alapanyagmennyiség ahhoz képest, mint ami ténylegesen a repülőgépbe kerül. Ez elérheti a 20:1, de akár a 40:1 arányt is bizonyos alkatrészeknél. Ha ezt – a drámai hatás fokozása végett – egy nagyobbacska aranytömb példáján keresztül szeretnénk érzékeltetni, hogy mit jelent, akkor az utóbbi esetben 40 kg aranyból 1 kg hasznosulna, a többi pedig a kukában landol. Ezen a ponton megjegyzendő, hogy ne gondoljuk, hogy ennyire pazarló a repülőgépipar, hogy könnyű szívvel egyszerűen kidob 39 egységnyi (drága) anyagot. Valójában arról van szó, hogy mindent összevetve műszakilag, gazdaságilag és környezetvédelmi szempontból is tipikusan előnyösebb minimalizálni a „felesleges tömeget”, amit a repülőnek „indokolatlanul cipelnie” kell, még annak árán is, hogy a kezdeti gyártási anyagvesztés nagyobb. Ez viszont azt jelenti, hogy rengeteg materiát kell eltávolítanunk a kiindulási anyagból. Elvégre is nem tartályhajókkal repülünk a szomszéd faluig, hanem „karcsú”, de kellően biztonságos repülőkkel, akár óceánokon át. Az is hozzátartozik, hogy ahol ésszerű keretek között megoldható, az újrahasznosítás lehetősége is fennáll, viszont a 20-40:1 arány így is érezhetően magas. Ezzel szemben a 3D nyomtatás közelíti az 1:1 arányt, tehát eleve minimális a hulladék.

Funkcionális komplexitás: Az additív gyártás lehetőséget ad arra, hogy számos alkatrészt, illetve alkatrészfunkciót összevonjunk. Ennek eredményeképpen olyan geometriai megoldások is születhetnek, amelyek semmilyen más gyártástechnológiával nem, vagy csak nehezen kivitelezhetők. Példaként említhetőek olyan nagy értékű turbinalapátok, amelyek beágyazott, bonyolult geometriájú hűtőcsatornával rendelkeznek.

Strukturális előnyök: 3D nyomtatás segítségével a többi technológiához képest lényegesen egyszerűbben alakítható ki ún. egyenszilárdságú, illetve ahhoz közeli geometria – tehát az alkatrészek terheléseloszlása sokkal egyenletesebbé tehető. Ez egyrészt hatékonyabb anyagfelhasználá-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

láshoz, illetve hatékonyabb üzemvitelhez vezet. Csak ott van anyag, ahol lennie kell, de ott pont *annyi, amennyi* szükséges.

Igény szerint változó anyagszerkezet: A technológia lehetővé teszi, hogy a gyártási folyamat során az anyag szerkezetét lokálisan módosítsuk. Ez mérnöki nézve azért remek dolog, mert lehetővé teszi, hogy például az egyenszilárdságú (illetve ahhoz közeli) jelleget ne csupán a geometriai kialakításon keresztül, hanem az anyagtulajdonságok helyi megváltoztatásával is el lehessen érni. Csak ott van anyag, ahol lennie kell, de ott pont *olyan, amilyen* szükséges. Az ebben rejlő potenciál kutatott terület.

Alkatrészek konszolidációja: Az alkatrészek összevonhatóságának azért van nagy jelentősége repüléstechnikában, mert egyrészt nem mindegy, hogy nagyon sok alkatrészt kell bevonni a meglehetősen bonyolult és robusztus hatósági engedélyeztetési folyamatba, vagy csak néhányat. Hasonló módon az sem mellékes, hogy tervezéskor, gyártáskor vagy karbantartáskor csak „néhány”, okosan átgondolt alkatrészt kell megtervezni, gyártani, összeilleszteni, kicserélni, vagy több 100-1000 darabot. Arról nem is beszélve, hogy minél kevesebb az alkatrész, annál könnyebben biztosítható a biztonságos üzemelés.

Rövid ellátási lánc: A végtermék előállításának anyag- és eszközigénye viszonylag alacsony, ami stabilabb, kiszámíthatóbb termeléshez vezet.

Alacsony szerszámigény: A nyomtatással készülő alkatrészek szerszámigénye egészen alacsony, ami egyrészt technológiai szempontból egyszerűsíti a képet, másrészt pedig a raktározási igényt is érdemben csökkentti.

Az iménti lista természetesen nem teljes, számos olyan szempont van, ami talán helyet érdemelt volna, mégis kimaradt. Bízva abban, hogy a Kedves Olvasó ennek ellenére is úgy érzi, hogy betekintést nyert abba, hogy mi mindenre, illetve miért jó a nyomtatás, következő lépésként nézzük meg, hogy hogyan is működik L-PBF nyomtató, illetve hogyan fest a nyomtatás folyamata ilyen géppel!

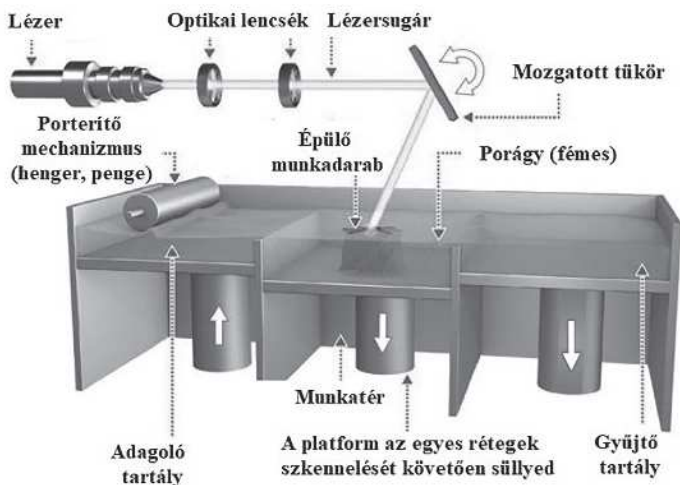
Az L-PBF működése dióhéjban

A nyomtatás első érdemi lépése, hogy a nyomtató beolvassa a gyártási célra előkészített digitális fájlban tárolt információkat. Ezek az információk elsősorban a gyártandó geometria jellemzésére, illetve technológiai sajátosságra szolgáló paraméterértékek. Ha gondolatban visszakanyarodunk a téglafalapítéshoz, akkor ez annak a pillanatnak feleltethető meg, amikor a kőműves kolléga megnézi és értelmezi a számára

biztosított tervrajzot, és felméri, hogy hova, milyen, mekkora falat kellene építeni.

Ahhoz, hogy ilyen adatsomagot létre tudjunk hozni, előbb a tervezői (ún. CAD) fájlt kell megalkotni. Ez utóbbi tulajdonképpen napjaink (tipikusan „térbeli”, szoftveres) tervrajza, azok a tervezőprogramok pedig, ahol ezek születnek, lényegében a modern tervezőasztalnak, tusnak, vonalzóknak, radírnak és hasonló mérnöki eszközöknek feleltethetőek meg.

Miután a tervezői fájlt megalkottuk, majd a nyomtató számára emészthető formátumra átalakítottuk, és abba betápláltuk, a gép lefordítja a maga számára a feladatot. Kezdődhet tehát a tényleges gyártási folyamat. Eddig a pillanatig minden szoftveres térben történt, ettől a lépéstől kezdve viszont valóságos testekké formálódik a digitális információ. A folyamat megértésében a 2. ábra nyújt támpontot.

2. ábra. Az L-PBF típusú 3D nyomtató sematikus felépítése¹

Az L-PBF módszer során lézersugár segítségével a porágyba „rajzoltatjuk” az éppen aktuális keresztmetszetet, így a bevitt hő hatására a réteg néhány 10 μm vastagságban megolvad. Kicsit olyasmi ez, mintha egészen vékony rétegben lisztet szórnánk egy deszkára, és az ujjunkkal besatíroznánk egy részt. L-PBF-nél az ujjunk a lézersugár, a liszt pedig fémpor. Arról, hogy a lézer a forrástól a porágyig megfelelő pontossággal

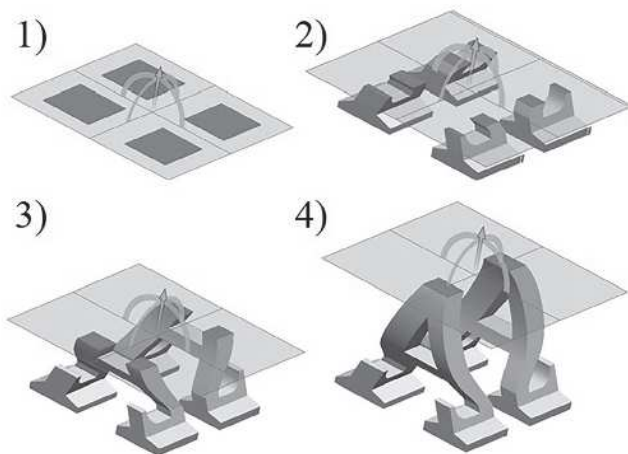
1 Christian LEINENBACH (Swiss Federal Laboratories for Materials Science and Technology): *Selective Laser Melting*, é. n. <https://www.empa.ch/web/coating-competence-center/selective-laser-melting>, (Letöltés: 2021. július 14.). A hivatkozott forrásban szereplő angol nyelvű feliratokat s. k. fordítottam magyarra.

és dinamikával eljusson, külön optikai és aktuátor-, illetve tükörrendszer gondoskodik. A pásztázási stratégia megválasztása – tehát hogy egy adott keresztmetszeten belül mekkora teljesítményen, milyen sebességgel, vagy akár milyen útvonalon haladjon a lézersugár – igencsak összetett folyamat eredménye, a végső döntés komoly műszaki mérlegelés tárgyát képezi. Az ehhez kapcsolódó, lehetséges felmerülő problémák közül példaként említhető, hogy ügyelni kell a gyártásközi – nagy hőmérsékletkülönbségekből – fakadó hőfeszültségekre, miután ebből kifolyólag akár akkora erők is felléphetnek, amelyek a fémek alkatrész töréséhez is vezethetnek az előállítási folyamat során. Meglehetősen nagy termikus gradiensek lépnek fel, melyek értéke elérheti akár a 100 000 K/s értéket is. A kérdéskör kristályszerkezeti vonatkozása ugyancsak figyelembe veendő.

Miután egy szekció elkészült (alkalmasan „besatíroztuk”), a munkatér a gyártásközi testtel együtt egy rétegvastagságnyi (azaz néhány 10 μm , tipikusan max. 0.1 mm-nyi) szinthez süllyed. Ezt követően a poradagoló tartály szintje emelkedik, a porgyűjtő magassága pedig – a munkatérhez hasonlóan – csökken. A szekvencia következő lépése, hogy a porterítő mechanizmus (kefe, henger, penge stb.) a fémport eljuttatja az adagolótartályból a munkatérbe, egyúttal szétteríti a már elkészült keresztmetszet felett. A túlcsonduló nyomtatóanyag a gyűjtőtartályba kerül.

Azt követően, hogy ezekkel megvagyunk, a folyamat megismétlődik: a nyomtató beolvassa a következő keresztmetszetre vonatkozó geometriai és technológiai jellemzőket, a lézer megolvasztja a réteget, a munkatér és a gyűjtőtartály lesüllyed, az adagolótartály megemelkedik, a porterítő mechanizmus pedig egyenletesen szétteríti a nyomtatóport. Mindezt egészen addig, amíg a létrehozni kívánt test elő nem áll. Kritikus jelentősége van annak, hogy az egymásra épülő rétegek között kialakuljon a kohéziós kapcsolat, amit a szkennelési paraméterértékek helyes megválasztásával biztosíthatunk. A teljes gyártási folyamat jellemzően argon vagy nitrogén atmoszférán történik, így elkerülhető a nemkívánatos oxidáció.

A könnyebb érthetőség végett, a gyártandó (A- Ω) test különböző magasságaiban vett nyomtatási, azaz lézerrel besugárzott keresztmetszeteit a 3. ábra kék színnel szemlélteti. A képeken szereplő felfelé mutató nyíl a nyomtatási irányt jelöli. Megjegyzendő, hogy a nyomtatási irány megválasztása kulcsfontosságú lépés és nem is feltétlenül magától értetődő, hogy egybeessen a test álló helyzetben „felfelé” mutató orientációjával. Röviden azt lehet mondani, hogy részben gondos tervezés, részben pedig gyártásoptimalizáció eredménye. A ténylegesen gyártandó alkatrész orientációja valójában a képen bemutatotthoz képest eltér, aminek háttérében gyártástechnológiai (nevezetesen a támaszanyag-struktúra kialakítása) áll. Másfelől azonban ezen az orientáción keresztül érthető meg legkönnyebben a gyártási folyamat, ezért kerül így megjelenítésre.

3. ábra. Az A-Ω test különböző magasságokban vett keresztmetszetei

Miután a nyomtatás befejeződött, a munkadarabot eltávolítjuk a munkatérből, és szükség szerint utókezelésnek vetjük alá. Ez gyakran indokolt, hiszen a nyomtatott alkatrész anyagszerkezeti szempontból anizotrópnak tekinthető, ráadásul valamelyest porózus is. Az előbbi tulajdonság annak köszönhető, hogy az anyagot rétegenként olvasztjuk össze, így az építési irányban másképpen viselkedik műszaki szempontból, mint erre merőlegesen. Esetenként ebből a jellegből előnyt is kihasználhatunk, ám a mérnöki gyakorlatban az izotróp jelleg iránti igény tekinthető dominánsnak. Ennek érdekében leggyakrabban ún. HIP-pelést (Hot Isostatic Pressing) alkalmaznak, amit magyarul *meleg izosztikus préselés*nek lehet fordítani. Az eljárás lényege, hogy meghatározott hőmérsékletciklussal nagy (1000 baros nagyságrendű) nyomásnak teszik ki a munkadarabot. Ennek eredményeképpen végbemenő szerkezeti átalakulások nem csupán az anizotrópiát szüntetik meg, hanem gyakorlatilag a porozitást is – anyagtól függően. Ez utóbbi azért különösen fontos a repüléstechnikában, mert a piciny pórusok, illetve zárványok mechanikai feszültséggyűjtő forrásként viselkedhetnek, ami ciklikus, ún. fárasztásos igénybevétel mellett tönkremenetelhez vezethet. Éppen ezért ezek korábbi tartása, megfelelő kezelése és korrekt ellenőrzése elengedhetetlen repülésbiztonság szempontjából.

Természetesen egyéb utókezelési eljárások is léteznek, amelyek közül a teljesség igénye nélkül kiemelhető, hogy a felületi érdességet, a táma-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

szanyag-struktúrát, illetve az egyéb tűrésekkel kapcsolatos elvárásoknak való megfelelést célozzák meg.

Az eddigiük során láthattuk, hogy hogyan néz ki, illetve állítható elő az A-Ω. A következőkben essen néhány szó annak anyagáról!

Anyagválasztás

Az „A-Ω” anyaga Ti-6Al-4V, azaz olyan titánötvözet, amelyben a mértékadó ötvözők az alumínium és a vanádium. Szilárdsági szempontból meglehetősen kedvező tulajdonságokkal jellemezhető, ezek közül példaként említhető, hogy a folyáshatára meghaladja az 1100 MPa-t, viszont sűrűsége csak kb. 4400 kg/m³. Az előbbi értéket egészen jó minőségű acélokkal szintén el lehet érni, ám ezek térfogatra fajlagosított tömege kb. 80–100%-kal magasabb, mint a szóban forgó Ti-ötvözeté. Élve bizonyos egyszerűsítésekkel, elmondható, hogy azonos szilárdsági jellemzők mellett a nagyobb sűrűség nagyobb tömeget is jelent. Magyarán „nehezebb”. Ahogy korábban már említés szintjén láthattuk, ez repüléstechnikában legjobb esetben is mérlegelés tárgyát képezi (de ha lehet, kerülendő), hiszen hat többek között a repülési távolságra, fogyasztásra, károsanyag-kibocsátásra, ebből kifolyólag pedig a fenntartható, gazdaságos üzemvitelre.

Az egészen jó szilárdsági jellemzőkön és viszonylag alacsony sűrűségeen túl egyéb kedvező jellemzőkkel is bír a Ti-6Al-4V, melyek közül megemlíthető a termikus stabilitás és a korrózióval szembeni rendkívül jó ellenálló képesség. Ugyan nincs különösebb repülőipari relevanciája, további érdekesség, hogy bioinert anyag, implantátumként, illetve csontprotézisként kimondottan jól használható és használt matéria. A jelen felhasználás szempontjából (A-Ω) szintén nem mellékes szempont, hogy nyomtatható – ez az anyagok, illetve ötvözetek nem magától értetődő jellemzője.

Meglehet, a bemutatott test nem teherviselő, így valójában a szilárdsági jellemzőit (folyáshatárát, szakadási nyúlását stb.) nem használjuk ki, továbbá várhatóan korrozív környezetnek sem lesz igazán kitéve, ráadásul a tömege sem tekinthető igazán kritikusnak. De akkor mi indokolja, hogy repülőipari minőségű anyagra esett a választás? A mögöttes motívációt más, de nem kevésbé fontos szempontok vezérelték:

A polimereket (vagy mondjuk így: műanyagokat) rövid úton ki lehetett zárni. Be kell vallanom, hogy rögtön Édesapánk művirágok iránti nyíltan vállalt ellenszenvé villant be. Bár polimer és polimer (pláne polimer-kompozit) között is jócskán van különbség, erről az anyagcsoportról hamar könnyű volt lemondani. Műszaki kerámiákat szintén lehet nyomtatni, csak éppen másik, repüléstechnikában (még) kevésbé használatos

nyomatási technológiával, a Binder Jettinggel. Úgyhogy ezek szintén kiestek. Az anyagok (és nyomtatási technológiák) egy nem jelentéktelen része tehát kizárás alapon került ki a lehetséges megoldások közül.

A Ti-6Al-4V repülőipari anyag, kötődik a jelenlegi munkámhoz, így kissé szakmai is, kissé személyes is.

Édesapánk személyiségéhez személy szerint ezt találtam a leginkább találónak a rendelkezésre álló – és nyomtatható – anyagok közül. Úgy láttam, hogy gyakran kapott többtengelyű igénybevételt élete során, de ez sosem törte meg, és sosem rengette meg azt, amiben hisz. Távoli képzetársítás ugyan, de így éreztem és érzem találónak.

A-k és Ω-k

Egy példán keresztül láthattuk tehát, hogy egy látszólagos ellentmondás adott esetben csak nézőpont kérdése. A bemutatott munkadarab nem „A-bb”, mint „Ω-bb”, hanem egyenértékűen mindkettő. A görög abc első és utolsó betűje, a kezdet és a vég egyidejűleg van jelen. Mielőtt továbbfűzzük a teológiai magasságokba mutató gondolatmenetet, fontos megjegyezmem, hogy a következő szakasz kidolgozásában, értelmezésében és érthető formában történő tálalásában Édesanyám volt hathatós segítségem.

A Jelenések könyvében ezt olvashatjuk a Feltámadott ÚR önmeghatározásaként: „Én vagyok az Alfa és az Ómega (a kezdet és a vég), ezt mondja az Úr, az Isten, aki van [!], aki volt, és aki eljövendő, a Mindenható” (Jel 1,8 Rev. Károli Biblia, Veritas). Az Újszövetség görög nyelvén: Ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ, λέγει κύριος ὁ θεός, ὁ ὢν [!] καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ (Rev. 1,8 BGT). Amikor a Feltámadott úgy jelenti ki magát, mint aki „van”, örök, létező (ὁ ὢν), az égő csipkeborkorból hangzó „VAGYOK”-ra rezonál. Mindkét helyen ugyanannak az igazságnak másik vetületével találkozhatunk. Ugyanaz az ÚR mutatkozik be ekként („aki van”) Jánosnak az Újszövetségben, mint Mózesnek az Ószövetségben. „Isten azt mondta Mózesnek: VAGYOK, AKI VAGYOK. És mondta: Így szólj Izráel fiaihoz: A VAGYOK küldött engem hozzátok” (2Móz 3,14., Rev. Károli Biblia, Veritas). Görögül: καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωϋσῆν ἐγώ εἰμι ὁ ὢν [!] καὶ εἶπεν οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὁ ὢν [!] ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς (Exod. 3,14 LXT). Eszerint az égő csipkeborkor Istene (2Móz 3,14) ugyanaz az ÚR, mint a Jelenések könyvében bemutatkozó Jézus: én a „VAGYOK” vagyok, a „létező” (ὁ ὢν), az örök „van”. Ő az ÚR, aki nem függ senkitől, teremtője és fenntartója mindennek, rajta kívül nincs létezés.² Ő teremtett mindent, és Felé halad minden, benne

2 Bible Works 10.04. ESV Study Bible, lásd 2Móz 3,14.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

teljesedik be, őt dicsőíti. Nemcsak volt, nemcsak lesz, hanem „mindig jelenlévő”, aki minden helyzetben úgy jelenti ki hatalmát, ahogy népének szüksége van rá. Ő nem definiálható, nem sorolható emberi rendekbe, kategóriákba, de a történetekben ÚR-ként mutatkozik meg, aki nemcsak „van”, hanem „veled van”, akire mint mindenhatóra a képtelen helyzetekben is várni és számítani lehet, mert Ő az „eljövendő”. Ebben bízhatott Mózes, ebben bízhatott János, ebben bízhat egyként az ÚR népe. Ő mindennek a kezdete és vége, „A” és „Ω”, és mindaz, ami a kezdet és vég között van: Ő az ÚR. A héber nyelvi szimbolika ezt így fejezi ki אמת (ejtsd: „emet”): א a héber abc első, a מ a középső, míg a ת az utolsó betűje, rendre egymás mellé írva viszont önálló szót alkot, az Úr lényét fejezi ki.³ Jelentése: megbízhatóság, biztonság, stabilitás, igazság, valóság.⁴ Ezt az üzenetet hordozza az „A” és „Ω” 3D-s nyomtatott változata is.

3 Vö. AUNE, D. E.: *Vol. 52A: Revelation 1-5:14*. Word Biblical Commentary (57), Dallas, Word, Incorporated, 2002.

4 KOEHLER, L. – BAUMGARTNER, W.: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden, E. J. Brill, 1958.

HOMOKI GYULA

AUGUSTINUS IDEÁLIS PRÉDIKÁTORA A KERESZTÉNY TANÍTÁSRÓL CÍMŰ MŰVÉBEN*

„Egy kép többet mond ezer szónál” – tartja a szólás. Mégis, amikor a hippói püspököt, Aurelius Augustinust lefestő képek között keresgélünk, csakhamar rájövünk, hogy a művészi reprezentációk igencsak hiányos összképet mutatnak az egyházatyáról. Láthatjuk a magányos tudósembert, aki asztalánál ülve éppen egyik klasszikus művének írásával van elfoglalva. Találkozhatunk a misztikus ábrázolásával, aki Istenhez emelkedik lelkében. A teológus képe is kibontakozik előttünk, aki a Szentírást a kezében tartva mindig készenk mutatkozott megcáfolni korának tévtanítóit, vagy a síró fiatalember alakja tűnhet fel, aki a legendássá vált kerti jelenetben keresztyén hitre térésének megrendítő pillanatait éli át. Meglehetősen kevés portré mutatja azonban Augustinust úgy, mint aki hippói közösségében éppen valamely homíliáját adja elő az istentisztelet alkalmával. A művészeti ábrázolások ilyenfajta hiánya az Augustinusszal foglalkozó kutatás egyik kevésbé feltérképezett aspektusát is szemléltetik: relatíve kevés monográfia látott napvilágot mindeztidáig az észak-afrikai egyházatyá pasztorális és igehirdetői tevékenységéről.¹ Jóllehet az újplatonista, donatista- és pelagianistaellenes Augustinus régtől fogva foglalkoztatta a kutatók többségét, a prédikációs és lelkipásztori tevékenysége felé csupán az elmúlt néhány évtizedben fordult a kutatás figyelme – főként Van Der Meer hiánypótló monográfiájának köszönhetően.² Ma már azonban nyilvánvaló, hogy ha valaki kellő hűséggel kíván képet festeni Augustinusról, akkor nem hagyhatja figyelmen kívül azt a harminckilenc évnyi prédikációs szolgálatot, amelynek köszönhetően ma előttünk áll a *Sermones ad Populum* gyűjteménye. A mintegy kilencszáz prédikációt tartalmazó kollekció nem csupán az augustinusi oeuvre legterjedelmesebb részeként maradt fent, de a patrisztikus irodalom szempontjából is számottevő teljesítménynek számít.³ Nem tűnik túlzásnak Burleigh azon megállapítása, miszerint „ha

* Szeretettel ajánlom ezt a tanulmányt egykori tanáromnak és principálisomnak, Fodor Ferencnek.

- 1 SANLON, Peter T.: *Augustine's Theology of Preaching*, Minneapolis, Fortress Press, 2014, xix.
- 2 VAN DER MEER, Frederik: *Augustine the Bishop. The Life and Work of a Father of the Church*, London, Sheed and Ward, 1961.
- 3 LAWLESS, George P.: *Augustine of Hippo as Preacher*, in: LEMOINE, Fannie – KLEINHENZ, Christopher (eds.): *Saint Augustine the Bishop. A Book of Essays*, New York – London, Garland, 1994, 15–37, 15.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

meg akarjuk ismerni és szeretni Augustinust, akkor mindenképpen jól tesszük, ha a prédikációi felé fordulunk: ezekben rejlik ugyanis az ő igazi nagysága.⁴

A gyakorta rendkívül megkapó prédikációi ugyan soha nincsenek a spontaneitás híjával, azokat mégsem *ad hoc* módon adta elő, hanem Augustinus saját prédikációs elméletét és módszerét tükrözik, amelyeket a *De doctrina Christiana* (A keresztény tanításról) című művében foglalt össze.⁵ A ca. 396–397-ben megkezdett könyvében, amelyet csak harminc évvel később fejezett be,⁶ Hippo Regius püspöke azokat az exegetikai elméleteket és metódusokat ismerteti, amelyeket a keresztényen prédikátornak javallott felhasználnia a *populus Dei* számára előadott beszédeiben. Ebben a tanulmányban ezt a művet kívánom vizsgálat tárgyává tenni, és felelni arra a kérdésre, hogy milyenek is ábrázolja Augustinus az ideális keresztényen prédikátort. Saját meglátásom szerint három fő jellemző tűnik fel előttünk: Szentírás-központúság, mérsékelt ékesszólás és Istentől való teljes függőség. Ez a három karakterisztikus tulajdonság teremti meg azt a habitust, amelynek köszönhetően a lelkipásztor hatásos és hű szolgálatot végezhet gyülekezetében.

A prédikátor mint a Szentírás embere

Augustinus egész élete során rendkívüli felelősségérzettel rendelkezett munkáját illetően, amelynek köszönhetően soha semmit nem kívánt teljes szakszerűség nélkül elvégezni. Felszentelése után szuperintendensétől, Valeriusztól éppen ezért azon nyomban szünetet kért, hogy idejét, energiáját és gondolatait a Szentírás tanulmányozásának szentelhesse: nem akarta úgy tanítani azt másoknak, hogy ő maga nem mélyült el benne teljesen.⁷ A *De doctrina* első részeit e szünet gyümölcseinek te-

4 BURLEIGH, John: St. Augustine. Pastor and Preacher, *Union Seminary Quarterly Review* 20 (1965/4), 343–354, 354.

5 ROWE, Trevor: *St Augustine. Pastoral Theologian*, London, Epworth, 1974, 25–26.; A *De doctrina Christiana* magyar nyelvű fordítását a szövegben a következő kiadás alapján közlöm: SZENT ÁGOSTON: A keresztény tanításról, ford. Városi István – Böröczki Tamás, Budapest, Kairosz Kiadó, (*Catena Fordítások 1*), [é.n.]. A fejezetek számozásában szintén ezt a kiadást követem.

6 A „kronológiai szakadék” indokait lásd KANNENGIESSER, Charles: The Interrupted *De doctrina christiana*, in: DUANE, Arnold W. H. – BRIGHT, Pamela (eds.): *De Doctrina Christiana. A Classic of Western Culture*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1995, 5.

7 ROWE: *St. Augustine*, 28.

kinthetjük.⁸ Ez a saját életpaszttalból történő elgondolás, miszerint a prédikátornak először tanulmányoznia kell az Írást, mielőtt azt másoknak tanítaná, a szóban forgó mű alaptételeként is tetten érhető. Jóllehet korábban számos kutató követte a középkorban elterjedt felosztást, mely a negyedik könyvet leválasztotta az első háromról, rámutatva arra, hogy míg az első nagyobb egységben az exegézis alapelveiről esik szó, az utolsó könyvben pedig a prédikálás előadásának kérdései kerülnek tárgyalásra, ma már általánosan elfogadott nézet, hogy a mű belső struktúráját koherens egészként kell kezelnünk.⁹ Ezt a következetességet és átfogó jelleget maga Augustinus is hangsúlyozza írása elején: „Minden Szentírás-magyarázat két dologra épül: az egyik az értelmezést kívánó helyek feltárásának módja, a másik pedig a megértettek előadásának módja” (I.1.; vö. IV.1-2). Az első három könyv tehát a feltárás módját, a szentírási magyarázat megfejtésének főbb irányvonalait tartalmazza, amelyek által a prédikátor szert tesz arra az ismeretre, amely szükséges lesz majd igehirdetése elmondásához.¹⁰

Az első és a második könyvben Augustinus két kulcsfontosságú koncepciót ismertet, amelyek később rendkívül fontosnak bizonyulnak majd a Szentírás értelmezésének folyamatában: a dolgok (*res*) és a jelek (*signa*) mibenlétének és különbségének kérdései ezek. A dolgok olyan objektumok, „ami[ke]t nem használunk valaminek a jelölésére”, mint például a fa, a kő vagy a barom (I.2), a jelek azonban olyan nyelvi valóságok, amelyek önmagukon túl valami másra irányulnak, amelyeket „valaminek a jelölésére használunk” (I.3). Minden dolgot, állítja Augustinus, önmagában is élvezhetünk, de használhatjuk is őket arra, hogy magát az élvezetet megnyerjük (I.4). Természetesen az augustinusi teológia egyik meghatározó és állandóan visszakösző elemeként ezen a ponton is leszögezi a hippói püspök, hogy végsősoron csupán egyetlen „dolgot” élvezhetünk a maga teljességében: a Szentháromságot (I.5). Minden egyéb dolgot csak annak érdekében használhatunk, hogy Istent még jobban élvezzük, miképpen a vándor, aki gyönyörűséges szülőházába kívánva visszajutni, az utazási lehetőségek különféle eszközeit használja a végcélja elérése érdekében (I.4). A második könyv jelekről szóló hosszabb fejtegetésében Augustinus külön figyelmet szentel a verbális jeleknek, különösen azoknak a szentírási szavaknak, amelyek egyébiránt szokatlannak tűnhetnek

8 HARRISON, Carol: *The Rhetoric of Scripture and Preaching. Classical Decadence or Christian Aesthetic?*, in: DODARO, Robert – LAWLESS, George: *Augustine and His Critics. Essays in Honor of Gerald Bonner*, London – New York, Routledge, 2000, 214–230, 215.

9 PRESS, Gerald: *The Subject and Structure of Augustine's "De Doctrina Christiana"*, *Augustinian Studies* 11 (1980), 99–124, 116.

10 HILL, Edmund: *St Augustine as a Preacher*, *New Blackfriars* 35 (1954/416), 463–471, 464.

a mindenkori olvasó számára (pl. Ámen, Hallelujah, Hozsánna stb. II.11kk). Tudjuk jól, hogy Augustinus „megtérése” előtt is bőven támadtak olyan akadályok a szentírási szövegekben, amelyek miatt gyűlölte a Bibliát (vö. *Confessiones* III.6), mígnem az Ambrosiusszal történő találkozása ráébresztette arra, hogy a figuratív-allegorikus értelmezés megfelelő, és az intellektus számára is kielégítő megoldás lehet a szószerinti értelmezés nehézségeinek leküzdésére.¹¹ A harmadik könyv nagy része ennek a figuratív értelmezésnek a szabályait fekteti le. Általános szabály a keresztyén exegéta számára, hogy a nehezebben érthető szóképeket úgy kell értelmezni, mint amelyek valami másról beszélnek (III.56).

A dolgokról és jelekről szóló szisztematikus elmélet – amely egyébként az egyik legátfogóbb antik szemiotikai összegzésnek is tekinthető¹² – lehetőséget nyújt Augustinus számára, hogy a bibliai szövegeket nagyfokú rugalmassággal kezelje. A Szentírás nem önmagában cél, legfőképpen nem tekinthető végcélnek a hívő ember számára, hanem jel (vitathatatlanul az egyik legfontosabb jel), amely által valaki Isten ismeretére és élvezetére, valamint a felebarát szeretetére eljuthat.¹³ Jóllehet Isten az ember bukása előtt direkt módon kommunikálta akaratát teremtményeivel, azonban a bűn alá rekesztett posztlapszariánus állapotban ilyen indirekt utakat választ, és különféle szignumokat felhasználva jelenti ki magát számunkra. A prédikátor legfőbb feladata tehát abban áll, hogy „dekódolja” ezeket a betűkben szereplő jeleket annak érdekében, hogy Isten magasabb ismeretét elérhesse. Egyértelműen kitűnik előttünk, hogy az allegorizálás újplatonista-órigeneszi legitimitációja Augustinus ezen érvelésében is összetéveszthetetlenül jelen van, azonban az észak-afrikai püspök saját megközelítése elsősorban nem filozófiai környezetből bontakozik ki, sokkal inkább olyan egyházközpontúságból táplálkozik, amelynek köszönhetően az egyházi tanítások mindig jól felismerhető határt állítanak fel a „rejtett tartalom” után kutakodó exegéta előtt (vö. III.2).¹⁴ Tehát mielőtt bármit is mondana Augustinus a prédikálás *hogyanjáról*, elsősorban fel kívánja ébreszteni a prédikátorban a vágyat, hogy kikutassa és megismerje a Szentírás mélységének titkait. Bátorítani

11 FOX, Robin Lane: *Augustine. Conversions to Confessions*, New York, Basic Books, 2015, 188kk; BROWN, Peter: *Augustine of Hippo. A Biography*, London, Faber and Faber, 1967, 79–87.

12 JACKSON, Darrel B.: The Theory of Signs in St. Augustine's *De Doctrina Christiana*, *Revue D'Etudes Augustiniennes Et Patristiques* 15 (1969/1), 9–49, 49.

13 BONNER, Gerald: Augustine as Biblical Scholar, in: ACKROYD, Peter R. – EVANS, C. F. (eds.): *The Cambridge History of the Bible*, Volume 1, *From the Beginnings to Jerome*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970, 541–563, 548.

14 BROWN: *Augustine of Hippo*, 261–262.; LITERÁTY Zoltán: *Homiletika és retorika*, PhD-disszertáció, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2009, 40–41.

kívánja olvasóit, hogy ne érék be az egyértelmű üzenetek sekélységével, hanem mindig egy lépéssel továbbmenve jussanak egyre közelebb a bibliai szöveg szívéig és esszenciájáig.¹⁵ Mielőtt bárki a beszéd emberévé lenne – előbb a Szentírás emberévé kell lennie.

A prédikátor mint a beszéd embere

Amint azt fentebb is megjegyeztem, az első három és a negyedik könyv megírása között mintegy harminc esztendő telt el. Annak fényében, hogy a negyedik könyv kizárólag az exegetikai munka és fáradozás eredményeit felmutató „prezentációval” foglalkozik, jogosan vetődik fel annak kérdése, hogy miért torpant meg Augustinus, a szakavatott rétor és a retorika mestere attól, hogy arról írjon, miképpen lehet egy beszédet (jelen esetben egy prédikációt) a gyülekezet előtt elmondani. Sanlon válasza mindenképpen elgondolkodtató lehetőséget kínál, mely szerint Augustinus szekuláris retorikai tudása nem mutatkozott elegendőnek számára arra, hogy felkészítse őt erre a feladatra – „harminc évnyi Szentírásból történő prédikáció sokkal készségesebbé tette erre”.¹⁶ Amennyiben ez így van, úgy állítható, hogy már 396–397 környékén Augustinus megértette, hogy jöllehet a világi retorika és a keresztyén prédikálás között számos közös vonás fedezhető fel, mégis hiba lenne a kettő közé egyenlőségjelet tenni. Harminc évnyi szolgálat és több mint nyolcezer prédikációs alkalom után az érett Augustinus tisztábban látta, miként használhatja a keresztyén prédikátor a világi retorika szabályait az igehirdetés és a pasztoráció szolgálatában.¹⁷

A negyedik könyvben számos ponton érezhető a feszültség, amikor Augustinus a világi retorikához való helyes keresztyéni viszonyulás egyensúlyának szempontjait kívánja meg felállítani. Egyfelől világosan állítja, hogy a világi retorika egy olyan semleges terület, amely „mindkét fél”, azaz a pogány és a keresztyén orátorok számára is ugyanolyan mértékben elérhető és felhasználható (IV.3). Azonban míg a pogány rétorok tisztességtelen bitorlói és haszonélvezői ennek a művészetnek, a keresztyén szónoklás kötelessége az igazság szolgálatába állítva visszaszerezni, és jogos, igazságos módon használni a bitorolt „egyiptomi kincset”:

15 SANLON: *Augustine's Theology*, 63, 67–68.; HILL: *St. Augustine*, 466.

16 SANLON: *Augustine's Theology*, 52.

17 VAN DER MEER: *Augustine*, 413.; LAWLESS: *Augustine*, 26.; Vö. Adamik megjegyzésével, aki szerint a prédikációs alkalmak és az eretnekekkel történő viták éberszítették rá Augustinust arra, hogy milyen mértékben használható a retorika a keresztyén szónoklás kontextusában – ADAMIK Tamás: *Augustinus De doctrina Christianájának* IV. könyve és az ókori retorikai hagyomány, in: Uő.: *Sanctissima Religio. Vallás- és irodalomtudományi tanulmányok*, Budapest, Szent István Társulat, 2012, 343–352, 347.

Az egyiptomiaknak nemcsak bálványaik és súlyos rakományaik voltak, amelyeket Izráel népe gyűlölt és megvetett, hanem aranyból és ezüstből készült edényeik és ékszereik, valamint ruháik is, amelyeket az Egyiptomból való kivonuláskor e nép titokban, mintegy megfelelőbb használatra, a saját tulajdonába vett, mégpedig nem a maga elhatározásából, hanem Isten parancsa folytán, miközben a mit sem sejtő egyiptomiak átengedték azt, amivel nem helyesen éltek. (II.60)

Miként Mózes és Isten népe jogosan követelte jussát fogvatartótól, úgy a keresztyén rétor is az isteni igazságról való meggyőzés céljából felhasználhatja a szekuláris retorika eredményeit és szabályait hallgatósága előtt. Ezzel a megengedő elfogadással összhangban ismerteti meg olvasóját a cicerói retorika alaptételével, amely által „a szónoknak úgy kell beszélnie, hogy tanítson, gyönyörködtessen és megindítson” (IV.6). A *docere – delectare – movere* hármas céljához háromféle beszédstílust mutat be Augustinus: 1) a prédikátornak a tanítást mindig „visszafogott beszéddel” kell megkonstruálnia, amikor is a különféle kérdések bizonyítása, a nehezebben érthető dolgok tárgyalása és az ellenfelek tévedéseinek cáfolata lesz a prédikáció fő céljává; 2) a hallgatók gyönyörködtetését a „kevert” beszédstílus alkalmazásával lehet elérni, amelynek érdekében az érthetőség megőrzése mellett bizonyos díszítéseket is be kell csempészni a beszédbe; 3) ha a keresztyén orátor meg akarja nyerni a hallgatóságot, engedelmességre és cselekvésre akarja ösztönözni őket, akkor a „fennkölt” beszédmodot kell alkalmaznia, amely elsősorban az emberi emóciókra és így az akaratra hat (IV.27). Az alapszabályok lefektetése után Augustinus különféle szentírási és a patrisztikus irodalomból származó illusztrációkat is hoz a stílusok gyakorlatban történő megvalósulására (IV.35kk).

Augustinus kétségtelenül hasznosnak tartja bemutatni a cicerói alapelveket az olvasóknak, azonban túlzás lenne ebből arra következtetni – miként azt Eskridge teszi –, hogy „Hippo püspöke számára az ideális orátor minden tekintetben megfelel Róma nagy államférfijának [Cicerónak] ideális orátorával”.¹⁸ A negyedik könyv behatóbb olvasása közben ugyanis azt találjuk, hogy Augustinus több lényeges ponton is módosítja Cicero szabályait. Már kezdetben leszögezi, hogy a legnagyobb különbség a keresztyén prédikáció és a világi retorika között abban van, hogy az utóbbi segítségével „igaz és hamis dolgokról is meg lehet győzni az embereket”, és így a világi rétorok gyakorta tévedésbe újík hallgatóságukat (IV.2), a keresztyén prédikáció azonban teljes mértékben az igazságról tesz bizonyosságot. Ezen a ponton Augustinus a filozófusok és rétorok között zajló évszázados vitában is állást foglal, amelyben a retorikai beszéd erkölcsösségét és a voltaképpeni igazság meghatározásának kérdéseit

18 ESKRIDGE, James Burnette. *The Influence of Cicero upon Augustine: In the Development of His Oratorical Theory for the Training of the Ecclesiastical Orator*, Menasha, George Banta Publishing, 1912, 6–7.

érintette. Noha mindkét tábor egyetértett abban, hogy saját beszédekkel az embereket cselekvésre kívánták sarkallni, a filozófusok gyakorta kritizálták a rétorokat azért, mert a szép szónoklatok által megnyerték ugyan a hallgatóságot maguknak, de mégsem az igazság és erkölcs felé igazították az embereket, hanem sokszor aljasságok elfedésére vagy hamis célok elérésére használták képességeiket. Ennek köszönhetően pedig a szónoki igazság állandóan a pragmatizmus kontextustól függő kívánalmainak volt alávetve, nem pedig valami külső, abszolút tekintély által meghatározott axiómának.¹⁹ Augustinus megnyerő módon vája ketté a gordiuszi csomót, hangsúlyozva, hogy az a külső tekintély, amely által valamely beszéd igaznak fogadható el, nem más, mint maga a Szentírás – csakis ez lehet a keresztyén szónoklat szubsztanciája és kontrollja. Ez az az alapvető megállapítás, abszolút *autoritas*, amely minden egyéb retorikai praktikát, trükköt vagy stílust másodlagos kérdéssé tesz.²⁰ Valójában, ha a prédikátor rátalál az igazságra, és azt tovább is kívánja adni a gyülekezetnek, akkor a prédikáció ékessége követni fogja a szavakat, mint egy állandóan jelenlévő rabszolgá a mesterét (IV.10).

Egy másik fontos váltás, amelyet Augustinus a cicerói retorikai szabályokon végez, abban keresendő, hogy mindenféle szabályt és ékességet az érthetőségnek rendel alá. „Nem csupán az egy vagy több emberrel folytatott közös beszélgetések során, hanem még sokkal inkább a néphez szóló beszédekben is arra kell törekednünk, hogy megértsenek bennünket” – állítja Augustinus (IV.25). Az érthetőség tehát a keresztyén orátor elsőrendű felelőssége, „hiszen semmi értelme a beszédnek, ha azok az emberek, akikhez azért beszélünk, hogy értsenek, nem értik, amit beszélünk” (IV.24). Ha az érthetőség azt kívánja meg, hogy a prédikátornak el kell hagynia a magas és stílusos latint, akkor legyen (IV.23-24)! Míg az ókori szónok mindent megtenne, hogy a hallgatóság megnyerése és lenyűgözése érdekében gondosan válogatott szavakkal díszítse beszédét, a keresztyén prédikátornak észben kell tartania, hogy tanulatlan emberek is jelen vannak az istentiszteleti összejöveteleken, akik számára éppolyan fontos az üzenet megértése.²¹ Éppen ezért ismernie is kell azt a közönséget, amelyik elé kiáll prédikálni, azonosulni kell velük azért, hogy az igazságot a lehető legtisztább és legeredményesebb módon tudja közel hozni hozzájuk. Augustinus harminc éves szolgálata mindenképp arról az átváltozásról tesz bizonyosságot, hogy miként válik világi szónokból

19 KENNEDY, George A.: *The Art of Rhetoric in the Roman World, 300 B.C.-A.D. 300*, Princeton, Princeton University Press, 1972, 208.

20 Lischer, Richard. *The Company of Preachers. Wisdom on Preaching, Augustine to the Present*, Grand Rapids, Michigan, W.B. Eerdmans Pub., 2002, 277.

21 VAN DER MEER: *Augustine*, 422kk.; HARRISON: *The Rhetoric of Scripture*, 222.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

lelkipásztorra valaki, aki a gyönyörködtető kifejezéseket képes az érthetőség oltárán feláldozni.²²

A prédikátor tehát szabad a cicerói szabályok használatában (Augustinus bátorítja is némely ponton erre olvasóit), azonban ismételten figyelmeztet, hogy a retorika is – miként a Szentírás is a maga nemében – csupán jelnek, szignumnak számít, amely önmagán túlra mutat, de amelyet önmagában nem élvezhetünk. Az édesség valóban vonzóbbá teheti a gyógyulást, de mégiscsak a gyógyszer az, amely gyógyulást hoz, nem pedig a kellemesség (IV.8). Amíg az ékesszólás az igazság és az érthetőség szolgájaként marad meg és nem válik mesterré – addig a keresztyén szónok is jó úton jár.

Az a bazilika, ahol Augustinus három évtizeden keresztül prédikált, a leírások szerint egy színház mellett helyezkedett el. Az igehirdetések alatt szorgosan tevékenykedő írnokoknak köszönhetően tudunk arról, hogy gyakorta megtörtént, hogy a színház kintről beszűrődő zaja behallatszott az istentiszteletre a püspök homíliája alatt.²³ Nem tudok megfelelőbb képet találni ennél a jelenetnél annak szemléltetésére, miként kötődik, ugyanakkor pedig rugaszkodik el a világi retorika „zajától” Augustinus a *De doctrina* lapjain. Jóllehet a cicerói orátor hangja mindenképpen jelen van a műben, számos alkalommal meg is zavarva a keresztyén püspökünk egyébként konzekvens tanácsait, mégiscsak minden retorikai fogás és szisztéma pusztán háttérzaj marad az Isten Igéjének hirdetése mellett.

A prédikátor mint a keresztyén élet embere

Köztudott, hogy az első lényeges változás Augustinus belső, lelki világában Cicero *Hortensius* című műve olvasásának eredményeképpen következett be: új vágyakat és új célokat adott számára a kiváló rétor könyve, amelynek köszönhetően „hihetetlenül tüzes vágyakozás gyulladt ki” benne „a bölcsesség örök alapjai után” (*Confessiones* III.4.1, Vass József ford.). Cicero nyomatékosan érvelt amellett, hogy a rétornak erkölcsileg is feddhetetlennek kell lennie, amennyiben hallgatóságát az igazságról akarja meggyőzni. Ez az a felfogás, mely a technika helyett a beszélő ethoszára helyezte a hangsúlyt, Augustinus számára is életfogytig tartó meggyőződés lett.²⁴ A *De doctrina* lapjain is központi jelentőséget kap annak hangsúlyozása, hogy a keresztyén szónoknak nem egyszerűen a hallgatósága meg-

22 HILL: *St. Augustine*, 468.

23 VAN DER MEER: *Augustine*, 18.

24 LITERÁTY: *Homiletika és retorika*, 42kk.; CHADWICK, Henry: *Augustine*, Oxford, Oxford University Press, 1986, 10.; FREND, W. H. C.: *The Rise of Christianity*, London, Darton, Longman & Todd, 1984, 660–661.; ESKRIDGE: *The Influence of Cicero*, 8.

nyerését vagy gyönyörködtetését kell célul kitűznie maga elé beszédével, hanem életfolytatásának is alá kell támasztania üzenetét:

„Ha arról van szó, hogy hallgatóságunk engedelmes legyen, a beszéd bármily fenségénél nagyobb súllyal esik latba a szónok magánélete. Mert hiába szónokol valaki bölcsen és ékes szavakkal, ha ő maga semmirekellő, akkor oktathatja a tanulni vágyók tömegeit, ámde, amint írva van, önmagának nincs hasznára” (IV.59)

Ebben a tekintetben Augustinus mindenképpen Cicero nyomdokain jár. Azonban egyetértése nem egyszerűen a nagyhírű szónok tekintélyének kérdés nélküli elfogadásából adódik, hanem sokkal inkább a Szentíráshoz való hűségéből következik. Isten ugyan képes arra, hogy rossz emberek szájából jövő beszéddel is eljuttassa üzenetét a népének, a prédikátor mégis „olyan életet kell éljen, hogy általa ne csak magának szerezzon jutalmat, hanem másoknak is jó példát mutasson, és így életformája legyen az ő ékesszólása” (IV.61). A prédikátor egész élete egyetlen prédikáció, amelynek ékesen kellene közvetítenie az isteni üzenetet – valójában sokkal ékeesebben, mint szavainak.

Mindenekelőtt a keresztyén orátor életében az imádság a legfontosabb eszköz az üzenet átadásának folyamatában. Amikor a prédikáció elmondásának ideje egyre közeledik, ideje javát arra kell szánnia, hogy imádkozzon saját magáért és gyülekezetéért, „hogy megoszthassa másokkal azt, amivel maga betöltekezett” (IV.32). Különös módon Augustinus utolsó tanácsa a keresztyén prédikátor számára szintén az imádság fontosságára hívja fel a figyelmet. A retorikai szabályok és iránymutatások hosszas ismertetése és keresztyén adaptációjának bemutatása után nem egy végső cicerói trükk az, amit a hippói püspök az olvasója szívére helyez, hanem Eszter királyné példája, aki a király előtt „népe mulandó javaiért” készült szót emelni. Ha ő a mulandó javakért ilyen áldozatosan könyörgött, „akkor mennyivel inkább kell imádkoznia ezért annak, aki a beszédében és a tanításában az emberek örök üdvösségéért munkálkodik?” – teszi fel a kérdést Augustinus (IV.63). Mindent összevetve: a prédikáció folyamatában az imádság megelőzi a retorikát. Az *orationis* az *oratio* elé kerül Augustinus felfogásában, s ezzel bizonyítja, hogy „a prédikáció erejének fő összetevője nem a jól megválogatott retorikai előadásban, hanem az Istentől való alázatos függésben keresendő”.²⁵ A prédikátornak meg kell értenie, hogy szolgálata elsősorban nem a szabatos exegézisen vagy a retorikai tréningen múlik, hanem Istenen: „Ezeket az emberek felhasználják, de csak akkor lesznek üdvösek a lélek számára, ha közreműködik Isten is” (IV.33). A prédikációs szolgálatnak

25 SANLON: *Augustine's Theology*, 68.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

a maganélet minőségével együtt Isten munkájától kell inkább függenie, mintsem az emberi képességektől.

Összegzés

Jelen írásban arra kerestem a választ, hogy miként ábrázolja Augustinus az ideális egyházi rétort *A keresztény tanításról* című művében. Amellett érveltem, hogy az észak-afrikai egyházatya szerint az ideális prédikátornak három dolgot kell figyelembe vennie. Először is el kell végeznie a szentírási szöveg vizsgálatának nehéz munkáját, hogy „dekódolja” a betűk mögött megbúvó üzenetet, és megtalálja a szántóföldbe rejtett kincset. Ezután üzenete közvetítésében felhasználhatja a retorika módszereit: az ékesszólás klasszikus tanácsainak megfogadására bátorítja Augustinus olvasóit, de az igazsághoz történő ragaszkodás és az érthetőségre törekvés minden retorikai trükkel és módszerrel szemben előnyt élvez. Végül a keresztény egyházi szónoknak úgy kell élnie, hogy élete szavak nélkül is Isten igazságát prédikálja: az állandó imádság és az Istentől való abszolút függésnek kell jellemeznie szolgálatát.

HÖRCSIK RICHÁRD

A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM BORÁSZATA A 19. SZÁZADBAN (1800–1850)

A Tokaj-Hegyalja területén élő polgárok számára évszázadokon keresztül biztos megélhetést jelentett a szőlő- és borgazdálkodás. Csakúgy, mint a Hegyalján működő református egyházközségek és iskolák – amelyek, elsősorban fenntartásuk érdekében, derekasan kivették a részüket a borvidék szőlészete és borászata életéből. Nem csoda, hiszen amúgy is sok kötődése volt és van a Kárpát-medencei kálvinistáknak szőlőhöz, a borhoz, a borkultúrához.

Egyrészt teológiailag sem állt messze tőlük a bor tisztelete. A borra Isten ajándékaként tekintettek, úgy, mint az ő áldásainak legszebb kifejezésére.¹ Az úrvacsorában pedig Jézus kiontatott vérére emlékeztet. Másrészt évszázadokon keresztül a szőlő és a bor – ma úgy is mondhatnánk, hogy – iskola- és egyházfenntartó eszköze volt a Kárpát-medencében élő református eklézsiáknak. Különösen igaz ez Tokaj-Hegyaljára.

Közülük is kiemelkednek a református kollégiumok, melyeknek önálló gazdálkodása egyben feltétele is volt szellemi és anyagi függetlenségüknek Bécs központosító politikája ellenében.² Hiszen a kollégiumok jól felfogott érdeke volt, hogy hibátlanul építsék fel és működtessék gazdasági rendszerüket, amelyet végül is a magas színvonalú oktatásuk legfőbb forrásaként hoztak létre. Tehát a zavartalan oktatás a gazdálkodásuk függvénye lett, mert csak egy jól profitáló kollégiumi gazdaság lehetett az alapja az iskola önállóságának, szellemi kiteljesedésének.

Az önfenntartásnak ebben a munkájában, amit az *ún. kollégiumi gazdálkodás jelentett*, úgy Debrecen, Sárospatak, mint Pápa, Nagyenyed vagy Marosvásárhely stb. esetében is jelentős szerepet vittek a *szőlő-, bor- és kocsmagazdálkodás ágazatai*. Különösen jó példa erre a Tokaj-Hegyalján lévő sárospataki református kollégium gyakorlata.³

Az idő rövidsége miatt előadásomban most a pataki kollégiumnak – tanácskozásunk szempontjából is – az egyik leglátványosabb gazdasági

1 HODOSSY-TARÁCS Előd: Bor, Teológia, Szentírás, in BARÁTH Béla (szerk.): *Hittel és humorral, Tanulmánykötet a 60 éves Hörcsik Richárd születésnapjára*, Debrecen, 2015, 21.

2 HÖRCSIK Richárd: *A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete 1800–1850*, Sárospatak, 1996, 17kk.

3 HÖRCSIK Richárd: *Bodrog partján van egy város, Tanulmányok Sárospatak történetéből*, Budapest, Napkút, 2007, 126-128.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

tevékenységét, a 19. század első felének kollégiumi borászatát szeretném bemutatni.⁴

A kollégium borászata

A kollégium borászata az iskola szőlőgazdálkodása és borainak kimérése (praebitoria) közötti tevékenységet jelentette. A pincészetben egy szakember, a bodnár mellett diákok végezték a munkálatokat: a *cellisták*, az *ellenőrző primariusok*. A borgazdálkodás fontos szerepet töltött be az iskola gazdaságában, hiszen itt „állították elő” a nagy jövedelmet hozó kocsmá számára a szükséges mennyiségű bort. Az iskolának ezért is volt mindig gondja a borászat szigorú ellenőrzésére, amit a rektor és a senior végzett el.

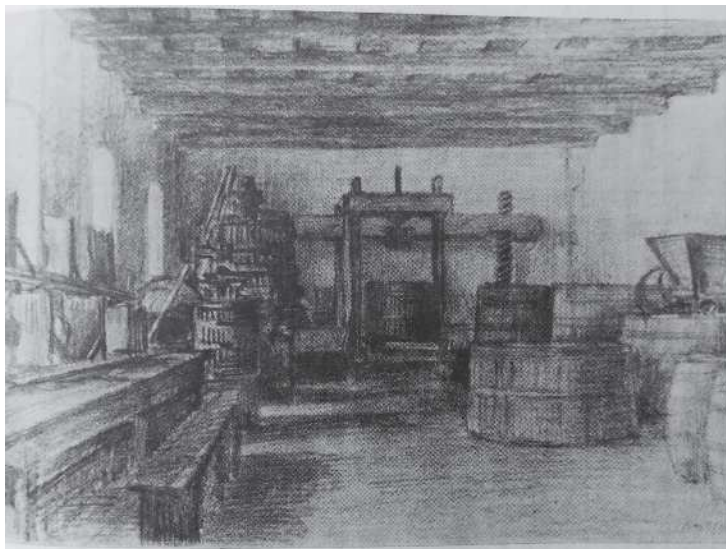
A kollégium pincészetének feladatai közé tartozott, hogy az iskola kocsmáit ellássa borral. Másrészt a különböző helyekről beérkező borokat kezelés után kisebb-nagyobb tételben kereskedőknek adta el, ezzel is fontos jövedelmet biztosítván a „*generális kasszának*”. Például 1838-ban az iskola boraiból (az 1834. évi fordítást és ordinariomot) 100 hordóval vásároltak Schwarcz Áron és König Ábrahám kereskedők.⁵ Aztán az iskola pincészete biztosította a kollégium professzorai, officialistái és cselédei számára a fizetésük természetbeni (borbéli) járandóságát.

E három funkció közül a legfontosabb 1829-ig (a praebitoria bérbeadásáig) a kocsmáknak a borkimérésre szükséges mennyiségi szállítása volt. Hiszen a praebitoriában kimért borok hozták a legtöbb jövedelmet – egyes időszakokban – az iskolának. 1825-ben például a pincészetből eladtak: a) pénzért a *kereskedőknek* 27 és fél hordó bort, b) ugyanakkor a *praebitoriának* 207 hordót adtak át.⁶ Ez mutatja, hogy a kocsmában elmérni ugyanazt a bort sokkal nagyobb üzlet volt, mint akár egy tételben a kereskedőknek eladni.

4 A Református Közéleti és Kulturális Alapítvány által szervezett BORUM, a Kárpát-medencei református szőlészek és borászok fórumán elhangzott előadás szerkesztett változata. Erdőbénye, 2020. március 7.

5 TIREL, B. LXI./27.040.

6 Uo. „A sárospataki ref. főiskola borairól, azok kezeléséről, töltögetéséről kimutatások. 1825. a praebitorinak 207 hordó bort adtak át: ebből 145 és fél allódiális és 62 hordó oblatum, illetve congestum volt.”

A főiskola borháza a két háború között

A borok fajtái

A kollégium pincéiben kezelt borok fajtáit először *származásuk* szerint lehet számba vennünk. A kollégium három forrásból jutott borkészletéhez, és ennek alapján rangsorolták, ha kocsmára adták ki vagy kereskedőknek adták el.

1. Az *allódiális* vagy majorsági borok az iskola saját szőlőbirtokairól származtak Közöttük is a Nagy Hercegen és a pataki Nagy Királyban termelt borokat jobban kedvelték. Az allódiális borok minőségét mutatja, hogy ezeket általában a kocsmában mérték ki. A kocsmában ezek voltak a legdrágábbak. Egy 1800-ban készített jelentés megállapította, hogy „*a majorsági boroknak van a legtöbb seprejük*”,⁷ ami a borok hegyaljai jellegéből adódott.
2. Az *oblatum* vagy az *ajándékborok* a kollégium jóltevőitől származtak. Például 1845-ben Lónyay Gábor, Budai András, Bárczai Mihly és Ferenc, Zsiday Sándor ajándékozott 1-1 hordó bort az iskolának.⁸ A legtöbb ajándékozó maga hozta be Patakra, amint egy 1815-ös rendelkezés utal erre: „*A jóltevők által adatandó úgynevezett oblatumra nézve pedig kérjük meg a jóltevőket a*

7 TIREL, A. XXVIII./10.645.

8 „A sárospataki ref. Főiskola borairól...” 1845.

*supplicánsok, hogy önnön petséjekkel a hordót vagy átlagos lepcesételvén, s ha lehet tulajdon alkalmatosságok által Patakra béküldeni méltóztassanak...*⁹

Az oblatumok minősége – ami a kocsmai árakat illeti – nem érte el az allódiálisokét, de sokkal jobb lehetett a congestumokénál. Ez utóbbiaktól az különböztette meg, hogy az adományozók általában pincészettel rendelkező, főleg zempléni nemesi, polgári családok voltak. Addig a congestumokat a gyülekezetekben gyűjtötték össze a szüreti supplikációk alkalmával. Mivel ezek sokkal több „gazdától” származtak, ezért a minőségük nagyon változó volt.

Az oblatumokat általában a professzoroknak az évi járandóságuk fejében adták ki.¹⁰ Az 1815-ös deputatio utasítása volt a könnyebb kezelhetőség végett.¹¹

3. A minőségére nézve a legrosszabbak az ún. *congestum* vagy „gyülevész” borok voltak. Az egyik dokumentum „*aljasabb*” jelzővel illette. Ezeket a szüreti supplikánsok gyűjtötték össze. Mivel nemcsak a Hegyalján, hanem távolabbi bortermelő vidékeken is megfordultak a gyűjtők, az ilyen borok minősége nem lehetett kifogástalan. A supplikáláskor vagy a diák vagy utána az iskola kiküldötte szállította a legközelebbi vinariumba vagy granariumba. Innen pedig forrás után szállították be a kollégium pataki pincéjébe. 1825-ben például január 18-tól július 2-ig 59 hordó, 3 átalag és 60 icce congestumot hoztak be a bódvai, emődi és tállyai depositóriumokból,¹² valamint kilenc közeli ekléziából. A congestumot a Kis pincében tárolták. A senior a borok közül először a congestumokat igyekezett a kocsmába kiméretetni, „a tőle megszabaduló legalkalmasabb áron”.¹³
4. A negyedik kategóriát a *vett borok* jelentették, ezek minőségéről nem sokat tudunk. A senior akkor vett bort, ha a saját termelt vagy ajándékborok elfogytak a kocsmai kimérésén. Így valószínűleg nem lehetett rossz minőségű az ilyen vett bor. 1815-ben például a rossz szüret miatt a senior kénytelen volt bort venni a kerreskedőktől. Tudomásunk van arról, hogy a vételáron a rektor a seniorral együtt sokat alkudott *Constantinus* görög kereskedővel.¹⁴ A felsorolt négyfajta bor közül a legtöbb – ter-

9 TiREL, B-61. 368. 26. pont (1815. július 5-6, Sárospatak).

10 Ekkjkv. II. Tomus 276. 1803.

11 TiREL, B-61. 368. 26. pont.

12 „A Sárospataki Ref. Főiskola borairól...”1825.

13 . TiREK, Kt. 1544.

14 TiREL, BB-61. 377. 29. pont (1825)

mészetesen – az iskola saját allódiális borai voltak a pincékben. Mennyiségre nézve ezt követték a congestumok, majd az oblatumok. 1805. február 20-án például a következő fajta borokat tartották az erdőbényei és a pataki Bütös, Berna és Kis pincékben:¹⁵

102 hordó allódiális	(52%)
56 hordó congestum	(28%)
24 hordó oblatum	(12%)
16 hordó vett bor	(8%)

198 hordó összesen.

Egy-egy jó szüret alkalmával ez az arány az allódiális borok javára nőtt. 1807-ben a 303 hordó közül 87% volt allódiális és 13% oblatum és congestum.

A *borok készítésére* nézve a korabeli források a következő fajtákról tesznek említést. A *seniori*, *cellista* és a *vini praebitori* számadások a borok két nagy csoportját különböztették meg:¹⁶

1. az *ordináriumot* (egyéb elnevezései: a bor, szűrt bor; közönséges bor) és
2. *csinált borokat* (confect bor). Ez a kategorizálás a Hegyalján egyébként már a 17. századtól kezdve ismeretes volt.¹⁷ 1829-ben a kollégiumabn így osztályozva mérték fel a borállományt: „*az Ordinarium Borok summája térszen 51 és 5/6 hordót, a tsinált boroké pedig 30 és 1/2 hordót*”.¹⁸

1. *Az ordinarium* (vagy *ordinare*, *ordinári*, 'közönséges bor'). Ez az elnevezés a vizsgált időszakban kimondottan jó minőségű bort jelölt.¹⁹ A *vini praebitor* számadásai gyakran emlegetik ezek között a színbort, a kitaposott szőlő tiszta mustjából forrt bort. Hozzáteszik sokszor: allódiális színbor vagy oblatum színbor. A kocsmában gyakran árultak viszont a színbortól eltérő ún. „seprőn lévő bort” is. Ezek között szintén találunk allódiális,

15 „A sárospataki ref. Főiskola borairól...” 1825.

16 Például a Kt. 1544. ezt írja: „külön tétetvén a csinált, külön a jóféle ordinarium...”

17 BALASSA Iván: A tokaj-hegyaljai borfélések terminológiája, *Magyar Nyelv*, 1975/3–4, 2.

18 TIREL, „Rationes et Mensurationes...” 1824–1834. 33. kötet. 1829. február.

19 A pejoratív értelme csak a 19. század második felétől vált közhasznúvá (BALASSA: i. m., 5.)

oblatum és congest seprőn lévő borokat. Minőségük nyilván rosszabb volt a színborokétól, mert az áruk kevesebb volt.

2. A borok másik nagy csoportjára a *csinált borok* alkották. A pincevizsgálati feljegyzések a borok bevétele és kiadása nyilvántartásakor a négy rubrika között elsőként a „*csinált*” (majorsági, ajándék és gyülevész) borokat számolták össze. Az ordináre borokat szüret után egy-két éven belül értékesítették, addig a csinált borokat több éven keresztül is tárolták. Hiszen a vizsgálati jegyzékekben többször találkozunk régebbi évjáratú csinált borokkal. Például 1829-ben 5 hordó 1825-ös lehúzott csinált bort találunk, vagy 1845-ben 25 icce 1841-es évjáratú „maradt” csinált bort és 2 hordó bort és 2 hordó fordítást olvashatunk a kimutatásban.²⁰

A csinált borok között elsőként a „*legjobb móddal elkészült aszú szőlő Borokat*”²¹ kell megemlítenünk. Az 1815-ös „bor-deputatio” végzése szerint ezeket a kollégium legjobb állapotban lévő erdőbényei pincéjében kell tárolni, és a fő curator a szőlő inspectorral együtt ügyelt fel rájuk, és néha a rektor a primáriusokkal töltögetésre mehetett csak le. Ezeknek a kiváló minőségű boroknak az eladását nem a seniorra vagy a cellistára bízták, hanem egyenesen a kurátorokra. S az ebből származó nagyobb haszon „a kollégium nagyobb virágzására lehető emeltetését célozná”.²² 1829-ben például a kollégium „Tóth pincéjében” 14 hordó 1828-as két puttonos csinált bort és 10 hordó 1828-as három puttonos csinált bort kezeltek.²³

A csinált borok közé tartozott még a *máslás*, az aszú torkölyére felöntött mustból kiforrott jó minőségű kövér, édes bor,²⁴ amit csak néha árultak az iskola kocsmájában (másodlás).²⁵ A *fordítás* gyakrabban szerepelt a kocsmá árjegyzékében és a pinceleltárakban. (A fordítás az aszú torkölyére felöntött bor.) Végül a pincevizsgálatokkor találhatunk néhány hordó *lőrét* is.

20 TiREL, „A Sárospataki Ref. Főiskola borairól...” 1845.

21 TiREL, B-61. 375.

22 Uo.

23 TiREL, „Rationes et Mensurationes...” 1824–1834. 33. kötet 1829. február.

24 BALASSA: i. m., 13.

25 TiREL, B-61. 375.

A kollégium pincéiben használt borfajták (1800-1850)

Származási hely szerint

1. Confect vagy csinált
2. Allódiális vagy majorsági
3. Oblatum vagy ajándék
4. Congestum vagy „gyűlt”
5. Vett vagy „emptum”

Készítése (kezelése) szerint

ORDINÁRIUM

1. Színbor
allódiális.
2. Seprőn lévő bor
allódiális.

CSINÁLT BOROK

1. Aszú szőlőborok
- 2 puttonyos csinált bor
- 3 puttonyos csinált bor
2. Másolás
(vagy lehúzott csinált bor)

3. Fordítás

4. Lőre

A borgazdálkodás helye: a pince

A kollégium a borkészletét pincéiben tárolta. Voltak ún. külső vinariumok, ahová a supplikálás alkalmával gyűjtötték be az ajándék, illetve a „gyűlevész” borokat. A supplikánsok feladata volt, *„hogya a borok még ott léteken a legközelebb lévő vinariumba be vitessenek, mely fáradozásaik jutalmául minden hordó bortól... egy forintot fognak kapni...”*²⁶ Azt is a begyűjtő diákok lelkére kötötték, hogy a Pataktól a Borsod vármegyénél nem távolabbi helyeken a borokat ne adják el, hanem haladéktalanul szállítsák az illető legközelebbi vinariumokba.²⁷ Nyilván a távolabbi részekről nem volt kifizetődő hazaszállítani a bort. A vinariumok nem lehettek mindig megfelelőek bor tárolására. 1817-ben például ezt írják: *„Mégfagyva jövéen be egy néhány hordó borok talán az alkalmas pincék nem létele miatt...”*²⁸

26 Uo., 16. 1814. július 11–15. sárospataki kerületi közgyűlés

27 Uo.

28 Uo., 469, 179. 1817. január 23.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

A külső vináriumokból a borokat forrás után a rektor és az iskolaszék által megbízott diákok szállították haza, mégpedig húsvétig. A Patakra behozott borokat attól függően, hogy oblatum vagy congestum volt, az előre kijelölt pincékbe tették le. Patakon a következőkbe: a hostácon a „Bütös” és a „Tóth” nevű pincékbe; a kollégium belső funcusán a Berna-sor alatti „Bernai-pincébe” és az új épület felépítése után a „Praebitoria-alatti” és a „Kis pincébe”. Erdőbényén is volt egy igen jó száraz pincéje az iskolának, ahol a helyi allódiális termés mellett az aszú borokat tárolták. A pataki Bütösbe főleg oblatumokat,²⁹ a Kis pincébe pedig mindig congestumokat, a Bernába meg pataki allódiális borokat helyeztek el. 1807 februárjában a következő bor mennyiséget tárolták a különböző pincékben:³⁰

I. Az erdőbényei pincében

1. Allódiális	154 hordó
2. Oblatum	1 hordó
3. Congestum	1 icce
	összesen: 156 hordó

II. A Bütös pincében

1. Pataki allódiális	32 hordó

III. A Berna-sor alatti pincében

1. Pataki allódiális	80 hordó

IV. A Kis pincében

1-2. Congest és Oblatum	35 hordó
Összesen:	303 hordó

A kollégium gazdasági irányítását végző kurátorok és a rektor mindig igyekeztek felvigyázni a pincék jó állapotára, hiszen „*a borok eltartása megkívánja a pinczék jóságát, s a rájuk ügyelő személyek gondos szorgalmát*”.³¹ Mindezek ellenére a pincék minőségével elég sok baja akadt az iskolának, legalábbis az 1815-ös, 1835-ös vizsgálatokból ez derült ki. 1815-ben az „árulás alatt” lévő borokat szemlélte meg a bizottság. „*Lemenvén... a pinczébe – szól a tudósítás – azt igen alkalmatlannak találta, mingyárt a lemenetelben a garáditson találatott majd bokáig érő sár, bellyebb az első ajtónál egy gödör ásva keresztül az egész pinczén, úgy hogy pallón kell rajta által járni, ebbe feles víz van? Ennek a nedvességnek pedig mely az egész pinczét szintén használhatatlanná tette – oka az – hogy a pincze, mind a*

29 Uo., 368, 27.

30 TiREL, „A Sárospataki Református Főiskola borairól...” 1807.

31 TiREK, Kt. 1544. „4. Borok”.

torkáról, mind az oldaláról felülről ázik, mellynek megigazítáról többször meg tétettek ugyan rendelések, de munkába nem vétettek.”³²

A húsz évvel későbbi vizsgálat alkalmával sem volt sokkal kedvezőbb a kép. A deputatio ezt írta: „Felette igen káros dolog, hogy a Collegium patiki pinczéi, sem nem a legjobb bortartók, sem elegendő nagyságúak, sem nem eléggé közel és alkalmas fekvésűek... az úgynevezett Bütös már szinte hasznavehetetlen, a másik pedig, vagy a Tóth pinczéiben, a Bodrog nagy áradásakor könnyen víz is fakadhat fel, ami már többször is megtörtént...”³³ A pincék közül a legjobb karban a Berna-sor alatti és az erdőbényei volt.

A kollégium pincéiben, korszakunkban 200-tól 500 hordó bort tároltak és kezeltek: a bodnár és a cellisták (általában kettő) az ellenőrző és segítő primariusokkal együtt. Mivel a borok kezelői a bodnár kivételével mind diákok voltak, ezért volt szükséges a rektor és időnként a vice curator szoros felügyelete.

A borok kezelése

Az allódiális mustot a szüret után mindjárt a pincékbe vitték, majd januártól az első forrás után a vidéki vinariumokból is beszállították az ajándék és a gyülevész borokat. Ezeket együtt *fejtették* vagy *húzták* le. Ez általában Gyertyaszentelő Boldogasszony napja³⁴ körül történt,³⁵ ami eltartott február végéig, március elejéig. A fejtés után a seprőket hordókba töltötték és elvitték pálinkának kifőzni.³⁶ Aztán a borokat másodszer is lefejtették júniusban, a szőlő virágzásakor.³⁷ Közben a legfontosabb műveletet is elvégezték: az ún. *töltögetést*.

Például 1825-ben az oblatum és a congest borokat február 3-án töltögették föl először, majd április 11-én és július 29-én. Ugyanekkor 27 patiki allódiális hordó feltöltésére 1 hordót és 1 átalagot használtak föl.³⁸ A borokat fajtánként külön-külön töltötték meg. Így külön az allódiálisokat és külön az oblatumokat és a congesteket. Bár az utóbbi kettőt gyakran keverték. Viszont az szigorú szabály volt, hogy az allódialist sohasem vegyítették congestummal vagy oblatum borral.³⁹ A cellistáknak pontosan kellett jegyezni az elfogyott „töltelék borok” mennyiségét. Például 1825-ben a Tóth-pincében a következő ütemben történt a töltögetés.⁴⁰

32 TiREL, A. XXXVIII./15.537.

33 TiREK, Kt. 1544. „4. Borok, a pincék.”

34 Február 3.

35 TiREL, B-61. 377. 29. pontja.

36 TiREK, Kt. 1544.

37 TiREK, B-61. 469.

38 Uo. „Rationes et Mensurationes...” 1825.

39 Ekkjkv. II. Tomus 23. p. (1805)

40 Rationes et Mensurationes...” 1825

„Így szól az én Uram, az Úr...”

1. Május 15-én 86 hordó töltögetésére 1 és 3/4 hordó
2. Június 16-án 72 hordó töltögetésére 2/3 hordó
3. Július 13-án 56 hordó töltögetésére 73 icce
4. Augusztus 20-án 35 hordó töltögetésére 57 icce
5. Október 10-én 10 hordó töltögetésére 38 icce.

Ebből egyébként jól nyomon követhető a borok folyamatos fogyása, amit a praebitoriára vagy a kereskedőknek adtak le. Az oblatumok és a rosszabb minőségű congestumok közül mindjárt az első töltögetés után kellett a cellistának kiadni a professzorok „deputatumait”.

A következő borkezelési művelet az ún. „*anschlagnolás*”, azaz a borok kénezése volt. Minden kocsmába kiadandó bort, legyen az allódiális, congestum vagy oblatum, le kellett anschlagolni. Ez biztosította a bor tisztaságát.

A kénezés azonban nem sikerülhetett mindig jól. Erről panaszodik az 1815-ös deputatio, hogy a „*kortsmáknak betsit*” nem a „*Hegyallyai embereknek az anschlogos boroktul való esmértes idegensége szállította alá,*” hanem „*inkább a hibásan tett anschlogolás.*”⁴¹

Végül a borkezeléshez tartozott még a hordók tisztántartása. A kiürült hordókat a tisztartónak és a cellistáknak együtt kellett tisztán tartniuk. „*A Senior pedig az ilyen tiszta ó hordókbul 200-at tartson meg szüretre a collegium, és a supplicansok számára.*”⁴² A többi használt hordót „*kótya-vetyén*” adták el.⁴³ A gyülekezetekbe és a vinariumokba kiküldött hordókat a senior megpecsételte, s hogy ezek a hordók nehogy dohosok legyenek, a bodnár a gazdával együtt felelt érte, amit a jurtus diákok vizsgáltak meg. A használt jó minőségű „*óhordók*” mellett természetesen az iskola bodnárja évenként új hordókat is készített „*jó előre száraz dongából jó abronccsal*”. Ezek mértéke a vármegye rendelkezése szerint nem lehetett kisebb, mint 176 icce.⁴⁴

A borkezelés minden lényeges mozzanatáról a cellista pontos feljegyzést vezetett. Azt is nyilvántartotta, hogy kinek hány hordót adott ki, és milyen céllal. 1825-ben⁴⁵ a kocsmá és az egy-egy nagyobb tételben a kereskedőnek eladott borokon kívül a töltögetésre, aztán a professzoroknak, az iskola gazdaságában dolgozó járandóságába 21 allódiális, 15 oblatum és 8 hordó congestet; végül a különös szükségekre és a „*borok ált. osztására*” adtak ki bort. A *különös szükségek* voltak: 1. a Senioralis Ratio és a Censuralis Deputatio alkalmatosságával elfogyott 1 hordó és 1 atalag. 2. T. Magda Pál beköszöntésekor 1/3 hordó, 3. Aratási censura és

41 TiREL, B-61. 377.p. 29. pont 1825.

42 Uo. 384, 406.

43 TiREK, Kt. 1544.

44 Uo.

45 TiREL, „Rationes et Mensurationes...” 1825.

examen alatt 1 és 2/3 hordó, 4. T. Péterfy professzor beköszöntésekor a diákoknak szétosztottak 5 és fél hordót, 1 atalag és 60 icce bort.

Az „általános borosztás” pedig ez volt:

1. T. Prof. Uraknak 16 iccével
2. A Human Prof. Uraknak 10 iccével
3. A juratusoknak 4 iccével
4. A Gregoriusoknak, a supplikánsoknak és officialistáknak 2 iccével
Összesen: 9 és 2/3 hordó és 2 atalag
5. A többi tógátusnak és a kollégium cselédeinek 1 iccével

1829-ig, amíg a kollégium kocsmáját bérbe nem adták, addig a pincéből a legnagyobb mennyiséget a praebitorianak adták át, és csak a kisebb részét adták el a kereskedőknek. 1829 után azonban megváltozott a helyzet, amint ezt az 1836-os „A Collegium gazdaságát tárgyazó munkálatok”-ban kifejtették: „*semmi sem volna kívánatosabb, mint ekkor (ti. Szüretkor) bizonyos vevő akadván, a mustot kivált a bényeiekét mindgyárt szüret alatt eladni, kivevén a Collegium szükségére megkívántató bizonyos számú hordókat*”.⁴⁶

A kollégium borkezelése a szürettől és a kocsmák forgalmától függően betöltötte szerepét. Az adott körülményekhez képest azonban indokolt volt a szoros rektori és kurátori felügyelet a borkezelés tisztaságának és gazdaságosságának megőrzése végett. Az iskola pincészete átvette a termelt, illetve a gyűjtött borokat, és abból 1829-ig a legtöbbet a kocsmának, majd ezután a kereskedőknek adta el. De ugyanilyen fontos volt, hogy a professzoroknak és az iskola gazdasága alkalmazottjainak a természetbeni (bor) fizetését is biztosította, illetve kigazdálkodta.

Összegzés

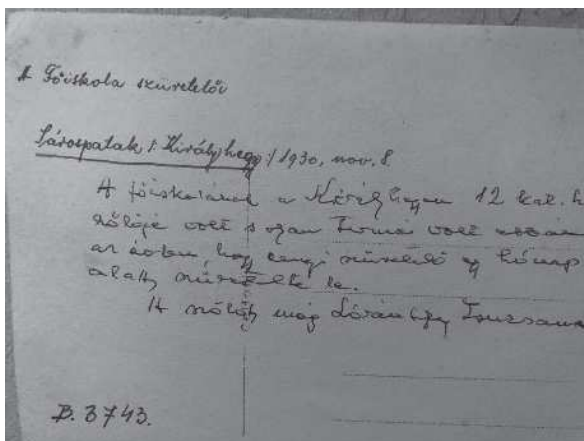
Úgy vélem, a Sárospataki Református Kollégium több évszázadra visszatekintő borászatának, az 1800 és 1850 közötti borászati tevékenységének bemutatása kellően bizonyítja, hogy a református kollégiumoknak nagyon sok kötődésük volt a borhoz. Hiszen a szőlészet-borászat területén jelentős gazdálkodást folytattak, ami fenntartásukhoz nélkülözhetetlen forrásokat biztosított. Miközben az ún. diákgazdálkodási rendszerüknek köszönhetően mind a szőlők művelésében, mind a borászati tevékenységükben és a kocsmagazdálkodás területén is bekapcsolták saját diákjaikat. Ezzel korai példáját adták a valós életre nevelés gyakorlatának. Ugyanis akik részt vettek a kollégium szőlészet-borászati tevékenység-

46 Uo. B. LX./26.547.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

gében, életre szóló és hasznosítható gazdasági (szőlészeti és borászati) ismeretekre tettek szert. Másrészt ezzel a gyakorlattal a diákok önfenntartását is jelentősen elősegítették.

A bor évszázadokon át így vált megbecsült fogalommá a református kollégiumok életében.⁴⁷ Ennek a nemes hagyománynak az 1950-es évek, a kommunista hatalomátvétel vetett véget, amikor nemcsak az iskolák gazdaságait államosították, hanem magukat a kollégiumokat is (a debreceni református kollégium kivételével) megszüntették.

47 HÖRCSIK Richárd: A Református Kollégiumok és a bor, *STUDIA Debreceni Teológiai Tanulmányok*, 2017/2, 9. évf., 88–94.

JUHÁSZ TAMÁS

ZSINATI EGYHÁZKORMÁNYZAT ÉS A VITATOTT PÜSPÖKI TISZTSÉG

Zsinati egyházkormányzat

Dinamikus és statikus egyházkép

Sajátos egyházszemlélet tükröződik a *Heidelbergi Káté*ban. Nem kívülről írja le az egyházat, nem osztályozza jelzői szerint, nem sorolja ismertetőjegyeit, hanem a gyülekezet közösségében hitét megvalló ember szemével mintegy belülről láttatja azt, ami vele történik: „Hiszem, hogy Isten Fia a világ kezdetétől a világ végezetéig az egész emberi nemzetségből Szentlelke és igéje által az igaz hitben megegyező, örök életre kiválasztott gyülekezetet gyűjt magának, ezt oltalmazza és megtartja. Hiszem, hogy ennek a gyülekezetnek én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok.” (54) Az egyháznak ez a meghatározása dinamikus egyházzól szól. Arról a testről (organizmusról), amelynek Krisztus a feje.

Ezt előre kell bocsátanunk, amikor a következőkben az egyház szervezetéről (az organizációról) beszélünk. Az egyház ugyanis külsőleg nézve szervezet, statikus intézmény. De amikor a szolgálatokról, a testületekről és a közöttük lévő kapcsolatról lesz szó, mindig tartasuk szem előtt eleven „történés”-jellegét, és benne a „Krisztus-főiséget”¹

Tisztség és testület

*Tisztség*nek nevezzük azokat az egyházi hivatásokat és a hozzájuk tartozó feladategyüttest, amely az egyetlen bibliai küldetés (az „egy szükséges dolog”: az evangéliumhirdetés) betöltése érdekében az idők folyamán a református egyházban kialakult. A református egyházak három alapvető tisztséget különböztetnek meg: a tanító lelkipásztort, a gyülekezetvezető presbiterét és a szeretetszolgálatot végző diakónusét. Mivel Krisztus hatalma mindhárom tisztségviselő szolgálatában kiabrázolódik, ezek a hivatások együtt alkotják az egyház vezető testületeit. Ezek között nincs kisebb és nagyobb, egyenlő fontosságuk az úgynevezett paritás elve fejezi ki: lehetőleg egyenlő számban vegyenek részt a döntéshozó testületekben. A diakónusi tisztség csak a kommunizmus elmúltával jelent meg újból szervezett formában, s még nincs kiépített rendszere.

1 A hitvallási előfeltétel mellett egy történelmi helyzet is meghatározza az alábbi írást: az *erdélyi* református egyház szervezetéről van szó. Mondanivalónk a legtöbb vonatkozásban az anyaország és a tőle elszakított többi országrész magyar református egyházára is alkalmazható.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Bár három tisztségről beszélünk, valójában egyetlen, hármas tagolású tisztségről van szó. Az egyetlen tisztség – elvileg – a presbiter tisztsége. Az egyházban eredetileg az evangéliumhirdetés feladatának és a hozzá rendelt tisztségnek több neve volt, de mindegyik ugyanazt jelentette: presbiter, püspök, pásztor, tanító, diakónus stb.

A tisztségviselőket a *Lélek ajándékai* (a karizmák) teszik alkalmasá a szolgálatra, amelyeket először ő maga ismer fel magában. Ezért az igazi, tulajdonképpeni elhívás az úgynevezett *vocatio interna*. Minden keresztyén embernek van karizmája, de a sajátos hivatást nyert egyházi szolgának sajátos karizmája van.

A Lélek ajándékait birtokló egyházi szolgák *együtt* (nem egyenként és nem egymástól függetlenül!) és *egymás mellett* (nem egymás fölé rendelve, még kevésbé egymás fölött uralkodva!) végzik szolgálatukat. Közösségük és egymás mellé rendelésük nem demokratikus elvből, nem is valamilyen „gyülekezeti elvből” fakad, hanem egyes-egyedül Krisztus hatalmából. Éppen ezért az egyházi tisztség viselője nem a gyülekezet szolgálója, hanem Krisztus és az ige szolgálója. Megbízását és hatalmát nem a gyülekezettől kapta, nem is Krisztustól és a gyülekezettől, hanem egyes-egyedül Krisztustól.

Ez a gondolat az egyházban működő tisztségekre vonatkozóan a *Második Helvét Hitvallásra* is támaszkodik: „Krisztus hatalma teljes és korlátlan hatalom, amellyel ő mindeneken uralkodik, amint erről ő maga bizonyosságot tett: Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön (Mt 28).” (18,16) „Ezt a hatalmat az Úr magának tartja fenn, és senki másra nem ruházza át, hogy azután ő csupán tétlen szemlélője legyen az egyházi szolgák működésének.” (18,17) Ami azt jelenti, hogy Krisztus nem mandátumot adott nekünk, nem felhatalmazást kaptunk tőle, hanem ő a gyülekezet tagjait és minden szolgálattelvőjét belefoglalta a maga hatalmába. Hatalomgyakorlásunk – szolgálatunk, mert ez a kettő ugyanaz – úgy történik, mintha maga Krisztus gondolkodnék, szólna és cselekednék ott, amikor és ahol mi bármilyen egyházi ügyben gondolkodunk, szólunk vagy cselekszünk.

Testületnek nevezzük a lelkipásztorok, presbiterek és diakónusok tanácskozó és döntéshozó közösségét, gyűlését. Testület a gyülekezeti közgyűlés és a presbitérium, az egyházmegyei közgyűlés (és az egyházmegyei tanács), az egyházkerületi közgyűlés (és az igazgatótanács), valamint az országos zsinat (és a zsinati tanács).

Ezzel kapcsolatban egy határozott nemet máris ki kell mondanunk. Egyházunk három sokat szereplő fórumát zárójelbe tettem: az egyházmegyei tanácsot, az igazgatótanácsot és a zsinati tanácsot. A köztudatban (és a „médiában”) ismertebbek, mint a többi testület, egyházi törvényünkben nagyobb szerepkörük van, mint ami járna nekik. Pedig

ezek nem sok döntést hoznak, hanem főleg tanácskozó és adminisztratív szerepük van: végrehajtják, amit az illető közgyűlés, illetve amit a zsinat dönt.

Krisztokratikus testvériség. Egyházunk döntéshozó testületei

Egyházunk választott testületeiben a tagok közötti és a testületek közötti kapcsolatot alapvető módon határozza meg az a körülmény, hogy itt minden választott személy és mindegyik belőlük alakult testület egyedül Krisztust uralja, azaz egyedül neki tartozik engedelmességgel. Ez a kapcsolat nem pusztán valamilyen krisztusi lelkületet jelent, hanem krisztokráciát:² „Krisztus azért ment fel a mennybe, hogy nyilvánvalóvá tegye: ő az anyaszentegyház feje, aki által az Atya mindeneket kormányoz.” (*Heidelbergi Káté* 50)

Egyházunk szervezetében a döntéshozó testületek két célból jöttek létre. Az egyik cél az, hogy a három említett szolgálatot közösségben végezzék, és így Krisztus akarata erőteljesebben érvényesüljön. A másik cél az, hogy megakadályozzák a szolgálatok, a szolgálattelvők és a gyülekezetek egymás fölötti uralkodását. „Annak érdekében, hogy gyülekezet gyülekezet fölött, tisztség tisztség fölött és tisztviselő tisztviselő fölött ne uralkodjék, az egyházat olyan testületek kormányozzák, amelyekben minden tisztség együtt van.”³

Az egyházi köznyelvben (címzésben, megszólításban, közlésformákban) lépten-nyomon szembeötlő hierarchikus szemléletmód árt a Krisztus testének. Az 1990-ben újjászerveződött *Coetus Theologorum* első összejövelelinek egyikén hangzott el: „Ha mindenképpen használni akarjuk a *fent* és *lent* jelzőket az egyházban, akkor legalább mondjuk így: a zsinattól *fel* egészen a gyülekezetekig, a lelkipásztortól, presbitertől *le* egészen a püspökig”⁴ *Alsó* szintű és *felső* szintű fórumok helyett érdemes lenne átvenni a holland reformátusok háború utáni törvénykönyvének szóhasználatát, *szűkebb körű* és *szélesebb körű* testületekről beszélni.

Tulajdonképpen minden, a gyülekezeti közgyűlésnél szélesebb körű döntéshozó testület: zsinat. Zsinatnak kellene nevezni az egyházmegyei közgyűlést is, az egyházkerületi közgyűlést is, nemcsak az országos zsinatot. Persze, gyakorlati szempontból nem változtathatjuk meg a névhasználatot, de jelezni szeretnénk, hogy a maga körében és a maga

2 A kifejezést Erik WOLFTól kölcsönöztem, aki egyházkormányzatról szóló kézikönyvében (*Ordnung der Kirche*, Frankfurt am Main, 1961) ezzel a paradoxonnal írta le a református egyházszervezetet: „krisztokratikus testvériség és testvéri krisztokrácia”.

3 *Kerkorde der Nederlandse Hervormde Kerk*, Hága 1969, V. 1.

4 A tréfásan-komoly megjegyzés Kozma Zsolttól származik.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

módján mindegyik döntéshozó testület a krisztusi szolgálatok közösségét gyakorolja.

Választás

A tisztségviselőket *közvetlenül* a gyülekezet választja. A választás jogát csak különleges esetben és csak korlátozott időre lehet szűkebb körű testületre ruházni. A demokratikus választással ellentétben az egyházi választással a választók nem saját akaratukat nyilvánítják, hanem a Krisztus királyi akaratára iránti engedelmességüket fejezik ki. A választás mint *vocatio externa nem második elhívás*, hanem az elsőnek megerősítése: a gyülekezet imádságban elismeri és megerősíti az egyetlen elhívást, a *vocatio internát*. Mivel az egyház szervezeti és kormányzati kérdései között a választás a leginkább döntő és a „legkényesebb” mozzanat, ennek is látnunk kell bibliai-hitvallási szempontját.

Tetszett a Szent Léleknek és nekünk...

„Tetszett a Szent Léleknek és nekünk...” – ezekkel a szavakkal jelentették be a résztvevők egyházunk első zsinatának záró határozatait (ApCsel 15,28). A bejelentés utolérhetetlen módon ünnepélyes és tekintélyt parancsoló hangvétele szinte megremegteti a huszonegyedik századi, késői utódok szívét. A „zsinati atyák”, az apostolok iránti félelemmel vegyes tiszteletünket az sem csökkenti, ha tudjuk, milyen mélyreható ellentétek s azok feletti ádáz viták húzódnak meg a kimondott határozatok mögött. Tudnak-e egyházunk mai testületei (zsinatai) ilyen tekintélyről? Szólhat-e ma is ilyen tekintéllyel a mélyreható ellentétekkel szabdalt, ádáz vitáktól hangos gyülekezetekhez?

Az apostoli zsinat által alkalmazott minta nem csupán távoli vagy eszményi kifejezése egy elmúlt és soha vissza nem térő valóságnak. A zsinati tekintély és méltóság ma is követelmény. Egyúttal jelzi: minden döntéshozó testület, minden zsinat nem minket képvisel, hanem lelki hatalmat, nem a mi szószólónk, hanem a Szent Lélek tekintélyével szól. Ezt a bibliai és teológiai felismerést kell elsősorban szem előtt tartanunk, amikor zsinati tagokat választunk. Ez az egyetlen elvi szempont, s ha egyházi hagyományainkból kifolyólag, a jogszerűség követelménye miatt érvényesülnek is gyakorlati követelmények is a jelölés és választás rendjén, azokat alá kell rendelnünk ennek a bibliai látásnak.

Kit válasszunk a zsinatba?

(1) Olyan református hívőket – presbitereket és lelkipásztorokat – válasszunk a zsinatba, akik tudják, „mi a különbség pillanat és örökkévalóság között”; akiknek bátorságos szólását ne a pillanatnyi dolgok (önzés, hiúság, pénz, hatalom stb.) határozzák meg, hanem a krisztusi élet távlatai.

(2) Olyan református hívőket – presbitereket és lelkipásztorokat – válasszunk a zsinatba, akik nem nézik, hogy a tárgyalt kérdés a többség száva-e, hanem hogy Krisztustól van-e vagy sem, és akik Krisztus igazságát a többséggel szemben akár egyedül is képviselni fogják. Luther mondta, „Krisztusnak és az ő igéjének tekintélye számít, nem a többsége vagy a kisebbsége. Azért meg kell vizsgálni őszintén, szorgalmasan és nagy bölcsességgel, vajon Krisztus szólott-e, vagy sem. Ha Krisztus szólott, el kell fogadni, ha pedig nem, el kell utasítani.”⁵

(3) Olyan református hívőket – presbitereket és lelkipásztorokat – kell a zsinatba választani, akik saját gyülekezetüknek „oszlopos”, azaz jámbor és istenfélő, példás családi életet élő, templomba járó tagjai; akik azért „oszlopos” egyháztagok, mert tovább tudják adni azt a lelki erőt, amit ők is úgy kaptak, Krisztus Úrtól.

(4) Olyan református hívőket – presbitereket és lelkipásztorokat – válasszunk a zsinatba, akik jó ígehallgatók és jó ígehirdetők, azaz a hazugság minden válfajával, a széthúzó irányzatokkal szemben az egyházi tanítás egységét, s ezzel gyülekezeteinknek az igazságban való megmaradását minden körülmények között képviselni tudják. Gyakran nemcsak a zsinati tagság, hanem a közvélemény is tanúja olyan nyomasztó helyzeteknek, amikor a zsinat polarizálása egyben annak paralizálása!⁶

Kit ne jelöljünk zsinati tagnak?

a) Azt, aki a fenti feltételeknek nem felel meg.

b) Azt, aki megfelel ugyan a fenti feltételeknek, de valamelyik szélesebb körű (egyházmegyei vagy egyházkerületi) testületnek javadalmazott tisztviselője, vagy a testület fegyelmi bizottságának (bíróságának) tagja.

c) Azt, aki hivatalból tagja a zsinatnak. Ezzel kapcsolatban eltérőek mind a teológiai, mind az egyházjogi vélekedések. Egyházunk törvényei szerint az egyházkerületek püspöke és főgondnoka hivatalánál fogva nemcsak tagja, hanem elnöke is a zsinatnak. Teológiai szempontból egyik sem helyes. Mindkét tisztség viselője lehet zsinati tag, választás útján, de nem hivatalból. A hivatalból való elnöklés pedig egyházjogi szempontból is helytelen.

5 Christus habet autoritatem et verbum eius, non multitudo aut paucitas. Distinguendum est igitur fideliter, diligentissime et dialectice, an Christus dixerit necne. Si dixit, accipiendum, si vero non, repudiandum. Az 1539-es *De potestate concilii* című disputációból idézi Reinhard SLENCZKA: Synode zwischen Wahrheit und Mehrheit, *Kerygma und Dogma* 1983 (29)/1, 66–81.

6 A szójátékot R. Slenczkától kölcsönöztem. I. m., 77.

A vitatott püspöki tisztség

Előjáróban

A református és presbiteriánus egyházak közül, tudomásom szerint, csak a magyar református egyház nevezi országos vagy kerületi szintű lelkipásztor-előjáróját püspöknek. A többi egyházban a legszélesebb körű egyházi testület – országos közgyűlés, zsinat stb. – élére elnököt, intézőt, igazgatót választanak. Angolszász egyházakban a neve moderátor, aki a szó eredeti (latin) jelentése szerint valamit mérsékel, féken tart, zaboláz, tehát pontosan jelzi azt a feladatot, amelyet a tárgyalásvezetőnek, az ülés vezetőjének be kell töltenie: tárgyra és rendre utasít. Ezzel szemben a magyar reformátusoknál a testületi ülések vezetése (az elnöklés) mellé annyi minden járult, hogy elhomályosították ezt a saját és sajátos funkciót: törvénykezés, lelkipásztorok fegyelmezése, egyházi bíraskodás, kormányzás stb., s akkor még nem beszéltünk az egyháztársadalmi és általános politikai közszereplésről. Mindezekért a járulékos feladatokért a püspöki tisztség fogalmához a hívó egyháztagok szemében, de a valóságban is hatalom, társadalmi tekintély, fényűző életmód stb. társul.

Történelmi háttér

Eleink a reformáció rendjén teológiai-hitvallási mérlegelés nélkül átvették és továbbvitték a püspöki tisztséget mint kész struktúrát. Az erdélyi középkori egyházszervezet és vele a középkori püspöki tisztség fennmaradásának tehát történelmi okai vannak. Erről szász és magyar kutatók ismételten értekeztek,⁷ ezért a kérdésnek ezt a vetületét itt nem tárgyaljuk. Az a különös, hogy bár történelmi „maradvány”, a püspöki tisztséggel kapcsolatos teológiai tisztázás nem történt.⁸ Nem tagadhatjuk, hogy ez a hivatal a két magyar hazában hasznos politikai védelmet jelentett az egyház számára az ellenreformáció idején és a Habsburg-megszállás

7 Elsősorban Juhász István e tárgyban máig alapvető munkájára gondolunk. *A székellyföldi református egyházmegyék*, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, *Erdélyi Tudományos Füzetek* 201, 1947. <http://mek.oszk.hu/04700/04775/04775.pdf> (2021. május 31.)

8 Kivétel talán Bod Péter (1712–1769), aki megállapítja, hogy az erdélyi református egyházban hagyományból megmaradt ugyan a püspöki (superintendensi) tisztség, de két korlátozással: 1. nem ismerjük el a *successio personalist*, hanem csak a *successio doctrinalist*; 2. Nem fogadtuk el, és mint jogtalant elutasítottuk azt a hagyományt, amely szerint a püspököt csak egy másik püspök szentelheti fel. L. *Smirnai Szent Polikárpus, avagy Sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek historiájok*, melyet egybe-szedetett F. TERNÁTONI BOD Péter, Nagyenyed, Kiss Nyomda, 1766.

korszakában. Legújabb kori egyházi törvényeink és egyházjogi tankönyveink egyházunk rendjét kivétel nélkül *kálvini rendszerű presbitériumi–zsinati egyházalkotmányként* definiálják. Ennek ellenére mindegyik egyházi törvény – minden különösebb indoklás vagy megjegyzés nélkül – tartalmazza és taglalja a püspöki tisztséget mint elnöklő, egyházkormányzó, lelki felügyelői stb. hatalmi funkciót.

A püspöki tisztség az Újszövetségben

Az *újszövetségi* tisztségekről számos jeles tanulmány szól, ezért itt csupán egy – rendszeres teológiai szempontból értelmezett – összefoglalást nyújtunk. Elvi szempontból egyetlen újszövetségi „tisztség” van: az *apostoli* tisztség. Feladatok, funkciók szerint – mintegy a gyülekezeti munkamegosztást követve – alakult ki ezen belül a püspöki, a presbiteri és a diakónusi tisztség. A püspök sajátos feladata – a neve is mutatja – a gyülekezetben a *felügyelet*, a *kormányzás* volt anélkül, hogy más apostoli funkcióitól (igehirdetés, tanítás, istentiszteleti feladatok, szeretetszolgálat) elszakadt volna. Azon kívül, hogy rendelkeznie kellett a Lélek ajándékával (amelyet sem megkövetelni, sem ellenőrizni nem lehetett), elvárták tőle, hogy jó híre legyen, családi életében tiszta, adakozó, jó sáfár stb. (vö. 1Tim 3). Vezetői feladata elsősorban a külső (istentiszteleti) rendre, a szegénygondozásra, a tanításra és a hatóságok előtti kiállásra vonatkozott. Az Újszövetség nem igazolja sem valamilyen püspöki kollégium meglétét, de azt sem, hogy a püspök egyedül (apostoltársai nélkül) kormányozta volna a gyülekezetet.

Kálvin és a Második Helvét Hitvallás

A püspök a gyülekezetben egyike az ige szolgálóinak – állítja Kálvin az *Institutio* negyedik könyvében. Az *egyház tanítói és szolgálói* című fejezetben megállapítja, hogy a Szentírás a gyülekezetek kormányzóira különbség nélkül használja a püspökök, vének, pásztorok és szolgák kifejezést. „Mert akik az ige hirdetésével foglalkoznak, azokat mind püspököknek nevezi.” „Pál apostol egy egyházban (Filippiben) többeket üdvözöl mint püspököt [...] Az efézusai egyház presbitereit püspököknek nevezi beszédében” (IV/3,8). A negyedik könyv következő fejezetében Kálvin még világosabban beszél a püspökökről. Hieronymus egyházatyát idézi: „Ugyanaz a presbiter, mint a püspök” (IV/4,2).

A *Második Helvét Hitvallás* átveszi – helyenként szó szerint – Kálvin megállapításait az *Institutió*ból. Viszont amikor felsorolja az egyházra vonatkozó bibliai képeket, az *egyház a Krisztus teste* metaforánál Bullinger részletesebb, mint Kálvin: „Éppen ezért a testnek egyetlen feje van, amely összhangban áll a testtel. Tehát az egyháznak Krisztuson kívül nem lehet más feje [...] Nem fogadjuk el tehát a római papságnak azt a tanítását,

„Így szól az én Uram, az Úr...”

amellyel az a maga főpapját a földön küzdő anyaszentegyház egyetemes pásztoraivá, legfőbb fejevé, sőt Krisztus valóságos helytartójává teszi [...] Azért nem szorul helytartóra, mert helytartóra csak a távollévőnek van szüksége, márpedig Krisztus jelen van az egyházban s annak éltető feje” (17,11–12).

Az ógyház szolgálati rendjének jellemzésére Bullinger hitvallása átveszi ugyanazokat a Cyprianus- és Hieronymus-idézeteket, amelyekkel Kálvin is alátámasztotta a presbiterek, illetve a presbitérium által választott püspök gyülekezetkormányzói tisztségét. „Megemlékezvén ugyanis az Úr szavairól: Aki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok (Mt 20,27; Lk 22,26), megmaradtak alázatosságban, és kölcsönös segítséggel támogatták egymást az egyház kormányzásában és fenntartásában. [...] A rend megtartása végett azonban az egyházi szolgák közül egyvalaki összehívta a gyűlést, ott a megtárgyalandó dolgokat előterjesztette és a többiek véleményét összefoglalta, és általában tehetsége szerint vigyázott arra, hogy semmi zűrzavar ne támadjon” (18,19–20).

Az episzkopalizmus modern kori és mai bírálata

Episzkopalizmuson nem pusztán e tisztséggel kapcsolatos egyházi-közéleti etikai elhajlást értünk, hanem a bibliai és reformátori alapoktól való elhajlást.

A 19. században demokratikus változások állottak be a társadalmi-politikai életben, majd a század második felében és a 20. században az egyházi életben is hasonló, szervezeti megújítást hozó szellemi irányzatok léptek fel. A neokálvinizmusra, a hitvallásos megújulásra és az új-reformátori irányzatokra gondolunk. Mind a politikai pezsgés, mind az egyházi új irányzatok magukkal hozták az egyházi struktúrákkal s bennük a püspöki tisztséggel szembeni kritikákat. A kevés teológiai reflexió közül kiemelten foglalkozunk ifj. Révész Imre (1889–1967) alapvető, egyházunk „presbiteri rendszerét” megkérdőjelező 1935-ös írásával.⁹

Révész Imre tételben és egy javaslatban fogalmazta meg kérdéseit. A VII. tételben *pragmatikus* oldalról közelíti meg a püspöki tiszttel kísértést: „Főtisztségeink [köztük a püspöké] oly széles hatáskörrel vannak felruházva, amilyennel az elnöki tisztek betöltői az igazibb presbitéri-zsinati egyházalkotmányokban nemcsak régen nem bírtak, de még ma sem bírnak. Ebből a hatalmaskodás és a bizantinizmus nagyon sok kísértése állhat elő – kivált miután ennek természetes ellensúlya, a tisztújítás, ezen és egyéb tisztségekre vagy csak nagyon hosszú lejárattal van bevezetve,

⁹ *Presbitéri rendszerű-e a magyar református egyház?* Előadás Sárospatakon, az ORLE konferenciáján, 1935 augusztusában. Megjelent a *Theológiai Szemlében*, 1935. 1–6., valamint a *Tegnap és ma és örökké* című gyűjteményes kötetben (Debrecen, Coetus Theologorum kiadánya 4–5., 298–310.).

vagy egyáltalában nincsen”.¹⁰ A VIII. tétel viszont már a *krisztokrácia és a testvéri egyenlőség* elvét félti: „Különösképpen a püspöki tisztt az, amelytől az emberuralom és az emberimádat kísértése még akkor is elválaszthatatlan, ha betöltője különben a legkimagaslóbb szellemi és erkölcsi egyéniség s a legmélyebben evangéliumi lélek. Ezért a christokratian és az egyházi hivatalok (szolgálatok) elvi egyenlőségén felépült presbiteri alkotmányok sehol sem fogadták el ezt a tisztséget, s ismételt kísérletezések ellenére mindmáig távol tartották maguktól”.¹¹

Szerzőnk hangsúlyozza, hogy a név újszövetségi eredetű ugyan, de ott a püspök csak egyike a presbitereknek, vagy esetleg a presbitérium előjárója. De „egy évezredes keleti és római fejlődés következtében ehhez a gyönyörű névhez, amely az Újszövetségben Krisztusnak is adatik (1Pt 2,25 görög szövegében) feltartóztatlanul hozzátapadt az uralom, a hatalom, a parancsolás, a kivételes jog és kivételes tekintély vonása”.¹² Már akkor is hibáztak a reformátorok, amikor úgy bírálták a püspöki tisztséget, hogy annak csak *iure humano* lehet fennállania – hiszen ez a tisztségnek (egy vélt egység érdekében kimondott) közvetett elismerését jelentette. „De [...] a *ius humanum*hoz mindig hozzátapad valami a *ius divinum*ból – ami a Krisztus egyházában tűrhetetlen, mert Krisztus szuverenitását sérti”.¹³

Erdélyben az episzkopalizmus kritikája kevésbé volt éles. Részben azért, mert a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben olyan püspökök kormányoztak, akik tisztüket – akárcsak a dunamelléki Szász Károly – missziói feladatnak tekintették, de főleg azért, mert Erdély elcsatolása után, a román uralom alatt olyan politikai helyzetbe jutott a református egyház, amely a Habsburg-uralom alattihoz hasonlított. Ott a római katolikus ellenreformáció, itt a bizánci-ortodox egyház hierarchikus szervezete és abból fakadóan a román uralkodó elit hierarchikus gondolkodása miatt a püspök személye és tisztsége újból politikai ütköző szerepet nyert. Csupán az 1989-es politikai változás nyomán csökkent jelentősen ez a védőszerep, s erősödött fel újból az episzkopalizmus bírálata.¹⁴

Az új politikai helyzetben mind a magyarországi, mind a határon túli református egyházak kiterjesztették ugyan törvényeikben a ciklusos választást a püspökre is, de még mindig „igen hosszú lejáratú” időszak-

10 Uo., 306.

11 Uo., 306–307.

12 Uo., 307.

13 Uo.

14 Például: DOBAI István: *Tűnődések a történelemtől I-II.*, Budapest, Püski, 2003. I, 578. ff. Uő.: *Egyház vagy püspök?*, in *Krisztus erdélyi mandátuma*, Marosvásárhely, Lyra, 2008, 28–40.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

ra. Ezen kívül mind a törvény, mind az istentiszteleti rendtartás egyes kitételei botránykönek számítanak a hívők szemében. Ha a dunamelléki Szász Károly vagy Ravasz László annak idején hálás volt azért, hogy szolgálata idején egyházkerülete minden gyülekezetét meglátogatta, a mai erdélyi református törvényekben szegényesnek tűnik az az előírás, hogy a püspök évente 10 gyülekezetet köteles meglátogatni (s az esperes is kb. ugyanennyit).

A Révész Imre által már 1935-ben kifogásolt „püspökszentelés” az erdélyi agenda 2010-es kiadásában szerencsére már eltűnt, de még mindig vannak jelei annak, hogy a püspök a gyülekezetektől egyre inkább eltávolodik. Egyik súlyos következményekkel járó engedmény az, hogy egyházunk elfogadta a román közhatalom bizánci mintájú intézkedését: a püspök és az esperes külön, kiemelt javadalmat kap az államtól – saját egyházi fizetésén kívül. Elégge szegényletes dolog, hogy ilyen, az egyházvezetők hatalomhoz simulását szolgáló intézkedés megtörténhetett a bolsevik diktatúra alatt, de ma, a deklarált politikai szabadság korában egy ilyen viszonyulás megengedhetetlen. Különösen, ha ezt összevetjük azzal a ténnyel, hogy a román államnak kifizetetlen anyagi és erkölcsi tartozásai vannak a református egyházzal szemben.

A püspök *de facto* eltávolodása a gyülekezetektől valóságossá válik ott, ahol – nyugati mintára – a püspök vagy a helyettese *de iure* is szabadságszolgáltatható lesz közegyházi tisztsége gyakorlásának idejére. Erre már itt-ott van példa, s az egyházvezetés részéről ismételt elhangzott erre vonatkozó igény.

Az episkopé relatív elfogadása?

Különös módon az epizkopalizmus bírálata ma már nem egyöntetű hang a református teológiában. Az ökumenikus mozgalom hatására református teológusok is komolyan érvelni próbálnak a római értelmű *episkopé* relatív elfogadása mellett.

A Hauck-féle *Realenzyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche* 1897-es harmadik kiadásában két teljes lapot tesz ki a *Püspök* cím-szóhoz írt cikk. Száz év múlva, e vállalkozás legújabb kiadásában, a híres TRE-ben (= *Theologische Realenzyklopädie*) ugyanazon címszónál ötven lapra terjedő írás található! Ez a különös változás nem egyszerűen arról szól, hogy a szavak inflálódnak (mert az is fennáll!), hanem inkább az ökumenikus gondolkodás térhódításáról. Akarjuk-e vagy sem a püspöki tisztséget, egyszerűen tudomásul kell vennünk azt a tényt, hogy az utóbbi 40 év protestáns teológiájában növekvőben van a püspöki tisztség elfogadása, pozitív értékelése. Ezt az ökumenikus térhódítást nagy mértékben előmozdította az Egyházak Világtanácsa Hit és Egyházszervezet

Bizottságának híres-hírhedt dokumentuma a keresztségről, az úrvacsoráról és a tisztségről.

De nem csak az említett ökumenikus tanulmány ludas ebben. Az utóbbi négy évtizedben – amióta Karol Wojtyła püspökből pápa lett – tanúi lehettünk a római katolikus egyház, és azon belül annak konzervatív-reakciós irányzata világméretű expanziójának. A magyar református egyház számára pozitív kihívásként hat ez az expanzív római katolikus jelenlét, bár ugyanakkor sok tekintetben nyomasztólag is.

Tulajdonképpen a Hit és Egyházszervezet említett dokumentumának harmadik, az egyházi tisztségről szóló fejezete kidolgozásában is leginkább a római katolikusok javaslatai érvényesültek. E szerint a presbiter klerikális-hierarchikus funkciót tölt be, holott református felfogás szerint ő a gyülekezetnek olyan (hitben) tapasztaltabb tagja, aki a lelkipásztor-nak a körmére néz, vagy akár így is mondható: a lelkipásztorral együtt ketten biztosítják Jézus Krisztus gyülekezetének egységét. Az ökumenikus tisztségdokumentumnak szentelt tanulmányában A. van de Beek holland teológus¹⁵ a híres Oepke Noordmans mondását idézi: „A református egyházalkotmány igazi erőssége az, hogy az egyház saktábláján a királynak (a pápának) egy egyszerű paraszt (a presbiter) adott sakk-mat-tot.” Nos, elmondhatjuk, hogy az ökumené saktábláján a parasztot (a presbitert) áldozták fel azért, hogy a püspököt újra „helyzetbe hozzák”, mert állítólag ő az egyház kontinuitásának és egységének a keze.

A püspöki tiszt – és általában az egyházi tisztség – alapkérdése tulajdonképpen az, amit már Bullinger hitvallása is felvetett. Istentől, Krisztustól kapott teljhatalmat gyakorol-e a püspök (vagy más egyházi szolgál), vagy pedig a gyülekezettől kapott szolgálati hatalmat. Van de Beek szerint a szolgálati hatalom mindig a gyülekezettől, az egyháztól kapott megbízáson alapul. De szerinte nincs külön jelentősége annak, hogy a tisztség viselőjét püspöknek vagy presbiternek nevezik.¹⁶ Ez a „minden mindegy” típusú vélekedés húsz év múlva oda vezette a holland teológust, hogy nyíltan kiálljon – az ökumenikus egység érdekében? – a püspöki tisztség elfogadása mellett, amely akár Róma püspökének a széke is lehet...

15 A. van de Beek 2011 óta a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanára. Lásd: Over protestantse reacties op de ambtvisie van het rapport over doop, eucharistie en ambt van de Wereldraad van Kerken [Protestáns válaszok az Egyházak Világtanácsa keresztségről, úrvacsoráról és egyházi tisztségről szóló jelentésére], in Uő.: *Tussen traditie en vervreemding* [Hagyomány és elidegenedés közötti vergődve], Callenbach Nijkerk, 1985, 126–132.

16 A. VAN DE BEEK: „Maakt het uit of de armen gered worden door een bisschop of door een ouderling?” [Van-e jelentősége annak, hogy azt, aki a szegényekről gondoskodik, azt püspöknek vagy presbiternek nevezük?], *Tussen traditie en vervreemding*, 132.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Továbbgondolásra szánt tételek

Végül öt kérdést fogalmazok meg, két egyháztani-dogmatikai kérdést és három gyakorlatit.

1. Lehet-e a görögkeleti vagy a római értelemben vett püspöki tiszttség az egyház folytonosságának keze? Válaszom az, hogy nem, mert a *successio apostolicának* mind a hivatalban, mind a személyekben megfogható kontinuitását sem az Újszövetség felől, sem históriailag igazolni nem lehet. Már csak azért sem, mert a *successio apostolica* a *successio doctrinalis* formájában nem csak és nem elsősorban a görögkeleti vagy a római katolikus egyház sajátja, hanem ugyanúgy és elsősorban protestáns proprium.

2. Lehet-e a görögkeleti vagy a római értelemben vett püspöki tiszttség az egyház egységének keze vagy látható jegye? Nem, mert a *successio personalis* megdőltevel ez az érv is okafofgyottá vált, hiszen immár nem Krisztustól nyert teljhatalom, hanem a gyülekezettől nyert szolgálati hatalom nyilvánulása és letéteményese a püspöki tiszttség (is).

3. Bármely feladatot vagy meghatalmazást, amelyet egy püspök teljesíthet, ugyanúgy elvégezheti bármely választott testület (zsinat) és/vagy az azon elnöklő senior (superintendens).

4. Az egyházban egy olyan túlságosan magasra emelt hierarchikus-adminisztratív tiszttség, mint a püspökség, hatalombefolyásolással jár együtt. A hatalommal pedig együtt jár egyrészt az uralomvágy, másrészt az emberimádat kísértése. Ez pedig az első parancsolat megsértése.

5. Csak egyetlen lehetőség van arra, hogy a püspöki tiszttségre igent mondjunk. Ha az *egyetemes papság* elvének analógiájára (minden hívő ember pap) kimondanánk az *egyetemes püspökség* elvét (minden lelkipásztor püspök).

Török István negyven éve elhangzott tanácsa¹⁷ ma is éppen olyan sürgető, mint akkor: „Midőn a püspöki tiszttel kapcsolatban a bibliai példához való közeledést sürgetjük, tudjuk, nemcsak a titulust, hanem a titulusal járó szellemet is reformálnunk kell.”

Bár a fentebb idézett apostoli zsinat egyszerű, megismételhetetlen esemény marad, két tekintetben a mai zsinat is tekintse örökösének magát. Először: a viták során is, a határozatok meghozatalában is az vezesse döntéshozó testületeinket, hogy mi szükséges az üdvösségre, és mi nem. Másodsor: tudván tudják, hogy amit az örökkévalóság szempontja alatt tesznek, az a Lélek erejével történik, s azt ugyanolyan parrhéziával, a lelki hatalomból folyó bizalommal és bátorsággal tegyék közhírré is, mint az apostolok.

¹⁷ TÖRÖK István: *Dogmatika*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2006,² 222.

KOZMA ZSOLT

ÉN IS ÉLŐ TAGJA VAGYOK

(KARÁCSONYI IGEHIRDETÉS)

Alapige: Mt 1,1-17

Bibliaolvasás: Mt 1,18-25

A legtöbb festő úgy ábrázolja a karácsonyi jelenetet, hogy a középben a jászolban vagy Mária ölében nyugvó kis Jézus alakja teljes világosságban van, és róla árad ki a körülötte levőkre egy-egy fénysugár. Ismerős arcok ezek: Mária és József, a három keleti bölcs, a pásztorok. Volt olyan művész, aki a saját arcvonásait festette rá valamelyikre ezek közül. Mielőtt Máté evangélista róluk szólna, itt az első részben számunkra ismeretlen neveket, alakokat jelenít meg. Egy nagy sereg ez, amely Jézus nemzetség-táblázatához tartozik. Valamiképpen ebben a seregben mi is ott vagyunk. Hogyan?

1.

Nézzük meg először ezt a 17 verset a maga egészében. Isten választott népének történelme jól meghatározott cél felé halad. Ez a *cél Jézus. Krisztus*. Ábrahám és utódai mind tudták, hogy egyszer majd eljön az a nap, amikor megszületik a megígért Messiás, s mindaz, amit az ő kicsiny emberi életükben nem kaptak meg, beteljesedik akkor, amikor eljön az idők teljessége. Ma, amikor olyan sokan keressük a célt, amiért érdemes élni, ebben az igében Isten először azt üzeni nekünk: vissza kell vezetni gondolatban történelmünket 2000 évvel ezelőltre, s meg kell találni életünk kezdeténél Jézus Krisztust. Ez azt jelenti, hogy ott, amikor Isten szeretete testet öltött, ott, Jézus Krisztusnál találjuk meg azt, amire olyan nagyon vágytunk, Isten szeretetét, kegyelmét, békességét. Másodszor azt, hogy előre kell nézni az ezentúl következő nemzedékek során arra az időre, amikor a nemzetségek véget érnek, Jézus Krisztus ismét eljön, és Isten országában újból szeretet és békesség uralkodik. Ebben a nemzetség-táblázatban azt látjuk, hogy egyesek nagyon közel voltak hozzá; mások távolabb. József és Mária közvetlenül Jézus mellett élt, Ábrahám mintegy 1900 évvel azelőtt. De az, hogy valaki közel vagy távol volt az Őszövetségben Jézushoz, nem időbeli távolságot jelent, hanem azt, hogy mennyire hitt abban, hogy ő el fog jönni. Ábrahám volt a legtávolabb, mégis

nagyon közel került Jézus Krisztushoz, mert hitt Isten ígéreteiben. Ezért mondja maga Jézus, hogy Ábrahám látta az ő napját, és örvendett (Jn 8,56). Szokás volt nálunk nem is olyan régen, hogy a családi bibliák első lapjára a nemzetségek beírták nevüket. Sokszor 2-300 évre visszamenően olvashatták az utódok, hogy kik voltak őseik. Persze Jézus Krisztusig senki sem tudta visszavezetni családfáját. Pedig az, hogy keresztyének vagyunk, azt jelenti, hogy Krisztus-félék vagyunk, hogy tőle származunk. Nem a vérség köt hozzá, hiszen Ábrahámnál sem ez volt a fontos, hanem a hit. Aki hisz benne, az közel van hozzá. A karácsonyi képben nemcsak Mária, József, a bölcsek és a pásztorok vannak benne, hanem mi is, a hívők serege. Ugyanakkor aki közel van Jézus Krisztushoz, arra rásugárik arcáról a fény, s az tud szeretni, megbocsátani, túrni, reménykedni.

2.

S most lássuk részleteiben is ezt a felolvasott Igét. Máté evangélista negyvenkét nemzetséget sorol fel, és ezt három szakaszra tagolja. Ezekben egyenként 14 nemzetség van. Mindegyik szakasz egy jeles személlyel vagy eseménnyel kezdődik. Az első Ábrahámmal, akit Isten egy távol-keleti városból, Úrból hívott el, és választott népének ősatyjává tett. A semmiből, az ismeretlenségből ragadta ki. A második Dávidtól indul el, aki Isainak nyolcadik gyermeke volt, egyszerű pásztorfiú, de Isten kiválasztotta, és Izráel legdicőségesebb királyává tette. Ennek a történelemnek a legmélyebb pontjáról indul el a harmadik szakasz, Izráel népének babiloni fogságából. Mindhárom szakaszban Isten a semmiből, ismeretlenségből, bűnből és nyomorúságból ragad ki és választ el embereket, hogy felemelje, megváltsa, üdvözítse őket. Ez a sereg a megváltottak serege. Azt kell meglátnunk ebben a nemzetségtáblázatban, hogy valahol ott vagyunk mi is. Érdemeink nélkül, a semmiből választott ki Isten, bűneinkből megváltott, mint ahogyan Babilonból hazavezette népét. Ha most a betlehemi jászolbölcsőhöz, karácsonyhoz nagyon közel állva mégis úgy érezzük, hogy elvesztettük életünk értelmét, ha van közöttünk olyan, aki nem találja helyét környezetében, ha egyesek keresik azt, hogy mire jók ők itt, ebben a világban, akkor ezeknek fel kell most ismerniük magukat Ábrahámnak, Dávidnak a személyében, akikkel együtt őket is, a mai „senki”-ket is, Isten szeretettel átkarolja. Ezek azért közeledhetnek karácsonyhoz és Jézus Krisztushoz, mert névtelenül is nevesek, fontosak, jelentősek. Ha vannak zilált életűek, akiknek az ital, a paráznság, a káromkodás jelenti a babiloni fogságot, azok most lássák meg, hogy Isten ebből a fogságból is ki tudja szabadítani őket, mert ez a szabadító (Jézus) eljött s közeledik hozzájuk. Ennek a nemzetségtáblázatnak vannak

számunkra ismeretlen személyei, vannak olyanok, akiket az ige csak így jelöl: és testvérei (2.11. v.). Nemcsak Ábrahámról és Dávidról van itt szó, hanem ennek a seregnek jelentéktelen vagy névtelen tagjairól is. De ezek is benne vannak Isten könyvében, ők is Krisztus felé haladnak.

Ne gondoljuk, hogy Isten előtt csak a nagy emberek kedvesek. Ő ismeri a kicsiket, ahogyan Jézus meglátta a kistermetű Zákeust az eperfügefán. Manapság sokszor az az érzésünk, hogy elveszünk a tömegben, hogy jeltelenül eltűnünk a történelemből. Isten azt mondja most: az, aki hit által Krisztusnak tagja, aki az Ő nevéből neveztetik, nem névtelen. Azt Isten megszólítja, szereti, számon tartja. Névtelenül is be vagyok írva az élet könyvébe, úgy, ahogyan itt a Bibliában sok-sok jelentéktelen ember, „testvér” van. Talán a legfeltűnőbb az, hogy az evangélista négy asszonynak a nevét is feljegyzí. Itt van a kánaáni Támár, aki terhes marad apósától, Júdatól, az asszony tudja is ezt; a szintén kánaáni nyilvános parázna Ráháb, a moábita Ruth, aki befekszik leendő férje takarója alá; végül a hettita Uriás felesége, Betsábé, aki kész férje gyilkosához hozzámenni feleségül. Kik ezek? Olyanok, akiknek magatartásán joggal megbotráncozunk, akiknek nem kellene ott lenniük Jézus nemzetséglistáján. Szerintünk. De Jézus Krisztus közelében mindig is bűnösök, vámszedők, paráznák voltak, akik az ő bűnbocsátó kegyelmében részesültek. Isten ezeket a bűnös asszonyokat méltatta arra, hogy tőlük származzass a megszülött Fiát, hogy minket, éppen ilyen nagy bűnösöket is befogadjon ma az ő közösségébe. Nem lehetünk olyan távol tőle vétkeink miatt, hogy ne hallanók mi is a hívást. Feleljünk rá, jöjjünk hozzá, üljünk le a kegyelem megterített asztala mellé. Ezek az asszonyok nemcsak bűnösök voltak, de idegenek is, kettő kánaáni, egyik moábita, egyik egy hettita ember felesége. Isten már az Ószövetségben kinyitja választott népének kapuját, és pogányokat vesz be az Ő szövetségébe. Úgy tudjuk és szoktuk mondani, hogy Isten az „egész emberi nemzetségből” választja ki magának az egyházat (Heidelbergi Káté 54.). Pogányságunkban, idegenségünkben is ott vagyunk Isten népének seregében. Isten azt is akarja, hogy ezen a karácsonyon bűneink és idegenségünk távolságából közel kerüljünk ahhoz, aki személyes életünknek és egyházunknak is megtartója, üdvözítője.

Ebben az Igében egy ötödik nőről is olvasunk: Máriáról. De az Írás itt már nem beszél nemzésről, csak arról, hogy Mária szülte Jézust, aki Krisztusnak neveztetik. Amikor a szent estén sokan gondolnak Máriára, akinek neve tisztán fénylik négy bűnös és idegen nő után, akkor nekünk tudnunk kell, hogy Istennek ez az alázatos szolgálója (Lk 1,48) nem szent, nem büntelen, de reá is esik egy fénynyaláb arról, akié a dicsőség, aki a világhosság: Jézus Krisztusról.

Nagy sereg Isten választott népe! Krisztus születése előtt mintegy 1900 év távlatából vonult ez a sereg az idők teljességéig. És Krisztus szü-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

letése után több mint 2000 esztendőn keresztül vonul, hogy mindkettő megérkezzék magához Jézus Krisztushoz. Keresve magunkat a nevesek és névtelenek között, mondjuk el egyenként mi is a hitvallást: hiszem, hogy ennek a seregnek én is élő tagja vagyok, és mindörökké az maradok. Ámen.

MÁTÉ NÉVTÁBLÁJA ÉS A NŐK

Az első két evangélista azzal kezdi a bizonyoságtételt, hogy Jézus Krisztusról, az ő evangéliumáról (Mk 1,1), az ő nemzetségének a könyvéről (Mt 1,1) fog írni.

A könyv címzettjei a mátéi gyülekezet tagjai, főképpen előljárói, olyan zsidókból lett keresztyének, akiket érdekeltté akar tenni a Krisztus-eseményben. Jézus Krisztus zsidó (az Ábrahám fia) és király (a Dávid fia). Ezt bizonyítandó közli névtábláját (1,2–17), amelyet βίβλος γενέσεως-nak nevez. Ez a מִשְׁפָּחַ הַיְהוּדִים-nak felel meg, amely ilyen szókapcsolásban csak az 1Móz 5,1-ben olvasható. A magyar „nemzetségekönyv” fordítás is megfelel, de a Jézus Krisztus „származásának” a könyve találobbna tűnik. Behangzik a מִשְׁפָּחַ-nak egy másik jelentése is: irat, okmány.

Ezekről vagy az ezekhez hasonlókról (γενεαλογία 1Tim 1,4; Tit 3,9) szólva, Pál a vég nélküli és ostoba fejtegetésektől óvja olvasóit, s ezzel a zsidó és zsidós felesleges vitatkozásokra utal. Mi pedig azt keressük, hogy nekünk keresztyéneknek mi közünk van Jézushoz, akit Krisztusnak neveznek (Mt 1,16).

A Máté nemzetségtáblájából most egyetlen kérdést emelek ki: mi a jelentősége annak, hogy ebben a felsorolásban négy nő is helyet kapott? Ez két összevetésben is feltűnő: 1. Az Ószövetség leszármazási rendjeiben (genealógiáiban) a szentírók az utódokat csak a férfiak vonalán jelölik. Ahol mégis előfordulnak nők, ott férjük mellett mint feleség, illetve fiúk mellett mint anya jelennek meg. 2. A harmadik evangéliumban (Lk 3,23–38) róluk egyáltalán nincs szó. Ez azért feltűnő, mert az evangélisták közül ő ír a legtöbbit és a legrészletesebben róluk: Mária látogatása Erzsébetnél (1,39–45), Mária éneke (1,46–66), Anna imádsága a templomban (2,36–38), Jézus női követői (8,1–3), Mária és Márta (10,38–42), a háziasszony elveszett drahmája (15,8–10) – hogy csupán a különanyagot jelöljük.

Megőrizve tudósi alázatunkat, óvakodva a ráképzésektől kell megpróbálni a lehetséges magyarázatokat.

a. Idegenek. Máté négy nőnek a nevét tartotta érdemesnek feljegyezni, a Támárét (1Móz 38,6–24; 1Krón 2,4), a Ráhábét (Józs 2,1.3; 6,17–25; l. még Zsid 11,31; Jak 2,25), a Ruthét (R. könyve) és Uriás feleségét, aki Salamon anyja (Betsabé 1Sám 11,3; 12,24; 1Kir 1,11–2,20; l. még Zsolt 51,2). Miért éppen ezeknek a nevét említi? Látnunk kell, hogy ezekben a nőkben közös, hogy *idegenek*: Támár arameus (Philónál), Ráháb kananeus, Ruth moábita, Betsabé hettita (2Sám 11,3). A mindenkori zsidó hagyományban ezek Ábrahám leányaiként, családtagokként *megtisztelt jövevények* voltak. Az elismertségnek ezen a vonalán, Máté krisztológiájának megfelelően, az Ábrahámtól (2. v.), Dávidtól (6. v.) származó Jézus nemcsak Izraelnek, hanem a pogányoknak is Krisztusa.

Figyelnünk kell *Mt különanyagára*: Csak ő beszél a pogányok Galileájáról (4,15 – Ézs 8,23), arról, hogy Jézus nevében reménykednek majd a pogányok (12,21 – Ézs 42,4b), s ő fogalmazza meg a missziói parancsot: tegyetek tanítvánná minden népet (28,19). *Közös evangéliumi hagyományként nála is olvasható a kapernaumi pogány százados szolgájának* (8,5–13) vagy a kánaáni asszonynak (15,21–28) az esete. Követhető tehát a mátéi út: az idegenekből lett zsidó nőktől (az evangélium eleje) és a tanítvánná váló pogány népekig (az evangélium vége). Az ehhez kapcsolt üzenet: Izrael *befogadta* ezeket az idegen asszonyokat, akik zsidókká lettek. Ezt Pállal együtt így is megfogalmazhatjuk: „Krisztusban nincs zsidó, sem görög, nincs férfi, sem nő... mindnyájan egyek vagytok...” (Gal 3,28). A keresztyéneknek testvérként be kell fogadniuk a pogányságból megtérteket. (Természetesen a magyar „pogányok” és „népek” ugyanannak az *ethnének* a fordításai.)

b. Bűnösök. Jézus elődeinek felsorolásánál az lenne a természetes, hogy Ábrahám, Izsák és Jákób mellett Sárát, Rebekát, Leát és Ráhel is említse. Nem teszi, „helyükbe” megbélyegzett bűnösöket iktat a névtáblába.

Támár csellel felajánlja magát apósának, Júdának, aki ezt gyanútlanul elfogadja, s az asszony terhes lesz (1Móz 38,6). *Ráháb* nyilvános parázna (Józs 2,1), *Ruth* befeküdt Boáz takarója alá (Ruth 3,7–16), azonban ezt sem az ószövetségi szentíró, s nyilván Máté sem tekintette bűnnek. *Betsabé* házasságtörő (2Sám 11,1–6), s bár a krónikás tudta, hogy ez a törvény szerint bűn, nem veti az asszony szemére, s csak Dávid bűnösségéről és büntetéséről tud. Mondhatjuk, hogy ezek *negatív előképei annak a szűz Máriának*, aki a Szentlélektől fogant Jézus Krisztust adta a világnak?

c. Korszakfordulót jelölnek. Érdekes, de nem tűnik valószínűnek az az elmélet, miszerint a nők itt Izrael történelmében egy-egy korszakot jelölnek. A tizenkét törzs kialakulása után Támár apósa, Júda válik a legjelentősebb törzssé, majd országgá. Ráháb a *honfoglalás* egyik kulcsalakja.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Ruth a *királyságot* megerősítő Dávid dédanyja, Betsabé pedig édesanyja annak a Salamonnak, aki után *az ország kettészakad*.

Kedves Feri! Remélve, hogy azt, amit írtam, nem tartod végeérhetetlen (*ἀπέραντος* 1Tim 1,4) és ostoba, balga (*μωρός* Tit 3,9) fejtegetésnek, testvéri szeretettel köszöntelek. Áldjon meg Isten, a mi Urunk, hogy teljék örömid csaláodban és a teológiai tudományban. Igaz barátsággal: Zsolt.

KUSTÁR GYÖRGY

JÉZUS ISTEN ÜZENETÉNEK MEGTESTESÜLÉSE

A Q és Márk szemrevételezése azt mutatja, hogy a tanítókkal szemben megfogalmazott igény, miszerint meg kell testesítsék saját tanításukat, nem pusztán a rabbinikus irodalomban érhető tetten, hanem közvetve ugyan, de az evangéliumok legkorábbi hagyományanyagában is: az ugyanis megőrizz egy gúnyverset Jézus és János működéséről.¹

„Kihez hasonlítsam tehát ezt a nemzedéket? Kihez is hasonlók? Hasonlók a picacon ülő gyermekekhez, akik azt kiáltják egymásnak: Zenéltünk nektek, és nem táncoltatok, siratót mondtunk, és nem sírtatok. Mert eljött Keresztelő János, aki nem eszik kenyeret, nem iszik bort, és azt mondjátok: Ördög van benne. Eljött az Emberfia, aki eszik és iszik, és azt mondjátok: Íme, falánk és részeges ember, vámszedők és bűnösök barátja. De minden gyermekében igazolódott az ő bölcsessége.

Q 7.31-35, ld. Mt 11,16-19

János és Jézus tanítványokat gyűjtenek,² tanító tevékenységük pedig tömegeket vonz. Úgy tűnik, ezzel együtt jár, hogy nekik mint tekintéllyel bíró személyeknek az életformája alapos elemzés és vita tárgya: vajon az, amit ők cselekszenek, Isten akaratával egyező-e? Láthatóan voltak, akik azt a következtetést vonták le mind János, mind Jézus életéből (vagy legalábbis azt igyekeztek bebizonyítani mindkettőről), hogy alkalmatlanok Isten üzenetének tolmácsolására, mivel életmódjuk nem felel meg neki: János aszketikus, ezért megtévesztő lélek befolyása alatt áll,³ Jézus pedig olyanokkal lép kapcsolatba, akik beszennyezik őt. Ez a vád nem

1 Az újszövetségi idézeteket a Magyar Bibliatársulat által 2014-ben revideált Új Fordítás alapján adom meg. Ahol a Q rekonstrukció kihagy a szövegből, azt az idézett fordítás szövegében zárójellezéssel jelzem, ahol pedig módosít, ott a kifejezés mellett megadom a rekonstruált/másképp fordított szót, ahol pedig többlet található, azt dőlttel jelzem. Háttér-referenciaként a görög újszövetségi szöveg Nestle-Aland féle 28. kiadását használom. A Q helyei Lk evangélium fejezet és versfelosztását követik.

2 A történeti János és Jézus tanítványi körének létezésével kapcsolatban nincsenek komoly kételyek. Jézus esetében a 12 létezése vetett fel sokáig kérdést.

3 Valakit a varázslás vagy démoni megszállottság vádjával peremre szorítani az argumentáció bevett eszköze volt az antikvitásban és a középkorban is. L. Jn 8,48, ahol Jézust azzal vádolják meg, hogy Samáriai, és hogy démon van benne. A szándék és a cél egyértelmű: a váddal hiteltelenné tenni. L. GREEN, Joel B.: *The Gospel of Luke*, Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1997, (The New International Commentary on the New Testament), 303.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

az alsóbb rétegekből származik, mivel Josephus Flavius szerint a „nép” kedveli János tanítását, sőt, amikor Heródes Antipász a nabateusoktól megsemmisítő vereséget szenved a meggondolatlan újraraházasodása és nabateus felesége elbocsátása okán kitört háború miatt, a nép ezt Isten jogos büntetésének tartja egy igaz ember meggyilkolása miatt (Josephus: *Antiquitates* VIII.5). Jézussal pedig a nép szimpatizál (pl. Mt 21,45; Lk 21,38; Jn 12,19). Minden bizonnyal a „professzionális” tanítókról lehet szó, legyenek azok írástudók vagy farizeusok, akik egyfajta „normatív” törvényértelmezést kérnek számon. A legfontosabbat, a vitát megalapozó elvárást viszont világosan láthatjuk: a kritikát megfogalmazók szemében az életforma legitimálja a tanítást és viszont. Kritikájuk célja pedig világossá válik: János és Jézus nem hirdethetik az „igazságot”, mert nem az „igazságot” *cselekszik*. Jézus nem magát a következtetés logikáját utasítja el, hanem az abból levont hibás következtetést: az ő tettei *éppen* amiatt nem az elvárásnak megfelelőek, mert *annak* megfelelően cselekszik, amit *hirdet*: ez azonban nem illeszkedik korának Tóra-értelmezéseihez.

A kritikának van egy másik vetülete is: a tanító tettei nyilvánosak. A szakasz ezek szerint a befolyásról is szól: a két tanító közt folyó vita mindig a közösségnek, a hallgatóságnak is szól, és célja a meggyőzés, illetve az ellenfél legyőzése, nyilvános megszégyenítése (ld. pl. Mt 22,34; 22,46).⁴ Ez feltételezi azt is, hogy Jézus tudatában van ennek, és ezt figyelembe véve cselekszik, sőt, az első keresztyének számára is evidens ez a viszony: ezért mutatják be Jézus „kihívásra” adott hatékony feleleteit. Ha tettei nyilvánosak, akkor az is feltételezhető, hogy azoknak tanító szándékuk van, vagyis: mindaz, amit Jézus cselekszik, és annak általa nyújtott értelmezése megvilágítja a saját küldetését.

Erre szintén találunk nyomokat. A Q-ban is megtalálható történet szemléletes példája annak, ahogyan Jézus a saját tetteire gondol:

„János pedig, amikor hallott [a börtönben Krisztusnak] *ezekről* a cselekedeteiről, elküldte tanítványait, és megkérdezte tőle: Te vagy-e az Eljövendő, vagy mást várunk? Jézus így válaszolt nekik: Menjetek, és mondjátok el Jánosnak, amiket hallotok és láttok: vakok látnak, és bénák járnak, leprások tisztulnak meg, és süketek hallanak, halottak támadnak fel, és szegényeknek hirdettetik az evangélium, és boldog, aki nem botránkozik meg énbennem.”
Q 7.18-19,22-23, ld. Mt 11,2-6

Jézus nem ad direkt választ a követek kérdésére: abban, amit mond, pedig azon van a hangsúly, hogy Jánosnak Jézus *tetteit* és üzenetét látva

4 PLEVNIK, Joseph: Honor/Shame, in PILCH, John J. – MALINA, Bruce J. (eds.): *Biblical Social Values and Their Meaning, A Handbook*, Peabody, Hendrickson, 1993, 95–104, itt 100–101.

és hallva meg kell tudni mondania, hogy ő-e az Eljövendő.⁵ A válasz részben megerősít, részben korrigál: Jézus ugyanis arra is választ kíván adni, *milyen* Eljövendő is ő. Maga a szituáció logikája világossá teszi, hogy Jézus a saját cselekedeteit tanításként értelmezi, melyek kulcsot nyújtanak az ő személye megértéséhez: itt nem pusztán arról van szó, hogy ószövetségi szövegekre utalva (Ézs 29,18-19; 35,5-6; 42,18; 43,8; 61,1) definiálja magát, hanem azt *teszi*, ami valóra váltja ezeket az ígéreket, vagyis megtestesíti az üdvidőre ígért jeleket. Ezen felül maga az ézsaiási szöveg is arról beszél, amit YHWH tenni fog: a megígért isteni üdvessémenyek konkrét gyógyító és helyreállító tettekben realizálódnak. Ezzel Jézus értelmezi is a saját tetteit, és értelmezésével együtt adja át a rejtélyes prófétai üzenetet. Egészen hasonló a helyzet azzal a mondással, melyben Jézus a tanítványok szemét áldja:

„[Tanítványaihoz fordult, és nekik külön ezt mondta:] Boldog az a szem, amely látja, amit ti láttok. ²⁴Mert mondom nektek: sok próféta és király szeretne volna látni azt, amit ti láttok, de nem látták, és hallani azt, amit ti hallotok, de nem hallották.”

Q 10:23b-24, ld. Mt 13,16-17

Jézus *látható dolgokra* utal: munkásságának azokra az eseményeire, melyeknek Isten akarata megértése szempontjából alapvető jelentősége van. Jézus itt önmagát a próféták és királyok fölé helyezi, ezáltal pedig úgy beszél önmagáról, mint aki Isten kijelentését hozza. A szakasz azt fejezi ki, amit Byrskog megfogalmaz: „A látás itt egyértelműen egy mindent átfogó kifejezés, mely a meghatározó eszkatológiai momentum megtapasztalását jelöli, ami a szavakat és tetteket egy nagy eseményben tartja egyben.”⁶ Az egzisztencialista irányultságú kommentárok hajlottak arra, hogy leszűkítsék ennek a szakasznak a jelentőségét, mint amely Jézus keresztyéne utal: az evangélisták efelől látva úgy mutatják be Jézust,

- 5 Walter Grundmann hívja fel a figyelmet arra, hogy a messiási főpaptól várják az ördögűzés csodáját. A messiás-királynak nem tulajdonítanak gyógyítási csodákat. (GRUNDMANN, Walter: *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, 1978, (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 3), 164. Az azóta publikált 4Q521 „Messiás apokalipszis” Jézushoz hasonló tetteket tulajdonít az Isten követének, vagy magának Istennek. (4.2, 1-15) Xeravits Géza szerint a szakasz alanya Isten, bár a megoldás kapcsán megoszlanak a vélemények. (XERAVITS, G. Géza: *King, Priest, Prophet, Positive Eschatological Protagonists of the Qumran Library*, Leiden, Brill, 2003, 103–104.). Az Ézs 61,1-2 ugyanis Isten felkent prófétájának tulajdonítja ezeket a tetteket (lásd a kumráni szöveg forrásait: az ézsaiási szakasz mellett a Deut 32,29 és Hós 6,1-2, vö. 11QMelchisedek, ahol szintén egy eszkatológiai prófétának a tetteiről van szó).
- 6 BYRSKOG, Samuel: *Story as History, History as Story – The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History*, Boston/Leiden, Brill, 2002, 103.

mint Isten felszólítását és botrányát.⁷ Ez azonban nem támasztható alá a szövegből: a látás más esetben is azzal függ össze, amit az illető megelé-
nít, sőt, ahogyan megjelenik.⁸ A *oraó* igét nem lehet elspiritualizálni, és
egyszerűen a hit látásaként érteni, hiszen ebben az esetben is azokról a
látható cselekedetekről van szó, melyeknek hitet kellene ébresztenie.⁹ Ez
azt is jelenti, hogy ez a perikópa Jézus életszituációjában nyeri el való-
di jelentőségét. Ugyanis Jézus azokról a tettekről és tanításokról beszél,
melyekben az ő küldetése megnyilvánul, és melyek szemtanúi számára
az ő munkásságának helyes értelmezését is megadják. A látásnak ezt a
konkrét, tetteket mérlegelő szerepét támasztja alá az a szakasz is, mely-
ben Jézus János szerepét értékeli.

„Amikor [János követői] elmentek, beszélni kezdett a sokaságnak Jánosról: Mi-
ért mentetek ki a pusztába? Szélingatta nádszálat látni? ²⁵Ugyan miért mentetek
ki? Finom ruhákba öltözött embert látni? Hiszen akik drága ruhákat viselnek
és fényűzően élnek, azok a királyi palotákban vannak. ²⁶Ugyan miért mentetek
ki? Profétát látni? Bizony, mondom nektek, még profétánál is nagyobb! ²⁷Ő az,
akiről meg van írva: »Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti előtted az
utat.« ²⁸Mondom nektek, hogy asszonytól születettek közül senki nem nagyobb
Jánosnál, de aki a legkisebb az Isten országában, nagyobb nála.”
Q 7.24-28, ld. Mt 11,7-11, és TamEv 78; 46

A Mt 3,4 fontosnak tartja megemlíteni, hogy János „teveszőr ruhát
visel”, a Lk 3,2 pedig azt, hogy a pusztában szólt hozzá Isten. Maga a
jézusi kérdés és az ahhoz kapcsolódó kontraszt is megerősíti ezeknek a
„külsőségeknek” a fontosságát: János nem öltözik puha ruhákba, és nem
lakik királyi palotában. Ennek a valószínűleg rejtett, de az értő fülek szá-
mára világos politikai állásfoglaláson túl¹⁰ éppen az életforma és a tanítás

-
- 7 Francis Bovon is hangsúlyozza: itt nem a keresztt botrányáról esik szó, és Jézus
mondása nem arra készíti fel, hanem a földi Jézus munkásságával szembeni maga-
tartásról szól. A történet befejezetlensége arra utal, hogy a Keresztelő-tanítványok
nagy része távol tartja magát Jézustól, lásd BOVON, Francis: *Das Evangelium nach
Lukas (Lk 1,1-9,50)*, Benziger Verlag/Neukirchener Verlag, 1989, 375–376, és 374.
- 8 „Aki lát, képes felismerni személyeket az ő sajátosságaikkal (ld. „látni az arcát”
ApCsel 20,25, Kol 2,1) gyakran az ő személyes létében és életvitelében” (vö. Mt
11,8, Mk 1,16). „ópáw” szócikk. In: BALZ, Horst – SCHNEIDER, Gerhard (eds.):
Exegetical Dictionary of the New Testament, Vol. 2., Grand Rapids, MI, Eerdmans,
1981, 526–529, itt 527.
- 9 Bultmann-nal szemben, aki szerint a hit megelőzi a tetteket: a hitben látott csele-
kedet lesz a hit cselekedetévé.
- 10 Ezt Gerd Theissen mutatja ki, amikor a „szélingatta nádszál” képét a Tiberias új-
jáépítése után Heródes Antipász által veretett pénzérmén szereplő náddal hozza
összefüggésbe, ezen keresztül pedig Antipász személyével, lásd THEISSEN, Gerd:
*Lokalkolorit und Zeitgeschichte in den Evangelien: Ein Beitrag zur Geschichte der
Synoptischen Tradition*, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 1992², 26–43.

összetartozása a jelentősége. A hely, ahol János megtérésre hív és keresz-
tel, valamint az öltözéke mind fontos tényező annak megítélésében, ki is
ő.¹¹ De még direkter módon beszél tetteinek jelentőségéről Jézus akkor,
amikor ördögűzéseikhez használt hatalmát Belzebubnak, az ördögök feje-
delmének tulajdonítják.¹²

„Egyszer kiűzött egy ördögöt, amely néma volt. Amikor az ördög kiment, a néma megszólalt, a tömeg pedig elcsodálkozott. De közülük néhányan így szóltak: Az ördögök fejedelme, Belzebub által űzi ki az ördögöket. [Mások pedig égi jelet kértek tőle, hogy kísérsék.] Ő azonban látta gondolataikat, és ezt mondta nekik: Minden ország, amely önmagával meghasonlott, elpusztul, és ház házra omlik. Ha tehát a sátán meghasonlott önmagával, hogyan állhat fenn az ő országa? Azt mondjátok, hogy én Belzebub által űzöm ki az ördögöket. De ha én Belzebub által űzöm ki az ördögöket, a ti fiaitok ki által űzik ki? Ők lesznek tehát a ti bír-
ítók. De ha én Isten ujjával űzöm ki az ördögöket, biztosan elérkezett hozzátok az Isten országa.”

Q 11.14-15,17-20, ld. Mt 9:32-34; 12:25-28

A szakaszban szereplő *επιτηασεν* kifejezés jelentős. Jelentése: elért, utolért, azaz itt van. Ez arra utal, hogy ördögűzése több mint előjel: Isten Országa betörését és megnyilvánulását jelenti. Bár az Isten Országa jelentésével kapcsolatos vita mindmáig nem jutott nyugvópontra, személy szerint egyetérték Bruce Chiltonnal, aki ezzel kapcsolatban arra hívja

11 Hartmut Stegemann (*Die Essener, Qumran, Johannes der Täufer und Jesus*, Freiburg, Herder, 1993, 323kk.) Keresztelő Jánost Jerikóval szemben helyezi el. Ennek teológiai jelentőségét abban látja, hogy Józsué a népét itt vezeti át az ígért földjére (Józs 4,13.19); a keleti oldalt pedig azért választja, mert Izrael még a „honfoglalás” előtt áll. A nép még a „pusztában” van, ahol Isten rendelkezéseinek valósággá kell válnia, mielőtt az Ígért földjére lépnek. Ehhez kapcsolódik Theissen megfigyelése (THEISSEN, Gerd: *A Jézus-mozgalom – Az értékek forradalmának társadalomtörténete*, ford. SZABÓ Csaba, Bp., Kálvin Kiadó, 2006, 166–167.) a Jézus ideje után feltűnő profétákkal kapcsolatban: ők az „idegenné válást” ábrázolják ki. Teudás a 40-es években, követőinek a Jordánon száraz lábbal átkelés csodáját ígéri; az 50-es években egy egyiptomi a pusztán át vezette a tömeget az Olajfák hegyére; mások a pusztába vezettek ki: pl. 60-as években egy próféta, aki „megváltást ígér azoknak, akik követik őt”. Ennek jelentősége, hogy Izrael Egyiptomként jelenik meg, ahonnan menekülni kell. Ha Keresztelő mozgalma kapcsolatba hozható ezeknek a profétáknak a tevékenységével, akkor János keresztsége lehet a prozelita-keresztséggel hasonló, azaz azt fejezi ki, hogy újra fiakká kell válni, mégpedig a bűnbánat révén. Stegemann (Stegemann: *Die Essener*, 322kk) Illéssel is párhuzamba hozza Jánost. Ez részben az öltözetével is összefüggésben áll. Illés lesz az ugyanis Izrael eszkatológiai váradalmában, aki a végítéletet meghirdeti a „nagy és rettenetes nap előtt” (Mal 3,23-24.). Illés ott lépi át a folyót a másik irányból, ahol Józsué (2Kír 2,1-18), de a keresztség látszólag nem illik bele a képbe. Ez Stegemann szerint azzal magyarázható, hogy a Jordán határszituációt jelez: a belépés és újakezdés lehetőségét ábrázolja ki, az ítélet feltartóztatatlan eljövetele előtt.

12 Az ördögűzéssel lentebb bővebben foglalkozunk.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

fel a figyelmet, hogy az Isten Országá kifejezés nem valamiféle hatalom megjelenésére vonatkozik, és nem egyszerűen a „malak” kifejezés applikációja. Ennél Isten sokkal közvetlenebb megjelenését fejezi ki: „Regnum dei Deus est”.¹³ Amikor Isten szabadító tetteiben megnyilvánul, kifejezésre jut az isteni uralom, és ez Chilton számára nem kevesebb, mint Isten cselekvése, hatalmának megvalósulása itt a földi körülmények között. Isten Országá „Isten aktivitása az ő népe érdekében”,¹⁴ vagyis Ő maga.¹⁵ „A hangsúly Isten dinamikus, személyes jelenlétén van, nem magán Isten természetén, hanem az ő megváltásán.”¹⁶ Ebből az következik, hogy „Jézus királyságról szóló prédikációja egy friss jelentés, és egy megkülönböztetett vízió tudatos színre vitele (performance) volt, amely Jézus hallgatóit olyan aktivitásra hívta, melyről ő úgy hitte, ezzel a vízióval megegyezik”. Hogy Jézus igehirdetése állandó témájává tette Isten Országát, és Isten működését akarta demonstrálni, jól összeilleszthető Jézus tanító szerepével: ha az ő élete Isten üzenetének megtestesülése, akkor ördögűzése nem pusztán jele egy még eljövendő királyságnak, hanem maga Isten Országá, pontosabban annak megvalósulása, azaz Isten hatalommal megnyilvánuló cselekvése.¹⁷ Ezt támasztja alá az az érdekesség,

13 CHILTON, Bruce D.: „Regnum Dei Deus Est”, *Scottish Journal of Theology* 31 (1978/3), 261–270, itt 268. Az Isten Országá kutatástörténetének összefoglalását ld. CZIRE Szabolcs: Isten Országá kutatástörténete I, *Keresztény Magvető* (2006/4), 387–403., és Uő.: Isten Országá kutatástörténete II, *Keresztény Magvető* (2007/1), 16–38, a Chiltonra vonatkozó részt lásd 34–37. A Zakariás Targumot, és a héber Ószövetség Masszoréta szövegének (MT) egyik párhuzamos helyét összevetve azt állítja: a királyság értelmezésének súlya a megvalósulásán van. „A [targumban a] ’királyság’ a MT vonatkozó kifejezése helyén áll, és a „kinyilvánítatik” predikátumot kapja (a קָרָא kifejezésből, mely a rabbinikus előfordulása alapján ismerős), hogy a „kijelentés” hangsúlyát elnyerje. Ez nem csak azt jelenti, hogy az Úr uralkodni fog: királysága, mely már most valóság, lesz nyilvánvalóvá.” CHILTON: *Regnum Dei*, 265.

14 Uo., 266.

15 CHILTON, Bruce D.: *The Elusive Kingdom, Beyond Albert Schweitzer*, in Uő. (ed.): *Pure Kingdom, Jesus’ Vision of God*, Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1996, 1–22, itt 11.

16 Uo., 12.

17 Ezzel nem szeretnék rejtett trinitárius teológiát tulajdonítani az evangéliumoknak, pusztán arra szeretnék rámutatni, hogy Jézus esetében nem szétválasztható egymástól a „karizmatikus gyógyító”-ként, saját személyének hatására hatékony gyógyulás, és a Szentlélek felhatalmazása által végzett csoda. Chilton tétele nyomán ezt vallja Jézus ördögűzéseiről TWELFTREE, Graham H.: *Jesus the Miracle Worker*, Downers Grove, Ill, InterVarsity Press, 1999, 343. A tisztázatlanság, amit Blaine Charette Twelftree-nek ezen a ponton felró, részben jogos, részben viszont éppen Jézus gyógyításának sajátosságából következik: ördögűzései során nem szólit más hatalmat, hanem szava önmagában hatékony. Az evangéliumok viszont részben azt kívánják hangsúlyozni, hogy a Lélek felhatalmazásával cselekszik. Lásd: CHARETTE, Blaine: *A Review of Graham Twelftree, In the Name of Jesus Exorcism*

hogy Márk Jézus nem egy ördögűzését zsinagógába helyezi (ld. Mk 1,21-28: Kapernaum; majd az 1,39: Galilea-szerte a zsinagógákban). A tanítói szituáció és az ördögűzés így direkt kapcsolatba kerül, de messze nem önkényesen: Márk csak azt emeli ki, ami Jézus exorcizmusainak célja és lényege: Isten Országát „valósítják meg”, annak cselekvő jelenlétét mutatják, Jézus tanítása pedig az ördögűzés jelentőségét hangsúlyozza.¹⁸ Ez a viszony azonban szerintem több mint egyszerű hitelesítő mechanizmus. A magyarázatok szerint a tettekben megnyilvánuló hatalom megerősíti azt a benyomást, hogy aki tanít, az különleges felhatalmazással végzi a tanító tevékenységét. Ez igaz, de a viszony ennél sokkal mélyebb: maga a tett is tanítás – nem véletlen, hogy az evangéliumok bizonyos típusú tetteket tulajdonítanak a tanítványoknak és az apostoloknak: ezek nem pusztán jellegükben hasonlóak Jézus tetteihez, hanem azért fontosak, mert ugyanazt fejezik ki, és valósítják meg, amit Jézus cselekedetei is: a mimézis tehát az életforma által képviselt tanítás továbbörökítése.

Exorcizmus és mimézis

Már csak azért is lényeges a Q 11.14-15,17-20-ban (Mt 9,32-34; 12,25-28) szereplő történet, mert az ördögűzés, bár a Q szűkszavú ezzel kapcsolatban,¹⁹ meghatározó eleme Jézus munkásságának.²⁰ Mint azt az ezzel kapcsolatos kutatás kimutatta, Jézus tevékenységében nem az az egyedi, amit tesz, hiszen több ókori dokumentum is beszámol exorcisták tevékenységéről, és például a Q 11.19 arra utal, hogy maguk a farizeusok vagy zsidó ördögűzők is űztek ki démonokat.²¹ Amilyen értelmezést

among Early Christians, *Journal of Pentecostal Theology* 17 (2008/2), 133–136, itt 134–135.

- 18 John Painter ez alapján határozottan állítja: „Az ördögűzése hitelesítik Jézus tanítását. Emiatt joggal tekinthetünk a márki Jézusra, mint »tanítóra«, bár Márk viszonylag kevés aktuális tanítást rögzít a gyógyító tevékenységeit leíró történetekhez képest.” PAINTER, John: *Mark's Gospel – Worlds in Conflict*, London, Routledge, 1997, 43.
- 19 Q11.24-26, (vö. Mt 12,43-45); Q11.21-22, (vö. Mt 12,29 és Tamás 35).
- 20 Ma már senki nem vitatja, hogy Jézust hatékony ördögűzőnek tekintették a maga korában. I. pl. TWELFTREE, Graham H.: *Jesus the Exorcist: A History of Religions Study*. PhD Thesis, Nottingham, 1981.; TWELFTREE, Graham H. – DUNN, James D. G.: Demon Possession and Exorcism in the New Testament, *Churchman* 94 (1980/3), 210–225; jó kutatástörténeti áttekintést nyújt KELLEY, Andrew J.: Miracles, Jesus, and Identity: A History of Research regarding Jesus and Miracles with Special Attention to the Gospel of Mark, *Currents of Biblical Research* 13 (2014/1), 82–106.
- 21 Ördögűzőkről és ördögűzésről beszámol többek között Josephus Flavius (*Antiquities* 8:45-49), a Talmud (pl. Szanhedrin 43a), Tóbit könyve (6–8), a kumráni iratok (pl. 1QGA 20) és például Philosztratosz az *Apollonius élete* című művében.

viszont ő a démonok kiűzésének tulajdonít, és az, ahogyan az exorcizmust végrehajtja, egyedi.²² Ez a jellegzetesség részleteiben most nem kell foglalkoztasson bennünket, csak annyi a kérdés, hogy a legkorábbi újszövetségi történetek tradíciótörténete beszámol-e az exorcizmus gyakorlatának mimetikum szerepéről.

A tradíciótörténeti elemzés, bár tisztában vagyunk annak veszélyeivel,²³ érdekes eredményekhez vezethet: kimutathatja a gyakorlat fenma-

Forrásként jól használható Wendy Cotter válogatása: COTTER, Wendy: *Miracles in Graeco-Roman Antiquity, A Sourcebook*, London/New York, Routledge, 1999. A válogatás főként a hellén párhuzamokat tárgyalja. Kiegészítésként lásd БОНАК, Gideon: *Ancient Jewish Magic, A History*, New York, Cambridge University Press, 2008.

- 22 Az első különbség az, hogy míg a pogány istenségek általában területiális istenek, akiknek a hatalma nem terjed ki saját felségterületükön kívül, addig Jézus pogány földön is ugyanolyan teljhatalommal rendelkezik, mint Izrael területén (pl. a szirofóniai asszony története Mk 7,24-30). Az ő Istene hatalmasabb, mint Tirusz és Szidon istenei. Az istenek hatalmának korlátozottságára utalnak azok a levelek is, melyek utazás során születnek, és különböző helyszínekről tudósítanak. A levelek hálaadó részében az aktuális város védőistene(i) szerepel(nek). pl. Apión két levele BGU II 423 és BGU II 632, melyeket Hans-Josef Klauck görögül és fordításban is közöl. KLAUCK, Hans-Josef: *Ancient Letters and the New Testament, Guide to Context and Exegesis*. Waco, Texas, Baylor University Press, 2006, 10 és 15. Isis és Asklepios gyógyításai is a szentélyeikhez kötődnek. ld. КЕЕ, Howard Clark: *Medicine, Miracle and Magic in New Testament Time*, New York, Cambridge University Press, 1986, 67kk A második megkülönböztető elem, hogy Jézus több esetben távgyógyítást végez. A mágikus rituálék, segítő eszközök, de a gyógyító szertartás elemei is teljes mértékben hiányoznak. Sőt, éppen a szirofóniai asszony történetében még parancs sem hangzik el, mely a démonot kiűzné. Ez szintén arra mutat rá, hogy Jézus teljhatalommal cselekszik. (TWELFTREE – DUNN: *Demon Possession*, 214.) Dunn ezt éppen a történetek hitelességét erősítő érvként használja: ha kitaláltak lennének a történetek, valószínűleg jobban hasonlítanának a korban ismert ördögűző történetekhez. Ez persze nem feltétlenül érv, hiszen elképzelhető, hogy Jézus hatalmát akarván kiemelni a történetek hagyományozói egyszerűen változtatnak a műfaji-tartalmi elemeken. A harmadik elem ezzel szorosban összefügg: a kor világképe különböző hatalmasságokat élkel a láthatatlan világ felső szférái és a földi, látható valóság közé. Ezek olyanok, mint a hivatalnokok, akik az ügyintézésben segédkeznek; ők az isteni akarat végrehajtói, ugyanakkor a közvetlen kapcsolat megakadályozói is. A „karizmatikus gyógyító” ezzel szemben direkt isteni felhatalmazással végzi a munkáját, közvetlen módon, közvetítő hatalomtól nem befolyásolva. L. EVE, Eric H.: *The Jewish Context of Jesus' Miracles*, London, Sheffield Academic Press, 2002, 270–271, 378–379, 385–386. Eve szerint tehát Jézus azért különleges, mert ő maga a numinózus hatalom képviselője és birtokosa. Lásd még БОНАК, *Jewish Magic*, 57. aki szerint az hellénisztikus kor zsidó magusai angyalok százainak nevét idézik meg, de általában tartózkodnak attól, hogy Istent direkt módon kényszerítsék. A kumráni ördögűző imák esetében pontosan ez a helyzet.

- 23 Még mindig jól használható módszertani kézikönyv MCKENZIE, Steven L. – HAY-

radását és azt a folyamatot is, mely során maga a gyakorlat megváltozik. A Mk 9,14-29/Mt 17,14-21/Lk 9,37-43a-ban található történet, mely a holdkóros fiú meggyógyításáról szól, talán pont ennek a nem egyszerű folyamatnak a lenyomata. Ezt a történetet vizsgálom meg alaposabban, és rétegekre bontva annyit kísérlek meg feltárni, hogy a mester–tanítványi viszonyban az ördögűzésre vonatkozó mimézis mennyiben működik. Ha ennek jelenléte kitapintható, akkor az arra engedhet következtetni, hogy a mester tetteinek követése komoly téttel bír: nem lehet félrerakni, újraírni, vagy csak úgy kiiktatni egy fontos, Jézus működésének lényegi elemét képező hagyományt, még akkor sem, ha az eredeti szituáció kellemetlen, vagy az ördögűzés gyakorlata megváltozik. De úgy látjuk, nem is ez a cél: a mester tanításának kifejeződéseként az ördögűzés elválaszthatatlan a személyétől: tanítványként pedig ez az „élő tanítás”, a mester „tanító tette” marad a követendő minta. A szöveg különböző stádiumai pedig ennek a mimetikus viszonynak az állandó aktualizálódását és alakulását mutatják. Először a történetet vizsgáljuk meg, utána pedig Jézus és az ősegház közti kapcsolódási pontokat.

A Mk 9,14-29/Mt 17,14-21/Lk 9,37-43a intenciójának nyomában

John P. Meier úgy látja, a történetben rendkívül sok, démonüzéseknél nem tipikus elem kerül elő: ilyen a tanítványok esetlensége, az apa kérése, a tünetek részletes leírása, hit megkövetelése a gyógyítás előtt.²⁴ Emellett nincs krisztológiai utalás, Jézus megszólítása egyszerűen „*didaskalos*”. Ezek alapján Meier Rudolf Peschel egyetértésben a történet vázát a történeti Jézus idejébe vezeti vissza.²⁵ Velük egyetértésben Paul Achtemeier még pontosabb földrajzi behatárolást is megkockáztat: szerinte az eredeti eset helyszíne Galilea lehet, ugyanis a történet vitatkozó írástudókra utal, illetve olyan tömegre, mely Jézust ismeri, ráadásul úgy, mint ördögűzőt.²⁶ Bár a szakasz redakciótörténetileg bonyolult, még Karl Ludwig Smith is

NES, Stephen R.: *To Each Its Own Meaning, An Introduction to Biblical Criticism and Their Application*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1993. Lásd különösen az idevágó részt: 53–68.

24 MEIER, John P.: *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus*, Vol II: *Mentor, Message, Miracle*, Yale University Press, 1994, 665.

25 PESCH, Rudolf – KRATZ, Reinhard: *So Liest Man Synoptisch: Anleitung und Kommentar zum Studium der synoptischen Evangelien*, vol. II, *Wundergeschichten*, Teil I, *Exorcismen – Heilungen – Totenerweckungen*, Frankfurt am Main, Joseph Knecht, 1976, 36, és Meier: *Marginal Jew*, 1994. 666.

26 ACHEMEIER, Paul: *Miracles and the Historical Jesus: A Study of Mark 9:14-29*, *The Catholic Biblical Quarterly* 37 (1975/4), 471–491, itt 475.

úgy látja, a történet gyökere valamilyen „történeti emlékezet”.²⁷ Ez már csak amiatt is valószínű, mert a szóbeli kultúrákban a szöveg gyakori használata a történet népszerűségének és fontosságának a jele, ami egyben azt is kifejezésre juttatja, hogy az elbeszélés hősenek tette vagy szava meghatározó jelentőségű. A különböző tradíciótörténeti állomások pedig arra utalnak, hogy a hagyományt folyamatosan aktualizálták, mert nem lehetett nem figyelembe venni: ez egyben ósiságára is utal.²⁸

Ebbe az irányba mutatnak Sterling érvei is, aki szerint a szakasz a saját történetisége mellett több érvet is szolgáltat: 1. Maga a tény, hogy a történetet nem írják át, látható a redakciós munka és a történet nyelvezetének különbségében. 2. Felmerülhet, miért nem változtatják meg a tradíciót úgy, hogy Jézus imádkozik az ördögűzés előtt? Ez is arra utal, hogy a hagyományt nemcsak eredeti stílusában, hanem tartalmában is respektálják. 3. Ha a történet az ősegyház missziós célú igehirdetésének eszköze, miért találnának ki egy olyan tradíciót, mely a tanítványokat rossz fénybe állítja? Még ha a hagyomány más ördögűzők sikertelenségéről is szólna, miért pont a tanítványokhoz kötik a kudarcot?²⁹ Hagyománytörténeti-

27 SCHMIDT, Karl Ludwig: *Der Rahmen Der Geschichte Jesu*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1964², 227.

28 Alapvetően két tradíciótörténeti felvetés határozza meg a szakasz elemzését: az egyik legjelentősebb képviselője Bultmann, aki szerint a szakasz jelenlegi formájában két önálló történet összedolgozása, melyet pontosan szétválasztani már nem lehet, de az első nagyjából a 14–20. és a másodikat a 21–27. versek tartalmazzák. (BULTMANN, Rudolf: *Geschichte der synoptischen Tradition, Mit einem Nachwort von Gerd Teißen*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1995¹⁰, 226–227.) Bultmann a 15. és a 28–29. verseket egyértelműen márkai redakciónak tartja. Az két történetet véleménye szerint a közös téma tartja össze, de ha így van, az első történet megoldása (maga a démonűzés) kimarad. Ez Bultmann szerint a 25. versben bújhat meg. Wolfgang Schenk rendkívül alapos tanulmányát nem követhetjük részleteiben, de véleménye a második tradíciótörténeti felfogás példája. Eszerint ugyanúgy egyértelmű, hogy a 28–29. versek a márkai redakció következményei, ahogyan a bevezető vers végső formája is. Schenk ugyanakkor egyetlen történetként kezeli a szakaszt, melyet alapos nyelvi elemzés után erősen megrövidít, és egy eredeti, két részből álló csodaelbeszélést rekonstruál. (SCHENK, Wolfgang: *Tradition und Redaktion in der Epileptiker-Perikope Mk 9.14-29, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche* 63 [1972/1-2], 76–94, itt 93–94.) H. Aichinger a történet zárlatának beillesztésében azt látja, hogy „Márk nem a csodás eseményt hangsúlyozza, hanem a tanítványok értetlenségét, melynek alapja, hogy nem hisznek eléggé Jézus teljhatalmában.” (AICHINGER, Herman: *Zur Traditions-geschichte der Epileptiker-Perikope Mk 9.14-29 par Mt 17.14-21 par Lk 9.37-43a*, in: FUCHS, Albert [ed.]: *Probleme der Forschung*, Vienna, Herold, 1978, 114–143, itt 116.) Achtemeier szerint a végső verzióban már nem Jézus hitén van a hangsúly, mely a csoda előfeltételeként szerepel a történetben, hanem az apa hitetlenségén egyfelől, másfelől pedig a tanítványok kevés hitén. (ACHEMEIER: *Miracles*, 480–481.)

29 STERLING, Gregory E.: *Jesus as Exorcist: An Analysis of Matthew 17:14-20; Mark*

leg, Mk kivételével, aki esetében a tanítványok eredménytelensége kapóra jön, érthetőbb lenne a történet átalakítása, hiszen a kudarcról szóló beszámoló erősen csökkenti az első apostolok tekintélyét. Sterling érvei elgondolkoztatóak, főleg azért, mert a párhuzamos történetek mind-egyikében szerepel a tanítványok sikertelensége (Mk 9,18b; Mt 17,16; Lk 9,40), de a redakciók közül egyedül csak Mk-ban. Ezen felül több esetben a tanítványok kudarcra magában a Márkra testált hagyományban is jelen van (pl. 6,35; 9,11; 10,35kk).³⁰ De még a máрки kontextusban is egyedi a történet: a tanítványok hibája az evangéliumban általában az értetlenség, és nem a *cselekvésképtelenség*. Ezért az a valószínű, hogy a tömegre való hivatkozással szemben a tanítványokra vonatkozó utalás korábbi hagyomány.³¹ Ha viszont a tanítványok az eredeti történet szerves részei, akkor a történeti szituáció Sterling szerint egy kudarcral végződő exorcizmus.³² Sterling végkövetkeztetésével egyetértek, és ez a jézusi *Sitz im Leben* a mimetikus vizsgálódás szempontjából fontos, hiszen azt hozza felszínre, hogy egy eredetileg kényelmetlen történeti eseményt kell érthetővé tenni, és a szöveg példaértékének fókuszát beállítani.

Valószínűleg az anyagot több kéz munkája alakítja: minden bizonynyal létezetett egy pre-márki váz, bár az vita tárgya, hogy a történet már Márk előtt össze volt-e kapcsolva a színeváltozásról szóló beszámolóval. Ráadásul a szakaszt Mt és Lk szabadon kezeli: Mt a tanítványok hitének

9:14-29; Luke 9:37-43a, *Catholic Biblical Quarterly* 55 (1993/3), 467–493, itt 492. Graham Twelftree hasonlóan a Mt-i és Lk-i verziók finomításában azt látja, hogy meg akarják menteni a tanítványok „hírnevét”: Mk *iszkhüo*-t használ (ez képeség), míg Mt és Lk *dünamai*-t (ez erő). TWELFTREE: Jesus the Miracle Worker, 1981, 180.

30 Uo., 194.

31 SCHENK: Tradition und Redaktion, 79., és PESCH, Rudolf: *Das Markusevangelium* (2 Vols.), Freiburg, Herder, 1976-77 (Herders Theologischer Kommentar zum NT 2/1-2), 84., amellet érvel, hogy az írástudók szerepelnek az eredeti hagyományanyagban, és a tanítványok a pre-márki hagyomány részei. HAENCHEN, E.: *Der Weg Jesu: Eine Erklärung des Markus-Evangeliums und der kanonischen Parallelen*, Berlin, Töpelmann, (Sammlung Töpelmann 2/6), 1966, 319–320., és GNILKA, Joachim: *Das Evangelium nach Markus* (2 vols.; EKKNT 2/ 1-2), Zürich, Benziger, Neukirchen-Vluy, Neukirchener Verlag, 1978-79, Vol. 2, 45. szerint a tanítványok az eredeti szereplők. A tanítványok mindegyik történetben szerepelnek, mégpedig éppen a kudarcral összefüggésben. Ez erősíti azt a feltételezést, hogy a tanítványok mindenképpen az eredeti szituáció résztvevői.

32 Van, aki szeretné a tanítványok „kudarcát” inkább „vonakodásként” értelmezni. Ehhez például Todd Klutznak azt kell állítania, hogy a fiú alacsonyabb társadalmi státuszban lévő családból származik, és a tanítványok nem kívánnak a saját státuszuknak nem megfelelő gyógyítást elvégezni. A szöveg azonban ehhez semmiféle támpontot nem nyújt, Klutznak kétes intertextuális összefüggésekre kell hivatkoznia, lásd KLUTZ, Todd: *The Exorcism Stories in Luke-Acts, A Sociostylistic Reading*, New York, Cambridge University Press, 2004, 182–183.

és a gyógyulásnak az összefüggése irányába tolja el a történet tanulságát, egy eredetileg önálló jézusi mondást illesztve a történet végére. Lk pedig Jézus csodatevő erejét emeli ki, a tanítványok szerepét pedig a 9,40 versére redukálja.³³ A márkai zárlat, melynek márkai eredetével kapcsolatban többségében egyetértenek az exegeták, valami miatt zavaró, és emiatt a másik két szinoptikus egyszerűen mellőzi.³⁴ Valószínűleg ez a párhuzamos történetben elmaradó zárlat az eredeti történetre vonatkozó reflexió. A történetben ugyanis sehol nincs szó imádságról, sem a sokak szerint késői másoló kiegészítéseként szereplő böjtről. Maga a jézusi tanítás egy „exorcizmusról szóló rövid lecke” hatását kelti.³⁵ Viszont mindkét párhuzamos történet eltereli a hangsúlyt az ördögűzésről, és általában Jézus hatalmának kimutatását célozza meg. A márkai történet azonban, úgy tűnik, lehorgonyoz az ördögűzés gyakorlatánál, és azzal kapcsolatban szeretne valamit tisztázni. A másik érdekesség, hogy a tanítványok cselekvésképtelensége Mt és Lk esetében kikerül a fókuszból, Lk-nál egyszerűen eltűnnek a történetből, Mt-nál pedig megmarad ugyan, de a hitről szóló általános tanításba torkollik. Márknál azonban a tanítói situáció egyértelműen az esethez kapcsolódik: Jézus a sikeres ördögűzés érdekében ad konkrét tanítást. Ez arra utal, hogy a márkai történet fókuszja egy *gyakorlat mibenléte*.

Mara Rescio hívja fel a figyelmet a történet recepcióját vizsgálva Alexandriai Kelemenre, akinél talál egy sajátos értelmezést nyújtó idézetet: „Az imádság erősebb a hitnél, ez az, amit a Megváltó hűséges tanítványainak kijelentett a démoni megszállottról, akit nem tudtak megtisztítani, amikor ezt mondta: »Ez a fajta imádsággal gyógyítható meg.« (*ta toiauta aukhé katorthutai*).”³⁶ Ha Kelemen értelmezésében vesszük a márkai zárlatot, akkor az imádság erejéről szóló márkai zárlat nem illik Máté és Lukács következtetéséhez, amelyek nem a hit, hanem az ima erejét emelik ki. De a végső formáját elnyert márkai történetbe sem feltétlenül illik, mivel ott a jézusi kirohanásban szereplő „hitetlen nemzedék” is a hit szerepéről szól. Bár többen harmonizálják a zárlat és a történet olvasatát azzal, hogy

33 RESCIO, Mara: Demons and Prayer: Traces of Jesus' Esoteric Teaching from Mark to Clement of Alexandria, in: *Annali di Storia dell'Esegesi* 31 (2014/1), 53–81, itt 75–76.

34 Ezzel szemben pl. GUNDRY, Robert: *Mark: A Commentary on His Apology for the Cross*, Grand Rapids, MI, Eerdmans, 2000, 500–501. Szerinte se a situáció (a házba visszavonuló mester, aki ott instrukciókat ad), sem a 23. és 29. vers közti feltételezett különbség nem elegendő indok arra, hogy a zárlatot redakciónak tartsuk.

35 RESCIO: Demons and Prayer, 69.

36 *Eclogae Propheticae* 15.1. Rescio idézi görögül és angol fordításban is a szöveget (kiem. tőlem – K. Gy.). L. Uo.: 76–79. Bár a szöveg szókincsében nem Márkot tükrözi, az utalás mégis egyértelmű.

itt Jézus valójában a rendszeres imádságról beszél,³⁷ mely késszé tesz az erősebb démonokkal szembeni hatékony ördögűzésre, ez a jelentés csak abban az esetben lesz valószínű, ha a böjtre vonatkozó utasítással együtt olvassuk. Többek szerint a másoló éppen az *állandó vagy hosszabb* imádságban létre vonatkozó instrukcióként értette a szakaszt, és a böjtöt emiatt illeszthette – logikusan – a szakaszba.³⁸ Ez azonban nem kell, hogy az eredeti összefüggés legyen. Ráadásul ez az ezoterikus tanítás exorcisztikus technikát is taníthat, azaz nem pusztán annyi a szerepe, hogy Jézus nagyságát bemutassa.³⁹ Persze nem tudni, hogy itt sajátos imaformáról van-e szó, vagy esetleg arról, hogy az ördögűző parancs mellé kell-e valamiféle imádság. Az, hogy az imának nincs konkrét tartalma, nem meglepő: az evangéliumokban szereplő ördögűzéssel kapcsolatos igehelyek nem akarnak konkrét technikai részleteket közölni. Mindenesetre, ha a márki zárlat redakciós munka eredménye (vagy, mivel nem tipikusan márki, ezért Márk előtti hagyomány), akkor ez alapvetően arra utalhat, hogy az eredeti szituációt meg kell magyarázni. A történet így azt tanítást fogalmazhatja meg, hogy 1) a tanítványok is tudhatnak ördögöt űzni, 2) csak ennek sajátos módja van, mely *nem feltétlenül tükrözi a jézusi gyakorlatot*. Hol találhatók ennek a nyomai?

Az ördögűzés mint jézusi példa

Ha a szóbeliségben a mimetikus tanulásnak fontos szerep jut, akkor a történet nem lehet pusztán esztétikai produktum, hanem gyakorlati szerepe is van: az ördögűzés gyakorlatával és a gyakorlat *átadásával* kapcsolatban szeretne valamit mondani. A theisseni elvet követve: a hagyományanyag fennmaradásának annyiban van értelme, amennyiben a

37 Például Pesch is, aki szerint „az imádság az összegyűjtött hit kifejeződése”. (PESCH: *Marcusevangelium*, 36.)

38 Rescio szerint a böjt Jézus munkásságának része, és összekapcsolódik ördögűző tevékenységével. Erveit azonban gyengék, mivel nem tudja kimutatni Jézus böjti gyakorlatát, csak áttételes utalások formájában (pl. a béthsaidai vak meggyógyításához használt nyál gyógyító ereje kapcsán idézi id. Plinius írását (Nat. Hist. 28.7.35-37), melyben a böjtölő ember nyálának gyógyhatásáról értekeznek. A két forrás azonban nem kapcsolódik feltétlenül össze, és nem következik belőle, hogy Jézus nyálának gyógyító ereje böjti gyakorlatának következménye. (RESCIO: *Demons and Prayer*, 69–72.) Ráadásul a Q-ban éppen Jézus a „falánk és részeges” ember, szemben Keresztelő Jánossal, aki „böjtöl”. A Mk 2,18-20 tradíció-története is arra utal, hogy az ősegyházi gyakorlattal szemben a történeti Jézus idejében a böjt nem tartozott hozzá a jézusi életformához, sem a tanítványság gyakorlatához. Lásd pl. MELL, Ulrich: »Neuer Wein Gehört in neue Schlauche« (Mk 2,22c), *Zur Überlieferung und Theologie von Mk 2,18-22*, *Theologische Zeitschrift* 52 (1996/1), 1–33.

39 GUNDRY: *Mark*, 501.

Jézushoz hasonló életformát örökíti tovább, és amennyiben tükrözi az életformát átvevő és gyakorló követők saját normáit is. A történet váza szerint a csoda Jézus személyéhez kapcsolódik, és Jézus képes arra, amire a tanítványok nem. De miért említi a szöveg a tanítványok kudarcát? Két válaszlehetőség áll előttünk, de mindkettő ugyanazt feltételezi: azt, hogy az őskeresztyén egyházban gyakorlat marad az ördögűzés (lásd lentebb). Az ősegyház démonűző gyakorlatából kiindulva az első megoldás szerint a történet azért válik fontossá, mert Jézus ördögűzéseinek és a követői ördögűzésének a különbségét rögzíti. Mint ahogy fentebb említettük, a hagyományozás ebben az esetben a gyakorlat fennmaradását szolgálja, de úgy, hogy cezúrát von: ezt pedig az a felismerés alapozza meg, miszerint Jézus olyan karizmatikus felhatalmazással végzi a munkáját, mely egyedi és megismételhetetlen.⁴⁰ Emellett a feltételezés mellett az egyik legnyomósabb érv, hogy Jézus nem imádkozik az ördögűzés előtt, ugyanakkor azt a tanítást adja, hogy ez a fajta csak „imádsággal űzhető ki”, vagyis itt Jézus olyat tanít, amit ő maga nem tesz. Ezzel az olvasattal harmonizál az a tény is, hogy az őskeresztyén ördögűzők nem közvetlen karizmatikus hatalommal, hanem Jézus *nevével* űzik az ördögöt, és különböző formulákat használnak. Márk beszámol az ismeretlen ördögűzőről, aki Jézus *nevét* hívja segítségül (Mk 9,38). Skéva fiainak történetében a démonok Jézus és Pál nevében kapnak parancsot a távozásra (ApCsel 19,13). Bár ez maga nem petíció, mégis feltételezhető, hogy imádságokat is mondtak, ahogyan azt a varázspapiruszok imái mutatják, melyekben több más istenség közt Jézus neve is felfedezhető.⁴¹ Emellett feltételezhető, hogy az ördögűzők más eszközöket is igénybe vettek (lásd ApCsel 19,12). Maga a gyógyítás folyamata is megváltozik: megjelenik a kézrátétel gyakorlata.⁴² A történet éppen amiatt válik problémává, mert Jézus

40 Werner Kahl használja először ezt a felosztást: „numinózus erő birtokosa” (BNP), aki maga rendelkezik gyógyító hatalommal; 2. „numinózus erő kérője” (PNP), aki egy istent képes aktivizálni a csoda megtörténtehez; 3. „numinózus erő mediátor”, aki egy BNP erejét képes szolgálatába állítani. KAHL, Werner: *New Testament Miracle Stories in their Religious-Historical Setting. A Religionsgeschichtliche Comparison from a Structural Perspective*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 163.), 1994, 76. Kahl szerint Yahweh és Jézus az egyetlen tiszta BNP. Hasonlóan EVE: *The Jewish Context*, 378–381. Twelftree szerint Jézus a BNP és PNP sajátos keveréke, az ő terminológiájában a „karizmatikus” és a „karizmatikus mágus” közt áll, egyfelől azért, mert a saját felhatalmazottsága tudatában cselekszik, másfelől a Lélek irányítása alatt áll, akire ráhagyatkozik. TWELFTREE, Graham H.: *In the Name of Jesus – Exorcism among Early Christians*, Grand Rapids, MI, Baker Academic Press, 2007, 159–161.

41 Ilyen pl. a PGM 4.1227-64, 4.3020. In: BETZ, Hans Dieter: *The Greek Magical Papyri in Translation*, Chicago, The University of Chicago Press, 1986.

42 Ld. DUNN, James D. G.: *Jesus and the Spirit, A Study of the Religious and Charisma-*

tette paradigma, viszont a gyakorlat Jézus gyógyításától különbözik. Ezt az eltérést rögzíteni kell, a követhetőség pedig azt kívánja, hogy az imitáció sajátos módját meghatározzák.⁴³ Ez a halákha-képződéshez hasonló folyamat: az eredeti szituációból eredő, de megváltozó gyakorlatot meg kell fogalmazni, de mivel semmilyen tanítónak nincs olyan tekintélye, mint Jézusnak, nem megkerülhető az eredeti hagyomány, sőt, Jézusnak kell tulajdonítani a változást is. Az egész folyamat mélyén meghúzódó *Sitz im Leben* azonban éppen a mimézis iránti vágy: megküzdeni azzal a dilemmával, hogy az ördögűző gyakorlat más, mint a jézusi, miközben a mester munkásságának ezzel a részével való folytonosság tagadhatatlan.

A másik értelmezési lehetőség is valószínű, és az exegéták többsége ezt fogadja el: maga az ima és a böjt nem egyszeri vagy intenzív, az ördögűzést megelőző esemény, hanem a jézusi életforma imitációjához visszavezető felszólítás. Ebben a márki gondolat tükröződik, hogy a tanítványság az *akoluthain*: a mester követése. Emellett azt is feltételezi, hogy a böjt nem másolói beillesztés, hanem a szöveg szerves része. Eszerint Jézus hite lenne az a gondolat, ami körül az esemény forog, és amit aztán az evangélisták elfednek? Ha igen, akkor az eredeti történet Jézus hitét kívánná bemutatni, melyet aztán a hagyománytörténet lassan kiiktat, és helyébe új dilemmát illeszt: a tanítványok „kicsinyhitűségét”. Márk szerint Jézus sokat imádkozik, és imádságai készítik fel tetteire. Vagyis a szöveg végső állapotában azt akarná elmondani, hogy a tanítványok sikertelenségének oka az, hogy nem követték Jézust: az ő hitét utánozva, rendszeresen imádkozva (és böjtölve) viszont hatékonyvá tudnának válni az ördögűzésben.⁴⁴ Ebben az értelmezésben sem a mimézis maga, hanem a *hogyan* a probléma. Csakhogy, úgy látjuk, ez az értelmezés mégis félrevisz: hiszen a történet fókuszában nem *általánosságban* az ima és az ördögűzés kapcsolata áll. Egyrészt Jézus ehhez a történethez legközelebb a Mk 6,46-ban imádkozik, vagyis a közvetlen összefüggéshez nem tarto-

tic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1975, 164.

43 James D. G. Dunn beszél erről, amikor a jézusi tekintély kánonformáló erejét elemzi: eszerint az, hogy valami Jézusnak tulajdonítható, egyfelől annak megőrzését segíti, másrészt a jézusi és a közvetlen tanítványi kör tekintélye a második generációs keresztyéneket arra ösztönzi, hogy igehirdetésük tartalma és az apostoli üzenet között világos különbséget tegyenek. Lásd DUNN, James D. G.: Prophetic I – sayings and the Jesus tradition: the importance of testing prophetic utterances within early Christianity, *New Testament Studies* 24 (1978/2), 175–198. Ezzel szemben lásd SCHRÖTER, Jens: *From Jesus to the New Testament, Early Christian Theology and the Origin of the New Testament Canon*, Ford. Wayne Coppins, Waco, Texas, Baylor University Press, 2013, 271–295, aki szerint a hagyomány a II. század közepéig még folyékony állapotban van.

44 Ezt vallja például KLUTZ: *Exorcism Stories*, 199–205.

zik imádság, sem arra vonatkozó utalás. Jézus ugyan imádkozik életének fontos eseményei előtt vagy után, ördögűzéseivel kapcsolatban viszont ilyesmiről nem olvasunk. Ráadásul a tanítványok imaéletéről sem hallunk a Márk evangéliumában. A történet alapján azt a következtetést levonni, hogy itt a tanítványok imagyakorlatának a problémájáról van szó, mivel egyedi esetről lenne szó, nehezen lehetséges. Ha azt feltételezzük, hogy Jézus és tanítványai gyakorolják a böjtöt, akkor sem jutunk közelebb a megoldáshoz. Marie-Joseph Lagrange-ra hivatkozva Alaister Kee szerint ebben a szakaszban nem a kötelező böjtről van szó, hanem a kegyességi élet részeként önként vállalt böjtről.⁴⁵ Ebben az esetben a Mk 2,18-22 szerint, mely első olvasatra tagadja, hogy Jézus böjtöt tart, Keresztelő János (és aztán a redakció során a farizeusok) tanítványai *többet* böjtölnek (és Lukács szerint imádkoznak!), mint Jézus tanítványai. Ha ez azt is jelenti, amit George C. Gianoulis állít, hogy Jézust azért vádolják részegességgel és falánksággal, mert ő és tanítványai titokban böjtölnek,⁴⁶ azaz Keresztelő tanítványai nem látják ezt a gyakorlatot, a dilemma egy újabb irányból megint csak előkerül: akkor miért hívja fel Jézus a figyelmet a böjtölésre és imádkozásra, ha azt eleve gyakorolják? Valószínűleg azért, mert itt *különleges* böjtre vagy imádságra van szükség, azaz rákérésre az ördögűzéshez. A márki szakaszban szereplő jézusi tanítás zavaró módon éppen az antik elképzelésbe illeszkedik, mert a mágikus papiruszokban vagy varázskönyvekben található „előírások, melyek a mágia kapcsán beszélnek a rituális tisztaságról, hosszabb vagy rövidebb időszakokat szabnak meg részleges vagy teljes önmegtartóztatásról, szokásos ételektől vagy italoktól való tartózkodás formájában, vagy legalábbis böjti állapotot kívánnak”.⁴⁷ Ennek oka az az általánosan elterjedt elképzelés, hogy az ételekkel démonok juthatnak az emberbe, amelyek káros hatást fejthetnek ki. Az ételektől tartózkodás ellenben tisztává tesz, azaz az istennel való kapcsolatra kész állapotot eredményez.⁴⁸

Ezek alapján tehát valószínűbb, hogy a történetben az ördögűzésre felkészítő böjtről és imáról van szó. Akár egy későbbi másoló, akár Márk a böjtöt (és imát) propagáló személy, az mégiscsak inkább az ördögűző technika részeként jelenik meg, mintsem általában a Jézusi életforma imitációjaként. Tovább erősíti ezt a megérzést az „ez a fajta” (*tuto to genosz*) kitétel a Mk 9,29-ben, mely egyáltalán nem márki, és máshol nem is sze-

45 Lásd KEE, Alistair: The Question About Fasting, *Novum Testamentum* 11 (1969/3), 161–173, itt 162.

46 GIANOULIS, George: Did Jesus' Disciples Fast?, *Bibliotheca Sacra* 168 (2011/4), 413–425, itt 420–421.

47 ARBESMANN, Rudolph: Fasting and Prophecy in Pagan and Christian Antiquity, *Traditio* 7 (1949-1951), 1–71, itt 7.

48 Például a böjtölő ember nyálának különleges gyógyító erőt tulajdonítanak, ld. KEE: Question, 103.

repe. Ez az utalás, bár nem követi démonológiai leírás, arra utal, hogy egy különösen is nehéz eset elleni hatékony fellépés a szakasz témája, nem pedig általában a démonúzás.⁴⁹ A valószínűleg már a Márk előtti hagyományban is szereplő megjegyzéssel kapcsolatos gondolatunk Robert H. Stein érvelésébe is illeszkedik, aki meggyőzően mutatja ki, hogy a 26–27. versek részletgazdagsága a démon erejének leírását szolgálja: ilyen, amikor a gyermek „holtá válik” a démon utolsó, nagy erejű támadásától.⁵⁰ Tehát a tanítványok sikertelensége mégiscsak egy konkrét, nehéz esethez kapcsolódik. Jézus hatalma képes a helyzetet megoldani, de a tanítványok ereje erre nem terjed ki: a hagyomány Jézusa emiatt ad tanítást arra nézve, hogy hogyan lehetnek képesek megbirkózni a kivételes kihívással.

Meglátásom szerint a történet egy Jézus életében megtörtént esetből ered, és azt dolgozza át. Ez elsőrenden annak a nyoma, hogy a jézusi életforma egyik fontos jegye, az ördögűzés a tanítványok életformájának is része lesz. Ezt tanúsítja az parallel történetekben szereplő dilemma. A történet születésének apropója eredetileg egy sikertelen ördögűzés, és az azt követő sikeres jézusi gyógyítás. Később azonban megjelenik a történet zárlataként egy tanítás. Ebben a tanításban szinte zavaró egyediségében valamiféle exorcisztikus technika leírását találjuk, annak részletei nélkül. A történet összefüggése ezzel megváltozik, bár az alapvető üzenet nem: Jézus páratlan hatalma marad a fókuszban. Viszont a perikópa annak végső formájában az ősegyház gyakorlatát fogja meghatározni a jézusi ördögűzéshez képest. Az eredeti történet nem vész el, mivel Jézus földi pályafutásának lényeges eleméről számol be, de nincs is értelme, hogy elveszen, hiszen az evangéliumok megszületésének idejéig Jézus első követőitől kezdve töretlenül gyakorolják az ördögűzést: ebben a mestert imitálják. Az is kiderül azonban, hogy az imitáció nem *másolás*: Jézus ördögűzései egyediek, és éppen ez az egyediség kívánja, hogy az attól eltérő gyakorlatnak úgy legyen nyoma, hogy annak mégis kimutatható

49 Hasonlóan GUNDRY: *Mark*, 500., ezzel szemben pl. FRANCE, R. T.: *The Gospel of Mark, A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids, Eerdmans, (New International Greek Testament Commentary), 2002, 370. Szerinte a történet tanulsága egyszerűen a tanítványok rádöbbenése arra, hogy erejük „derivatív”, azaz Jézus exusziáján alapszik. Erre azonban a szakasz nem utal, inkább teológiai olvasatnak tűnik, mintsem exegetikai megjegyzésnek.

50 STEIN, Robert H.: *Mark*, Grand Rapids, MI, Baker Academic, (Baker Exegetical Commentary on the New Testament), 2008, 434. Gundryval nem értek egyet, aki szerint nem az imádság áll a szakasz középpontjában, hanem Jézus hatalma, akinek elég egy szó, szemben a tanítványokkal, akiknek nem sikerül az exorcizmus, és a démonúzó parancs mellett (?) imádkozniuk is kell. (GUNDRY: *Mark*, 501.) Ez ugyanis túlságosan is a márki krisztológiát tükrözi, amit gyaníthatóan az eredeti szituáció nem feltétlenül. Emellett az imádság (és a böjt) meglepő megoldás marad, és nem is tipikusan márki.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

legyen jézusi eredete. A történet pedig több mint alkalmas rá: a tanítványok cselekvésképtelensége a másolás kudarcát mutatja: ők nem képesek *olyan módon* ördögöt űzni, ahogy Jézus. Viszont a történet utat nyit a mimézisnek: a követés új útjának, az öskeresztyénség Jézustól eltérő gyakorlatának kiindulópontjává válik.

Tanítványok és exorcizmus

A Mk 6,13-ban arról olvasunk, hogy amikor Jézus kiküldi tanítványait, ennek a kiküldetésnek része az ördögűzés is. Vajon miért? Ha Jézus tette paradigma, akkor tanítása és tanító tettei mintaként kellett szolgáljanak. Meggyőződésem, hogy az ördögűzés gyakorlatának fennmaradása nem öncél, hanem ugyanazt az üzenetet hordozza, mint Jézus esetében. Ettől az összefüggéstől nem lehet elszakítani. A tanítványok az Isten Országára tekintettel kellett hirdessék a megtérést. Ehhez kapcsolódtak a gyógyítási csodák és az ördögűzés is: vagyis a tanítványok Mk szerint Jézus küldetését folytatják.⁵¹ Ennek szemléletes képe a Q6,40 bővítéseként Mt-ban található mondás:

„Ha a ház urát Belzebubnak nevezték el, mennyivel inkább háza népét?” (Mt 10,25)

Nem kell sok fantázia ahhoz, hogy a Belzebub-történet allúzióit felfedezzük, annak ellenére, hogy a kommentárok nem sietnek ezt az összefüggést kimutatni. Bár ez a szakasz a külső megítélésről szól, világosan kifejezésre jut a mesternek és tanítványának azonos sorsa: ha a mester tetteit gonosz erőknek tulajdonítják (és itt gondolhatunk az ördögűzéssel kapcsolatos vitára), akkor a tanítványok tetteit is annak fogják tulajdonítani. Ez a viszony alapechanikájáról beszél, mely megfogalmazható pozitívan is: a tanítvány azt folytatja, amit a mester elkezd. A későbbi zsidó rabbinizmus gyakorlatával szemben, melyben a tanító önálló tekintéllyel léphet fel, és új haggáda vagy halákha megfogalmazására jogosult, Jézus követőinek nincs joguk az egy Mester tanításaitól eltérni. Ez azt jelenti, hogy nem képviselhetnek mást, mint ő. Ez az ördögűzésre, de a gyógyításokra is igaz kell legyen: azok gyakorlata és jelentősége *ugyanaz*, mint a mester esetében. Ennek alátámasztására a tradíciótörténeti elemzés eredményein kívül van még más segítségünk is. A gyógyítás és valószínűleg az ördögűzés gyakor-

51 Ugyanez a kép jelenik meg az ApCsel-ben: Lukács a csodák bemutatásával éppen ezt a fajta kontinuitást igyekszik bemutatni. „Jézus nem csak az ördögűző már halott archetípusa volt, akinek példája tovább élt, hogy inspiráljon, hanem úgy gondolták, hogy követőin keresztül ő maga munkálkodik a betegek közt.” DUNN: *Jesus and the Spirit*, 170.

latának fennmaradása az Újszövetségben kellően dokumentált; még abban az esetben is, ha az ApCsel beszámolóit óvatossággal kezeljük.⁵² Lukács beszámolója szerint közösséghez és személyekhez is fűződik ilyen jellegű csoda (ösgyülekezethez ApCsel 4,30; Péterhez 5,16, Pálhoz Filippiben ApCsel 16,16-18), de Pál maga is hivatkozik „jelekre és csodákra”, melyek apostoli tekintélyét megerősítik (pl. Róm 15,19; 2Kor 12,12).⁵³ Graham Twelftree határozottan állítja, hogy Pál maga is ördögűző volt.⁵⁴ Úgy látja, a Róm 15,18-19, és az 1Kor 4,20 beszédes ebből a szempontból.

„... mert semmi olyanról nem mernék beszélni, amit ne Krisztus tett volna általam a népek megtéréséért szóval és tettel, ¹⁹jelek és csodák erejével, a Lélek erejével: így hirdethettem Jeruzsálemtől kezdve mindenfelé egészen Illíriáig Krisztus evangéliumát.” (Róm 15,18-19)

„Mert nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben.” (1Kor 4,20)

Az első páli mondat azért érdekes, mert ebben Krisztus reprezentánusnak tartja magát. Krisztus a felhatalmazó, aki rajta keresztül tesz csodákat.⁵⁵ Douglas Mooval szemben, aki úgy véli, hogy itt Pál az exodusbeli csodákra utal, és ezzel *általánosságban* hangsúlyozza munkásságának üdvtörténeti jelentőségét, Twelftreevel egyetértésben úgy látjuk, hogy itt inkább a jézusi csodákkal való folytonosságról van szó.⁵⁶ Az ószövetségi összefüggés ettől függetlenül releváns: Pál valószínűleg szántsándékkal használja ezt az egyiptomi szabadulástörténet kapcsán bevett formulává

52 Klutz hívja fel arra a figyelmet, hogy Lukács Jézus és Pál kapcsolatának erősítésében, és ezzel Pál legitimálásában érdekelt. A hozzá kapcsolt csodatörténetek történeti hitelessége emiatt körültekintő mérlegelést igényel. Lásd KLUTZ: *Exorcism Stories*, 207.

53 Hogy ez Pál esetében akár ördögűzés is lehet, utal Craig S. Keener, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy a „szuper-apostolok”, akik maguk is jeleket és csodákat tulajdonítottak maguknak, valószínűleg zsidó származásúak lehetnek, mivel bizonyos zsidó mágikus formulákat és technikákat a pogányok is nagy tiszteletben tartottak a korban. (KEENER, Craig S.: *1-2 Corinthians*. New York, Cambridge University Press, [The New Cambridge Bible Commentary], 2005, 242.)

54 TWELFTREE: *In the Name of Jesus*, 59.

55 Érdekes, hogy ezzel kapcsolatban a kommentárok szűkszavúak: Charles T. Talbert egyetlen mondatban említi, hogy Pál „csodatévő igehirdető”. (TALBERT, Charles T.: *Romans*, Macon, Georgia, Smyth and Helwys Publishing, 2002, 329.) Douglas H. Moo eltereli a figyelmet a csodáról, és inkább Pál működésének általános „tetteiről” beszél. Lásd a következő lábjegyzet. Paul J. Achtemeier egyáltalán nem is foglalkozik az ebben a szakaszban megjelenő csodákkal (ACHTEMEIER, Paul J.: *Romans*, Louisville, Kentucky, John Knox Press, [Interpretation, A Bible Commentary for Teaching and Preaching], 1985.

56 Moo, Douglas: *The Epistle to the Romans*, Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1996, 891.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

váló megjelölést. Ha ez így van, akkor megint adódik egy kapcsolódási pont, ugyanis Krisztus csodái is szabadító tettek. Pál, a „jelek és csodák” (szémeia kai terata) kifejezéssel tehát nemcsak az üdvtörténetbe kapcsolódik be, hanem Krisztus csodatetteinek imitátoraként jelenik meg: ahogyan Krisztus (csoda)tettei még életében szabadítást szereztek, úgy Krisztus tettei most Pálon keresztül is ugyanazt a feladatot végzik el a pogányok közt. Az 1Kor 12,9-10 is hasonló megkülönböztetésről árulkodik.

„Az egyik ember ugyanattól a Lélektől a hitet, a másik ugyanazon Lélek által a gyógyítások kegyelmi ajándékait. Van, aki az isteni erők munkáit vagy a prófétálást kapta; van, aki lelkek megkülönböztetését, a nyelveken szólást vagy pedig a nyelveken szólás magyarázását kapta.”

Az ενεργεματα δυνάμεων, amit „isteni erőkkkel” fordítunk, James Dunn szerint elképzelhető, hogy az exorcizmusra vonatkozik, szemben a gyógyítások egyéb fajtáival.⁵⁷ Ha ez így van, akkor Pál munkássága is folytonos Jézuséval: apostolságának már csak azért is jelei a csodák, mert Jézus is tett csodákat: a csodákban pedig Krisztus küldetése bontakozik és teljesedik ki. Az exorcizmus nyomait nem tudjuk tovább követni, de jelentősége és fennmaradása azt sugallja, hogy fontos a kontinuitás Jézus hasonló tetteivel.⁵⁸

Összegzés

Jézus az általános elképzelés szerint sikeres ördögűző. Önmagával kapcsolatos mondásai pedig azt erősítik meg, hogy a démonok menekülése Isten Országának hatékony jelenlétét jelzi, Isten uralmának megvalósulását mutatja. Vagyis Jézus exorcizmusai nem egyediek, ugyanakkor azok munkásságában betöltött szerepe sajátos: Jézus ugyanis mint Isten kinyújtott keze működik, közvetlen karizmatikus felhatalmazással, és – ahogyan ez az elemzésből kiderült – abszolút egyedi módon. A dilemma ebből származik: Jézus tettei nem megismételhetők, ugyanakkor tanítványai a tanítás mellett felhatalmazást kaptak a gyógyításra és ördögűzésre is. A kontinuitás parancsa abból fakad, hogy a tanítványnak ugyanazt kell képviselnie, mint a mesternek. Az exorcizmus lényegi eleme a jézusi küldetésnek, emiatt a tanítványok sem mellőzhetik. Ez a szükség azonban nem jelenti a jézusi tettek szolgálai másolását, ami már

57 DUNN: *Jesus and the Spirit*, 210.

58 Az őskeresztény exorcizmus kimerítő elemzését nyújtja Graham H. Twelftree *In the Name of Jesus* című műve, és a könyvével kapcsolatos kritikákra adott válasza. Uő.: TWELFTREE, Graham H.: *In the Name of Jesus: A Conversation with Critics*, *Journal of Pentecostal Theology* 17 (2008/2), 157–169, itt 165–167.

csak azért sem lehetséges, mert a tanítványoknak a jézusi tekintélyre kell támaszkodniuk. Ez az ördögűzés esetében azt jelenti, hogy Jézus nevével űznek ki ördögöket. Emellett a gyakorlat is változik: míg Jézus közvetlen tekintéllyel és hatalommal gyógyít, addig a tanítványok esetében már ima és böjt, különböző formulák, kézrátétel, esetleg ördögűzéshez használt tárgyak is szükségesek. A megváltozott gyakorlat feszültséget teremt: az imitáció nem identikus – a megváltozott gyakorlatot indokolni kellett, mégpedig úgy, hogy a gyakorlat legitimitása mégis a történeti Jézus szituációjából induljon ki. Úgy gondolom, és remélem, ezt az elemzés is kimutatta, hogy a holdkóros fiú gyakran használt és az őskeresztyénségben igen fontos története (Mk 9,14-29) éppen erről a dilemmáról, valamint annak megoldásáról beszél.

LAPIS JÓZSEF

„ÉS ÖVÉ MARAD MINDÖRÖKRE” DSIDA JENŐ: *TÍZ PARANCSOLAT*, X.

Dsida Jenő – feleségéhez, Imbéry Melindához írott leveleinek tanúsága szerint – 1936 elején kezdett dolgozni azon a nagyszabású költői tervén, hogy tíz strófában (az egyik levél szerint nyolcsoros, a másik szerint tizennyolcsoros versszakokban) komponáljon költeményt a tízparancsolat szakaszaira.¹ Az ekkori tervben még egybe írta a címet – „Tízparancsolat” –, egyértelműen utalva arra, hogy a zsidó és keresztyén vallás alapjaként szolgáló mózesi táblákon foglaltakkal létesít párbeszédet. A végül mind folyóiratban, mind kötetben már csak a költő halála után, posztumusz megjelent vers² jelzeten töredékes maradt, a cím pedig különírt formában szerepel: *Tíz parancsolat – Töredék*.³ A szerkezet szerint hiányzik a III., az V., a VII. és a IX. parancsolat.⁴ E rövid, Fodor Ferenc Nagytiszteletű Úrnak ajánlott gondolatkísérletben ezúttal csak a költemény utolsó, a X. parancsolatra rímelő szakaszával igyekszem párbeszédet kezdeményezni.

Mielőtt megvizsgálánk, miképpen bővíti és gondolja tovább Dsida verse a Szentíráásban olvasható passzust, érdemes kontextusként idéznünk a költő *Kereszténység és életöröm* című előadásának részletét:

„Nagy szimbolikus tanulsága van még a kánai menyegző bibliai jelenetének. Mert nemcsak azt mondja ez a jelenet, hogy szabad vidámnak lennünk, szabad örvendeznünk, hanem azt is mondja, hogy kell örvendeznünk. Krisztus egyszer s mindenkorra borrá változtatta a vizet az igazi keresztyén számára, s akiben van hit, abban van örvendező, ujjongó vidámság, és gyermeki lélekkel meg tud részegedni a tiszta víztől is.”⁵

1 MÓZES Huba: „Orrodba édes illatot gyűjts, szívedbe békét és mosolygást”, Dsida Jenő: *Tíz parancsolat*, *Forrás*, 2017/10, 98.

2 Uo., 99.

3 A költeményt az Arcanum adatbázisában található változat alapján idézem, amelynek alapja az 1938-as kötetkiadás (*Angyalok citeráján*): <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/dsida-jeno-201B9/angyalok-citerajan-1938-2047E/kisebb-koltemenyek-2052F/tiz-parancsolat-20619/> (Letöltés ideje: 2021. 07. 10.)

4 Mózes Huba ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy „[h]a Dsida Jenő alkotásának parancsolatait a kőtáblák parancsolataival próbáljuk egyeztetni, szükségképpen be kell látnunk, hogy az egymást követő szakaszokból valójában semmi sem hiányzik. A töredékesség csak látszat, amelynek leple alatt a mű az önmagára találás, a megnyugvás békéjét sugárzó bölcselő [...] költeménnyé kerekedik” (Uo., 101.)

5 DSIDA Jenő: *Kereszténység és életöröm*, in D. J.: *Égi mezőkön. Vallomások versben*

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Az idézetből kiviláglik, hogy Dsida Jenő a krisztusi hitben lényegesnek és hangsúlyosnak tartotta az öröm megélését, az Élet elsődlegességének igenlését: hogy az Úr az Élet Istene. Dsida Jenő számára ez nyilvánvalóan nem valamiféle „kincstári” életigenlés volt, nem felszínes szemlélet. Ha valaki, ő tudta, s egyre inkább tudta, hogy a halál közelítése nem jelenti egyben az élet távolítását, s a szorongatott létben ott vannak az öröm tiszta vízű pillanatai, amikor a Teremtés csodája járja át a hétköznapot. A zsidó felfogással összhangban állhatott Dsida elgondolása arról, hogy a Teremtés: jó, és az a keresztyén alapállás, hogy Isten: szeretet. Mindez nem áll ellentétben azzal, hogy a költő élete a halál ígészetében telt. *A végzés* című korai versében arról ír, hogy az első ember és a pátriárkák – Ádám, Ábrahám, Jákób – egy „viharos éjjel összeültek, / s hogy meg kell halnom, elvégezték”. (A vers egy utalása – „az öreg Ádám, kinek foga gyümölcstől vásik” – sejteti, hogy részben az eredeti bűn következménye mindez.) Az 1924-es vers pontosan vázolja a halállal szembesülő lét helyzetét: „Szörnyű a szó! Mindenki hallja / és nincsen, aki értené”, valamint az elmúlás elkerülhetlenségének fenyegetettségét: „örjítő gondom – meg kell halni, / jaj, meg kell halni, meg kell halni!” (A sorokat visszhangozza Babits Mihály majd egy évtizeddel később, *Ősz és tavasz között* című nagyszerű költeményében: „Oh jaj, meg kell halni, meg kell halni”.) A vers halál-mantrája, mely szerint a „végzés” ellen „nincs apelláta”, kétségkívül meghatározta Dsida Jenő életét és költészetét. Olyan későbbi, nagyhatású művei, mint *A sötétség verse* és *A félelem szonettje* minden transzcendens reményen túl az idegenség és szorongás hiteles tapasztalatát közvetítik: az elmúló testi ember perspektívájából, ahol veszteségként tétéleződik az én, a tudat, a szellem eltűnése. („Így szívódik az éjszaka / beléd is, fölfelé eredve, / az éjszaka, a sír szaga / minden rostodba és eredbe, / mígnem egy lucskos, barna estén / az olvadásig itat át, / hogy édesítsd valamely isten / sötét keserű italát.”)

A születésétől fogva szívbeteg Dsida munkásságát áthatja a haláلتudat és életmegélés intenzív kettőssége. Rendkívül sommás állítást fogalmazok meg akkor, ha azt mondom, hogy Szentírásunk maga sem mentes az e tekintetben vett ambivalenciától: a Biblia beszámoló az élet árnyoldalairól, a szorongatottság, a sötétség, elhagyatottság léthelyzeteiről, gondoljunk akár a Genézis mélységeire a testvérek között elkövetett bűnök tekintetében, a Bírák könyvének sötét pillanataira, az atyák – Éli, Sámuel, Dávid – fiai miatt érzett szomorúságára, Jákób gyászára, Jób kétségbeesésére, de akár a zsoltáros panaszaira, a próféták egyszerre ostorozó, veszedelmeket lefestő, ám megtérést és reményt hirdető üzeneteire, a passiót átélő Krisztusra, az üldözéssel szembenéző apostolok-

és prózában, szerk. KABÁN Annamária – MÓZES Huba, Budapest, Tinta, 2001, 147–152.

ra. De mindezek mögött és felett ott van Isten akaratának elfogadása, a szabadítás üzenete egyfelől, illetve az eszkatologikus remény váradalma másfelől. A Szentírás a remény nagy könyve, egy olyan reményé, amely túlmutat múltó emberi mindennapjainkon. Ne feledkezzünk meg azonban az öröm és örvendezés pillanatairól sem, Dávid ujjongásáról, a zsoltáros dicsőítő teremtés-igenléséről, az elveszett fiaira rátaláló, túlsorduló szívű Jákóbról, a már csodával határos fogantatásokról. A lélekáradásokról, a gyógyulásokról, tisztulásokról. Ábrahám története maga is az említett kettősség jegyében zajlik, s ennek minden bizonyos legfeszültebb pillanata a megkötözés, az *Akéda* eseményora: a parancs szívszorító keménységétől a megszabadító isteni jelig – mindkét szóra csak a végtelen hűség és bizalom jegyében lehetett figyelmeztetni. Nem véletlenül hívja fel Bajusz Ferenc prédikációja a figyelmünket azonban arra, hogy az öröm nem azé a pillanaté, amikor le lehet engedni a gyermekre irányított kést, amikor látjuk a sűrűbe ragadt kost. Ez a kezdet. Az öröm a hálaáldozattal jön, a felismeréssel, hogy mindez Isten terve szerint történt, és az ő mindenható kezében vagyunk: az ő igérete szent.

„Sok örömtől azonban éppen azért fosztjuk meg magunkat, hogy hamarabb fejezzük be a tennivalónkat, mint ahogyan azoknak valójában végük van. Ábrahám tudta ezt, és várt a folytatásra. Tudta, hogy a tanulság kimondásával és Istennek az őt dicsérő szavával még nem került pont az események végére. Amikor felemelte a szemét, meglátta a sűrűben a kost. Odament, hogy az elkészített áldozatot ezzel bemutassa. A hálaáldozatot Istennek, aki nem kíván erőnk felett való utakat tőlünk. A hálaáldozatot azért, mert van Istennél gondviselés. Az örömet, hogy ezt a gondviselést felismerte. Apa és fiú közös tapasztalatát, hogy Jehova-jire!”⁶

A Bajusz Ferenc-írásokat gondozó-lektoráló jegyzetírő – Fodor Ferenc – azonban nem véletlenül teszi hozzá: „Hogy Isten utolsó pillanatban történt beavatkozására Ábrahám nem örömujjongásban tört ki, annak az oka a leírás antik nagyszerűségében keresendő. Jhwh-jire’ nem más, mint egy nagy nyomorúságból való szabadítás (v. ö. 2Móz 3,7k) után megfogalmazott Isten iránti magasztalás kifejezése.”⁷ Távoli és talán túlzottan nagyvonalú a párhuzam, mégis megérthetünk valamit Dsida Jenő sorsából is akkor, amikor nem csak az érzéki, túlradó mindennapi örömet feltételezzük életörömről szóló sorai mögött, hanem azt a belső, súlyos, az élet súlyait és megpróbáltatásait nem elfeledő ujjongást, amely a világban Isten szabadító jelenlétét érzékeli.

A főtebb idézet Dsida-előadás az életöröm keresztyéni értelméről nem véletlenül a kánai menyegző szimbolikus jelenete körül forog. Idézzük föl ismét a részletét: „Krisztus egyszer s mindenkorra borra

6 BAJUSZ Ferenc: Jehova – jire!, *Sárospataki Füzetek*, 2011/2, 123–124.

7 FODOR Ferenc jegyzete, uo., 124.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

változtatta a vizet az igazi keresztény számára, s akiben van hit, abban van örvendező, ujjongó vidámság, és gyermeki lélekkel meg tud részegedni a tiszta víztől is.” Ha hozzáolvassuk Dsida *Kánai menyegző* című versét az *Angyalok citeráján* című kötetből, akkor abból az derül ki, hogy a vers szerint (is) az evangéliumi történet azt példázza, hogy Krisztus ideje elérkezett, és gondoskodik övéiről.⁸ „Majd én mindent elgondozok, vendégséggel baj ne légyen. / A szegénység, bogárkáim, illatos és drága szegyen.” – olvassuk a versbéli Jézus szavait. A „menyegző” természetesen az élet, a keresztény élet allegóriája, s ekképp érthetjük az adott világi jeleneten túlmutató módon a sort: „Krisztus ül az asztalfőn.” Érdemes azonban elgondolkodnunk az „illatos és drága szegyen” némileg paradox költői kifejezésén. A költeményben Krisztus szájából hangzik ez el, ami azért is lényeges, mert a magyar nyelvű Szentírásban lényeges helyet foglal el a sokértelmű boldogmondás „lelki szegények”-re vonatkozó szakasza. Aligha tévedünk, ha a vessorok mögött ezt a konnotációt is érezzük. A jelzős szerkezetet úgy oldhatjuk föl, hogy a világ előtt, a társadalmi létben, mások előtt pironkodásra okot adó helyzetünk egy magasabb nézőpontból nem szégyenteljes. A „drága” nem a szegénység ellentéte itt elsősorban – bár a vagyoni helyzettel összefüggő jelentés a szó bravúros költői kiaknázása is –, hanem a becses, megbecsülendő, fontos jelentések hangsúlyosak. Ez az a sarkalatos helyzet, amely lehetővé teszi azt, hogy Krisztus munkálkodása és gondossága láthatóvá váljék az életünkön, és amelyben megtörténhet a csoda. Amelyben kénytelenek vagyunk Krisztusra bízni magunkat, s boldogok vagyunk ebben a lelki tettben. (S tudjuk, aki a „drága sarokkő”-ben bízik, meg nem szégyenül. 2Pt 2,6)

Mindezek után érdemes visszatérnünk a *Tíz parancsolat* című kései vers már idézett, X. parancsolatra rájátszó szakaszához. A *Tíz parancsolat* ugyanis az a vers, amely nem az otthontalanságé, hanem a transzcendens bizalomé, a halálnak nem az idegenszerűsége mutatkozik meg benne, hanem az a remény, amely szerint a földi élet után vár ránk egy új, másik otthon. Tartunk a halál felé, és minden pillanatban számot vetünk az életünkkel, ám ennek nézőpontja nem a tragikumé, hanem az életörömé.

Idézzük föl azt a mózesi helyet (2Móz 20,17), amelynek inspirációjára a versszak komponálódott: „Ne kívánd felebarátod házát! Ne kívánd felebarátod feleségét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát és semmit, ami a felebarátodé!” (RÚF 2014) Ennek párhelye, az 5Móz 5,21 kisebb eltéréseket mutat csak: „Ne kívánd felebarátod feleségét, ne kívánd felebarátod házát, se mezejét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát és semmit, ami a felebarátodé!” A későbbi Káldi-Neovulgáta az alábbi módon fogalmaz: „Ne kívánd meg felebarátod házát!

8 Vö. KABÁN Annamária: „...vizeskorsó bort zubogtat, biborlángút, mint a vér”, *Vigilia*, 2014/7, 505.

Ne kívánd meg feleségét, se rabszolgáját, se rabszolganőjét, se marháját, se szamarát: semmijét se, ami az övé!” (Kiv 20,17) Mivel nincs biztos tudomásom arról, hogy a katolikus Dsida Jenő milyen bibliafordítást olvasott (de elképzelhetően valamelyik revideált Káldit), ezért szoros összehasonlító szövegolvasást hiteltelen volna végezni, s nem is törekszem erre: a fordításokban összecsengő tartalmi szempontok továbbbírására figyelek.

A vonatkozó szakasz ekképp hangzik:

„Felebarátod ökre, háza
után kívánságod ne légyen:
ilyen szegénységekre vágyni
nagy szegénység és csúnya szégyen.
Orrodba édes illatot gyűjts,
szivedbe békét és mosolygást,
szemedbe fényt, hogy az utolsó
napon is tudj örülni folyvást
s eképpen szólj csak és ne mondj mást:
köszönöm, hogy tápláltatok,
hús, alma, búza, lencse, borsó!
Amint jó volt hozzám a bölcső,
tudom, hogy jó lesz a koporsó.
Ki most lefekszik, nem kívánta,
hogy földje legyen, háza, ökre,
de amit látott, gyönyörű volt
és véle marad mindörökre.
És övé marad mindörökre.”

A legfontosabb változás, hogy Dsida Jenő szövege az ótestamentumi parancsolatnak nem a korabeli törvénykezés szerinti aspektusait helyezi előtérbe, de még csak nem is feltétlenül az általános erkölcsi imperatívuszt (ne akarjuk elvenni a másét, és ne is vágyakozzunk rá) állítja a középpontba. Ez a megközelítés csak a strofa első négy sorában jelenik meg: „Felebarátod ökre, háza / után kívánságod ne légyen: / ilyen szegénységekre vágyni / nagy szegénység és csúnya szégyen”. Nem véletlenül idéztem főntebb a *Kánai menyegző* sorait, ugyanis e passzusban is ott visszhangzik a „szegénység” szó. A korábbi versben, ahogyan szó volt róla, a „szegénység” a társadalmi léthelyzetre utal, amely Krisztus uralma alatt új jelentésekkel töltődik föl: „A szegénység, bogárkáim, illatos és drága szégyen.” A *Tíz parancsolat* soraiban ugyanakkor morális tartalmakkal töltődik föl a szó: a „szegénység”-re vágyás arra utal, hogy a földi javak birtoklásának kívánása, más javainak elkívánása Isten országának nézőpontja felől bizony csak szegénység lehet, mert nincs az a gazdagság, amely a lélek gazdagságává változna. Összhangban mindez a szinopti-

kus evangéliumok alábbi Krisztus-mondásával: „Mert aki meg akarja menteni az életét, az elveszti azt, aki pedig elveszti az életét énértem és az evangéliumért, megmenti azt.” (Mk 8,35 – RÚF 2014) Aki mások gazdagságára vágyik, olyan szegénységet nyer, amely már nem a *Kánai menyegző* „illatos és drága”, lelki életre hívó világi szegénysége, hanem az elveszített lelkiség „csúnya szégyene”.

Ezután a vers eltávolodik a tízparancsolat morális távlatától, megőrizve ugyanakkor a hitéleti és szótérológiai távlat szerinti lényegét, és amelyben az Ó- és Újtestamentum harmonizál, ti. hogy az Isten útjáról való letérés, Isten útmutatásának megtagadása a halál útja. Dsida verse ezt úgy mutatja meg, hogy összegyűjti az élet-leltár azon tétéleit, amelyek a parancsolat – a mózesi és az evangéliumi – betartásának szükségszerű következményeként egy minőségi létezés zálogai. Egy olyan létezésről van szó, amelyet a Zsidókhoz írott levél szavaival jellemezhetünk pontosan: „Mert nincsen itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük.” (13,14) „Orrodba édes illatot gyűjts, / szivedbe békét és mosolygást, / szemedbe fényt, hogy az utolsó / napon is tudj örülni folyvást” – olvassuk, s a vers csodálatos sorai egyszerre idézik a múlandó városunk szépségeit és a maradandó város felé tekintés vágyódását. A kettő – a földi élet megbecsülése és egy másik élet váradalma – nem hogy ellentétben nem áll, de szorosan összefüggenek, kölcsönviszonyban állnak egymással. A tápláló ételek felsorolása – „hús, alma, búza, lencse, borsó” – nem véletlenül rímel rá a halált allegorizáló tárgyra: „Amint jó volt hozzám a bölcső, / tudom, hogy jó lesz a koporsó.” E sorokban a keresztyén gondviseléshit távlata mellett azon korabeli filozófia belátásai is visszhangoznak (az Empedoklést továbbgondoló Nietzsche, illetve Schopenhauer nyomán), melyek szerint a semmiből kiragadó születés ugyanúgy természetes, s nem tragikus jelenség, mint a természeti lét végét jelentő elmúlás. (Az irodalomban e bölcsőleleteket legerőteljesebb Kosztolányi Dezső lírája közvetítette.) Dsida Jenő lírája ezeket a gondolatrendszereket nem játssza ki egymás ellen, hanem finom szintézisben hangolja össze.

Dsida Jenő töredékes költeményének utolsó szakasza a parancsolatok imperatívuszát (ne kívánd...) kijelentő módba fordítja át, s ezzel párbeszédbe lép a héber igei rendszer szellemiségével: nem kívánod, mert az Úr embere vagy. „Ki most lefekszik, nem kívánta, / hogy földje legyen, háza, ökre, / de amit látott, gyönyörű volt / és véle marad mindörökre. / És övé marad mindörökre.” Dsida Jenő költeménye egy olyan igaz ember átlépésre, találkozásra készülődéséről tudósít, aki békességet nyert szívében, s a földi hívságok kívánása helyett a megtapasztaltakban való örvendezés jegyében hordozza mindörökre az élet szeretetét. Azzal az alaptudással, amellyel Jézus Krisztus ruház föl minket: „én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20, RÚF 2014).

ALFRED MENGEL

JOHANNES CALVIN UND DIE BIENEN

Der katholische Theologe Johannes Eck hatte mit seinem 1521 in Paris erschienenen Buch „De primatu Petri adversus Ludderum“ versucht, das Amt des Papstes auch mit einem Hinweis auf die Bienen zu verteidigen: Wie die Bienen einen König hätten, argumentiert er, wie es also Ordnung der Natur sei, so müsse auch die Kirche einen Papst haben.

In seiner *Institutio* (1559) lässt Johannes Calvin den Hinweis auf die Bienen – vielleicht ein wenig lächelnd – durchaus gelten, doch wendet er diesen sogleich gegen Eck. „Strömen etwa aus der ganzen Welt die Bienen herbei, um sich einen einzigen König zu wählen?“ fragt er scharfsinnig und fügt hinzu: „Nein, die einzelnen Könige sind mit ihren eigenen Bienenkörben zufrieden!“ Aus diesem Beispiel sei nichts anderes abzuleiten, als dass „jeder einzelnen Kirche ihr besonderer Bischof zugeteilt“ werden müsse. (*Institutio* IV.6.8).

Johannes Calvin hatte sich als Humanist das Wissen seiner Zeit umfassend zueigen gemacht. Doch wäre es Calvin vergönnt gewesen, über die zoologischen Kenntnisse unserer Zeit zu verfügen, er hätte mit noch größerer Freude mit dem Beispiel der Bienen kontroverstheologisch argumentieren können.

Doch bevor wir auf einzelne Aspekte eingehen, müssen wir eine Frage aufgreifen, die das Calvinzitat unweigerlich aufwirft: Wusste Calvin wirklich nicht, dass die Bienen eine Königin (*regina*) und keinen König (*rex*) haben? Er schreibt *rex*. Nun haben die Humanisten ihr Wissen wesentlich aus den Schriften der antiken Gelehrten geschöpft. Und hier ist vor allem die „*Naturalis historia*“ des Gaius Plinius Secundus Maior auch Plinius der Ältere genannt (gestorben 79 n. Chr.) zu erwähnen. Im 11. Buch seiner „Naturkunde“ widmet er sich den Bienen, denen, wie er sagt, „mit Recht eine außerordentliche Bewunderung“ gebührt (11,11).

Bei Plinius haben die Bienen einen König, wenn es ihm auch rätselhaft bleibt, wie denn nun die vielen jungen Bienen entstehen (Naturkunde 11,46-49).

Der in Sárospatak wohlbekannte Johann Amos Comenius widmet in seinem *Orbis sensualium pictus* (1658) den Bienen ein ganzes Kapitel (XLVII), doch auch bei dem ungemein gelehrten Comenius haben die Bienen einen „König – *rex*“.

Man könnte argwöhnen, Calvin habe sich nicht vorstellen können, dass Staaten von einer Frau geleitet werden. Dieser Argwohn wäre un-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

begründet. Am 20. Februar 1563 schrieb er an Jeanne d'Albret, Königin von Navarra, Gott habe es „gefallen...“, Ihnen die Sorge für Ihre Länder und Untertanen zu übertragen“. (Rudolf Schwarz, Johannes Calvins Lebenswerk in seinen Briefen, Neukirchen 1962, 1214f) Und über die Schrift seines schottischen Freundes John Knox „The first blast of the Trumpet against the monstrous regiment of women“ (1558) war Calvin nicht glücklich. John Knox meinte zwar „die blutige“ Maria von Schottland, doch die der Reformation eigentlich geneigte Elizabeth I, seit 1558 Königin von England, bezog diese Kampfschrift verärgert auch auf sich. Calvins Versuch, die Königin zu besänftigen, indem er „der edelste(n) Königin“ die zweite Auflage seines Jesajakommentares als Krönungsgeschenk widmete, hatte wenig Erfolg (a.a.O., 989). Doch können wir festhalten, in Calvins Lebenswelt gab es Königinnen, mit denen er korrespondierte. Dennoch, die Bienen haben einen König, meinte er.

Der gelehrte französische Schriftsteller Bernard le Bovier de Fontenelle schließlich schreibt in seinen 1686 erschienen *Entretiens sur la pluralité des mondes*: „Sie [die Bienen] haben eine Königin.“¹ (Zitiert nach: E. Tourneret, S. de Saint Pierre, J. Tautz, *Das Genie der Honigbienen*, Stuttgart 2018, 57)

Wir aber kehren zu unserem eigentlichen Thema zurück.

Johannes Eck will theologische Aussagen von den Bienen ableiten. Calvin lässt sich darauf ein, und wir wollen es ihm probenhalber gleich-tun. Dann ergibt sich doch die Frage: Was könnten die Bienen uns über die Ordnung der Kirche und vielleicht sogar über unser Reden von Gott selbst lehren?

In seinem schon erwähnten Werk „Naturkunde“ bewundert Plinius, dass die Bienen einen „Staat“ bilden (*Naturkunde* 11,11). Und bis heute sprechen wir selbstverständlich von „Bienenvölkern“. Staaten wie Völker bedürfen der Organisation und der Leitung. Also wie ist ein Bienenvolk organisiert und wie wird es geleitet?

Organisation

Zuerst müssen wir kurz daran erinnern, dass in einem Bienenvolk unterschiedliche Bienen leben: die eine weibliche Königin, dann die weiblichen Arbeiterinnen und schließlich die männlichen Drohnen. Alle haben ihre spezifischen Aufgaben.

1 Zitiert nach: TOURNERET, E. – DE SAINT PIERRE, S. – TAUTZ, J.: *Das Genie der Honigbienen*, Stuttgart, 2018, 57.

Königin

Die Königin ist die größte Biene im Bienenvolk. Und sie hat die längste Lebenszeit – bis zu vier Jahre. Während Arbeiterinnen und Drohnen in sechseckigen Zellen heranwachsen, besteht die Kinderstube der Königin in einer besonders angelegten, runden, länglichen Zelle. Die Königin ist wehrhaft mit einem Stachel versehen. Sie gebraucht ihn aber nur in ihrer frühesten Jugend kurz nach dem Schlüpfen. Hat die alte Königin das Volk mit einem Schwarm verlassen, schlüpfen nach und nach junge Königinnen. Sie können, wenn das Volk stark genug ist, einen Nachschwarm bilden, in dem sich dann mehrere junge unbegattete Königinnen befinden. Mit ihrem Stachel bekämpfen sie sich und töten ihre Konkurrentinnen, bis die kräftigste übrig bleibt. Das Gleiche geschieht im Stammbienenvolk, in dem ebenfalls mehrere Jungköniginnen verblieben sind. Die siegreichen Königinnen brechen dann zum Hochzeitsflug auf, um danach mit ihrer eigentlichen Aufgabe zu beginnen – die Eiablage. Eine Bienenkönigin ist unvorstellbar fruchtbar. In den etwa acht Monaten des Jahres, in denen ein Bienenvolk junge Bienen nachzieht, legt sie an die 120 000 Eier, in den brutintensiven Monaten des Sommers bis zu 2000 am Tag, täglich mehr als ihr eigenes Körpergewicht. Sie ist also für ihr Bienenvolk lebenswichtig, aber Entscheidungen trifft sie nicht. Ja, der sie umgebende Hofstaat bestimmt, wo und in welche Zellen die Königin ihre Eier ablegen soll und bewegt sie vorsichtig aber nachdrücklich dorthin. Sie ernährt sich nicht selbst. Sie wird unentwegt gefüttert, damit sie die große Zahl von Eiern hervorbringen kann. Daneben wird sie noch gewärmt, gestreichelt, beschützt und gereinigt.

Wäre es aber dann nicht sinnvoller, auf die Bezeichnung „Königin“ ganz zu verzichten und sie naheliegender „Mutter“ zu nennen? Das geschieht auch, sie ist unstrittig die Mutter des ganzen Bienenvolkes. Nun ist aber die Königin die stattlichste Biene. Daneben tritt sie vornehm auf, bewegt sich ruhig und gemessen. Insofern gebührt ihr ein gewisser Hoheitstitel. Entscheidend ist aber, dass die Königin ihr Bienenvolk schließlich doch zusammenhält, ja ihm seine eigentliche Identität verleiht. Und zwar, indem sie fortwährend einen feinen Geruch ausströmt, der diesem Bienenvolk dann eigentümlich ist und es von anderen unterscheidet. Von einer gesunden Königin wird nämlich ständig eine Botenstoffmischung, die sogenannte Königinnensubstanz (englisch: Queen Mandibular Pheromone – QMP), aus ihren Mandibeldrüsen in den Stock abgegeben. So weiß das Volk immer, dass es über eine leistungsfähige Königin verfügt. Dieser Stoff haftet aber auch den Bienen an. Die Wahrnehmung dieser Substanz zeigt den Bienen, die von einem Sammelflug

„Így szól az én Uram, az Úr...”

zurückkehren, dass sie das richtige Bienenvolk gefunden haben. Und die Wächterbienen gewähren ihnen Einlass, wenn sie von ihnen durch kurzes Beschnuppern als zum eigenen Volk gehörig identifiziert wurden.

Drohnen

Drohnen sind deutlich größer als die Arbeiterinnen, aber kleiner als die Königin. Anders als die weiblichen Bienenwesen haben sie keinen Stachel, sind also wehrlos. Auch sie nehmen nicht selbst Futter zu sich, sie werden von den Arbeiterinnen gefüttert. Ihre eigentlich einzige Aufgabe ist es, junge Königinnen während deren Hochzeitsflug zu begatten. Eine Mehrzahl von Drohnen begattet eine Königin, was jedoch das sofortige Lebensende der Drohnen bedeutet. In einem Bienenvolk leben einige hundert Drohnen, so dass die allermeisten keine Chance haben, ihre vorrangige Lebensaufgabe zu erfüllen. Immerhin helfen die Drohnen durch ihr bloßes Dasein, den Wärmehaushalt im Bienenstock zu regeln. Ist die Zeit, in der junge Königinnen nachgezogen und begattet werden könnten, vorüber, füttern die Arbeiterinnen die Drohnen nicht mehr und drängen sie aus dem Bienenstock heraus. Die Imker sprechen dann – wenig charmant – von der „Drohnenschlacht“.

Drohnen haben zwar eine Mutter, aber keinen Vater. Die etwas größere sechseckige Drohnenzelle veranlasst die Königin, in diese Zelle ein unbefruchtetes Ei abzulegen. Drohnen entstehen somit durch Parthenogenese.

Über dem Leben der Drohnen liegt also eine gewisse Tragik. Doch entbehrlich sind sie nicht.

Arbeiterinnen

Wie ihr Name sagt, leisten die Arbeiterinnen die eigentliche Arbeit im Bienenvolk. Sie gelten als fleißig, wenn es auch richtig ist, dass sie sich durchaus ausruhen, spazieren gehen und sich sorgfältig putzen. Sie sind weiblich, doch von reduzierter Weiblichkeit, was durch die von der Königinnennahrung verschiedene Ernährung in der Zeit ihres Heranwachsens verursacht wird. Dass es bei dieser reduzierten Weiblichkeit bleibt, dafür sorgt die erwähnte Botenstoffmischung, die die Königin aussendet.

Die Arbeiterinnen sind Schwestern, die meistens allerdings Halbschwestern. Da die Königin von mehreren Drohnen begattet wurde und Arbeiterinnen (wie auch Königinnen) aus einem befruchteten Ei entstehen, haben folglich die Arbeiterinnen eines Bienenvolkes verschiedene Väter.

Die Arbeiterinnen bilden die weitaus größte Gruppe im Bienenvolk. Bei einem starken Volk kann ihre Anzahl im Sommer bis zu 60 000 betragen. Welches sind nun die Aufgaben der Arbeiterinnen? Es gibt eine gewisse Grundordnung der Arbeitsteilung, die aber flexibel gehandhabt wird. Die Arbeiterinnen nehmen nach und nach anspruchsvollere Aufgaben wahr: Zellen putzen (3 Tage), Brut versorgen, Königin umhegen, Bienen füttern und putzen (9 Tage). Waben bauen. Aus Nektar und Honigtau den köstlichen Honig bilden und diesen in den Waben speichern, in die hinein sie auch die aus Blütenstaub gewonnenen Pollen stampfen. Schließlich müssen sie den Stockeingang bewachen und vor Eindringlingen wie fremden Bienen, Wespen, Hornissen und Motten beschützen. Dazu sind sie wehrhaft mit einem Stachel ausgestattet, außerdem können sie beißen (8 Tage). Schließlich sammeln sie in ihrem restlichen Leben, das im Sommer nur bis zu sechs Wochen, im Winter aber einige Monate dauert, Nektar und Honigtau, Blütenstaub, Propolis und Wasser.

Dieser skizzierte Arbeitslebenslauf einer Biene ist aber keineswegs statisch. Er wird je nach Situation dynamisch angepasst. Zwei Beispiele mögen das verdeutlichen. Wie erwähnt, bewachen Wächterinnen das Flugloch. Eine Bienen fressende Hornisse dringt ein. Die Wächterbienen werden die viel größere und stärkere Hornisse nicht aufhalten können. Doch im Stock unterbrechen sogleich viele Bienen ihre aktuelle Tätigkeit und eilen herbei. Sie bilden um die Hornisse herum ein Knäuel von Bienen, erzeugen dann Wärme, so dass die Hornisse in dieser Hitze zugrunde geht.

Ein zweites Beispiel: Ein Schwarm hat eine neue Behausung gefunden – etwa in einem hohlen Baum. Manche Aufgaben fallen jetzt noch gar nicht an, das Reinigen der Zellen und die Brutpflege beispielsweise. Dafür sind andere Aufgaben dringlich: die Innenwand der Baumhöhle wird sauber gebissen, gereinigt und mit Kittharz überzogen, und natürlich müssen sofort Waben gebaut werden. Jetzt sind die meisten Bienen mit diesen Aufgaben beschäftigt.

Wir könnten fragen, wie diese Arbeitsteilung und dieser Arbeitseinsatz organisiert werden. Werden Arbeitsgruppen gebildet mit einer Vorarbeiterin, die Arbeitsaufträge erteilt? Existiert jemand, der die gesamte Organisation dirigiert? Die Antwort lautet eindeutig: Nein. „Jede Biene entscheidet für sich, was sie tut. Die Grundlagen für ihre Entscheidung sind vielfältig: das, was sie im Moment aus ihrer direkten Umgebung wahrnimmt, seien es Reize wie Temperatur oder Düfte und Kommunikationssignale anderer Nestgenossinnen. Das, was sie aus ihrem eigenen Erleben im Gedächtnis gespeichert hat.“ (Ingo Arndt, Jürgen Tautz, Honigbienen. Geheimnisvolle Waldbewohner, München 2020, 26) Im Bienenvolk gibt es keine Hierarchie und keine Befehlsketten. Jede Biene

„Így szól az én Uram, az Úr...”

bestimmt selbst ihr Tun und verrichtet genau die Arbeit, die aktuell für das Leben und Überleben des Volkes notwendig ist. Es scheint eine Art von Gesamtinstinkt zu bestehen, der zu dem jeweils angemessenen Handeln der einzelnen Biene führt.

Leitung

Mit den letzten Hinweisen haben wir die Frage nach der Leitung in einem Bienenvolk schon anklingen lassen. Es ist unstrittig, es gibt keine Über- und Unterordnung, jede Arbeiterin wirkt selbstbestimmt zum Besten des ganzen Volkes. Königin und Drohnen handeln bestimmungsgemäß. Die Königin hält mit ihrer Botenstoffmischung das Volk zusammen. Beide aber, Königin und Drohnen, sind völlig abhängig von den Arbeiterinnen.

Nun ergeben sich aber Entscheidungssituationen. Wie wird entschieden? Auch hier ein Beispiel: Bienen vermehren sich, indem sich ein kräftig gewordenes Volk teilt, also schwärmt. Das heißt, etwa 15 000 Bienen verlassen mit der Königin die bisherige Wohnung. Das war gut vorbereitet. Königinnenzellen wurden gebaut und der Hofstaat hat die Königin genötigt, diese mit einem Ei zu versehen. Nach einer Woche weiß das Volk sicher, dass neue Königinnen heranwachsen. Jetzt bekommt die vorhandene Königin kaum noch Futter. Sie soll abnehmen, um flugfähig zu sein. Am nächsten sonnigen Tag verlässt der Schwarm mit der Königin das Muttervolk. Es sind die jungen Bienen, die zum Aufbruch drängen, mit voll gefülltem Honigmagen als Startvorrat. Recht nah hängt sich der Schwarm zuerst einmal schattig und geschützt in Form einer Traube zumeist in einen Baum. Nun machen sich einige hundert Bienen als Kundschafterinnen auf, um eine neue Wohnung zu suchen. Die Kriterien sind klar: nicht zu nahe bei der bisherigen Wohnung, groß genug, trocken, hoch gelegen, schattig, das Flugloch möglichst nach Südosten gerichtet. Sie suchen, sie finden, sie kommen zurück und berichten, d.h. sie geben mittels Schwänzeltanz außen auf der Traube ihre Informationen weiter. Aber es gibt mehrere Vorschläge. Welchem soll der Schwarm folgen? Wie wird entschieden?

Plinius der Ältere notiert, was alles er bei den Bienen bewundert. Natürlich den Honig, „den süßesten, feinsten und heilsamsten Saft“, den „Wachs zu tausendfacher Verwendung im Leben“. Doch dann kommt eine für die Antike erstaunliche Aussage, deren Richtigkeit erst durch die moderne Forschung bestätigt wurde: die Bienen „halten Beratungen in ihren Angelegenheiten“ (*Naturkunde* 11,11). In der Tat, die Kundschafterinnen argumentieren, stellen die Beschaffenheit ihres Wohnung-

svorschläges dar, ja, sie laden sogar andere Kundschafterinnen ein, ihnen zu folgen und die vorgestellte Wohnung gemeinsam anzuschauen. Schließlich überzeugt ein Vorschlag alle Bienen oder doch eine große Mehrheit. Der Schwarm bricht auf, Spurbienen fliegen voraus und markieren den Weg mit einem Duftstoff, der Schwarm bezieht die neue Wohnung und richtet sich ein.

Wir fassen zusammen: In einem Bienenvolk haben Königin, Drohnen und Arbeiterinnen klare Aufgaben, wobei die Tätigkeit der Arbeiterinnen eine sinnvolle selbstbestimmte Arbeitsteilung auszeichnet. Entscheidungen werden gemeinsam getroffen.

Johannes Calvin

Und wie wollte Calvin die reformierte Kirche geordnet sehen? Kurz betrachten wir den kirchlichen Dienst, dann die Leitung.

Dienstgemeinschaft

Grundsätzlich gilt, dass alle, „welchen Christus durch das Evangelium erschienen ist, ... der priesterlichen und königlichen Würde teilhaftig geworden sind.“ (*Institutio* II,7,1) Auf dieser mehr allgemeinen Grundlage hat Calvin dann gemäß der apostolischen Mahnung: „dient einander, ein jeder mit der Gabe, die er empfangen hat, als die guten Haushalter der mancherlei Gnade Gottes“ (1. Petrus 4,10) die Aufgabenverteilung in der Gemeinde Jesu dann aber konkreter gefasst: Prediger für Gottesdienst, Verkündigung, Taufe, Abendmahl und Seelsorge; Lehrer für eine vom christlichen Glauben geprägte Bildung; Älteste für die Leitung der Gemeinde; Diakone für karitative Aufgaben (*Institutio* IV,3). Doch diese vier Ämter ersetzen nicht den Dienst der „gesamte(n) Kirche“ (*Institutio* IV,19,25). Der Herr erweckt auch andere Dienste: also Durchlässigkeit und Ergänzung.

Auch hier ein Beispiel: Wir erzählen aus dem Jahr 1541. Der Bürgermeister Ami Porral ist schwer erkrankt. Calvin besucht ihn. Das ist seine Aufgabe, denn als Diener des Wortes Gottes ist er auch Seelsorger. Er spricht mit dem Kranken vom Kreuz und von der Auferstehung Christi, von Gottes Gnade und vom ewigen Leben. Er betet mit ihm. Ami Porral ist dankbar für den „Dienst am Wort“, wie er sagt. Ja, er lobt die neue Ordnung, die Calvin der Kirche von Genf geben will.

Ami Porral liegt im Sterben. Jetzt besucht ihn auch Idelette de Bure, Calvins Ehefrau, obgleich sie hochschwanger ist. Der Bürgermeister ist bewegt. Er sagt, ihr Kommen nach Genf sei „Gottes wunderbarer Rat,

„Így szól az én Uram, az Úr...”

damit auch sie dem Evangelium diene.“ Das ist erstaunlich. Denn Idelette de Bure hat kein offizielles Amt, zudem ist sie eine Frau und auch noch eine Fremde, eine Migrantin aus Wallonien. Dennoch, sie dient dem Evangelium. Was sagt Calvin dazu? Erkennbar stolz und beeindruckt, berichtet er seinem Freund Farel vom Besuchsdienst seiner Frau (Brief an Farel vom 16. Juni 1542; Opera Calvini, XI, 409; zitiert nach: Richard Stauffer, Calvins Menschlichkeit, Zürich 1964, 16f).

Leitung

Die von Calvin beschriebenen Ämter tragen Verantwortung, sie müssen auch Entscheidungen treffen, doch sollen sie keine Herrschaft ausüben. Die vom Geiste Calvins bestimmte „Synode der niederländischen Gemeinden, die unter dem Kreuz sind“, die sich im Oktober 1571 in Emden versammelte, hat dies vorbildlich für viele reformierte Kirchenordnungen im ersten Artikel festgehalten: „Keine Gemeinde soll über andere Gemeinden, kein Pastor über andere Pastoren, kein Ältester über andere Älteste, kein Diakon über andere Diakone Vorrang haben oder Herrschaft beanspruchen. Sie sollen lieber dem geringsten Verdacht und jeder Gelegenheit dazu aus dem Weg gehen.“ (Matthias Freudenberg / Aleida Siller, Emdener Synode 1571, Göttingen 2020, 71) Es geht um eine vom Geist der Liebe getragene Geschwisterlichkeit, die in der Christusgemeinschaft ihre Mitte hat. Doch Fragen bedürfen der Klärung und Entscheidungen müssen getroffen werden.

Hier ist nun an die hohe Wertschätzung zu erinnern, die Calvin dem Gespräch beimaß.

Nachdrücklich trat Calvin dafür ein, das Zeugnis der Heiligen Schrift auch im Gespräch zu erschließen. Dafür schuf er die Bibelbesprechung der Genfer Pfarrer und der Lehrer am Gymnasium. Freitags versammeln sie sich.

Abwechselnd legt ein Theologe öffentlich eine Schriftstelle aus, ein Gespräch schließt sich an. Die Prediger und Lehrer bleiben dann noch zur Klärung offener Fragen und zur „freundschaftlichen“ Schlichtung von Streit zusammen. (Calvin Studienausgabe 2, 246f) Wie wichtig Calvin das Gespräch auch über weite Entfernungen war, zeigt sein überaus umfangreicher Briefwechsel. In seinen Briefen geht er auf Menschen, ihre Lebensumstände, ihre Fragen ein. Ergreifend sind die seelsorgerlichen Briefe. Doch wenn irgend möglich, pflegte er das Gespräch in der Begegnung. 1545 schrieb er an Luther: „Könnte ich doch zu Euch fliegen, um auch nur auf einige Stunden Deine Gegenwart zu genießen.“ (Calvin Studienausgabe 8, 101). Calvin suchte das ökumenische Gespräch mit der römisch-katholischen

lischen Kirche durch die Teilnahme an den Religionsgesprächen in Hagenau, Worms und Regensburg. Innerprotestantisch unterstützte er nachrücklich eine europaweite Synode in England, damit „ernste Männer aus den wichtigsten Kirchen zusammentreten [und] die einzelnen Artikel des Glaubens fleißig besprechen“. Er selbst will dafür zehn Meere durchqueren.² Als notwendige Gesprächstugenden erwartet Calvin „die Mäßigung (moderatio), die Zubilligung gleichen Rechtes für die Partner (aequitas), die Menschlichkeit (humanitas) und eine bescheidene Gesinnung (modestia)“.³ Calvins Wertschätzung des Gesprächs wird jedoch erst in seiner Tiefe verstanden, wenn die christologische und pneumatologische Dimension des Gesprächs gesehen wird. Letztlich geht es um die Frage, wie Christus in seiner Gemeinde wirksam wird bzw. wie er sie leitet. Eine hierarchisch autoritative Ordnung der Kirche lehnt Calvin ab. Jesus Christus ist das Haupt einer geschwisterlichen Gemeinde. Wie aber vollzieht sich Christi Wirken im erschließenden oder seelsorgerlichen Gespräch, wie vollzieht sich seine Leitung? Hier ist die Zusage Christi in Matthäus 18,20 von grundsätzlicher Bedeutung: Wo Menschen im Namen Jesu betend zusammenkommen, da ist der erhöhte Herr zugegen, „um sie mit seinem Rat zu leiten. [Sie] sollen sich seinem Wort in Gehorsam fügen und seinem Geist die Leitung überlassen“. (*Evangelien-Harmonie zu Matthäus 18,20*) Arnold A. van Ruler resümiert: „Das Gespräch ist die Weise, auf die der Geist die Kirche in alle Wahrheit führt“.⁴ Diese Einsicht hat dann auch in den von Calvin geprägten Kirchen zu kirchenleitenden Gremien geführt, deren Zusammenkünfte mit Gebet und Gottes Wort eröffnet und mit der Bitte um Gottes Segen beschlossen werden. Es hat einen tiefen Sinn, dass in den älteren Kirchenordnungen das eine selbe Wort „Versammlung“ sowohl für den Gottesdienst wie auch für die Zusammenkünfte der kirchenleitenden Gremien verwendet wird. Darum ist es bedenklich, wenn formuliert wird, vor einer Synode fände ein Gottesdienst statt und danach werde die Synode eröffnet. Nein, nach Calvin wird eine Synode mit einem Gottesdienst eröffnet, sie ist und bleibt Gottesdienst bis zum Abschluss mit Gebet und Segensbitte. So ist nach Matthäus 18,20 der auferstandene Herr in ihrer Mitte und leitet so seine Kirche mit seinem Geist und seinem Wort (*Heidelberger Katechismus*, Frage 54).

Kirchenleitung darf nach Calvin nicht hierarchisch ausgeübt werden, sie geschieht durch gottesdienstliches Gespräch, konkret durch Presbyterien und Synoden. Wieder ein Beispiel: die Kirche der Hugenotten

2 SCHWARZ, R.: *Johannes Calvins Lebenswerk in seinen Briefen*, Neukirchen, 1962, 595f.

3 STAEDTKE, J.: *Johannes Calvin*, Göttingen, 1969, 86.

4 Van Ruler, *Leben und Werk Calvins*, in MOLTSMANN, J. (Hrsg.): *Calvin-Studien 1959*, Neukirchen, 1960, 88.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

in Frankreich, einer Kirche, der Calvin mit blutender Liebe verbunden war, die er stützte und stärkte und beriet. Im Jahr 1559 trat in Paris in großer Kühnheit und unter strenger Geheimhaltung eine erste Synode zusammen. Anwesend sind 72 Vertreter von Einzelkirchen, Prediger und Älteste. Beschlossen wird eine Ordnung, die der Autorität des göttlichen Wortes entsprechen muss und die an dieser Autorität zu prüfen ist. Was wird festgelegt? Die Einzelgemeinde bestimmt einen Pfarrer durch Gemeindevahl. Das Presbyterium wird von diesem Pfarrer wiederum durch Gemeindevahl zusammengestellt. Es besteht aus dem Prediger oder den Predigern, den Lehrern, den Ältesten und den Diakonen. Aus den Einzelgemeinden wird die Kreissynode, aus den Kreissynoden die Provinzialsynode und schließlich aus den Provinzialsynoden die Nationalsynode gebildet. Entscheidungen werden kollegial getroffen.

Blicken wir zurück zu den Bienen, zu deren Ordnung, so ist es doch wohl unstrittig, dass die Ordnung der reformierten Kirche den Bienen gemäß ist. Calvin hätte viele gute Argumente für seine Sicht der Kirche im Gespräch mit Johannes Eck gehabt.

Freilich, auch wenn ich seit 1959 mit einer gewissen Leidenschaft Imker bin, so will ich doch nicht im Ernst sagen, die Ordnung der reformierten Kirche müsse sich von den Bienen herleiten. Ich bin auch mit einer gewissen Leidenschaft reformierter Theologe und somit der bereits hervorgehobenen Autorität der Heiligen Schrift verpflichtet. Darum stehe ich der Lehre der *analogia entis* sehr kritisch gegenüber und das nicht nur, weil ich als junger Student noch im Juli 1968 in Basel Karl Barth persönlich begegnet bin. Nein, die hier vorgetragenen Gedanken mögen in freier Anlehnung an Philipper 3,4 verstanden werden: Wenn ihr meint, ihr könntet mit Bienen argumentieren, wir können es besser.

Mütterlichkeit

Wenn wir über Johannes Calvin und die Bienen theologisch nachdenken, dürfen wir unsere Betrachtung noch nicht beenden. Denn wir haben doch zu beachten, dass ein Bienenvolk ganz überwiegend aus weiblichen Wesen besteht. Es kann nun aber nicht darum gehen, zu bedenken, wie Calvin Frauen gesehen und sich ihnen gegenüber verhalten hat. Kurz kann jedoch gesagt werden, dass er Frauen höflich und respektvoll, ja ritterlich begegnet ist. Das zeigen seine Briefe, das weist aus, wie er sich über seine Ehefrau Idelette de Bure dankbar und liebevoll äußert. „Ein adliger Zug“ kennzeichnet nicht nur seine Predigt, sondern sein ganzes Wesen.⁵ Wir wollen uns auf zwei Aspekte beschränken: Welchen Dienst

5 Kreck, W.: Die Eigenart der Theologie Calvins, in MOLTSMANN: i. m., 35.

sieht Calvin für Frauen in der Gemeinde? Kann er von einer Mütterlichkeit Gottes reden?

Dienst von Frauen in der Gemeinde

Wir erinnern uns des grundlegenden Satzes, den Calvin im Anschluss an 1. Petrus 2,9 schreibt, dass alle, „welchen Christus durch das Evangelium erschienen ist, ... der priesterlichen und königlichen Würde teilhaftig geworden sind.“ (*Institutio* II,7,1) In *Institutio* IV,19,25 unterstreicht er: „Petrus redet die gesamte Kirche an“. Frauen sind also einbezogen. Auch in seinem Kommentar zu 1. Petrus 2,9 führt er allgemein umfassend aus: „Alle Wohltaten, die Gott uns angedeihen lässt, zielen darauf, dass durch uns sein Ruhm verkündigt werde.“ Ähnlich alle Glaubenden einschließend, ermahnt Calvin mit einer Predigt über Psalm 148, die er am 30. September 1554 in Genf gehalten hat, die Gemeinde: „So sind also die, die Gott so in seine Nähe gezogen und denen er sich so freundlich erklärt hat, doppelt gehalten ihn zu loben. Und wenn ein jeder ihn für sich gelobt hat, dann muss er seinen Nächsten treiben, dasselbe zu tun, damit er von allen und allenthalben gelobt und gepriesen wird“⁶. Doch fasst Calvin diese allgemeinen Aussagen dann auch spezifischer und konkreter?

In seiner Kommentierung neutestamentlicher Schriften benennt er ein „Amt“ für Frauen im Arbeitsfeld der Diakonie. So schreibt er zu Römer 16,1, Paulus empfehle die Phöbe, „wegen ihres Amtes, mit dem sie ihrer Gemeinde einen sehr hohen und heiligen Dienst leistete.“ In welcher Richtung sich dieser Dienst bewege, sei aus 1. Timotheus 5,9-12 zu erkennen: „Die Bedürftigen wurden nicht nur aus Gemeindemitteln unterstützt, sondern auch in Krankheit durch den Dienst der Gemeinde gepflegt. Dazu waren Witwen verordnet, die frei von Haushaltspflichten und ohne Kindersorgen bereit waren, sich ganz dem Dienst Gottes und den Pflichten der Frömmigkeit zu widmen.“

Wie steht es jedoch um den Verkündigungsdienst von Frauen? In seiner Auslegung des Römerbriefes schreibt er wenig später zu Römer 16,3, Paulus scheue sich nicht, „im Werk des Herrn eine Frau (Prisca) als seine Gehilfin anzuerkennen und sie öffentlich zu rühmen!“ Der Dienst des Paulus aber war die Verkündigung.

Einen eindeutigen und wesentlichen Verkündigungsdienst von Frauen kommentiert Calvin in seiner Evangelien-Harmonie zu Matthäus 28,7: „Hier beschenkt Gott die Frauen durch den Engel mit der ganz besonderen Ehre, dass er ihnen auftragen lässt, das wichtigste Stück

6 CALVIN, J.: *Diener am Wort Gottes, Eine Auswahl aus seinen Predigten übersetzt von Erwin Mühlhaupt*, Göttingen, 1934, 50.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

unserer Erlösung den Aposteln selbst bekannt zu machen.“ In seiner weiteren Auslegung der nachösterlichen Zeugnisse verwendet Calvin immer wieder den Begriff „Verkündigung“, wenn er von der Weitergabe der Osterbotschaft durch die Frauen am Grab schreibt.

Schließlich sei noch hingewiesen auf Überlegungen Calvins im 10. Kapitel des IV. Buches der *Institutio*. Er geht aus von der paulinischen Mahnung, dass es in den Gemeinden „ehrbar und ordentlich“ zugehen soll (1. Korinther 14,40). Er unterscheidet zwischen „Einrichtungen, die der Ehrbarkeit dienen“ und „Satzungen, die der Ordnung dienen“. Zu den letzteren zählt er das nicht gestattete „Lehren der Frauen in der Kirche“. (*Institutio* IV,10,29) Nun bemerkt Calvin, diese Regeln seien zwar wichtig, doch nicht „heilsnotwendig“ und sollten „je nach den Sitten des einzelnen Volkes und der einzelnen Zeit in verschiedener Weise zur Aufferbauung der Kirche angewendet werden.“ Ja, Calvin fügt noch hinzu: „Daher wird es am Platze sein, je wie es der Nutzen der Kirche erfordert, sowohl im Gebrauch befindliche Einrichtungen abzuändern oder abzutun, als auch neue zu schaffen. Ich gebe zwar zu, dass man nicht unüberlegt, auch nicht immer wieder und auch nicht aus geringfügigen Ursachen zur Neuerung greifen darf. Aber was Schaden bringt oder was erbaut, das wird die Liebe am besten beurteilen; wenn wir sie unsere Meisterin sein lassen, so wird alles gut stehen.“ (*Institutio* IV,10,30)

Nun, diese Abänderung hinsichtlich eines geordneten Predigtendienstes von Frauen war in Calvins Genf noch nicht möglich. Es sei aber an den seelsorgerlichen und das Wort Gottes zusprechenden Krankenbesuch von Idelette de Bure erinnert, den Calvin als einen Dienst am Evangelium betrachtet hat. Noch kein Handeln aufgrund einer kirchlichen Berufung, aber doch ein willkommener Verkündigungsdienst einer Frau.

Es hat noch lange gedauert, bis in den reformierten Kirchen Frauen zum ordentlichen und öffentlichen Predigtamt berufen wurden. Vorher gab es aber doch schon eine geordnete Verkündigung von Frauen im Bereich von Sonntagsschule und Kindergottesdienst. So hat meine Mutter nach ihrer Konfirmation sehr selbstständig im Kindergottesdienst ihrer reformierten Gemeinde Erndtebrück (Kreis Siegen-Wittgenstein) im Jahr 1928 begonnen, Kindern das Wort Gottes und den Glauben an Jesus Christus lieb zu machen.

Mütterlichkeit Gottes

Meinen langjährigen Freund, Herrn Pfarrer Dr. Fodor Ferenc, sollen in großer Dankbarkeit und in herzlicher Verbundenheit diese Zeilen grüßen und ehren. Ihm verdanke ich einen Hinweis auf Calvins Gebet-

spraxis. Als Calvin am 27. Mai 1564 in Genf gestorben war, fand sich in seinem Arbeitszimmer ein abgeschabtes Bärenfell. Die Stadt Bern hatte es ihm einst geschenkt. Calvin nutzte es nicht, um sich damit zu wärmen. Er legte es auf den Fußboden seines Arbeitszimmers und machte es zum Ort seines Gebetes und zwar seines knienden Betens. Von seinem hingebungsvollen, anhaltenden Beten wurde das Bärenfell ganz abgerieben.

Aber nicht nur in der privaten Gebetspraxis Calvins wurde die Gebetsform des Kniens geübt, sie war auch in den Gottesdiensten in und um Genf üblich. Eine 1556 in Frankreich erschienene Satire auf die reformierte Gottesdienstpraxis gibt trotz ihres spöttischen Grundtones einen wichtigen Einblick in die damalige Gottesdienstordnung im Einflussbereich Genfs: „Sobald der Prediger auftaucht, begeben sich alle außer ihm auf die Knie, während er stehen bleibt und betet. Er spricht ein freies Gebet, das seiner Vorstellungskraft entstammt“⁷

Auf dem Religionsgespräch in Poissy im Jahr 1561 erschienen vor dem König Karl IX. und seiner Mutter, der Königin Katharina, und hochrangigen Vertretern der katholischen Kirche Theodor Beza mit 33 Pastoren und Ältesten der französischsprachigen reformierten Kirche. Bevor die eigentlichen Verhandlungen begannen, knieten alle reformierten Vertreter nieder und beteten die „Offene Schuld“, das Eingangsgebet der Genfer Kirche.

Schließlich sei auf die Kirchenordnung der reformierten Kirche Frankreichs (*La Discipline Ecclésiastique des Eglises Reformées de France*) von 1666 hingewiesen. Dort wird im ersten Artikel des 10. Kapitels festgesetzt, dass man im öffentlichen wie im häuslichen Gottesdienst das Haupt entblöße und die Knie beuge. Hinzugefügt wird: „Die Pastoren wie auch die Ältesten und die Familienhäupter werden angewiesen, sorgfältig darauf zu achten, dass während des Gebetes jeder ohne Ausnahme und ohne Ansehen der Person durch diese äußeren Zeichen Zeugnis gebe von der Demut seines Herzens und der Ehrfurcht vor Gott; es sei denn, dass er durch Krankheit oder aus einem anderen Grund, dessen Beurteilung dem Zeugnis seines eigenen Gewissens überlassen bleibt, es zu tun abgehalten wäre.“ (Otto Thelemann, *Handreichung zum Heidelberger Katechismus*, Detmold 1903, 458f)

In seiner Kommentierung von Daniel 6,10 führt Calvin sehr Ähnliches aus: „Wie ernst es dem Daniel aber mit seinem Gebet war, geht daraus hervor, dass er auf seine Knie fiel, nicht als gehöre das Kniebeugen notwendig zum Gebet hinzu, aber es erinnert uns daran, dass wir

7 MOORE-KEISH, M.: Reformierte Liturgische Theologie, *Liturgie und Kultur*, 5/2015, 34.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

vor Gott nicht stehen können ohne Demut und Ehrerbietung; zudem bereitet es unsere Seele besser zum ernststen Beten vor.“

Doch warum sprechen wir vom knienden Beten bei Calvin und in der reformierten Kirche, wenn wir doch eigentlich danach fragen wollen, ob Calvin von der Mütterlichkeit Gottes reden kann? Die letzte Bemerkung Calvins zu Daniel 6,10 lässt aufhorchen: „zudem bereitet es unsere Seele besser zum ernststen Beten vor.“ Warum? Vielleicht hat Calvin zutiefst empfunden, dass die Haltung des hingeebenen Kniens der Haltung des Embryos im Mutterschoß sehr ähnlich ist, ja an diese erinnert. Dann bedeutet ein kniendes Beten ein sich Hineinbergen in die Mütterlichkeit Gottes. Kommt es von ungefähr, dass uns das kniende Beten zumeist in Situationen der Not, der Anfechtung und der Bedrängnis begegnet? So war es bei Daniel, bei Calvin in Genf, bei den reformierten Gesprächsteilnehmern in Poissy und auch bei den verfolgten Hugenotten in Frankreich.

Den Zusammenhang von Knien und Gottes Mütterlichkeit bringt in zutiefst bewegender Weise ein Ölgemälde von *Rembrandt Harmenszoon van Rijn* (1606 – 1669) zum Ausdruck, eines seiner letzten Werke, gemalt in Amsterdam 1668/1669, also kurz vor seinem Tod. Es trägt die Bezeichnung „Heimkehr des verlorenen Sohnes“ und bezieht sich also auf Jesu Gleichnis in Lukas 15,11-32. Heute befindet es sich in der Eremitage in Sankt Petersburg.

Es begleitet mich schon lange und mit vielen habe ich mich über dieses besondere Bild ausgetauscht, nicht zuletzt mit meiner Familie.

Rembrandt war Mitglied der reformierten Gemeinde in Amsterdam, er war zutiefst in der Heiligen Schrift gegründet. Wie sehr er von dem reformatorischen Zeugnis der Rechtfertigung des Sünders durch Jesus Christus durchdrungen war, zeigen nicht nur seine vielen Bilder, die Bettler darstellen, sondern vor allem auch sein Gemälde „Aufrichtung des Kreuzes“, das in München in der Alten Pinakothek zu sehen ist: Einem der Kriegsknechte, die das Kreuz Jesu aufstellen, gibt er sein eigenes Gesicht.

Vieles spricht dafür, dass Rembrandt auf dem Bild „Die Heimkehr des verlorenen Sohnes“ selbst nur mit großer Sorgfalt den Vater und den Sohn gemalt hat, während die übrigen Figuren von seiner Werkstatt ausgeführt wurden.

Wieso aber zeigt dieses Gemälde den tiefen Zusammenhang der embryonalen Geste des Kniens und Gottes Mütterlichkeit? Weil Rembrandt den Vater zugleich als Mutter malt. Betrachten wir zuerst die Hände. Sie sind auffällig unterschiedlich. Die rechte Hand ist schmaler als die linke und berührt den Sohn in der Mitte. Eine Erinnerung an Karl

Barth mag hier passend sein, auch wenn Barth sich nicht auf dieses Bild bezieht. In einer Predigt in der Strafanstalt in Basel am 31. Dezember 1960 zu Psalm 31,16 („Meine Zeit steht in deinen Händen“) sagt er: „Meine Brüder und Schwestern, das, das sind die Hände Gottes: die starken Vaterhände, die guten weichen, zarten Mutterhände“⁸

Überlegen könnte man, ob nicht auch das Gesicht weibliche Züge trägt. Eindeutig fraulich ist aber das alte Motiv des Schutzmantels.

Der heimkehrende Sohn kniet, was über den biblischen Text hinausgeht. Er schmiegt seinen Kopf an das Herz des Vaters, der Mutter. Den Kopf des Sohnes hat Rembrandt, betrachten wir die gekräuselten Haare und die wulstigen Augen, einerseits embryonal und andererseits, betrachten wir die Nase, den Mund und das Kinn, als Sterbenden gestaltet. Damit gibt Rembrandt seiner tiefen Gewissheit Ausdruck, dass er sein Leben Gott verdankt und sein Tod die Heimkehr zu Gott bedeutet. Gott ist „A und O“ (Offenbarung 1,8), der erhöhte Jesus Christus ist „der Anfang und das Ende“ und er wird „alles neu“ machen (Offenbarung 21,5,6). Dass der Heimkehrende in Gottes Gegenwart eintritt, macht Rembrandt auch damit deutlich, dass der Sohn schon einen Schuh verloren hat, so wie Mose am brennenden Dornbusch seine Schuhe auszog (vgl. 2. Mose 3,5).

Der Sohn kehrt als Bettler heim. Auch Rembrandts Hoffnung, heimkehren zu dürfen, also von Gott angenommen zu werden, gründet allein in Gott, dass er sich seiner erbarmt wie „wie sich ein Vater über seine Kinder erbarmt“ (Psalm 103,13) und ihn tröstet wie „einen seine Mutter tröstet“ (Jesaja 66,13).

Rembrandt wohnte in Amsterdam in unmittelbarer Nachbarschaft zur jüdischen Gemeinde. Ob er darum wusste, dass das hebräische רַחֵם (rächäm) zugleich Erbarmen und Mutterschoß bedeutet, weiß ich nicht. Vielleicht hat er es intuitiv erfasst. Das warme Rot des Umhangs unterstreicht das tiefe Erbarmen.

Und Calvin? Er kann sehr schön von der Mütterlichkeit Gottes reden. Jesu Klage in Matthäus 23,37: „Jerusalem, Jerusalem, die du tötest die Propheten und steinigst, die zu dir gesandt sind! Wie oft habe ich deine Kinder versammeln wollen, wie eine Henne ihre Küken versammelt unter ihre Flügel; und ihr habt nicht gewollt!“ kommentiert er in seiner Evangelien-Harmonie: „Propheten (wurden) gesandt, um die Umherirrenden und Zerstreuten in Gottes Schoß zu sammeln. Das bedeutet, dass uns niemals Gottes Wort verkündigt wird, ohne dass er selbst uns mit mütterlicher Liebe sein Herz öffnet.“

8 BARTH, K.: *Rufe mich an! Neue Predigten aus der Strafanstalt Basel*, Zürich, 1965, 43f.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

PECSUK OTTÓ

A VAK SZEMEINEK MEGNYÍLÁSA MINT ESZKCHATOLÓGIAI JEL TÓBIT KÖNYVÉBEN¹

Rembrandtnak van egy „Tóbit vaksága” című rézkarca.² Szomorú, reménytelenséget sugalló kép. A háttérben egy szinte teljesen üres szoba, szegényes berendezéssel, egy régi, foszlott kárpitú szék, egy törött szekérkerék (?) a padlón, a kandalló fölé akasztott szárított halak: mind-mind a vaksággal együtt járó, elkeserítő szegénység velejárói. A kép középpontjában Tóbit áll, aki egy botra támaszkodik, s kezével az ajtó felé tapogatózik, miközben majdnem átesik a lába alatt alkalmatlankodó kutyáján. Mintha reménytelen sorsából keresné a kiutat. Rembrandt kifejezően adta vissza ezzel a rajzával, hogy mit jelentett az ókori ember számára a vakság: Istentől elhagyatottságot és reménytelenséget. A közvélekedés szerint ugyanis a vakok számára nem volt remény. A vakság az istenek büntetése volt, mint Teiresias esetében, akit Héra azért sújtott vaksággal, mert gerjedelmében rátámadt³ (más források szerint Pallas Athéné büntetését szenvedte, mert meglátta az istennőt meztelenül).⁴ Ez volt a zsarnokok egyik kedvenc büntetése is legyőzött ellenfeleikkel kapcsolatosan (Sámsont a filiszteus városfejedelmek vakították meg a Bír 16,21-ben, Cidkijját pedig hiábavaló menekülése után sújtotta ezzel a babiloni király a 2Kir 25,7-ben). Voltak, akik végső elkeseredésükben önmagukat vakították meg, mint Oidipus. Az ókori orvostudomány szerint alig volt remény a vakok számára. Ritkán találunk példát a vakságból való gyógyulásra az egész antik irodalomban.⁵ Még a híres csodatévő, Tyanai

1 Ennek az írásnak az alapját egy 2004-ben Pápán rendezett, a deuterokanonikus bibliai könyvekkel foglalkozó konferencián elmondott angol nyelvű előadás (The Theological and Literary Role of Blindness in the Book of Tobit) képezte. Aktualitását a Magyar Bibliatársulat gondozásában kiadott *Deuterokanonikus bibliai könyvek* című kiadvány új, magyarázatokkal ellátott kiadásának előkészítése, a Tóbit könyvével kapcsolatos szöveggondozó munka adja. Szeretettel ajánlom a 65 éves Prof. Dr. Fodor Ferencnek, a lelkipáztornak, ószövetséges tudosnak és a Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága tagjának.

2 Az eredeti a New York-i Metropolitan Múzeumban található, online elérhetősége: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/359805> (Utolsó megtekintés: 2021. 06. 11.)

3 OVIDIUS, *Metamorphoses* 3,316–335.

4 KALLIMAKHOSZ, *Himnuszok* 5,82.

5 Hippokratés és Galenus is csak a nyers máj evését javasolta (a vitamintartalma miatt), de ez a terápia is csak a sötétben rosszul látók vagy az öregkori vakságban szenvedőknek nyújthatott némi enyhülést. Vö. AL BINALI, H. A. Hajar: Night

Apollonius sem gyógyított vakokat.⁶ Vespasianus legendás vak-gyógyítása is inkább isteni kiválasztottságának és *felicitásának* a jele, mintsem orvosai tanácsának eredménye volt, akik azt javasolták neki, hogy tegyen egy próbát, jóllehet tudták, nincs remény a vakok számára.⁷ A Jn 9-ben olvasható „A vakon született meggyógyítása” perikópa valódi tétje is az, hogy a meggyógyított ember tényleg vakon született-e: az ilyenek számára ugyanis nem létezett sem orvosság, sem hatékony csodatévő erő, csak Isten újjáteremtő hatalmában bízhattak. Ha Jézus tényleg meggyógyított, akkor szükségképpen isteni hatalommal bírt.

Ez a néhány példa is érthetővé teszi, Izráel hitében miért volt a vakság gyógyítása Isten kizárólagos monopóliuma.⁸ Emberi szempontból valóban nem volt remény a vakok számára. Ugyanakkor, jóllehet Rembrandt ezzel a képével kiválóan megragadta a vakságban rejlő reménytelenséget, nem adta vissza Tóbit könyvének⁹ végső üzenetét. Az ugyanis nem a reménytelenségről szól.¹⁰ A könyv középpontjában a fogság utáni judaizmus nagy kérdése, a *dikaiosyné tu theu*, Isten igazság(osság)ának, vagyis a teodiceának a dilemmája áll. Ez a kérdés rejlik a zsidó bölcsességirodalom több könyve, de különösen Jób könyvének sorai mögött. Tóbit könyvének számtalan kapcsolódási pontja van Jób könyvével, gondoljunk csak Tóbit feleségének, Annának keserű megjegyzéseire Tóbit igaz voltáról és az azt cáfolni látszó szenvedésről („És hol van a te irgalmasságod? Hol van a te igazságosságod? Íme, mindent tudsz erről!” 2,14), amelyek Jób feleségének gúnyolódását visszhangozzák a 2,9-ből („Még most is ragaszkodsz ahhoz, hogy feddhetetlen maradj? Átkozd meg Istent, és halj meg!”). Amíg azonban Jób könyve nyitva hagyja a kérdést azzal, hogy a mindenható és félelmetes fenségű Úr megjelenik, és a hamis barátok okoskodásával szemben a szenvedő Jóbnak ad igazat, de egyszersmind

Blindness and Ancient Remedy, *Heart Views*, XV/4 (2014) online: https://www.researchgate.net/publication/273352490_Night_Blindness_and_Ancient_Remedies (utolsó megtekintés: 2021. 06. 11.)

- 6 SCHRAGE, W: typhlos in FRIEDRICH, G. (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*, VIII, Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1972, 273.
- 7 SÜETONIUS, *Divus Vespasianus*, 7; Tacitus, *Historiae* 4.81-2
- 8 WOLFF, H. W: *Az Ószövetség antropológiája*, Budapest–Pápa, Harmat-PRTA, 2001, 183.
- 9 Ebben a cikkben Tóbit könyvének azt a magyar fordítását használjuk, amely a *Deuterokanonikus bibliai könyvek* (Budapest, Magyar Bibliatársulat–Kálvin Kiadó, 1998) című kiadásban található (Tóbit szövegének hagyományához vö. ott a bevezetést).
- 10 Olyannyira nem, hogy a könyv irodalmi kategóriák szerint komédia, vö. HELYER, L. R.: Tobit in Evans, C. A. és Porter, S. E. (szerk.): *Dictionary of New Testament Background (DNTB)*, IVP, Leicester, 2000, 1238; vö. még MCCracken, D., *Narration and Comedy in the Book of Tobit*, *Society of Biblical Literature Seminar Papers* 114, Atlanta, GA, Scholars Press, 1995, 401–418.

Jóbtól is megvonja annak a jogát, hogy döntéseiért számonkérje az Urat. Természetesen Jób könyvének ez a lezárása nyitott a különféle interpretációk felé,¹¹ de számomra itt a kérdés nem túl meggyőző feloldásával van dolgunk, inkább a bibliai bölcsességirodalom azon hagyományával szembesít Jób könyve, amely óv az elhamarkodott ítélezéstől és a sablonos egyenválaszoktól az emberi élet kínzó kérdéseire. Ehhez képest Tóbit könyve sokkal pozitívabb és egyértelműbb választ kínál a teodícea égető kérdésére: hogyan is nevezhetjük Istent igazságosnak, ha az igazak és a „jók”,¹² akik benne bíznak, s hűségesen engedelmeskednek parancsainak, szenvednek és gyakran nehéz sorsúak? Tóbit könyve nem hagy az olvasóban szemernyi kétséget sem: amint a történet kibomlik, és eljut a végkifejletéhez, nyilvánvalóvá válik, hogy Isten igazságos. Tóbit igaz ember, és érdemes igaz életét például vennie mindannyiunknak, még akkor is, ha ideiglenesen érhetnek is sorscsapások. Ezeknek azonban csak annyi a szerepük, hogy megerősítsék elkötelezettségünket az erkölcs és a törvény követésének útján. E következtetésre segíti el az olvasót az Akhikár-folklor eszköztára is (vö. 1,21-22; 2,10; 11,28 és 14,10), amelynek középpontjában az ókori Kelet egy közismert hőse áll.¹³

A kulturális-vallási háttér dacára a vakságnak egyértelműen pozitív szerepe van a könyv teológiai és narratív szerkezetében egyaránt. Rembrandt interpretációja talán megállja a helyét az ókori irodalom és az Ószövetség általános kontextusában. A vakság valóban reménytelenséggel jár együtt e két kontextusban, de nem Tóbit könyvének tanulságában. Itt súlyos ellenérveket találunk a vakság hagyományos értelmezésével szemben, amely szerint az a bűnök büntetése. Tóbit könyve mintegy előkészíti az evangéliumok gyógyítástörténeteit, amelyekben a vakságnak mint minden más fizikai szenvedésnek nem oka, hanem *célja* van: felhívják a figyelmet arra, hogy Isten eszkatologikus szabadító hatalma gyorsan és mindenkorra megérkezett a szenvedéssel teli emberi világra.

11 Jób végtelenül gazdag értelmezéstörténetéhez l. ALLEN, J.: Job3: History of Interpretation, in T. Longman III és P. Ems (szerk.): *Dictionary of the Old Testament. Wisdom, Poetry and Writings*, Nottingham, IVP, 361–371.

12 Tóbit nevének jelentése szimbolikus: „Jóság”.

13 Akhikár története egy ókori sémi elbeszélés és vándormotívum, amelynek egy Kr. e. 6. századi arámi nyelvű változatát ismerjük. Címadó alakja egy elárult és ártatlanul bevádolt, majd meghurcolt udvari hivatalnok, aki végül felmentést kap („megigazul”), és mellékszereplőjévé válik Tóbit könyvének is mint Tóbit unokaöccse és jötevője. Irodalmi szempontból Akhikár jól ismert sorsa előrevetíti Tóbit sorsát is. Vö. LUND, J. A.: Ahikar, in *DNTB*, 18–19.

Vakság és gyógyulás az Ószövetségben

Miközben a vakság teológiai jelentését vizsgáljuk¹⁴ az Ószövetségben, le kell mondanunk néhány olyan igeszakaszról,¹⁵ ahol a vakság átvitt értelemben jelenik meg mint „lelki vakság”. Tóbit könyvében szó sincs efféle áttételességről, ezért az átvitt értelmű vakságról szóló szakaszok nem szolgálhatnak példaként. Azokat a szakaszokat is figyelmen kívül kell hagynunk, amelyekben gyengén látásról van szó (mint Lea esetében, az 1Móz 29,17-ben), vagy a látás természetes öregkori gyengüléséről (Izsák, Éli vagy Ahijjá esetében, vö. 1Móz 27,11; 1Sám 3,2 és 1Kir 14,4), hiszen ezekben az esetekben a vakság nem hordozza a balsors jellemzőit.

Az Ószövetségben Isten mint a teremtet világ korlátlan Ura, egyedüli forrása és oka az emberek között minden fizikai képességnek és hiányosságnak. Következésképpen képes arra is, hogy megnyissa a vakok szemeit (Zsolt 146,8) éppen úgy, ahogyan a „nehéz ajkú és nehéz nyelvű” Mózeset is ékesen szólóvá tette (2Móz 4,11). Isten a társadalmi rendben is a vakok őrizője: tilos a vak elé gáncsot vetni (3Móz 19,14), amint a tizenkét átokmondás is tiltja a vak félrevezetését (5Móz 27,18). Ezek a rendelkezések azonban csupán szociális tekintetben enyhítettek azon a kegyetlen tényen, hogy a vakság magától Istentől származik, s a vakokat rituális értelemben kizárták az istentiszteleti és áldozati közösségből (3Móz 21,18; 22,22; 5Móz 15,21). Az igaz Jób érdemei között említi, hogy „a vak szeme voltam” (Jób 29,15), s ennek fejében boldog és Istentől megáldott életre számított. Amikor cserébe mégis szerencsétlenségeket és kegyetlen szenvedést kapott, erkölcsi világképe összeomlott. Csupán a könyv végén jelenik meg a gondolat, hogy a szenvedés talán nem más, mint Isten ideiglenes és feledésre ítélt próbatétele, amellyel szolgálóinak hűségét teszi mérlegre: egészen addig másról sem olvashatunk, mint Jób barátainak fárasztó okfejtéséről, akik szerint Isten egyszerűen a jó cselekedeteket jutalmazza, a gonoszakat pedig bünteti, s a szenvedés nyilvánvalóan a rejtett bűnök következménye.

Érdekes ugyanakkor, hogy az egyetlen ószövetségi szakasz, ahol Istenről egyértelműen kijelentik, hogy vaksággal bünteti az engedetlenség-

14 Vö. McCALLISTER, Rya: *Theology of Blindness in the Hebrew Scriptures* (PhD disszertáció) <https://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1088&context=dissertations> (utolsó megtekintés: 2021. 06. 13); OLYAN, Saul M.: *Disability in the Hebrew Bible*, New York, Cambridge University, 2008; AVALOS, H. – MELCHER, S. J. – SCHIPPER, J. (eds.): *This Able Body, Rethinking Disabilities in Biblical Studies*, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2007; ACKERMAN, S.: The Blind, the Lame, and the Barren Shall not Come into the House, in MOSS, C. R. – SCHIPPER, J. (eds.): *Disability Studies and Biblical literature*, New York, Palgrave Macmillan, 2011, 29–46.

15 Például Ézs 29,9; 42,19; 56,10; JSir 4,14.

get és bűnt, az 5Móz 28,29. Itt azonban nem a vakság teológiai értékeléséről van szó. A lényeg nem Isten felelősségének kérdése az embert sújtó nehézségekben, hanem a bűnösök figyelmeztetése, hogy vétkeiknek a lehető legsúlyosabb következményei lesznek, azok közül is a legrosszabb a vakság.¹⁶ Nagyon valószínűnek tűnik, hogy csak a késői judaizmusban alakult ki az a nézet, hogy a vakság Isten büntetése (talán a „Megbüntetem az atyák bűnéért a fiaikat is harmad- és negyedikig...” logikai következményeképpen, 2Móz 20,5).¹⁷ Ez a gondolat megjelenik az áldó formulában, amelyet egy vak megpillantásakor kellett mondani („Áldott legyen az igazságos Bíró”); ebben benne foglaltatott a meggyőződés, hogy a vakság vagy az illető saját bűneiből, vagy szülei átörökített engedtlenségéből következett be.¹⁸ E gondolati séma hatástörténetének jól ismert példája az Újszövetségben a Jn 9,1-2, amelynek tágabb kontextusa egyszersmind arról is tanúskodik, hogy a veleszületett vakságot olyan súlyos fogyatékoságnak tekintették az első századi judaizmusban, amelyre nem létezett gyógymód („Örök idők óta nem hallott olyat senki, hogy valaki megnyitotta volna egy vakon született ember szemét.” Jn 9,32).¹⁹

Az Ószövetség nem beszél arról, hogy Isten az okozója a megérdemelt vagy meg nem érdemelt vakságnak az egyén életében. Ezzel szemben Isten egy sor igeszakaszban az emberek csodálatos gyógyítójaként tűnik fel. Ezek a szakaszok, különösen Ézsaiásnál (29,18; 35,5; 42,7), eszkhatológiai természetűek: a vakok szemeinek megnyílása a messiási békekorszak beköszöntének jele lesz. Talán ezért is nem találunk vakgyógyításokat a korai Mózes- és Illés-tradíciókban, ahol igazán könnyen elképzelnénk és elvárnánk őket. Elsősorban ez az oka annak is, hogy a vakság Tóbit könyvében betöltött teológiai és irodalmi szerepét is csak az eszkhatológiai jelentőséggel bíró ószövetségi példákhoz köthetjük, és a kapcsolópontot Izráel végidőkbeli, eszkhatologikus restaurációja képezi (vö. Ézs 54,11-14 és 60,1-22).

A vakság meggyógyítása az Újszövetségben

Hasznosnak tűnik, ha vizsgálatunkat az evangéliumok narratív egységeire, főleg a gyógyítástörténetekre korlátozzuk, mivel a különféle újszövetségi szövegekben nagyon hasonló megközelítéssel találkozunk, mint az Ószövetségben, nevezetesen azzal, hogy a vakság lelki vakságot vagy

16 THOMPSON, J. A.: *Deuteronomy*, Leicester, IVP, 1974, 274.

17 Vö. REIN, M.: *Die Heilung des Blindgeborenen*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1995, 101–108.

18 GRABER, F.: *blind*, in BROWN, C. (ed.): *The New International Dictionary of New Testament Theology I*, Grand Rapids, MI, Zondervan, 1972, 219.

19 PECSUK Ottó: A vakon született meggyógyítása, *Igazság és Élet*, 2020/3, 482.

hitbeli éretlenséget jelent (Róm 2,19; 2Kor 4,4; 2Pét 1,9), és amint az előbbieken láthattuk, ezek nem kapcsolódnak a vakság Tóbit könyvében megfigyelhető jelentéséhez.

A szinoptikus evangéliumokban alapvetően kétféle gyógyítási történettel találkozunk, János evangéliumában pedig eggyel:

1. A vak(ok) meggyógyítása Jerikóban a Mk 10,46-52-ben (Bartimeus néven) és annak változataiban, a Mt 20,29-34-ben (a két vak meggyógyítása) és a Lk 18,35-43-ban (csak egyetlen vak, név nélkül). Feltehetően a Mt 9,27kk (szintén két vak meggyógyítása) is ide tartozik.²⁰
2. A bétsaidai vak meggyógyítása (Mk 8,22-26).
3. A vakon született meggyógyítása a Jn 9,1-7-ben.²¹

Az első esetben a következő teológiai háttérrel és narratív felépítéssel van dolgunk: a történet(ek) Jézus szótériológiai szerepére és cselekedetére épül(nek): „Dávid Fiának”, tehát Isten végidőkbeli küldöttének nevezik őt, aki gyógyulást és testi-lelki jólétet hoz Izráelnek (lásd az előző fejezet végén mondottakat a prófétai végidő-váradalomról). A vak(ok)nak akadályokat kell leküzdeniük: vagy a tömegben kell túljutniuk, vagy saját hitelenségükön. Ahhoz, hogy közelebb kerüljenek Jézushoz, meg kell őrizniük Isten szabadító hatalmába vetett eszkatológiai hitüket, vagy szert kell tenniük ilyen hitre. Szigorúan a narratíva szempontjából nézve Jézus nem „gyógyítja” meg őket, mondjuk azzal, hogy megkeni a szemeiket (ahogyan a bétsaidai vaknál teszi). Pusztán megérinti őket (Mt 9,27kk és 20,29-34), vagy egyszerűen megparancsolja nekik, hogy lássanak (Mk 10,46-52 és Lk 18,35-43). Valamennyi változatban azzal ér véget a „gyógyítás”, hogy a meggyógyultak követik Jézust, vagyis újra helyreállt az Istennel való kapcsolatuk. Mt 9,27kk-ben a gyógyítás következményei a gonosz vádak és a farizeusok gonosz tervei.

A második esetben ugyanolyan teológiai háttérrel (eszkatológiai csoda) van dolgunk, de a kétrészes gyógyítási folyamat bonyolultabb és nehezkesebb: Jézus ráköp a vak szemekre, ráteszi a kezét, de mindez még nem elegendő, mert a gyógyítási folyamat befejezetlen maradt. A csoda bekövetkeztéhez szükség van még egy kézrátételre is. Ebben a történetben hiányzik a következmény: a meggyógyított vak nem lett Jézus követője,

20 Vö. ALAND, K. (ed.): *Synopsis Quattuor Evangeliorum*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2005, 133.

21 Nem tekintem az egész 9. részt gyógyítási történetnek. A 8. verstől egy hosszú dialógus veszi kezdetét a farizeusok és a meggyógyított vak között. Sokak szerint a gyógyítás maga a 9,1.6-7-re korlátozódik csupán. Vö. BOLYKI János: *Igaz tanúvallomás, Kommentár János evangéliumához*, Budapest, Osiris, 2001, 258.

ugyanakkor a bétsaidai vak meggyógyításához számtalan hasonlósággal rendelkező párhuzamos gyógyítástörténet a Mk 7,31-37-ben egy eszkhatológiai felhangú magasztalással záródik („Milyen jó mindaz, amit tesz! Képes azt is megtenni, hogy a süketek halljanak, és a némák beszéljenek!”, 7,37), ami ezt a gyógyítást is eszkhatológiai fényel vonja be.²²

Ha a vakon született ember meggyógyításának történetéből kihagyjuk a rövidebb beszédeket és a hosszabb párbeszédet, a második gyógyítási történethez igen hasonló struktúrát kapunk. Ebben a gyógyítási csodatörténetben Jézus érvénytelennek nyilvánítja a tanítványok és a késői judaizmus általános meggyőződését a vakság okát illetően. Világossá teszi, hogy az emberi életet (mind a vak, mind a gyógyítás szemtanúinak életét) teljes mértékben átformáló vakság *célja* fontos egyedül. Joggal nevezhetjük a történetet „szimbolikus narratívának”,²³ hiszen számtalan szimbólummal találkozunk benne, kezdve a vaksággal (sötétség), a sárkésztéssel (teremtés), a Siloám jelentésén („elküldött”) át egészen a fürdésig (kereszttség).²⁴ Ebben a történetben a gyógyítás egy sor eseményt indít el, amelyek végül egyfelől Isten küldöttének (Jézus) valódi megismeréséhez és megértéséhez vezetnek (a meggyógyított részéről), másfelől teljes elutasításához (a farizeusok részéről).²⁵

Az újszövetségi vakságot érintő gyógyítástörténetek az Ószövetségben érzékelt eszkhatológiai reménység egészen konkrét megvalósulását mutatják: A meggyógyítottak egy része már eleve ezzel a reménységgel (vö. „Jézus, Dávid Fia könyörülj rajtam”) keresi Jézus segítségét, vagy éppen a gyógyítás révén jut el arra a felismerésre, hogy Jézus Izrael Messiása (még Péter Caesarea Filippiben mondott hitvallása előtt!). A háttér és előzmény (Ószövetség) valamint a következmény és kiteljesedés (Újszövetség) áttekintése után forduljunk magához a Tóbit-történethez!

A vakság és a gyógyítás irodalmi szerepe Tóbit könyvében

Véleményem szerint a könyv irodalmi struktúrája olyan elliptikus formát követ, amelynek két gyújtópontja a vakság és a gyógyítás. A két gyújtópont között három beékelt és alárendelt történetet találunk, amelyek a vakság jelentését hangsúlyozzák, vagy éppen a történet csúcspontjának tekinthető gyógyítást készítik elő. Ennek alapján a könyv szerkezete a következőképpen vázolható:

22 Vö. CRANFIELD, C. E. B.: *The Gospel According to Saint Mark*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 263–264.

23 BOLYKI: i. m., 256.

24 PECSUK: i. m., 483–485.

25 BOLYKI: i. m., 257.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

- A) 1,1– 3,6 Tóbit személyes története (középpontjában: a vakság)
- B) 3,7 – 3,15 Sára története
- C) 3,16 – 5,23 Rafael története
- D) 6,1 – 9,6 Az utazás és az esküvő
- E) 10,1 – 14,15 A visszanyert integritás (középpontjában: a gyógyítás)

A vakságjelenetet (2,9-10) az egyre sokasodó nehézségek készítik elő (fogság Ninivében: 1,10; üldöztetés a halottak eltemetése miatt: 1,19), és két gúnyolódásjelenet keretezi (a szomszédok gúnyolódása: 2,8; Annáé: 2,13-14). Tóbit imádsága zavarodottságot tükröz, és a megfizetés elvébe vetett (később helytelennek bizonyuló)²⁶ hitet (3,1-6): „Ne ítélj el vétkeim és tudatlanságból elkövetett bűneim szerint, és atyáim vétkei és tudatlanságból elkövetett bűnei szerint, amelyekkel vétkeztek ellened, és nem engedelmeskedtek parancsolataidnak” (3,3b-4).

Sára alárendelt története Tóbit történetének variánsa, minden elemében megtaláljuk Tóbit megvakulásának párhuzamos mozzanatait:²⁷ a hűség egy sor tragikus eseményben „nyeri el” méltó büntetését, a szolgálóleány gúnyolódásához (3,7-9) és kétségbeeséshez vezet (3,10), ugyanakkor az imádságában Sára megőrzi a hitet és a kegyességet.

Rafael alárendelt történetében bontakozik ki az isteni terv (3,16-17): ettől kezdve az olvasó tudja, hogy Tóbit szenvedései nem voltak hiábavalóak. Tóbit elküldi fiát a Raguélnél hagyott ezüstért (4,1-21). Rafael Tóbiás tökéletes útítársának bizonyul (5,1-16), alkalmasságát Isten gondviselése garantálja. Az angyal „fedőneve”, Azarjá („Az Úr hatalmas”) is ezt az események felett is diadalmaskodó isteni gondviselést sugallja.²⁸

Az utazás alárendelt történetében az olvasók megismerhetik a gyógyítás eszközeit, a hal szívét, máját és epéjét (6,1-9),²⁹ Azmodeus legyőzése és Tóbiás Sárával való házassága pedig már a család integritásának helyreállítását készíti elő (6,10-9,6).

26 Mícah D. KIEL amellett érvel, hogy Tóbit vaksága nem csupán fizikai, hanem egyszersmind teológiai vakság is, amennyiben nem képes meglátni a deuteronomista megfizetéstan korlátait: *The “Whole Truth”, Rethinking Retribution in the Book of Tobit*, London–New York, T&T Clark, 2012, 2–3; vö. még SOLL, W.: Misfortune and Exile in Tobit, *The Juncture of a Fairy Tale Source and Deuteronomic Theology*, *Catholic Biblical Quarterly*, 51 (1989), 209–231.

27 Ehhez a megállapításhoz nem kell különösebb felismerés, az elbeszélő maga sugallja a hirtelen színhelyváltással mint narratív technikával: „Történt ugyanezen a napon, hogy Sára, a médiabeli Ekbatanából való Raguél leánya, gyalázkodást hallott apjának egyik szolgálójától...” (3,7). Vö. HELYER: i. m., 1238.

28 *Stuttgarter Erklärungsbibel*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2005, 1216.

29 A hal táplálja az utazókat és eszközt nyújt az ördögűzéshez, ezzel Jézus szolgálatának (Mk 6,31-44 par) is előképe lehetne, vö. *ibid.*

Az otthoni zárójelenet Tóbit és Anna kétségbeesésével kezdődik (10,1-7). Tóbiás, Sára és Rafael váratlan hazatérése boldogságot hoz mindannyiuk számára (10,8-14). A gyógyítás (11,1-15) Tóbit egészségének és becsületének, valamint a család integritásának helyreállításához vezet (11,16-18). Rafael felfedi önmagát, az egész isteni tervet (12,1-15), és rövid bölcsességtanácsokat ad a Példabeszédek könyvének stílusában (12,6-10). Az isteni küldött és megváltó eltűnik (12,16-22), s Tóbit imádsága az egész történet szótériológiai (a hűségesek számára mindig van szabadulás) és eszkatológiai (a diaszpóra zsidóság ragyogó jövője és az Új Jeruzsálem) magyarázatát nyújtja (13,1-18). Tóbit megértette, hogy a megtartatás/gyógyulás/megváltás nemcsak egyéni fogalom, hanem magába foglalja a család egységét, és végső soron a diaszpóra megtartatását is. Tóbit utolsó szavai Tóbiáshoz Ninive bukásáról és Tóbiás jövőendő életéről arra szolgálnak, hogy a történet elnyerje végső, történeti jellegét.

A vakság és a gyógyulás teológiai szerepe Tóbit könyvében

A könyv talán legfontosabb vallási tanítása a mózesi törvényekhez való következetes ragaszkodás.³⁰ Mielőtt a szerencsétlenségek érték volna – jöllehet az északi királyság alattvalója volt –, Tóbit rendszeresen áldozott Jeruzsálemben (1,6), tizedet fizetett minden évben háromszor (1,7-8), a saját rokonságából származó leányt vett el feleségül (1,9) és tartózkodott a tisztátalan ételektől, még akkor is, amikor fogságba került (1,10-11). Arra törekedett, hogy végrehajtsa minden lehetséges jócselekedetet, amely egy istenfélő zsidótól elvárható volt (különösen az elhunyt honfitársainak nyújtott tisztességes temetésre gondolhatunk; 1,18). Még a vele történt tragikus baleset körülményei is szorosan kapcsolódtak a vallási kötelezettségek ellátásához: halott felebarátjának eltemetése után tisztátalanná vált, ezért a házon kívül, az udvaron aludt, és így hullott a szemébe a madarak ürüléke (2,9). Tóbit egyszerűen „a törvényben követelt igazság szempontjából feddhetetlen volt” (Fil 3,6). Minden értelemben büszkén kellett, hogy tekintsen vallásos teljesítményeire. Büszke is volt, hiszen a balvégzetű éjszaka után, amelyet az udvaron töltött, bűnbánó imádságában (3,3) Isten kegyelméért könyörgött, mégpedig nemcsak a saját, hanem szülei bűnei miatt is. Bizonyos, hogy Tóbit hitt a „megfizetés” tanában: Isten megjutalmazza a jó cselekedeteket, és megbünteti a rosszakat. Hogy megszabaduljon az isteni büntetés szegyenbélyegétől, halálért esdekelt. Ahogyan a legtöbb Izraelben, a vakság állapotát ő is a reménytelenséggel és a halálhoz hasonló léttel azonosította: „Mert

30 Vö. HELYER: i. m., 1240; BARTON, J. – MUDDIMAN, J. (eds.): *Oxford Bible Commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2001, 627.

jobb nekem, ha meghalok, mint ha sok szenvedést látok életemben, és gyalázkodásokat hallok.” (3,6) A Jób és a saját sorsa közötti számos hasonlóság ellenére Tóbit soha nem próbált meg valódi és őszinte teológiai magyarázatot találni az őt ért szerencsétlenségekre, és Isten szerepére azokban, mint Jób tette. Úgy gondolta, hogy vagy ő vagy a szülei mindenképpen elkövethettek valami súlyos bűnt, még ha nem is voltak tudatában. Meglepő, de a könyv felfogásába tökéletesen illeszkedő epizód az, amikor útjára bocsátja fiát, Tóbiást: az apa tanúbizonyságot tesz fiának arról, hogy milyen áldásos következményekkel jár az életére nézve, ha azon elvek szerint él, amelyek szerint az apja is élt a tragédia előtt és után. Az olvasónak olyan érzése támad, hogy Tóbit eldöntötte magában: nem az ő feladata értelmezni és értékelni saját életének eseményeit.

Tóbiás és Rafael közös utazása és kalandjai nem hordoznak különösebb teológiai jelentést: véleményem szerint elsősorban irodalmi átkötést és szórakoztató kitérőt jelentenek a vakság és a gyógyulás keretes történetének két pólusa között. A 7,6-ban Raguél összefoglalja az egész könyv teológiai dilemmáját és ellentmondásosságát: „Ó, milyen szerencsétlen nyomorúság, hogy egy igaz és irgalmasságot cselekvő ember megvakult.”

A történet másik teológiai fókusza egyértelműen Tóbit meggyógyulása (11,1-15). Ebben nem csupán a látás és a testi egészség visszanyeréséről van szó, hanem egy sor esemény is értelmet nyer a szereplők előtt. A gyógyítás jelenetét túlzás nélkül eszkatológiaiainak nevezhetjük abban az értelemben, hogy helyreáll Tóbit és egész családjának integritása. Isten küldötte és Tóbit „személyes megváltója”, Rafael röviden elmagyarázza az értetlen szereplőknek, hogy mi is történt az előző 12 részben: „elküldtek hozzád, hogy próbára tegyelek” (12,13). Ahogyan a vakon született szótériológiai gyógyítástörténetében is láthattuk (Jn 9), nem a vakság oka számít, hanem a *célja*, amiben Isten megváltó és gyógyító akarata jut kifejezésre. Korábban Tóbit tartózkodott bármiféle magyarázattól a vaksága mélyebb értelmét és jelentését illetően. A 13,1-18-ban elmondott háladáó imádságában már kegyelméért dicsóíti Istent. Saját személyes történetét már nem fél úgy magyarázni, hogy az előrevetíti az egész diaszpóra zsidóság eljövendő történetét: eszkatológiai üdvpróféciájában a Jel 21,9-21 dicsőséges Új Jeruzsálemének ígérete tükröződik.³¹

A könyv teológiai üzenete tehát szorosan kapcsolódik Tóbit vakságához és gyógyulásához. A vakság előhívja a megfizetés és Isten igaz(ságos) ságának kérdését, a gyógyítás feloldja ezt a feszültséget, és olyan eszkatologikus illetve szótériologikus atmoszférát teremt, amelyben Tóbit életének értelme és családjának integritása is helyreáll.

31 Oxford Bible Commentary, 632.

Összefoglalás

Miközben a vakság és a vakságból való gyógyulás ószövetségi háttérét és jellegzetességeit vizsgáltuk, arra a felismerésre jutottunk, hogy az Ószövetség nem tanítja a megfizetés elméletét, legalábbis semmiképpen nem abban a formában, amelyben a késői judaizmusban az általánosan elfogadottá vált. Ebben a formájában jelenik meg Tóbit könyvében is, mint Tóbit történetének intellektuális háttere és a vakság kérdésének egyik – teológiai szempontból elfogadhatatlan – magyarázata. A könyv szerzője nem érvel ellene logikai úton, inkább nevetségessé teszi a történet fokozatos kibontakoztatásával. Az Ószövetségben a vakságból való gyógyulás csak eszkhatólogiai körülmények között volt elképzelhető, mint Isten gyógyító hatalmának megnyilvánulása egy isteni küldött közreműködésével. Ugyanakkor ez narratív formában még sehol nem jelenik meg az Ószövetségben. Lehetséges tehát, hogy Tóbit könyve az eszkhatólogiai gyógyítás fogalmának első narratív formába öntése. Ez a minta később igen nagy népszerűsége telt szert, és megjelenik a szinoptikus evangéliumokban csakúgy, mint János evangéliumában. Természetesen ebben a rövid tanulmányban sokkal óvatosabban is bánhattunk volna a „szótériológia” és „eszkhatólogia” kifejezésekkel, különösen ami azok Tóbit könyvének kontextusában való használatát illeti. Ugyanakkor az isteni küldött (Rafael) szerepe Tóbit csodálatos gyógyulásában és a család (illetve távlatilag az egész közösség) egységének és „épségének” helyreállításában felhatalmaz minket arra, hogy Tóbit könyvét egy fontos állomásnak tekintsük abban a folyamatban és fejlődésben, amely végső célját az evangéliumok szótériológiájában nyerte el.

PERES IMRE

REMÉNYSÉG A HALÁLLAL SZEMBEN

Bevezetés

A halál egyformán érint mindenkit, és minden társadalomnak és kultúrának ki kell(ett) vele egyenlítődni.¹ Nem lehet ez másképp a mai embernél sem, mint ahogyan egyformán vonatkozott ez az Isten népére is, amely az ókorban élt. Az Ószövetség, de az Újszövetség is egyformán és nyíltan beszél a haláltól való félelemről (φόβος θανάτου: Zsid 2,15).² Olyan démoni vagy emberfeletti hatalomnak tűnik, amely már amikor hatni kezd, deprimálja áldozatát. Hogyan győzte le a haláltól való félelmet az apostoli egyház, és hogyan – ha egyáltalán – lehet azt leküzdeni napjainkban is?

Ezzel a problémával foglalkozva számtalan kérdést kell feltennünk, mint például: vajon a halál valósága egyformán ismeretlen tényező volt minden ókori nép és vallás számára, vagy van-e különbség a halál elfogadásában és feldolgozásában? Hogyan hatott a haláltól való félelem a zsidó környezetben, és hogyan a hellén világban? Hogyan érintette a halál Jézus Krisztust, és hogyan reagáltak rá a környezetében levő emberek? Mit tudott tenni a halállal az apostoli egyház? Hogyan alakult a haláltól való félelem leküzdése? Mi volt ennek az igazi és utolsó akadály? Vajon nem veszélyeztette-e az egyház hitét az a pesszimizmus és negatív halálszemlélet, amely az őt körülvevő hellenista világban uralkodott? Hogyan egyenlítődik ki ezzel a problémával a mai teológia és a jelenlegi egyház? Vajon az egyház által hirdett reménységet nem csúfolja-e ki a világ? Mikor és hogyan valósul meg igazán a halál feletti győzelem?

Ezek és a hasonló kérdések nagyon égetők ma is, és szinte elviselhetetlenül fájóak. Az egyháznak óvatosnak kell lennie, hogy ne nyújtson olcsó reménységet, de elég erősnek is kell lennie ahhoz, hogy tudjon pontosan és teológiailag megbízhatóan beszélni a halálról és a győzelemre való esélyről, amelyet hirdethet a Jézus feltámadására vonatkozó utalással. Ebbe az irányba próbáljuk most alakítani mi is a gondolatainkat.

-
- 1 SCHWEID, Richard: *Sehnsucht nach Unsterblichkeit, Jenseitsvorstellungen in Religion und Kultur*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2008, 8kk. VON BRÜCK, Michael: *Ewiges Leben und Wiedergeburt, Sterben, Tod und Jenseitshoffnung in europäischen und asiatischen Kulturen*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2012, 12kk.
 - 2 Vö. pl. GRÄSSER, Erich: *An die Hebräer (Hebr 1-6)*, EKK XVII/1, Benzinger/Neukirchener Verlag, 1990, 148.

A haláltól való félelem az antik világban

Az a hellenista világ, amelyben a keresztyénység keletkezett, eléggé szkeptikusan szemlélte a halált.³ Így bizonyítják ezt az ókori epítáfiumok. Ezek elárulják, hogyan érintette a halál a közembereket, és milyen fájdalmasan sírtak miatta. Ezek között a sírfeliratok között sok szkeptikus és keserves hangú szöveg is található.⁴ Ezek arról beszélnek, hogy például *a leány halála miatt a szerencsétlen anyja bánatában vagdossa az arcát*,⁵ illetve az elviselhetetlen bánatban más lányok is kijártak a sírhoz, és ott nyírták hajukat, olyan gyászszertartás része gyanánt, amelyben kifejezték bánatukat és reménytelenségüket. Ezért a közvélemény azt tartotta, hogy *a halál hamis és megátalkodott*,⁶ és nincs előle menekvés. *Az istenség, amely a halált uralja, irgalmatlan, és mindig pusztítást hoz az emberekre.*⁷ Az alvilágot, mint a halál birodalmát, „*az örök bánat országának*” tartották.⁸ Innen nincs visszatérés. Ezért a halálra gondolásnál az embereket keserű reménytelenség környékezte, amely szünet nélkül fájt. Egy görög sírfelirat beszél két barát szeretetéről, akiket fájdalmasan szétválasztott a halál. Ezután csak fájó tövis maradt a szívben:⁹

Λούκυλλος φιλίας τάδε σοι μνημῆι ἔγραψεν
σῆς γλυκερῆς ψυχῆς κέντρον ἄπαυστον ἔχω.¹⁰

*Luküllosz készítette el ezt az írást neked, barátságunk emlékére,
szüntelen fájó tövist hordozva édes lelked utáni vágyban.*

Ilyenek és hasonló fájdalmas kijelentésekből rengeteg található a görög nekropoliszokban. A görög temetők poézisét olvasva szívét tépő érzésünk támad.¹¹ Csak aránylag kevés epigrammaíró tudott eljutni ahhoz, hogy szembenézzen a halállal, és hogy a túlvilágban valami pozití-

3 Vö. MIRTO, Maria S.: *Death in the Greek world: from Homer to the classical age*, Norman, University of Oklahoma Press, 2012.

4 SCHNEIDER, Carl: *Die Welt des Hellenismus, Lebensformen in der spätgriechischen Antike*, München, Verlag G. H. Beck, 1975, 307–319.

5 BECKBY, Herman: *Anthologia Graeca* VII, München, Artemis, 1965, n° 487. HOŠEK, Radislav (ed.): *Obrázky z řeckého života – Szemelvények a görög közeletből*, Antická knihovna 48, Praha, Svoboda, 1983, 249.

6 BECKBY: *Anthologia Graeca* VII, n° 312.; HOŠEK: *Obrázky z řeckého života*, 239.

7 BECKBY: *Anthologia Graeca* VII, n° 59.; HOŠEK: *Obrázky z řeckého života*, 233.

8 BECKBY: *Anthologia Graeca* VII, n° 303.; HOŠEK: *Obrázky z řeckého života*, 239.

9 PEEK, Werner: *Griechische Grabgedichte*, Berlin, Akademie Verlag, 1960, n° 342.; PEEK, Werner: *Griechische Versinschriften – I. Grabgedichte*, Berlin, Akademie Verlag, 1955, n° 1479.; KAIBEL, Georg: *Epigrammata Graeca ex lapidibus collecta*, Hildesheim, 1965, n° 534.

10 PEEK: GG n° 342. PEEK: GV n° 1479. KAIBEL: n° 534.

11 KAIBEL, Georg: *Friedhofspoesie, Deutsche Revue* 19 (1894), 367–380.

vumot is találjon. A halál leküzdésére vonatkozó reménység csak nagyon lassan és nehezen született,¹² még akkor is, ha a különböző megújhodási mozgalmak és vallási körök hatására mégiscsak alakult (pl. az orfikusok hatására),¹³ vagy a judaizmus és később a kereszténység eszkatológiája is egyre jobban terjedt a hellenizmusban.¹⁴ Ugyanis az a mitikus eszkatológia, amely Homéroszból indult ki, igen szkeptikus, és a túlvilági szemléletre csak szürke reménytelenséget nyújt, és a hádészben csak amolyan árnyéklétet tud feltételezni.¹⁵

Az új reménység alakulása a zsidóságban

Minden időben, így az Ószövetségben és az intertestamentális judaizmusban is az emberek félték a haláltól.¹⁶ Már csupán a rá gondolás is félelmet jelentett. Amikor közeledett a betegség, nem lehetett tudni, mi lesz tovább, és hogyan alakul majd a beteg élete. Ezért a betegség hatására a beteg ember lelkében és a rokonaiban egyre jobban mélyült a félelem, hogy a halál közel van. Azonban nemcsak az jelentett fájdalmat, hogy a halálban egymást elveszítik az emberek, hanem az a hit is, hogy a betegség és a halál valaki másnak a hatalmát sugallta, nem az Úrét.¹⁷ Ezért terjedt az a vélemény, hogy a betegség és a halál valamilyen titokzatos ijesztő hatalmak és démonok jövetelét jelzik¹⁸ és hogy a Seol szeparálódik az Űrtől.¹⁹ **Nem** véletlenül igyekeznek az Űr vigasztalni népét a zsolttárhoz

12 WOSCHITZ, Karl M.: *Elpis – Hoffnung: Geschichte, Philosophie, Exegese, Theologie eines Schlüsselbegriffs*, Wien-Freiburg-Basel, Herder Verlag, 1979, 177–181.

13 Jelentősen nyilatkoznak erről az ún. arany lemezek, amelyeket az orfikusok sírjaiba helyeztek, és amelyeknek mutatniuk kellett az alvilági utat a boldogok helyeire: Sarah I. JOHNSTON, *The eschatology behind the tablets*, in: GRAF, Fritz – JOHNSTON, Sarah I.: *Ritual texts for the afterlife, Orpheus and the Bacchic Gold Tablets*, London-New York, Routledge, 2007, 94–136.

14 PERES, Imre: *Positive griechische Eschatologie*, in: OEHLER, Markus und BECKER, Michael (Hrsg.): *Apokalyptik als Herausforderung neutestamentlicher Theologie*, WUNT II/ 214, Tübingen, Mohr Siebeck, 2006, 269–284.

15 Imre PERES, *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*, WUNT 157, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, 26kk.

16 Vö. pl. Paul VOLZ, *Die Eschatologie der jüdischen Gemeinde im neutestamentlichen Zeitalter nach den Quellen der rabbinischen, apokalyptischen und apokryphen Literatur*, Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1966.

17 Andrew CHESTER, *Future Hope and Present Reality. I: Eschatology and Transformation in the Hebrew Bible*, WUNT 293, Tübingen, Mohr Siebeck, 2012, 266–267.

18 FOHRER, Georg: *Krankheit im Lichte des Alten Testaments*, in: ders., *Studien zu alttestamentlichen Texten und Themen (1966–1972)*, BZAT 155, Berlin-New York, De Gruyter, 1981, 172–187, itt: 174.

19 CHESTER, Andrew: *Future Hope and Present Reality*, Vol. I.: *Eschatology and Transformation in the Hebrew Bible*, WUNT 293, Tübingen, Mohr Siebeck, 2012,

szavaival (91,5-6). Tulajdonképpen mindig is nehéz volt küzdeni a betegségből és a közeli halálból támadó félelemmel. Ez akkor is így volt, ha a betegséget és a halált később demitologizálták, és az emberi létnek ez a szférája is a teljhatalmú Isten kezébe került.

A betegség és a halál szünet nélkül ostromolta az embereket, és nem lehetett ez elől kitérni. Tulajdonképpen így – a halál közreműködésével – váltották egymást a generációk, és az élet is csak így mehetett előre – anélkül, hogy itt a nap alatt összekumulálódtak volna a hosszú századok emberei. Ezért meg kellett tanulni kibékülni a halál tudatával, és elfogadni, hogy a földi élet körül van határolva olyan idővel, amely csak 70 vagy 80 évre terjedhet ki (Zsolt 90). Természetesen, bizonyos kivételek is előfordulhattak. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a halált ezzel sikerült volna „megszelídíteni”, de azért Isten népében kialakulhatott az a hit, hogy ez is az ember sorsa, és hogy ezzel meg kell tanulni élni. Ezért a halálfélelem leküzdésére új támpontok születtek, mint például az is, hogy a halálban az ember nem szakad el Istentől, és hogy az alvilági árnyaknak is lehet bizonyos egzisztenciájuk.²⁰ Sőt egyre jobban erősödött az a szemlélet is, hogy az alvilágban pozitív sorsot is lehet nyerni, és hogy a halállal még nincs annyira definitív módon minden elveszve. Ezek a reményfoszlányok amolyan balsamként hathattak a megijesztett lelkek sebeire. Mégis erősödött a reménység, hogy a halálra nem kell okvetlenül csak félelemmel és keserűséggel gondolni, hanem hogy az Úrra való támaszkodással, aki egyedül halhatatlan és kezében van a halál feletti uralom, le lehet győzni a halálfélelmet.

Erre az időszakra – mondjuk a judaizmus későbbi (hellenisztikus) korszakát illetően – jellemző az is, hogy több szempontból is történik próbálkozás a halál leküzdésére. Ekkor ugyanis a halál „túlélésére” új remény koncipiálódik – éspedig nemcsak a zsidó, hanem a hellenisztikus világban is,²¹ ami az új szepulkrális antropológia formálódásában mutatkozik (pl. vö. Jób 19,25-26), amely lassan elhagyja az alvilágban levő árnyéklét korábbi képzetét, ahogyan ez például a Zsoltárokból jelentkezett (a Kr. e. kb. 6–5. századig).

Ez a reménység aránylag később kezd nyílni és erősödni (kb. a Kr. e. 4–3–2. században),²² mert azzal a reménységgel párosul, hogy a Seol mint a halottak birodalma nem marad örökre zárva, hanem az idők végén a

265kk.

20 KRAUS, Hans-Joachim: *Theologie der Psalmen*, KB AT XV/3, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1979, 207–211.

21 PERES, Imre: *Sepulkrális Anthropológia*, in LABAHN, Michael – LEHTIPUU, Outi (eds.): *Anthropology in the New Testament and its Ancient Context*, [CBETH 54 = Contributions to Biblical Exegesis & Theology], Leuven, Peters Publishers, 2010, 169–182.

22 Vö. pl. Ézs 24-27, Dán 12 stb.

sírok megnyílnak, és hogy az emberek a porból új életre támadnak²³ – így lesz a feltámadás.²⁴ Itt aztán bővült a túlvilágszemlélet: először feltámadnak a jók, de azután a gonoszok is, akik örök kárhozatra lesznek elítélve. Ez az újonnan formált reménység, amely már a feltámadással számol, már a prófétáknak abban az üzenetében gyökerezik,²⁵ amely spontán keletkezhetett,²⁶ de valószínűleg a szomszéd népek eszkatológiájának a hatására is (pl. a zoroasztrizmusra).²⁷ Ez a szemlélet egyre jobban szárnyra kapott a különböző zsidó mozgalmakban, amelyek olykor apokaliptikus víziókkal is telítődtek. A feltámadásra vonatkozó reménységgel együtt bővül a szélesebb eszkatológiai szemlélet is, amely számol az Isten napjával mint az ítélet napjával, természetesen először is a démoni hatalmak fölött, amelyek halált okoztak, és pusztították az életet és a hitet.²⁸ Azután az ítélet kiterjed a pogányokra és az Isten választottainak ellenségeire.²⁹ Ma már nehéz pontosan megállapítani, hogy ez az eszkatológiai irányvonal, amely egyre jobban apokaliptizálódott, mennyire volt biztató, és mennyire tudott vigaszt nyújtani az egyszerű embereknek, akik továbbra is szenvedtek a haláltól, és félelemmel tekintettek fogyo életük végére.

23 FOHRER, G.: Geschick des Menschen nach dem Tode im Alten Testament, in ders., *Studien zu alttestamentlichen Texten und Themen* (1966–1972), BZAT 155, Berlin–New York, De Gruyter, 1981, 188–202, itt: 198–201 = *Kerygma und Dogma* 14 (1968), 249–262.

24 CHESTER: *Future Hope and Present Reality*, 295kk.

25 Talán a legrégebbi tényleges feltámadási (és nem szimbolikus nép-feltámadásról szóló) híradás: Ez 37) textusnak a zsidó irodalomban az Ézs 26,14.19 szövegét kellene tartanunk, amely egyes részleteiben korábban keletkezhetett, mint a későbbi alapítású úgynevezett „kis prófétai apokalipszis” (Ézs 24–27): McCULLOUGH, W. S.: Israels Eschatologie von Amos bis Daniel, in PREUSS, Horst D. (Hrsg.): *Eschatologie im Alten Testament, Wege der Forschung* 480, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978, 395–414, itt: 398–399.

26 Az eszkatológiára való orientáció magával a Jahve-hittel erősödött, azzal a meggyőződéssel, hogy a jövőben még erőteljesebben nyilvánul meg, ezért Izraelben szükségszerűen az Istenre való várással telítődött, és ezért az ő jövője adhatott a népek bizakodást: PREUSS, Horst D.: *Jahweglaube und Zukunftserwartung*, BWANT 87, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, Kohlhammer, 1968, 206–209.

27 Itt elsősorban a párszizmusra kell gondolnunk, amelynek eszkatológiája hatással lehetett a judaizmus eszkatológiájára: McCULLOUGH, Israels Eschatologie von Amos bis Daniel, 403–408.

28 Kimondottan erről a reménységről a következő textusok beszélnek: Dán 12,2; etHen 51,1; 4Ezsdr 7,32; szirBar 21,22–23.

29 MURDOCK, William R.: Geschichte und Offenbarung in der jüdischen Apokalypitk, in KOCH, Klaus – SCHMIDT, Johann M. (Hrsg.): *Apokalypitk, Wege der Forschung* 365, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1982, 377–402, itt: 390–392.

A halállal való küzdelem a korai egyházban

Az Újszövetségből tudjuk, hogy a Jézus környezetében levő embereket szintén gyötörte a hirtelen halál híre.³⁰ Tehát egzisztenciájukban őket is durván és fájdalmasan érintette.³¹ Ez a halállal való közvetlen szembesülésben jött elő, amikor a legközvetlenebb családtagjaik kerültek a halálzónába,³² s majd fájdalmasan élték meg a halálukat. A haláltól való félelmet és a Mestertől való megválást a halálban a tanítványok is fájdalommal³³ és tudatos negligálással fogadták.³⁴ De a halállal való szembesülés Jézus sírjánál is félelemmel töltötte el őket, habár sejtették volna, hogy Jézus mégis él.

Az apostoli egyház is tud a halál miatti félelemről és fájdalomról. Ismerünk erről néhány megbízható adatot az Apostolok cselekedeteiből³⁵ és az apostoli levelekből.³⁶ A korai egyház egyáltalán nem bagatellizálja

30 Azokról az emberekről szóló történetek, akik közvetlen környezetükben szembesültek a halállal, és közben találkoztak Jézussal is, az evangéliumokban egészen egyszerűen és természetesen vannak leírva: vö. pl. Jairus leányának halálát (Mt 9,18-19,23-26; Mk 5,21-24,35-43; Lk 8,40-42,49-55), a Naini ifjú halálát (Lk 7,11-17), Lázár halálát (Jn 11), és ide sorolható a százados szolgájának/fiának a haldoklása Kapernaumban (Lk 7,1-10; Jn 4,46-54). Néhány esetben Jézus nem lépett közbe, és a halál learatta áldozatait; vö. pl. azokat a történeteket, mint Keresztelő János halála (Mt 14,1-12; Mk 6,14-29; Lk 3,19-20; 9,7-9), vagy annak a néhány galileai embernek a halála, akiket Pilátus öletett meg (Lk 13,1-5). Ide tartozhat például Júdás halála is, habár gyalázatos módon és önkényesen hajtotta végre (Mt 27,3-10; ApCsel 1,16-20).

31 A Jézus kijelentéseiben és cselekvésében való halálproblematika részletesebb elemzését szakszerűen adja: ŠOLTÉSOVÁ, Viktória: Ježišove výroky o smrti = Jézus halál-kijelentései (θάνατος), *Testimonium fidei* 2 (2014/2), 22–30.

32 Ehhez a kérdéshez jó elemzést nyújt: KOREČKOVÁ, Andrea: Príčiny úmrtia antických žien = Az ókori nők halálindokai, *Testimonium fidei* 2 (2014), 39–51.

33 Pl. a Jézus sírjánál levő nők annyira megijedtek (ἐκθαμβέομαι; Mk 16,5), hogy a félelemtől egészen extázisba estek (ἔκστασις; Mk 16,8), ami azt jelenti, hogy annyira megrázta (τρώποϋς) őket az élmény, hogy úgy reszkettek, mintha egészen magukon kívül lettek volna (Mt 28,10; Lk 24,12).

34 Jézus három (Mk 8,31-33; 9,30-32; 10,32-34; Lk 9,22,43-45; 19,31-34), ill. négy (Mt 16,21-23; 17,22-23; 20,17-19; 26,1-2) előrejelzése haláláról tanítványait nagy szomorúságba taszította, úgyhogy legszívesebben lebeszéltek volna őt erről (Mt 16,22; Mk 8,32).

35 Lukács leírja Tábita halálát (ApCsel 9,36-42), István halálát (ApCsel 7), Jakab (ApCsel 12,1-5) és Eutichosz halálát (ApCsel 20,7-12), de nem tér ki Ananiás és Zafira halálának esetelése elől sem (5,1-11), ami elrettentő példája a hitlen és hamis embereknek, bár ez árnyékot vet az egyház kezdeti életére. Hasonlóan elrettentőül szolgál Heródes halálának leírása is (12,20-23).

36 Erről főleg Pál apostol ír több levelében: Thesszalonikába (1Thessz 4,13-5,11), Korinthusba (1Kor 15; 2Kor 5,1-10), a Filippieknek (Fil 1,6,21-26; 3,20-21; 4,3.13) stb.

ezt a megrázó élet- és hitpróbát, de új reménységet koncipiál a halál pillanatában.³⁷ Valószínű, hogy éppen az antik világgal való konfrontációban kristályosodik ki az evangélium ereje és a megdönthetetlen eszkatológiai reménység, amely Jézus halálában és feltámadásában gyökerezik.³⁸

Természetesen ez a fejlődés nem haladt előre egyenesen és nehézség nélkül;³⁹ problémát okoztak más eszkatológiai különbözőségek, amelyek szintén az apostoli egyház perifériáján keletkeztek. Az ilyen megnyilvánulásoknak egyike, talán irányzata, lehetett az a gondolkodás, hogy a halál ellen lelki módon kell harcolni, és hogy a lélekben a halál tulajdonképpen már le is győzött. Vagyis, hogy a hívő emberek már életükben átmertek a halálba, és aztán újra az életbe, mert már feltámadtak, és így a feltámadás már megtörtént (1Tim 2,18).⁴⁰ Ezért már nem kell semmi újat várni, és az idők végén már semmilyen változás nem lesz. Ahogy kiderült, ez eléggé olcsó és rosszul értelmezett reménység volt⁴¹ olyan ke-

37 Némely esetben Jézus halálának és dicsőséges feltámadásának a tudata nagy bátorságot adott az egyházban vállalni Krisztusért nemcsak a szenvedést, hanem a halált is. Rendkívüli példája ennek éppen Pál apostol, aki Jézus példája után szintén előre megjövendölte halálát (ApCsel 21,8-14). Nem titkolta el, hogy vágyik Jézus után, és hogy a halált is szívesen vállalja, csak hogy már együtt lehessen vele (Fil 1,20-26). „Ennek a vágnak a forrása nem az, hogy talán megunta volna az életet, hanem az a győzedelmes bizonyosság, hogy a hívő embert a halál sem választja el Isten szeretetétől a Krisztusban, és hogy Krisztusnak van utolsó szava a halálban is – ez az értelme az örökkévalóságra orientált keresztyén hitnek”: SOUČEK, Josef B.: *Epištola Pavlova Filipským = Pál apostol Filippi-levele*, Praha, Kalich, 1937, 35–36.

38 Vö. MASARIK, Albín: Nový zákon a smrt = Újszövetség és a halál, *Testimonium fidei* 2 (2014), 21–37.

39 Vö: PERES, Imre: Vývoj eschatologickej viery vo vzkriesenie = Az eszkatológiai feltámadáshit fejlődése, in PERES, Imre: (ed.): *Vývoj teologického myslenia v premenách času*, Zborník z medzinárodnej konferencie, Banská Bystrica, Katedra teológie a katechetiky PF UMB, 2013, 79–98.

40 POKORNÝ, Petr: *Vznik christologie = A krisztológia keletkezése*, Praha, Kalich, 1988, 163. KÄSEMANN, Ernst: Neutestamentliche Fragen von heute, in *Exegetische Versuche und Besinnungen* II, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1976, 11–31, itt: 27–28.

41 Christoph Landmesser nem zárja ki, hogy az erre való ösztönzést talán maga Pál apostol is szolgálhatta, azzal, hogy amikor a Krisztusban való új életről beszélt – Krisztus halálára és feltámadására való hivatkozással –, amelyben Krisztus mindenkit hív, akik őt hitben elfogadják (vö. pl. Róma 6,3-4), félreértés történetelt ebben az oly fontos apostoli teológiai üzenetben. LANDMESSER, Christoph: Die Entwicklung der paulinischen Theologie und die Frage nach der Eschatologie, in ECKSTEIN, Hans-Joachim – LANDMESSER, Christoph – LICHTENBERGER, Hermann (Hrsg.): *Eschatologie – Eschatology*, WUNT 272, Tübingen, Mohr Siebeck, 173–194, itt: 183. Ez azt bizonyítaná, hogy Pál apostol némely teológiai (és főleg eszkatológiai) hangsúlyának a posztapostoli egyházban néhány helyen nem történt pontos hagyományozása, vagy akár elferdítése is olyan módon és olyan értelemben, ahogy az Páltól idegen volt.

resztyének részéről, akik olyan környezetbe jártak, ahová az úgynevezett pasztorális levelek íródtak, tehát valahova Efézusba. A feltámadás elspiritualizálása ilyen módon nehéz teológiai következményekkel járt, és az apostoloknak nagyon határozottan kellett fellépniük az ilyen tévedések ellen. Ez a gondolkodás csak hamis reménységet nyújthatott, amely félrevezető volt, és végül még nagyobb csalódást eredményezett.

A másik nagy problémát maga a környezet jelentette, amelyben a keresztyének éltek. Például Thesszalonikában a keresztyének az elhunyt szeretteik miatt felettébb szomorkodtak. Szomorúságuk érthető volt, azonban amikor már nagy méreteket öltött, Pál apostol ezekhez a keresztyénekhez atyai szeretettel szól, de kifejezi, hogy ezt nem helyesli (1Theszsz 4,13). Kiderült, hogy a keresztyének is hasonló módon gyászolják szeretteiket, mint a környezetükben levő pogányok.⁴² Az ilyen „pogány” gyászba beletartozott nagyon pompás sírkőnek az elkészítése, lehetőleg a halott színes festményével, ahol a hátra maradt gyászolók is szerepelnek. A reliefhez hozzátartozott a sírfelirat is, amelynek meg kellett örökítenie a halott emlékét, és abban ki kellett hangsúlyozni jó adottságait, természeté szép tulajdonságait és az életben elért eredményeit.⁴³ Aztán ezekhez

42 Ezt a problémát eléggé részletesen tárgyalja GREEN, Gene L.: *The Letters to the Thessalonians*, PNTC, Grand Rapids-Cambridge, Eerdmans, 2002, 213–219.

43 Ezzel biztosítani akarták a halál utáni életet, amelyet a halott hozzátartozói el akartak érni az isteneknél és a túlvilági bírónál. Így beszél erről egy hellenisztikus éfészi sírfelirat is, amelyet példa gyanánt idézünk sok más helyett:

[οὔπω] νυμφιδίῳν κραδίῃ πεπληθότα λέκτρων
[Δίφι]λον αϊακτῶι τῶιδ' ὑπένασσε τάφωι
[. . .] . τε γνωτή τε παναιδοίη{i} Στρατονίκη{i}
[ῶς] καὶ Ἀλέξανδρον κοῦρον ὀμηγενεά
[ἀστ]οῖς καὶ ξείνοισι προσήνεας, ἐσθλὰ μὲν εἰπεῖν
[ἐσθ]λὰ δὲ καὶ ῥέξαι πάντας ἐπισταμένους.
[Ερμό]γενες, σὺ δὲ παῖδας ἐν ἐρώ{i}εσι φυλάσσοις
[εὐσεβέ]ων αἰεὶ χώρον ἐπερχόμενος

*Diphilosznak, aki szívében még nem jutott a házasságy teljességéhez,
készített hajlékot ebben a siratott sírban (anyja)
és együtttérző testvére Sztratoniké,
és a fiatal Alexandrosznak is, aki egyazon szülők gyermeke.
(Mindketten) barátságosak voltak a polgárokhoz és idegenekhez,
és készek voltak mindenkinek jót mondani és jót tenni.
Hermogenezs, bárcsak bevezetnéd a fiúkat a héroszok oltalmába,
amikor belépsz a kegyesek helyeire.*

MERKELBACH, Reinhold – STAUBER, Josef: *Steinepigramme aus dem griechischen Osten*, I. München, 1998, n° 03/02/62; KAIBEL, Georg: *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*, n° 228b; HICK, Edward L. (ed.): *The Collection of the Ancient Greek Inscriptions of the British Museum III*, Clarendon Press, 1874, n° 625a; PEEK, W.: *Griechische Vers-Inschriften*, n° 667; PFUHL, Ernst – MÖBIUS, Hans: *Die ostgriechischen Grabreliefs*, Mainz, 1979, n° 869.

a sírokhoz rendszeresen ki kellett járni, és ceremóniális siratást kellett ott rendezni. Sőt, nagyobb családi síroknál vagy kriptáknál, amilyenek például a mauzóleumok vagy kis piramisok voltak, bizonyos napokon azokba be lehetett menni, és ott – közvetlenül a sírban vagy az előtte levő térben – vendégséget szerveztek (Bankettritual),⁴⁴ amelyről azt hitték, hogy a halott is együtt van velük. Éjszakára ott maradtak aludni, és várták a látomást, az álmot, vagyis olyan inkubációt, amely lehetővé tette a halottal való találkozás elérését és a túlvilágról érkező információkat. Így az antik görögök nem tudtak elszakadni halott szeretteiktől, és mindig abban a kísértésben éltek, hogy valahogyan lehessen velük kontaktust tartani.⁴⁵ Ez azt jelentette, hogy a halál nem volt számukra lezárt realitás,

44 Vö. pl. a jelentős tanulmányt, amely a problémát a római korban tárgyalja: BRAUNE, Sarah: *Convivium funebre. Gestaltung und Funktion römischer Grabtriklinien als Räume für sepulkrale Bankettfeiern*, Spudasmata 131, Hildesheim-Zürich-New York, Georg Olms Verlag, 2008, 149kk.

45 Főleg az álom (ὑπνος) tűnt alkalmasnak arra, hogy kommunikálni lehessen a halottakkal, akik után az élők vágyódtak. Néha ezekért az álmokért külön imádkoztak az istenekhez, akik lehetővé teheték számukra legalább ilyen módon közeledni halottaikhoz. Így kéri ezt egy anya is Paula nevű lánya sírköszövegében. A felirat Szmírnából származik, a 2. századból:

τέκνον ἐμὸν Παῦλα, φθινύθω δακρῦοις σε βωῶσα,
 τοιά τις ἀλκυῶν παῖδα σ' ὀδυρομένη.
 κωφαὶ δ' ἀνταχοῦσι πέτραι καὶ τύνβοις ἀπεχθής,
 ὄς τὸν ἐμῶν τοκετῶν ἔσβεσεν ἡέλιον.
 ἀεὶ δ' ὡς Νιόβη πέτρινον δάκρυ πᾶσιν ὀρώμαι
 ἀνθρώποις ἀχέων πένθος ἔχουσα μόνη.
 ὦ τάφε καὶ δαίμων, μικρὸν μέθεος ἵς φάος ἔλθειν
 παῖδαν ἐμῆν Παῦλαν, δοῖς δέ μοι εἰσιδέειν.
 οὐ σοι Φερσεφόνη τόδε μέμψεται οὐδέ τις Ἄδης;
 ἦν τόσον ἀνστήσης παῖδα ἐμῆν κατ' ὄναρ.
 Παῦλα χρηστή χαίρε.

*Téged szólólgató könnyekkel sorvasztom magam, kislányom, Paula,
 mint jégmadár a fiókáit, úgy gyászollak én.*

*Ám szavaim a néma kő és a gyűlölt sír visszhangozzák,
 a sír, mely elsötétítette gyermekeim napját.*

*Mint a kővé vált Niobének, örökké csak könnyeimet látják
 az emberek, s nincs egyebem, mint a bánat és a gyász.*

*Ó sír, ó istennő, csak egy pillanatra engedd a fényre
 jönni, kislányomat, Paulát! Add, hogy láthassam őt!*

*Perszephoné, senki nem vádol be téged ezért Hádésznál,
 ha legalább így – álomban – feltámasztod nekem kislányomat.*

Paula, édesem, üdvöz légy!

MERKELBACH, Reinhold – STAUBER, Josef: *Steinepigramme aus dem Griechischen Osten*, I, n° 05/01/55.; PEEK, Werner: *Griechische Versinschriften*, n° 1545.; PEEK, Werner: *Griechische Grabgedichte*, n° 335.; PERES Imre – LEDÁN István: *Ókori görög epigrammák*, Debrecen, DRHE Újszövetségi Tanszéke, 2021, § 3.4.

hanem hogy mindig visszajártak halottaikhoz, akikkel manipuláltak. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ennyivel beérték volna. Épp ellenkezőleg: halottaik után annál többet siránkoztak, és a haláltól annál jobban féltek. Az ókori görögöknél a sírfeliratoknak csak aránylag kis százaléka⁴⁶ nyilatkozik az úgynevezett pozitív eszkatológiáról⁴⁷ a hellenisztikus és korai császárság korában (Kr. e. 300 – Kr. u. 200).⁴⁸

Abban az időben, amikor Pál apostol írja az 1Thessz levelét (tehát kb. 51–52 körül), a keresztyének is hasonló módon viselkedhettek, mint a görögök, akik úgyszintén a halotti kultusznak hódolhattak, és halottaik miatt felettébb szomorkodtak. Pál apostol ezen meglepődött, és levelében írja, hogy ez nem helyes. Főleg, hogy a pogányok módjára gyászolnak, és hogy nincs reménységük (1Thessz 4,13). Az ő helyzetük azonban más legyen.

Hasonlóképpen a korinthusi keresztyének is eléggé kaotikusan viselkedtek: az egyik oldalon féltek a haláltól, és ismételt keresztséggel védekezni akartak volna ellene, mintha maga a keresztség megvédte volna őket a haláltól.⁴⁹ Sőt, szeretteik sírja fölött kereszteltek (οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν: 1Kor 15,29), talán azért is, hogy segítsenek nekik a halálban és ezekkel a mágikus helyettes cselekményekkel átsegítsék őket a pozitív eszkatológiai állapotba.⁵⁰ A korinthusi krízis azonban már hosszabb ideig tartott, és szorosan összefüggött azzal is, hogy némelyek közöttük kételkedtek abban, vajon létezhet-e remény a halál ellen, és lehet-e várni a feltámadást (ἀνάστασις) úgy, mint abból való menekülést.⁵¹ Ezért némelyek azt gondolták, hogy legjobb lenne a feltámadásról szóló üzenetet ignorálni. Ezt a dilemmát mint *reductio ad absurdum* próbálja Pál apostol is megfelelő argumentumokkal⁵² oldani, amelyek között az első helyen természetesen Jézus feltámadása áll,⁵³ és az arra való hivatkozás

46 Vö. THIESSEN, Jacob: *Die Auferstehung Jesu in der Kontroverse, Hermeneutisch-exegetische Überlegungen*, Studien zu Theologie und Bibel 1, Wien-Zürich-Berlin, Lit Verlag, 2009, 149.

47 PERES: *Positive griechische Eschatologie*, 269–284.

48 PERES: *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*, 20.

49 Érdekes, hogy ehhez a gyakorlathoz semmilyen megnyugtató vallástörténeti paraleleket nem találunk, ahogy utal rá SCHOTTROFF, Luise is: *Der erste Brief an die Gemeinde in Korinth*, ThKNT 7, Stuttgart, Kohlhammer, 2013, 308.

50 GARLAND, David E.: *1 Corinthians*, Bacer Exegetical Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Bacer Academic Press, 2003, 716–719.

51 HULL, Michael F.: *Baptism on Account of the Dead (1Cor 15:29), An Act of Faith in the Resurrection*, Atlanta, 2005, 168kk.

52 CIAMPA, Roy. E. – ROSNER, Brian S.: *The First Letter to the Corinthians*, PNTC, Grand Rapids-Cambridge, Eerdmans-Apollos, 2010, 753–756.

53 ASHER, Jeffrey R.: *Polarity and Change in 1 Corinthians 15, A Study of Metaphysics, Rhetoric, and Resurrection*, Huz/Th 42, Tübingen, Mohr Siebeck, 2000, 88–89.

is, hogy ha Jézus nem támadott fel, akkor a halottakért való keresztség semmit nem használhat a halállal szemben.

Pál apostol ezért a halál tényét nem bagatelizálja, de nem is spiritualizálja. Valószínűleg a keresztyén kérügma mintájára, amely Mt 24-ben maradt fenn és hagyományozódott a többi parenetikus anyaggal a gyászoló keresztyének vigasztalására,⁵⁴ az 1Thessz 4,13-5,11 szövegében egyértelműen arra a keresztyén reménységre utal, amelyik a hívő keresztyén embert megtarthatja a halál veszélyének a legnagyobb sodrában is; ennek a reménységnek az alapja Jézus feltámadása,⁵⁵ amiből adódik a többiek feltámadása is – azoké, akik hittel tartoznak hozzá – az ő második dicsőséges eljövételénél az idők végén.⁵⁶

Sőt, az apostoli egyházban fennmaradt egy olyan különös hagyomány is, amely az úgynevezett földi Jézus életének kevésbé ismert körülményeiről szól, és pedig arról, hogyan szenvedett Jézus is a haláltól való félelem miatt, amikor *Ő testi élete idején könnyöregésekkel és esedezésekkkel, hangos kiáltással és könnyek között járult az elé, akinek hatalma van arra, hogy kiszabadítsa őt a halálból. És meghallgattatt istenfélelméért* (Zsid 5,7).⁵⁷ Ahogy látszik, őneki sem volt könnyebb a sorsa, mivel teljesen hasonló lett hozzánk, emberekhez, mintegy egy lett közülünk (συγγένεια). De éppen kitartásával és Istenbe vetett szilárd bizalommal meghallgattatt – így nem maradt a halálban, hanem az Atya feltámasztotta őt.

Az apostol küzdelme a feltámadásért azonban nem csak őrá volt hatással, hanem azokra is, akik között működött, így minden idők egyházára is, mivel a feltámadáshit mindannyiunk üdvösségére szolgál.⁵⁸ Ezért jegyzi meg a Zsidókhoz írt levél írója – merítve saját apostoli hagyományából – hogy Jézus azért is folytatta a küzdelmet a halállal szemben, hogy kiszabadítsa azokat is (σώζειν ἐκ θανάτου), akik egész életükben félték a haláltól, és ez a félelem „lelki rabszolgaságban” tartotta őket (φόβος θανάτου: Zsid 2,15). És mivel ez a félelem azóta is jelen van a világban, szolgaságban tart mindenkit (δουλεία), sajnos ez vonatkozik ránk is,⁵⁹ ezért fontos hangsúlyoznunk nemcsak a halált, hanem a Jé-

54 BEALE, Gregory K.: *1-2 Thessalonians*, IVP, Leicester, InterVarsity Press, 2003, 136–137.

55 LAUB, Franz: *Eschatologische Verkündigung und Lebensgestaltung nach Paulus, Eine Untersuchung zum Wirken des Apostels beim Aufbau der Gemeinde in Thessalonike*, Regensburg, 1973, 69kk.

56 JEWETT, Robert: *The Thessalonian correspondence, Pauline Rhetoric and Millenarian Piety*, Fortress Press, Philadelphia, 1986, 94–96.

57 GRÄSSER: *An die Hebräer* (Hebr 1-6), 294–302.

58 GOPPELT, Leonhard: *Theologie des Neuen Testaments*, I: *Jesu Wirken in seiner theologischen Bedeutung*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1975, 275–276.

59 Hasonló gondolatokat taglal a Róma 8,15 és a Barn 16,9 is: GRÄSSER: *An die Hebräer* (Hebr 1-6), 148.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

zus általi győzelmet is: számunkra ez olyan eszkatológiai reménység,⁶⁰ amelynek teljességét hittel és bizalommal várjuk.

Befejezés

Elemzésünkéből tehát az következik, hogy a halál kérdésének a vizsgálatánál és annak mindennapi leküzdésénél nem szabad csak magára a halálra néznünk, hanem tovább kell tekintenünk annak a Jézus feltámadásával való megsemmisítésére is. Ennek a ténynek szét kell oszlatnia félelmünk minden felhőjét, amely a halál hírének hallatán be akar árnyékolni, és szívünkben ijesztő félelmet kelteni. Ez a valóság legyen mindennapi támaszunk, amíg nem tapasztaljuk meg ennek a hitnek igazi értékét az eszkatológiai történesekben – az Úrral való találkozásban az égbözi térben (1Thessz 4,17-18). Ez a mi egyedüli esélyünk a haláltól való félelem elleni védelmünkben.

60 WREGE, H.-Th.: Jesusgeschichte und Jüngergerich nach Joh 12,20-33 und Hebr 5,7-10 = LOHSE, E. – BURCHARD B. – SCHALLER, Chr. (Hrsg.): *Der Ruf Jesu und die Antwort der Gemeinde*, FS J. Jeremias, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, 259–288, itt: 277–280.

RÓNA TAMÁS

AZ ŐRKÖDÉS ÉJSZAKÁJÁN

הָא לְחֵמָא עֲנִיא דִּי אֶלְוֵי אֲבֹהֵתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל דְּכִפְיוּ יִיתִי וְיִלְלֵי, כָּל דְּצָרִיךְ
יִיתִי וְיִפְסֹחַ. הַשְׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה הַבְּאָה בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל. הַשְׁתָּא עַבְדִּי, לְשָׁנָה הַבְּאָה בְּגִי
חֹרֵין.

Ez a sanyarúság kenyere, amelyet őseink egyiptomi földön ettek. Mindazok, akik éhesek, jöjjenek enni. Mindenkinek, aki szűkölködik, ünnepelje velünk a Pészáchot. Most itt vagyunk, jövőre Izrael földjén. Ebben az évben rabszolgák vagyunk, jövőre szabadok leszünk. (Hágádá)

Professzor Fodor Ferenc Nagytiszteletű Úr munkásságának tisztelőjévé akkor váltam, amikor Nagykovácsoson kezdődött szolgálatom.

A Nagykovácsosi Református Gyülekezet mindig is országos hírvé volt. Közösségének ereje megmutatkozott a hitélet kályhája körül kialakuló intézményekben, szervezetekben. A hit fátylóját mindig fenn, magasan tartotta és tartja a közösség által választott lelkész, Fodor Ferenc Nagytiszteletű Úr, aki nemcsak a közösség szervezéséhez ért az emberek nyelvét beszélve, meghallgatva fájdalmaikat, örömeiket, hol vigasztalva, hol pedig biztatva, ám mindezeket túl egy kiválóan képzett teológus professzort ismerhettem meg az ő személyében, aki nagy jártassággal mozgott a görög, a latin vagy a héber textusokban egyaránt.

Miután kézhez vettem e kötet egyik tanulmány szerzői felkérését, az időpont megadta a témaválasztásomat is egyben. S ez nem más, mint az oly gyakran egybeeső húsvét és peszách ünnepe.

Fodor Ferenc Professzor Úr kiemelkedő születésnapja alkalmából szeretettel ajánlom gondolataimat.

A háború utáni generációk számára sosem látott ünnepre készülünk. Hosszú évtizedek óta ez lesz a magyarországi neológiának a második olyan szédő estéje, ahol nem közösségi ünnep keretében emlékezünk meg a kivonulásról. Szobáink négy fala között hogyan tudjuk igazán átélni a szabadság ünnepét, amely a fizikai szabadságot jelenti? Az egyiptomi rabság jelentését ezekben a pillanatokban könnyebben átérezhetjük. A kivonulást Izrael népe egységesen cselekedte meg.

Az örökös éjszakájaként is ismert a széder este. Ehhez viszont örre van szükség. S mi a feladata az örnek, mi a célja? Hogy megőrizze a kivonulás jelentőségét.

Ez a történelmi lecke biztosítja Izrael népének folytatólágosságát és jövőjét. Ezért a széder egyik micvája részleteiben elmeséli a kivonulás történetét, apáról fiúra, generációkon át, ahogy a Misna is írja: Minden nemzedékben köteles az ember úgy tekinteni magát, mintha ő maga jött volna ki Egyiptomból, amint mondatott: „és beszéld el fiadnak azon a napon, szólván: ezért tette azt nekem az Ő.való, mikor kijöttem Egyiptomból” (Móz. II. 13, 8). Nemcsak őseinket váltotta meg a Szent – áldott legyen Ő – hanem minket is velük együtt, amint megmondatott: „minket pedig kihozott onnan, hogy elvigyen és nekünk adja azt az országot, amelyet esküvel ígért őseinknek. Ezért kell hálálkodnunk, dicsérenünk, dicsőítenünk, zengenünk, magasztalnunk, elismernünk, áldanunk, hirdetnünk, megénekelnünk azt, aki ezeket a csodákat tette őseinkkel és mivélünk. Kivezetett a szolgaságból a szabadságra, bánatból örömré, gyászból ünnepnapra, homályból nagy fényességre és leigázottságból megváltásra. Mondjunk hát előtte új éneket, hallelúját!” (Babiloni Talmud, Pészachi traktátus, Maimonidész haHamec maca törvények VII. fej. I. Háláhá.)

Az elbeszélés fontosságáról tanúskodnak Maimonidész szavai: nagy bölcsek is kötelesek az egyiptomi kivonulásról mesélni, és legyen áldott az, aki sokat beszél a kivonulás részleteiről. (Maimonidész haHamec maca törvények VII. fej. I. háláhá.)

Ez az a cél, amit szüleink hagyományát követve teljesíteni kívánunk. Mi kell hozzá? Mire van szükségünk?

Gámiél rabbi ezt szokta mondani: „aki a széder estén nem beszél erről a három dologról: a pászka, Pészách-áldozat és a keserűfű, az nem tett eleget kötelezettségének”. (Babiloniai Talmud Pszáchim 10 f. 5m)

Ahhoz, hogy képesek legyünk elkészíteni a saját kovásztalan kenyereinket, és leülni amellé az asztal mellé, ahova mindenkit meghívunk kortól, nemtől, vallástól függetlenül, ahol el kívánjuk fogyasztani a szegénység kenyerét – most még rabszolgaként, de jövőre már szabad emberként; ehhez álmokra van szükség.

A korbán Pészach, a pészachi áldozat nem más, mint a tizedik csapás: elkerülje a zsidóság lakta otthonokat; ennek feltétele a tisztánlátás.

A keserűfű két jelentéssel bír: az egyik a már ismert keserű, a másik egy tiszteletteljes elnevezés, úr, uraság. Jó és rossz együtt. Melyik lehet az a szimbólumunk, amely a zsidóság korai történetéből kezdve napjainkig felcsendül, ha nagyon rossz dolog történik velünk, vagy ha nagyon jó? A sófár.

Álmok

Az álmoknak mindig nagy szerepük volt a zsidóság történetében. Már Jákob is, akitől mi utódok az Izrael nevet örököltük, legnehezebb korszakában, egyedül a pusztaiban, kitéve a vadállatok és a gonosz emberek támadásának, csak az álomban talál vigaszt és bátorítást, hogy az Ő.való meg fogja segíteni. Fiát, Józsefet ugyancsak az álmok segítik ki a szörnyű rabságból. Salamon király álmokból merít tudást, hogy államát vezetni tudja.

A Talmud viszont úgy ítéli meg Brácho't traktátusban (55/b), hogy álmainkat a saját gondolataink diktálják. Ez a vélemény teljesen megegyezik Freud nézetével, aki azt hirdette, hogy álmaink azok a gondolatok, amelyeket nappal a tudatalattink régióiba kényszerítünk, de éjjel előjönnek és megvalósulnak. Ugyancsak a Talmudban van olyan vélemény is, amely Ráv Hiszda megfogalmazásában kiemeli, hogy „sem a jó, sem a rossz álom nem valósul meg teljesen”.

Ha alaposabban megvizsgáljuk a különböző véleményeket, akkor rájöhetünk arra, hogy nincs ellentmondás a szentírási és a talmudi álmokkép között. A szentírási álmok álmodói nem bénulnak meg helyzetük kilátástalanságától, és nem rettennek meg a kezdeti tapasztalatlanságuk miatti problémától, hanem minden erejüket, tudásukat, kitartásukat latba vetve indulnak a küzdelembe, hogy változtassanak a sorsukon, majd tehetségüket az emberiség szolgálatába állítsák.

Vigyünk magunkkal a zsidó hagyomány eme gondolati ékkövét, Pézsach ünnepére. A kivonuláshoz, kivonulásunkhoz elengedhetetlen, hogy legyenek álmaink, és azokat merjük megvalósítani.

Tisztánlátás

Meg kell, hogy értsük, hogy mit jelent a kivonulás, hogy kinek szól, és hogy mi a szabaddá válás folyamata. A széder este központi olvasmánya a Hágádá. Az egyiptomi kivonulás történetét meséljük el gyermekeinknek. „Amikor ezt a mondatot hallom, beszéld el fiaidnak, vösinántám lövánhá: ne úgy mondd fiaidnak, hanem gyermekeidnek, tehát beszéld el az utókornak mindezt.” (Vájikrá rábá)

Rabszolgák voltunk Egyiptomban... Kezdjük évről évre olvasni a széder esti történetet, de végigolvasva az egész Hágádát sem kapunk arra egyértelmű választ, mikor ér véget szolgásunk.

Tudjuk, hogy a kivonulás közben eleink elérték a tengert, messze maguk mögött hagyva a szenvedés földjét, de mégsem szabadultak meg, és hiába nyitotta meg előttük az Ő.való a Sás-tengert, s veszejtette vízbe a fáraó hadseregét, hiába tettek meg a kivonulók több száz kilométert a sivatagban, szabadságuk mégsem érkezett el. Mindez azért volt, mert

eleink szolgálása – miként a miénk is – lelki természetű volt. Mindaddig szabadok vagyunk, hiába őriznek munkafelügyelők vagy fegyveresek, amíg lelkünkben nem fogadjuk el a rabszolgaságot, és hiába jutunk el a szabadság földjére, ahol már nincsenek örök, a szolgaság bennünk marad, ha lelkünket nem tudjuk felszabadítani.

Ekként vagyunk a mai napokban is, elsősorban saját magunkba kell néznünk, s megszabadítani lelkünket és gondolatainkat a szolgaság minden reflexétől, hogy szabadon és nyíltan nézhessünk a világba.

A széder esti lakoma első lépéseként főtt tojást fogyasztunk, emlékezve az Első és Második Szentély pusztulására. Közben nem szabad elfelejtenünk, hogy a római korból ránk maradt textusokból tudjuk, hogy a római polgárok által rendezett nagy lakomák mindig főtt tojás elfogyasztásával kezdődtek, és a lakoma végén egy almát kapott mindenki. (Josephus Flavius *Apion ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról* című könyvéből tudjuk mindezt.)

Nem véletlen, hogy széder este például könyökölve étkezünk. Ez is a korabeli hellén kultúrában a szabad ember védjegye volt. Ám az eredeti tartalomtól jótányit sem engedünk. Ahhoz pedig, hogy ezt megértsük, a sófár szimbólumát kell magunk elé emelnünk. A sófár, amely Izsák feláldozásának története óta a hangjával kéri a Világ Alkotóját, ahogy egykor Ábrahám fiát mentette meg, Izsákot, úgy őrizzen meg bennünket a saját korunkban. A harmadik és egyben utolsó összetevő, a sokszínűségen belül az egy.

Sófár

Élijáhu próféta pohara a Messiás eljövételének hírnökét köszönti mindig a széder estén. Amikor csapás éri Izraelt vagy nagy öröm, akkor mindig megszólalt a sófár hangja. Most egyszerre van jelen az életünkben mindkét összetevő. A járvány végett a csapás, a nehézség, Pészach ünnepe végett pedig a felszabadult öröm. A sófár jelenléte a legkülönlegesebb helyeken is megjelenik.

A szepphóriszi zsinagógozók az elmúlt évtizedben különleges szerepet töltötte be az ókori zsinagógák kutatásában. A 2000-ben kiadott *From Dura to Sepphoris: Studies in Jewish Art and Society in Late Antiquity* című tanulmánykötetnek már a címe is mutatja: a kutatók a mozaik jelentőségét az 1917-ben felfedezett Dura Europosz-i falfestményekével tartják egyenrangúnak (Levine–Weiss 2000). Csakúgy, mint a nevezetes durai freskók esetében, a többség itt is megegyezik abban, hogy a mozaik programmatikus olvasattal rendelkezik, sőt ez „a legösszetettebb

és legkifinomultabb program, amely izraeli zsinagógában maradt fenn” (Kühnel 2000: 31).

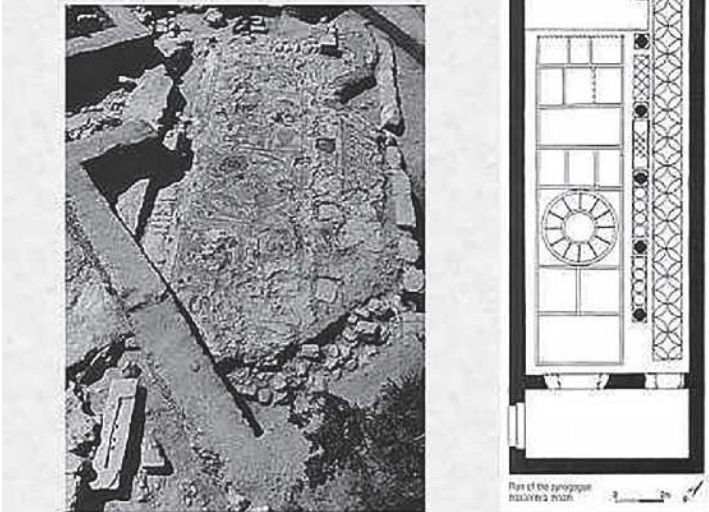
A Galileában fekvő Szepphórisz (Cippori) nemcsak a nevét változtatta meg több ízben az idők során, hanem lakossága is többször kicserélődött. Mikor a 3. században Rabbi Juda haNászi fejedelmi székhelyévé tette, már Diocaesareának (vagyis „Zeusz és a császár városának”) hívták. Ennek ellenére a zsidók visszakapták a város feletti ellenőrzés jogát, sőt pénzt is verethettek „Barátság és Szövetség a Szent Tanács és a Római Nép Senatusa Között” felirattal.

Juda haNászi összesen tizenhét évet töltött a városban, s a hagyomány szerint itt fejezte be a Misna összeállítását. A talmudikus források szerint a város a 2–4. század között a zsidó tudományosság fellegrádjának számított. Olyan neves rabbik működtek itt, mint rabbi Halafta és fia, rabbi Joszé, továbbá rabbi Eleázár ben Azarjá, rabbi Jochanán, Rész Lákis, rabbi Jósze ben Rabbi Bun, egyike az utolsó amoráknak. A 351-ben kirobbant Gallus Caesar elleni felkelést egy szepphóriszi zsidó, bizonyos Patricius vezette. Más források szerint a várost a rómaiak földdel tették egyenlővé, bár a régészeti kutatások ezt egyelőre nem erősítették meg. A települést a 363-as földrengés súlyosan megrongálta, de hamarosan helyreállították, s az a 4. század végére másodvirágzását élte.

A régészeket először akkor érte meglepetés, mikor hosszú ideig a judaizmus központjának számító Szepphóriszban egy római színházat, valamint görög motívumokkal (pl. Odüsszeia-, Dionüszosz- és Nílus-jelenet) gazdagon díszített lakóépületeket találtak. (Eddig több mint 40 mozaik került elő a városban a 3–5. század közötti időből, köztük a nevezetes „galileai Mona Lisa”.)

A jeruzsálemi Talmud szerint Juda haNászi halálakor nem kevesebb mint tizennyolc zsinagóga és számos tanház (bét-midrás) működött a városban (Kilaim IX.4. 32b). Az eleddig egyetlen feltárt zsinagóga maradványai 1993-ban kerültek elő Ze’ev Weiss és Ehud Netzer ásátásán. A város északi szélén fekvő zsinagóga egy 20,7 x 8 méteres épület, melynek központi hajóját (16 x 5,6 m) egy pazar mozaik díszíti. A zsinagógát az 5. század első felében építették, és a bizánci kor végén rombolták le, az tehát időben a Hammat Tiberias-i (4. század) és a Bét Alfa-i (6. század) zsinagógák között helyezhető el.

A szepthoriszi zsinagóga mozaikprogrammatikus olvasata

A szepthoriszi zsinagóga mozaikpadlója

A 13,5 x 4,5 méteres mozaikpadló hét sávban elrendezett tizennégy panelből (a görög dedikációk szövegében tabula) áll, ikonográfiája hasonló a Bét Seánban, Hammat-Tiberiásban és Uszfijében korábban talált mozaikokéhoz. A paneleken három nyelven szerepelnek feliratok: héberül az ábrákhoz kapcsolódó „címkéket” írták; arámiul és görögül pedig a rendkívül egyszerű, formuláris dedikációkat jegyezték le, amelyek függetlenek az ábrázolásoktól.

A kosszarv, vagyis a sófár az ókori Júdeában a második leggyakrabban előforduló zsidó motívum. (A diaszpórában a menóra, a luláv és az etrog után csak a negyedik helyen áll a népszerűségi listán.) A hurbán utáni liturgiában elsősorban a Kürtharsogás ünnepéhez (Rós hásáná) kapcsolódott, amelynek egyik imaciklusa is a Kosszarvak (Sófárót) nevet viseli. Ez az ima arra helyezi a hangsúlyt, hogy milyen kulcsszerepet játszik a sófár Izrael történetében. Az Ő.való a Szináj-hegyén „folyamatos és erős sófárzengés” közepette jelent meg (Smot, 19. 18-20.), de az idők végén újra meg fog jelenni tűzben és a sófár zengésének kíséretében (Zach. 9:14).

A shepphoriszi zsinagóga mozaikpadlója

A Misna születése, amely a szóbeli szentírás alapja, és Juda haNaszi, aki kodifikálja és kánonba foglalja a hat rendjét a misnának, Cippori városában él és alkot, miközben a körülötte lévő tér sokszínű. A történelemnek folyamatosan mozgó és változó elemei veszik körbe. Azon a helyen, abban a korban mégis megszületik a Misna hat rendje. Higgyük el, hogy ez egy elképesztő vállalkozás volt. Mindig látni a célt, ami felé haladni kívánunk.

Nézzünk körbe, és ne csak a négy falat lássuk. Érezzük és érzékeljük, hogy a zsidó hagyomány megérint és megszólít bennünket. Lássunk túl a falakon. S miközben emlékezünk a Hágádá gondolatára, arra is emlékezzünk, hogy nem csak nekünk van humorérzékünk, hanem őseinknek is volt.

A Hágádában találkozunk a 4 fiúval – az első a bölcs, a második a rossz, a harmadik az együgyű, a negyedik, aki kérdezni sem tud.

„Minek nektek ez az egész szolgálat?” – kérdezi a második fiú, a rossz. – A rabbinikus irodalom szarkazmussal válaszol erre a kérdésre: „Ha olyanok lettünk volna mint te, még mindig Egyiptomban lennénk.” A négy fiú közül ez a kérdés fogja meg az ünnep lényegét. Hogy miért is kell ez az ünnep.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Az egykori hitközségeink hagyományából a régmúlt homályból egy szép hagyomány történetét mesélem el nektek végezetül.

A legkisebb gyermek, akinek a feladata volt a Má nistánó négy kérdésének a feltevése, aki aztán az afikajmon keresést vezette, az ő feladata széder este előtt már elkezdődik a takarítás során. Megkéri a nagymama és a nagypapa, hogy menjen ki a ház kapuján, és keressen egy pár szép kavicsot. Ezeket a kavicsokat összegyűjtve, hazaérkezvén beletették egy felhevített rézmozsárba, ahol aprólékosan összezúzták. Az így keletkezett kövecskék felhevülve szolgálták azt a célt, hogy alkalmassá, azaz kóserré tegyék a környezetünket.

Most lelkeink tüzeivel, melyben a szabadság utáni vágy ég, tesszük alkalmassá az otthonainkat, Pészachra, a kivonulás ünnepére, s hogy együtt, egymást buzdítva hangozzon el:

Lösónó habó böJerusalajim!

RÓZSA DÁVID

JÁTSZMÁK ÉS ÁLDOZATI SZEREPEK AZ ÓSZÖVETSÉG TÖRTÉNETEIBEN

Bevezetés

Életünk során akarva-akaratlanul találkozunk az áldozattá válás és áldozati lét kérdésével. Láthatjuk azt, ahogyan valaki áldozattá válik egy kapcsolatban, áldozatává válik a munkájának, de akár azt is, ahogyan ő áldoz fel valakit a saját érdekeiért. Egy-egy ilyen fel nem ismert vagy rosszul kezelt áldozati szerepkör emberi kapcsolatokat tehet tönkre, életet nyomoríthat meg rövid és hosszú távon, de akár az Istennel való kapcsolatot is megnehezítheti.

Ezek a jelenségek azonban nem újak, hiszen általános vonásai az emberi működésnek – ugyanúgy megjelennek a Biblia által leírt évezredek történeteiben is. Keresztyénként élethelyzeteink értelmezése során gyakran fordulunk a Bibliához, és keresünk precedenseket vagy hasonlóságokat az „itt és most” és az „ott és akkor” között.

Tanulmányom első célja, hogy meghatározzam a helyes vizsgálódás érdekében a játszma fogalmát, mint ami az áldozati szerepek alapjait jelenti. Először a lélektan szempontjából vizsgálom meg a témát. Célom, hogy a segítségével leírjam azokat a folyamatokat, amelyek az áldozati szerep kialakulásához és megéléshez vezetnek, ehhez pedig a tranzakcióanalízis, azon belül pedig a játszmák elméletének megközelítését veszem igénybe.

Szeretném továbbá tanulmányomban bemutatni azokat a példákat, ahol megfigyelhetjük az áldozati szerepeket, és azoknak hatását nem csak a kapcsolatokra, de akár több generációra is. Célom ezzel, hogy amiképpen a lélektan segítségével megértettük az elvi hátteret, úgy gyakorlatban is láthassuk ezeknek a helyzeteknek a következményét. A példák vizsgálatánál fontos leszögezni, hogy nem célom a fő teológiai üzenet meghatározása. Figyelmem a gyakorlati antropológiai leírásra irányul, a szereplők közötti kapcsolatra, és az az alapján megfogalmazható általános mintákra.

Ezt követően a befejezésben röviden összefoglalom tanulmányom következtetéseit, valamint megfogalmazom azokat az irányokat, amelyek tovább haladva mélyebben megérthető és feldolgozható az általam vizsgált problémakör.

Az áldozatszerep meghatározása

Sokszor tapasztalhattuk már egy-egy emberi kapcsolatban, hogy valamilyen fél láthatóan szenved benne, legyen szó egy házaspárról, családi vagy akár munkaviszonyról. Első és talán sokadik ránézésre is a tragikusság szembetűnő ezekben. Egyértelmű, hogy melyik fél szenved, és melyik fél az, aki miatt a másik nehéz helyzetbe kényszerül. Egyértelműek a szerepek, egyértelmű az, hogy kit kell hibáztatnunk, és kivel szemben kell empátiát tanúsítanunk: ki az áldozat, és ki az agresszor. Ezekben az értelmezésekben, az egyik fél melletti állásfoglalásban azonban erősen meghatározóak a saját tapasztalataink és múltunk. Ez a jelenség teljesen érthető emberi reakció, ám nem alkalmas a helyzet leírására. Lelki erőfeszítésre és nyitottságra van szükség ahhoz, hogy a „ki a hibás” kérdés helyett, a „mi történt” -re tudjunk választ keresni.¹ Ebben segít a pszichológia tudománya,² amely ezeknek a folyamatoknak a működését írja le. Ehhez elsősorban egy kapcsolati keret vizsgálata szükséges, amelyben definiálni tudjuk mind a résztvevőket, mind a történeseket: ezek a játszmák.

A játszmák

A játszmák olyan kapcsolati mechanizmusok, amelyek bármilyen kapcsolatban előfordulhatnak, és megzavarják annak konstruktív működését.³ Fontos jellemzője ezeknek a mechanizmusoknak, hogy mindig rejtettek, tehát a játszmában részt vevő kettő vagy több szereplő nem tudja, hogy egy játszma része, valamint nagyon jól behatárolható pszichológiai nyereség a céljuk, például egy érzés vagy pozíció, amit így próbálnak megszerezni a játszmában részt vevő társuktól.⁴

A játszma manőverek sorozatából áll: ezek olyan lépések, amelyek közelebb visznek a nyereséghez.⁵ Ezek a manőverek kommunikációs megnyilvánulások, ahol a valós tartalom gyakran pont ellentétje annak,

- 1 A lelkipogondozó számára ezért is rendkívül meghatározó a megfelelő önismeret és a reflektivitás szempontjából folyamatosan karbantartott szakmai személyiség.
- 2 A lélektanon belül a tranzakcióanalízis nagyon kis szeletét vizsgálom itt, ami a játszmákkal foglalkozik. A játszmák különböző pszichoterápiás megközelítésben is előfordulnak, ám azok nem az alapvető mechanizmusaikkal foglalkoznak. Bővebben lásd: BERNE, ERIC: *Transactional Analysis in Psychotherapy*, Literary Licensing, 2013.
- 3 JÁRÓ Katalin: *A játszmák világa*, Budapest, Háttér Kiadó, 2011, 22, 83–84. Bővebben a játszmákról a tranzakcióanalízis gyakorlati szemszögéből: BHONSLE, Aman: *Essential TA, Common sense psychology*, Chennai, Notion Press, 2014.
- 4 JÁRÓ: *i. m.*, 54, 83, 85–86.; BERNE, ERIC: *Emberi játszmák*, ford. HANKISS Ágnes, Budapest, Háttér Kiadó, 2013, 55–56.
- 5 A nyereség jelen esetben és később is pszichológiai értelemben vet nyereség, például az én és/vagy világkép megerősítése.

amit az egyik fél nyíltan megfogalmaz. Mindez öntudatlanul történik, és épp emiatt egy már előre meghatározott kimenetel felé halad.⁶

Ezeket a folyamatokat, manővereket a jelenben éljük meg, és a jelenben próbálunk megoldást is keresni hozzájuk. Ezeket azonban nem találhatjuk meg a jelenben, mivel nem is onnan indulnak! A játszmákat és azok mechanizmusait gyerekkorban sajátítjuk el, a szülők tanítanak meg rá, s pont emiatt az egész életünkre kihatással vannak.⁷ Problémája többek között épp az, hogy nem változtatunk a gyerekkorban kialakult mechanizmuson: kontextustól és szereplőktől függetlenül ugyanazzal a gyerekkori módszerrel próbáljuk elérni a pszichológiai nyereséget.⁸ Ezt szemlélteti Berne „fehér” és „fekete” sakkfigurákkal leírt példája:

Ezeket a mechanizmusokat láthatjuk abban a példában, ahol a Fehér⁹ folyamatosan kárt okoz a Fekete tulajdonában. Általában két kimenetele van ennek a játszmának: Fekete dühösen reagál, ahol a Fehér nyer, hiszen újra megerősítést kapott abban az életpozíciójában, hogy őrá csak haragudni lehet; a másodikban Fekete folyamatosan megbocsát, aminek hatására a Fehér újra átélni azt a gyermeki állapotot, ahol felelősség nélkül cselekedhet, tetteit mindenképp megbocsátják.¹⁰

A fenti példán keresztül láthatjuk a nyereségeket és a régi mechanizmusok működését, miközben kívülről nézve mindössze a „ki a hibás” kérdés alapján látunk egy borzalmas embert és egy áldozatot.

A módszerek megrekedtségéből és a nyereségből fakad az is, hogy a játszmák ismétlődnek: a résztvevők nem ismerik fel, hogy részesei, és öntudatlanul is újra és újra indítják el ugyanazt a játszmát, s maradnak annak részesei. Alapvetően tisztességtelenek¹¹ mind a játszmák közben, mind a játszma végezetével (mikor megszerezzük a nyereséget), a résztvevők pedig kellemetlen, negatív élményt élnek át.¹²

6 BERNE: *Emberi*, 55–56, 85–86. Ez is hangsúlyozza annak a tényét, hogy a folyamatok tudatalatt történnek, és hogy épp emiatt ennyire nehéz leírni a folyamatot!

7 JÁRÓ: *i. m.*, 84.; WOLYNN, Mark: *Örökölt családminták*, ford. KOVÁCS Zsuzsa, Budapest, Édesvíz Kiadó, 2016, 53.; BERNE: *Emberi*, 66–67.; BAGDY Emőke, dr.: A párkapcsolat megtanulásától a játszmákig, in *Otthonról hoztuk*, Budapest, Kulcslyuk Kiadó, 2019, 39.

8 JÁRÓ: *i. m.*, 10, 84.

9 Eric Berne a résztvevőket a sakk után fehérnek és feketének nevezte el, amennyiben kétszereplős játszmaról van szó.

10 BERNE: *Emberi*, 123–124.

11 Ez azonban semmiképp sem erkölcsi kategória, hanem a folyamat leírása! Ugyanis ezek a folyamatok nem tudatosak – éppen ezért van szükség bátorságra és nyitottságra ahhoz, hogy felismerjük őket.

12 JÁRÓ: *i. m.*, 83–85.; BERNE: *Emberi*, 56–57.

A játszmák okai

Felmerülhet a kérdés, hogyha a játszmák negatív folyamatok, sőt még a nyereség megszerzése is kellemetlen a felek számára, akkor miért csináljuk újra és újra? Több oka is van. Alapvetően ezek olyan mechanizmusok, amikkel gyerekkorunkban sikert értünk el – tehát megszereztük vele az adott pszichológiai nyereséget. Ezeket játszuk újra felnőtt korban, ugyanannak az eredménynek a reményében.¹³

Ehhez kapcsolódva lehet megfogalmazni a játszmázás másik okát. Emberként vágyunk az intimitásra, szükségünk van rá, ám ezt gyakran nem tudjuk kifejezni – talán épp a rossz gyerekkori berögződések miatt. A játszmák ilyen esetben ennek a vágnak az elfedésére és hamis kielégítésére szolgálnak pótcselekvésül. Ám mivel a valós szükséglet nem elégtült ki, kénytelenek¹⁴ vagyunk újra és újra játszmába szállni a pótlásáért.¹⁵

A játszmának tehát része a pszichológiai nyereség, a résztvevők pedig ezekért küzdenek. A szakirodalom ebből hatot sorol fel: a lelki egyensúly fenntartása, az intimitás esetén felmerülő szorongások elkerülése, a kapcsolatban önmaga számára előnyös pozíció megszerzése, előnyös pozíció megszerzése a nagyobb közösségben, figyelem és elismerés megszerzése, valamint az életpozíció megerősítése. Egy játszmának egyszerre több ilyen előnye is lehet.¹⁶

A fenti felsorolásba tartozik, de gyakorisága okán kiemelendő az életpozíciók igazolása mint nyereség. A játszmák kitűnően alkalmasak arra, hogy egy adott életpozíciót – legyen az pozitív vagy negatív – újra és újra igazoljunk mind önmagunk, mind a játszmában résztvevők számára.¹⁷ Ilyen például, hogy ha valakinek az életpozíciója az, hogy őt mindig bántják, úgy sokszor valóban meg fog küzdeni azért, hogy áldozat legyen, akit bántanak.¹⁸ Ilyenkor kívülről azt látjuk, hogy adott egy szerencsétlen sorsú ember, akinek ráadásul jelentős része van a helyzet kialakításában. Egy megszokott életpozíció megerősítése azonban biztonságérzetet ad. A

13 JÁRÓ: *i. m.*, 83–84.; BOROSS Ottilia, PLÉH Csaba: *Bevezetés a pszichológiába*, Budapest, Osiris Kiadó, 2004, 643. Bővebben a felnőttkénti nyereségszerzésről és az abból való kilépésből: HARRIS, Thomas A.: *I'm Ok – You're ok*, Cornerstone, 2012.

14 JÁRÓ: *i. m.*, 83

15 Talán pont e sorokat olvasva láthatjuk, hogy az intimitásról, annak szükségességéről és hiányának következményeiről mennyire megterhelő érzelmileg már gondolkodni is.

16 JÁRÓ: *i. m.*, 86–87

17 Jól láthatjuk ennek a folyamatnak a lényegét, ha visszatérünk a játszmák fogalmához, és az alapvető működési mechanizmusához, miszerint hiába szenved az egyén, képtelen felismerni, hogy ezt mi miatt teszi, így újra és újra belekezd, folytatja.

18 JÁRÓ: *i. m.*, 83–84

megszokott rossz biztonságot nyújt, még akkor is, ha szenvedés, hiszen ismerős, kiszámítható. Ellentétben a változással, ami idegen, ismeretlen és épp ezért félelmetes.

Szerepek a játszmában

A játszmákban klasszikusan négy szerepet különböztetünk meg: az üldözőt (aki a másikat támadja, ő az agresszor egy játszmában), a megmentőt (aki fölérendelt pozícióból akarja megmenteni azt, aki szerinte önmagát nem képes), valamint az áldozatot (aki úgy érzi, hogy ő maga is megérdemli a lelkisínylést, és ezért önsajnálataival tesz is érte gyakran, hogy megkapja). A negyedik a „balek” szerepe, amely nagyon sokszor válik áldozattá. Szerepéből fakad az, hogy hagyja magát átverni, direkt nem veszi észre a hazugságokat – így tud megerősítést nyerni az életpozíciójával kapcsolatban.¹⁹ A játszma egyik fontos momentumja, ha az adott egyén belelép az egyik ilyen szerepbe, hiszen attól a pillanattól tud a már meglévő séma szerint tovább haladni a mechanizmusok sora. Azt is látnunk kell azonban, hogy ezek a szerepek dinamikusak: az agresszor képes átlépni az áldozat szerepébe – például mikor úgy érzi, hogy számunkérik rajta tettét. Ugyanígy az áldozatból is lehet agresszor, amikor élethelyzete megerősítése érdekében agresszivitással éri el, tulajdonképpen kiprovokálja azt, hogy őt bántsák.²⁰

Jó példa erre az a korábban már megemlített szerepkör, amikor Fehér folyamatosan áldozati pozícióba kerül: bántják, megalázzák. Egy idő után Fehér maga is igényli ezeket az impulzusokat, hiszen így kap megerősítést az életpozíciójára nézve. Amennyiben ez a bántalmazás nem történik meg, átlép az agresszor szerepbe: addig provokálja Feketét, míg az valóban bántani fogja. Így beigazolódik az életről alkotott képre, és újra visszaállhat áldozati szerepkörbe.²¹

Láthatjuk tehát, hogy a szerepek sem állandóak. Bizonyos helyzetekben vagy bizonyos személyekkel szemben például lehetünk áldozatok, míg máshol agresszorok. Sőt, ez megtörténhet akár egy játszmán belül is, ahogyan azt a fenti példa is bemutatja. A „balek” szerepkörből például gyakran lesz áldozat, míg az agresszor máshol megmentőként léphet fel.

19 Ezen túl sok szerep létezik még, ám ezek a legjellegzetesebbek, és a leggyakoribbak. A játszmákban előforduló szerepekkel a tranzakcióanalízis szempontjait is érintve részletesebben foglalkozik: CORNELL, William F.: *Into TA, A Comprehensive Textbook on Transactional Analysis*, Routledge, 2019.

20 KAST, Verena: *Búcsú az áldozatszereptől*, ford. MURÁNYI Beatrix, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2004, 17.

21 BERNE: *Emberi*, 90–91.

Mindegyik szerepnek van haszna, nyeresége. Egy nagyon egyszerű példával élve a sokféle lehetőség közül: az agresszor kiélheti az irányítás iránti vágyát, az áldozat kiélheti az azutáni vágyát, hogy irányítsák, a megmentő pedig az önbecsülését táplálja azzal, hogy megmenti azt, aki képtelen lenne önmagát megmenteni.²²

Az adott szerepválasztás nagyban függ attól, hogy milyen szerepeket élünk át gyerekkorunkban, valamint hogy milyen megoldási stratégiákat voltunk kénytelenek elsajátítani a különböző családi szituációkban. Legtöbbször a hozzánk közel álló szerepbe fogunk belépni újra és újra.²³

Életjátzmák

A játzsma vagy játzszmák kialakult köre akkor válik életjátzszmává, amikor az az egyén személyiségének alapvető részévé válik, a személye mögötti mozgatójaként rögzül az adott szerep és irányítja a fontosabb döntéseit. Nagy szerepe van itt az ismétlődésnek és a játzsma mélységének. Minél gyakrabban játzsunk egy játzszmát, ismételjük azt meg, valamint minél fontosabb helyzetekben, kérdésekben, vagy számunkra fontos személlyel tesszük azt, annál könnyebben válik életjátzszmává.

Itt érdemes megjegyezni, hogy nem csak egy generáción belül törtenhet meg. Ahogyan később a bibliai példákon keresztül látni fogjuk majd – ezért nem fejem itt ki részletesen –, ezek a minták több generáción át ismétlődhetnek, és merülhetnek fel újra és újra – hiszen a játzszmákat gyerekkorban sajátítjuk el. Innen pedig már öngerjesztő körbe lép át, hiszen mindig lesz egy újabb generáció, aki örökli – magától pedig nem nyílik ki a kör.

Nagyban hozzájárul a kör teljes bezártságához az is, hogy az egyén ilyenkor már aktívan küzd az ellen, hogy az adott játzsmaelemekből ki-mozdítsák – sőt, ha megteszik, azt már veszélyként könyveli el a lelki állapotára és stabilitására nézve, kifejezetten negatívan reagál rá.²⁴ A korábban említett példánál maradva – ahol az egyik fél folyamatosan a bántalmazott életpozícióhoz ragaszkodik –, így fordulhat elő az, hogy az áldozat egyszerűen képtelen elképzelni magát úgy, hogy ne ő legyen az, akit mindig bántanak, még úgy is, hogy sokszor ő maga tesz azért, hogy bántás. A kör bezárult, hiszen, ha bántják, úgy meg tudja élni az

22 Hétköznapi szempontból nehéz ezt észrevenni és meglátni: elvégre mi haszna lehet valakinek abból, hogy bántják? Ezért hasznos a játzsmaelmélet, ami megmagyarázza a történés mögött húzódó folyamatokat – jelen esetben azt, hogy milyen nyeresége van valakinek abból, hogy áldozat.

23 JÁRÓ: *i. m.*, 87–89

24 Az áldozat–agresszor elszakíthatatlan kapcsolatáért más szempontból lásd: KAST: *i. m.*, 85.; JÁRÓ: *i. m.*, 174.

áldozati szerepet, ha pedig nem történik semmilyen bántalmazás, akkor kiprovokálja azt. Ha valaki a megmentői szerepből lép be, úgy elutasítja, és aktívan küzd az ellen, hogy bármi változzon.²⁵

Példák az Ószövetségből

A lélektan segítségével leírtuk azokat a mechanizmusokat, amelyek alapján az áldozati szerepek működnek. Ezeknek a folyamatoknak a vizsgálata azonban arra is rálátást engedett, hogy mennyire általánosak ezek a mechanizmusok – mindenki életében ott vannak. Olyannyira, hogy ezek az embert leíró folyamatok több ezer évvel ezelőtt is megállták a helyüket, még ha egy teljesen más korról vagy társadalmi berendezkedésről is van szó. Mint azt a bevezetőben is megfogalmaztuk, keresztyénként gyakran fordulunk a Bibliához élethelyzeteink értelmezéséért vagy az abban nyújtott segítség miatt. Igyekszünk megtalálni azt a hasonlóságot az „ott és akkor”, valamint az „itt és most” között, ami segítségünkre lehet ebben az értelmezésben. A bibliai történetek vizsgálatának segítségével gyakorlatban is megérthetjük azt, amit az előző fejezetben elvek és mechanizmusok szintjén vizsgáltunk. Segítségükkel több generációnak keresztül figyelhetjük meg, milyen hatása van az áldozati szerepkörnek egy-egy család életére, és egymással való kapcsolatukra. Sőt, önismerttel végiggondolva mindezt, önértelmezésünkben is segíthet, hiszen ezek mind olyan történetek, amelyeket eddig is használtunk hozzá.²⁶ A történetek kiválasztásánál a cél bizonyos típusok és minták bemutatása – olyan mintáké, amelyek előfordulhatnak más kontextusban is, ugyanolyan alapokkal. Fontos újra leszögeznünk, hogy a történetek vizsgálatánál nem azok fő teológiai üzenetét keressük, hanem mellékszálakat. Ezek a mellékszálak a fő teológiai üzenet tiszteletben tartásával fogalmazznak meg emberi viszonyokról szóló megállapításokat.

Káin és Ábel (1Móz 4,1-15)

Káin és Ábel története az egyik legismertebb konfliktustörténet. Nem csak a Biblia első, kultikus célből történő áldozatbemutatásáról olvashatunk, ahol mindketten munkájuk gyümölcsét ajándékként felajánlják (ahogyan az a korban, még bármiféle áldozati törvény kijelentése előtt szokás volt²⁷), de elsőik abban a kapcsolati konfliktusban is, ahol mindkét

25 BERNE: *i. m.*, 90–91.; KAST: *i. m.*, 80.

26 Továbbá annak a ténye, hogy ezek mennyire általános jelenségek, segítenek önmagunk számára is elfogadni és elismerni a jelenlétüket.

27 WALVOORD, JOHN F., ROY, B. ZUCK és TAYLOR, Monty: *A Biblia ismerete kommentársorozat*, ford. KÖVES Gábor, Köt. 1., Budapest, KIA, 1997, 42–44.; GOWAN, Donald E.: *From Eden to Babel, A commentary on the book of Genesis 1-11, Interna-*

fél áldozattá válik: Ábel a testvérének, Káin pedig a saját dühének és a sikertelenségérzésének lesz áldozata.

A szakasz keretét meghatározza a testvéri motívum,²⁸ ez pedig nemcsak a gyilkosság súlyát hangsúlyozza, hanem a kapcsolatuk lényegét is. Testvéri kapcsolatukban erősen hatása volt annak, hogy nem ikrek – a szakasz több része is utal arra, hogy nemcsak a foglalkozásukban álltak szemben egymással, hanem a testvéri rivalizálás is jelen volt.²⁹

A történet két legmeghatározóbb pontja az áldozatuk bemutatása és az arra kapott reakció. Több értelmezést ismerünk azzal kapcsolatban, hogy miért tekintett rá az Úr Ábel áldozatára, Káinéra pedig nem.³⁰ Úgy gondolom azonban, hogy a témánk értelmezése szempontjából fontos más megközelítésből látnunk ezt. Ezen értelmezések szerint ugyanis mi is beállunk abba a hamis szembeállításba, amit Káin választott keretnek a története értelmezéséhez. Az Ige nagyon szűkszavúan fogalmaz az egész kérdésben, mindössze annyiról tesz tanúbizonyságot, hogy Ábel áldozatára rátekintett, Káinéra pedig nem. Ha szembeállítjuk ezt a kettőt, úgy nem csak az új értelmezések lehetőségét zárjuk ki, de mindenképp felállítunk egy ellentétet, csakúgy, ahogyan ezt Káin is tette. Abba az értelmezésbe ragadunk bele, amelybe Káin – sikertelennek látjuk az áldozatát. Ez pedig egy olyan folyamat, amelyet a játszmánál is megfigyelhettünk. Káin a „ki a hibás kérdéssel” kezdte el vizsgálni a történeteket, és szerepeket állított fel – ő az áldozat, aki rosszul jött ki az áldozatbemutatásból, Ábel pedig – mivel az értelmezésében ő a sikertelenségének az oka – az üldözője.

tional theological commentary, Michigan, Grand Rapids, W.B. Eerdmans Pub. Co, 1988, 63–72.; DELITZCH, Franz: *A New Commentary on Genesis*, Edinburgh, T.&T. Clark, 1888, 181–187.; HAMILTON, Victor P.: *The book of Genesis: chapters 1–17, The New international commentary on the Old Testament*, Grand Rapids, Mich., W.B. Eerdmans, 1990, 222–233.

28 Hétszer is előfordul a vizsgált szakaszban a testvér kifejezés.

29 Ebben az esetben ismerjük, ám a témafelvetésünk miatt nem vizsgáljuk azt a megközelítést, miszerint a történet a földművelő életmód igazolására szól, az állattartóval szemben. WENHAM, Gordon J., HUBBARD, David Allen, BARKER, Glenn W., METZGER, Bruce Manning: *Genesis 1–15. Word Biblical Commentary*, Vol. 1. Waco, Tex., Word Books, Publ, 1987, 100–110.

30 1. Morális – az Újszövetség (Zsidók 11:4) is így magyarázza, állítása szerint Ábel igaz hittel vitte az áldozatot az Úr elé. 2. Isten szuverenitása – az értelmezés szerint az Úr döntését kell látnunk ebben, ki az, akit megáld, és ki az, akit nem, ahogyan arról Malakiás 1,2-ben és 2Mózes 33:19-ben olvasunk. 3. Egyenlőtlenység – a magyarázók szerint nem kell mélyebb tartalmat keresni, mindössze az egyenlőtlen-séget akarja bemutatni a történet: egyik embernek jobban megy a sora, másiknak pedig rosszabbul – ez attól függ, kire tekintett rá az Úr, mi pedig hogyan fogadjuk ezt el.

Ennek a következménye pedig a harag. Nehéz eldönteni, hogy ki a tárgya: a saját maga által felállított keret miatt a testvére, önmaga sikertelensége vagy maga Isten. Végül azonban Ábel volt az, akit ő maga áldozatul választott, és akin kitöltötte haragját.³¹ Itt is láthatjuk a játsszmákban megfigyelt mechanizmusokat: megváltozott Káin szerepe, áldozatból agresszor lett, valamint rejtett nyereséget akart elérni – haragjának és a sikertelenség érzésének a csillapodását – az által, amit testvérel tett.³²

Még mielőtt azonban Káin elkövetné a gyilkosságot, az Úr megszólítja őt.³³ A saját hamis narratívája helyett egy újat mutat be, egy másik értelmezést: nem kell a saját haragja áldozatává válnia, és feláldoznia testvérét is ennek, dönthet máshogy is. Káin ezt elutasítja, és megmarad a saját valóságértelmezésében. Feláldozza haragjának Ábelt, aki semmiről nem tehetett. (Az áldozatbemutatás után nem is olvasunk róla semmit – mindössze a halálát.)

Abszurdnak tűnhet kívülről az események ilyenfajta sorozata, ám mi is ugyanezt éljük át nap mint nap. Egy-egy játsszmában a másikat a saját haragunk áldozatává tesszük. A nyereségünk a harag csökkenése – ennek pedig az áldozat fizeti meg az árát, attól függetlenül, hogy a harag iránya önmagunk, a másik vagy Isten. Ebben az esetben az intimitást – ami a játsszmák egyik fő oka – önmagunk felé nem viseljük el, hiszen képtelenek vagyunk szembenézni az érzéseinkkel. Önvédelmi mechanizmussá válik³⁴ a játsszma, az érzelmi nyomás csökkentésére, a másik kárára. Ez a kár pedig sokszor valóban gyilkosság, változó formában: verbálisan, amikor dühösen kirohanunk a másik ellen, érzelmileg, amikor például szeretetmegfosztással büntetjük, vagy szélsőséges esetben a fizikai gyilkosság.

Ábrahám Egyiptomban és Gerárban (1Móz 12,10-20; 20,1-18), valamint Izsák és Rebeka Gerárban (1Móz 26,1-11)

A következő bemutatott történet Ábrahám³⁵ családjában történik – ugyanis itt már több generáción keresztül is megfigyelhetjük a felelősség-hárítás példáját és következményeit. Témánk szempontjából tanulságos

31 A szókapcsolat is aláhúzza a gyilkosság tényét – nagyon sokszor szolgál tervezett vagy akár végrehajtott gyilkosság jelzésére az eredeti szövegben, például: 1Mózes 34:7, 1Sám 18:8, Nehémiás 4:1.

32 Később látni fogjuk, hogyan kapcsolódik ez a pogány áldozatértelmezéshez is – a másik feláldozása, a saját nyereségem érdekében.

33 Maga az Úr szólítja meg Káint – aki épp azért dühös, mivel az Úr nem tekintett le az áldozatára.

34 Ennek az önvédelemnek a kifejeződését látjuk Káin háritásaiban is, amikor az Úr megszólítja.

35 Ugyan a 12. fejezetben még az Abrám nevet viseli, ám a 20. fejezetben már megkapja az Ábrahám nevet – a konzisztens szöveg érdekében az elejétől fogva így hivatkozom rá.

történet ez, hiszen nem csak hogy közvetlenül tanúi lehetünk, hogy a játsszók – ráadásul ugyanazzal a témával – hogyan öröklődnek közvetlenül apáról fiúra, de a felelősségvárás mintáját is tökéletesen illusztrálja.

A 12. fejezetben a vizsgált szakasz azonnal Ábrahám elhívása után szerepel – éles kontrasztban áll a félelemből cselekvő, felelősséget hárító Ábrahám azzal a bátor Ábrahámmal, aki mindenét otthagynya vagy épp összeszedve vonult el idegen földre az Úr parancsára.³⁶ Szinte ugyanez a történet ismétlődik meg a 20. fejezetben, mindössze a helyszín más. Itt már Ábrahám többször is megtapasztalta az Úr hatalmát és erejét, ám itt is úgy dönt, hogy a felelősség hárításával próbál meg kibújni az esetleges negatív következmények elől. Elhárítja a felelősséget magáról azzal, hogy nem kell kiállni felesége védelme érdekében. Nem vállal felelősséget az övéiért. A félelem és a hárítás következménye azonban, hogy képtelen bízni az Úrban, abban a védelemben (és az áldás beteljesülésében), amit ígéretül kapott. Ironikus módon épp a tette volt az, ami hátráltathatta volna a neki megígérteteket, ha az Úr nem lép közbe mindkét esetben.³⁷

Témánk szempontjából tanulságos Száráj némasága. Nem tudjuk, hogy vajon beleegyezett a történetekbe (ahogyan arra Ábrahám is hivatkozik a 20. fejezetben), vagy egyszerűen nem érezte magát olyan pozícióban, hogy a terv ellen felszólaljon, ám szótlanul vagy szóval, de beleegyezett. Ez pedig a játsszóban maradás egyik alapmechanizmusára utal vissza. Ahogyan ebben a példában próbálunk racionális magyarázatot találni Száráj viselkedésére, a saját történeteinkben is ugyanígy hozunk létre mind saját, mind mások számára racionális indoklásokat a cselekedeteink igazolására.³⁸

A testvér-feleség ágyassá tétele után, a kor szokásaihoz híven ajándékokkal árasztották el Ábrahámot. Több kommentátor szerint nem csak a félelme miatt választotta ezt az utat Ábrahám, hanem hogy az éhínség idején – amiről a szakasz elején olvasunk – biztosítani tudja az egzisztenciáját.³⁹ Ez pedig még tovább fűzi a felelősségvárás, és a könnyebb út választását, még ha ezért Szárájt is kell feláldoznia.

Miután fény derült a hazugságra, a 12. fejezetben nem olvasunk következményekről Ábrahámról nézve, ám a 20. fejezetben már láthatjuk, ahogyan Ábrahám magyarázkodni kezd. Önigazolás és egyszerre felelősségvárás ez is – azt bizonyítja, hogy nem ő tehet róla, hiszen amit mondott, félig igazság volt. Nem csupán el akarja hárítani a felelősséget magától, de ebbe a törekvésébe bevonja Szárájt is, aki eddig is áldozata

36 WENHAM et al? *i. m.*, 287–292.; WALVOORD et al: *i. m.*, 64–65.

37 DELITZCH: *i. m.*, 383–388.; SKINNER, John: *A critical and exegetical commentary on Genesis*, New York, Scribner, 1910, 247–251, 315–320.

38 Ezt a fajta önigazolást fedezhetjük fel szélsőséges mértékben a nárcizmusnál is.

39 HAMILTON: *i. m.*, 379–394.

volt felelősségvárításának, ezúttal azonban már az okának is őt nevezi meg.⁴⁰

Ábrahám és Száráj kapcsolatában tehát a felelősségvállalás hiányának a játszmáját láthatjuk. Ez a játszma kihatással volt a kapcsolatokra: megsérült a házassági kötelék, és kialakult egy áldozati-agresszor szerepkör. Annak hatására történt ez, hogy Ábrahám képes volt feláldozni Szárájt a felelősségvállalás elhárításának érdekében. Tudjuk azonban, hogy az áldozat és agresszor szerepköre folyamatosan változik – később ez is megfigyelhető válik, hiszen lesz, amikor Száráj lép be az agresszori szerepkörbe.⁴¹ Nem csak az ő kapcsolatukban lesz azonban meghatározó a felelősségvárítás motívuma, hanem az utódaik történetében is.

Ugyanezt a felelősségvárítást és játszmát figyelhetjük meg akkor is, ha Izsáknak, Ábrahám fiának a történetét vizsgáljuk meg Rebekával. Nem csak a felelősségvárítás motívuma egyezik meg azzal, amit az apja tett, hanem szinte a teljes történet – indítékkal és lefolyással egyetemben. Kifejező példája ez annak, hogyan öröklődik generációról generációra egy játszma. Teljesen érthető folyamat, hiszen Izsák számára ez volt a példa, a norma, amit az apjától látott. Nem egy konkrét eseményt tapasztalt meg Izsák, hanem felnövekedése alatt a felelősséghez való általános viszonyt – és vitte tovább a saját életében is.

Hágár és Izmael (1Móz 16,1-16), Hágár és Izmael elűzése (1Móz 21:9-21)

Az előző történetnél láthattuk, hogyan hárítja el magáról a felelősséget Ábrahám, Szárájt áldozattá téve. Ezekben a történetekben azonban pont az ellenkezője jelenik meg: Száráj kerül át az üldözői és agresszori szerepbe – különösen is alkalmas tehát, hogy a játszmák dinamikáját megértjük. Érvénybe lép a játszmának az a mechanikája, mely szerint a szerepek cserélődnek: az áldozatból agresszor válik. Száráj lesz az a történetben, aki tulajdonképpen parancsot ad Ábrahámnak, utasítja őt, és aki eldönti, mi hogyan fog történni.⁴²

Fontos momentum, ahogyan Sára ragaszkodik a róla kialakult képhez. Nem ő maga vállalja fel szándékát,⁴³ hanem Ábrahámot állítja maga elé. Megpróbál megmaradni abban az áldozati szerepben, amelyben az

40 Ez a kép is ismerős lehet mindennapi életünkben, különösen is akkor, ha a „ki a hibás” kérdésre keressük a választ egy játszmában.

41 A másik feláldozása egy jellegzetes mozzanat a pogány rítusokban, csakúgy, mint a felelősség áthárítása az istenségre, az áldozatbemutatás „üzleti” jellegével. Egy- más áldozattá tételével tehát tulajdonképpen újra a pogány áldozati szertartásokba csúszunk vissza!

42 Mégpedig nagyon is erőteltjesen: az eredeti szövegben a felszólítása imperativus formával szerepel.

43 Elgondolkodtató, hogy valamilyen szinten ez is tartalmazza a felelősség hárítását a saját döntéseivel kapcsolatban.

előző történetben láthattuk, úgy, hogy közben itt már ő az agresszor. Ez azonban mind a kettőjükre jellemző, hiszen Ábrahámnál is láthattuk, ahogyan a körülmények áldozatának tüntette fel magát.

Jogos volt Száráj kérdése, mivel a szokásjog őt támogatta: ha fel is szabadítottak egy szolgát, az úgy sem emelkedett soha egy rangra sem a feleséggel, sem más családtaggal.⁴⁴ Száráj tehát élt ezzel, s parancsot adott Ábrahámnak, hogy szabaduljon meg Hágártól és a gyermekétől. Ebben pedig láthatjuk megjeleni a játszmák mechanikáját: én adtam, most pedig neked is adnod kell.⁴⁵ Száráj hajlandó volt áldozattá válni az előző történetben, most pedig itt az ideje, hogy Ábrahám is így tegyen.⁴⁶

Ábrahám azonban az első történetben még nem enged Száráj szavának. A korábban látott felelősség hátrítása itt is azonnal érvénybe lép, és feleségére bízva rá, kezdjen valamit az ügygel. Érdekes dinamika azonban, hogy mindezt az áldozati szerepben megmaradva teszi – tehát mind agresszorként, mind áldozatként a felelősség hátrítása az, ami a központi motívuma.

Száráj azonban mégis megvalósítja tervét – ám ő sem nyíltan, ahogyan ezt Ábrahámtól várta volna. Játszmával éri el, hiszen kiprovokálja Hágárból a menekülést. Az eredeti szövegben a „rosszul bánt velem” kifejezés konkrét fizikai bántalmazást is jelenthet. Tulajdonképpen tehát áldozatává tette Hágárt, nem csak az akaratának, de a módszereinek is, amivel a játszmát folytatta.⁴⁷

Itt pedig már Hágár is szereplőjévé válik a játszmának. Ő a harmadik szereplő, aki „kívülről” érkezett a kapcsolatba, szolgálai sorból. Az ő belépése a kapcsolatba felborította annak dinamikáját, és talán a megszokott (ám folyamatosan változó) szerepekből is kizökkentette Ábrahámot és Szárájt, sőt ő is kereste a saját szerepét. Ebből fakadhatott az is, ahogyan Szárájjal bánt. Az eredeti héber szöveg implikálja, hogy Hágár Szárájt meddősége miatt lenézte, becsület nélkülinek tartotta. Tehát ő is folyamatosan mozog az áldozati és az agresszori szerepek között.

A 21. fejezetben Száráj újra megparancsolja Ábrahámnak, hogy küldje el a szolgáját, aki ezúttal belemegy a játszmába, és megteszi ezt.

44 WHEDON, Daniel: *Commentary on Genesis 16:4, Whedon's Commentary on the Bible*. <https://www.studydrive.org/commentaries/whedon/genesis-16.html>. 1874-1909. Letöltés ideje: 2020. 06. 15.

45 Ugyanezt láthatjuk majd később a pogány áldozati rítusokban is.

46 A 20. fejezetben Ábrahám újra hazudik feleségéről, majd a következő fejezetben arról olvasunk, hogyan parancsolja meg Száráj a szolgáló elküldését.

47 Játszma, hiszen a közlés rejtett úton történt, rejtett nyereségért: Hágárt akarta eltávolítani. Érdemes itt megjegyezni, hogy nem tudhatjuk, mennyire volt tudatos ez Száráj részéről, ám ez nem befolyásolja a tanulságot: a játszmák tudat alatt is ugyanúgy működnek, sőt, talán még gyakoribbak is.

Itt már áldozati szerepet vállal magára – ami merőben ellentétes azzal, amit még a 20. fejezetben tesz, hiszen ott újra hazudott a feleségéről.

Beszédes az is, ahogyan ellátja őket: egy kenyér és egy tömlő víz ugyanis nem sok túlélési lehetőséget biztosított nekik a pusztában való bolyongásuk alatt. Nem arról gondoskodott, hogy túléljenek, vagy hogy segítse őket, hanem arról, hogy ne az ő felelőssége legyen, ha történik velük valami, elvégre ő megtette, amit kellett. Ugyanakkor ez kifejezhet-e azt is, ahogyan bízik Isten gondviselésében. Ingadozik és változik ez a viszony is, hiszen egyszer pogány módon teszi áldozattá a feleségét a saját játszmáiban, a másokban pedig már bízik abban, hogy az Úr gondját viseli Hágárnak és a gyermeknek.⁴⁸

Ábrahám, Száráj és Hágár e két története nagyon jól bemutatja azt, miként tud áldozatból agresszorrá válni valaki egy játszmában, vagy épp fordítva. Tanulságos az is, hogy mennyire tudnak ugyanakkor ragaszkodni a résztvevők egy-egy szerephez: agresszorként is próbálják áldozatként feltüntetni magunkat. A két generáció történetét együtt kezelve láthatjuk azt is, hogy hogyan kezd egyre jobban bezárulni a kör. Hogyan lehet ezt felismerni és kilépni belőle?

József története (1Móz 37-50)

Erre a kérdésre két generációval később kapunk választ, József történetét vizsgálva. Láthatjuk, ahogyan még mindig megmaradt állandó motívumként a felelősségvállalás elkerülése. Ezzel szemben József története nem csak, hogy önmagában egy óriási személyiségfejlődés történetét mutatja be, de különösen tanulságos az a momentum, ahogyan megtöri a több generáción keresztül tartó játszmát. A történet két momentumára koncentrálok dolgozatomban: a kezdetére, ahogyan József elkerült ott-honról, valamint a végére, ahol láthatjuk, mivé vált József az egyiptomi évei alatt.

Józsefről megjegyzi a szentíró, hogy apja kivételes szeretetben részesítette, amiért idős korában nemzette. Az eredeti szövegben használt héber kifejezés erről a szeretetről beszél, arra utal, hogy több dologról is szó volt – például, hogy legkisebb, legfiatalabb gyermekről volt szó, aminek kapcsán több kommentátor is megjegyzi, hogy az ilyeneket akkoriban is nagyobb „figyelemben” részesítették.⁴⁹

József pedig partner volt ebben a Biblia leírása szerint. Az álmai sérteők voltak a testvérei és szülei számára is. A korban elképzelhetetlen

48 Ebből is látszik, mennyire emberi a történet: mindannyiunk kapcsolata ingadozó és változó Istennel.

49 GILL, John: *Commentary on Genesis 37:3. The New John Gill Exposition of the Entire Bible.* <https://www.studydrive.org/commentaries/geb/genesis-37.html>. 1999. Leoltés ideje: 2020. 06. 15.

volt, hogy a legkisebb fiú váljon a leghatalmasabbá, azzá, aki testvérei felett uralkodik.⁵⁰ Rossz híreket hordott testvéiről – az eredeti szöveg szerint „gonosz” híreket –, tulajdonképpen besűgött az apjának fiverei dolgairól.

A mezőre menet arról olvasunk, hogy bolyongott, nem ismerte az utat, nem találta testvéreit, nem igazán volt tisztában azzal, hogy a testvérei hol dolgoznak. Erről árulkodik a köntös is, amit apja – annak ellenére, hogy tisztában volt azzal, testvérei már így is haragszanak rá – készíttetett számára. A köntös alkalmatlan volt a munkára, hosszú és bő kialakítása miatt inkább hasonlított valamiféle felügyelő ruhájára, mint egy pásztoréra. Érthető volt tehát a testvérei dühös reakciója – még ha helytelen is.

Ebben a történetben – ahogyan a családjában mindenki – József is a felelősségvállalás hiányának esik áldozatául. Apja nem vállalt felelősséget azért, hogyan neveli őt – jó példa erre, hogy annak ellenére, mennyire tisztában volt József és testvérei közötti konfliktussal,⁵¹ nem állt bele abba az apai, nevelő szerepbe, ami feladata lett volna.⁵² Ebből kifolyólag érthető az, ahogyan maga József sem volt képes felelősséget vállalni a viselkedéséért a testvéreivel szemben. Ezen túl, és valamilyen szinten ebből kifolyólag vált áldozatává testvérei haragjának, valamint saját önteltségének is.⁵³

Azonban épp József az, akinél a családi motívum, a felelősségvállalás hiánya véget ér. József történetének a végén, a 45. fejezetben, mikor felfedi valódi személyét, felelősséget vállal tetteiért. Nagy lépés ez ahhoz képest, amit az előző generációk tagjainál láttunk. Ehhez azonban radikális változásokra volt szükség – teljesen más közösségbe került, ahol számára teljesen idegen módon kellett érvényesülnie. Ennek a felelősségvállalásnak a következménye az, ahogyan az 50. fejezetben nem hajlandó beleállni azokba a családi játszmákba,⁵⁴ amelyeknek ő is tanúja volt, és amelyekben része volt.

„Ti rosszat terveztetek ellenem, de Isten terve jóra fordította ezt, hogy úgy cselekedjék, ahogyan ma van, és ez sok nép életét megtartsa” – olvasuk a fejezet végén József történetének az egyik központi gondolatát. Mi az, amit jóra fordított Isten? Nem csak egyedül az, ahogyan a gondviselésével őrizte, hanem az is, ahogyan ennek a gondviselésnek része lehetett a személyes jellemfejlődése, hogy képessé vált felvállalni a felelősséget, és

50 Ironikus ez, Jákób és Ézsau történetét ismerve.

51 Ahogyan a szöveg fogalmaz: „megjegyezte”.

52 Elgondolkodtató, hogy eszerint lehet a felelőtlen szeretnek is áldozatául esni.

53 Néhány kommentár egyenesen úgy fogalmaz, hogy egyértelmű volt: testvérei megölik előbb-utóbb.

54 Teljesen ellentétesen cselekedett, mint ahogyan a története elején arról beszélt – pedig meg lett volna rá a lehetősége, hogy megvalósítsa azokat az álmokat, amelyeket még testvérei mellett látott!

ezáltal kilépni abból a családjában húzódo játszmorozatból, amelynek egészen eddig a részese volt. József története példája nem csak annak, ahogyan a játszmák több generáción keresztül „öröklődnek” egy-egy családban, de annak is, hogy mégis van belőle szabadulás.

Ammón és Támár (2Sám 13,1-22)

Dávid király családja történetében a játszmák és a tabusítás következményeit vizsgáljuk meg. Csakúgy, ahogyan korábban, itt is több generáción keresztül láthatjuk azt, milyen komoly következményei lehetnek egy játszmának, s ez hogyan jelenhet meg egy egész család életében. Láthatjuk, milyen természetes módon jelennek meg egyes játszmák következményei, valamint hogy hogyan válik a tabusításból harag és gyűlölet.

A vizsgált rész azután következik, hogy Nátán kihirdeti ítéletét Dávid felé. A büntetés következne be, vagy egyszerűen Dávid tetteinek következménye az, hogy gyermeke ezt a modellt viszi tovább? Úgy gondolom a kettő nem zárja ki egymást: a büntetés megvalósulhat a következményekben. Amnón Dávid király legidősebb fiaként tanúja volt apja cselekedeteinek. Ismerte azt a mintát és játszmát, amivel Dávid megszerezte magának Betsabét. Ismerte a modellt, miszerint megszerezheti, amire vágyik, ám ehhez játszmákra van szüksége – megszerezhet egy nőt is, ahogyan az apja.⁵⁵ Ezt a vágyat igazolja az érzés, amit Támár felé tanúsított.⁵⁶ A szöveg tanulsága szerint nem szimpátiáról, szerelemről vagy más vonzalomról van itt szó, hanem pusztán kívánságról, valamint az abból eredő frusztrációból, hogy azt nem tudta megszerezni.⁵⁷

Az erőszak után figyelhetünk fel a történet fő motívumára: a tabusításra. A tabusítás folyamata elkezdődik, amikor Absolon tanácsára Támár senkinek nem árulja el a történeteket – ám ahogyan a legtöbb ilyen esetben, az mégis kitudódik. Ezután klasszikus tabuvá válik a történet: mindenki tudja, ám senki nem beszél róla. Tabu, mivel ha megszegték

55 Van kommentátor amelyik egyenesen úgy fogalmaz, hogy „természetes” reakció volt ez Amnóntól, az apja cselekedetei után.

56 WHEDON, Daniel: *Commentary on 2 Samuel 13:2. Whedon's Commentary on the Bible.* <https://www.studylight.org/commentaries/whe/2-samuel-13.html>. 1874-1909 Letöltés ideje: 2020. 06. 15.; GILL, John.: *Commentary on 2 Samuel 13:1. The New John Gill Exposition of the Entire Bible.* <https://www.studylight.org/commentaries/geb/2-samuel-13.html>. 1999 Letöltés ideje: 2020. 06. 15. KEIL, Carl Friedrich & DELITZSCH, Franz: *Commentary on 2 Samuel 13:4.* <https://www.studylight.org/commentaries/kdo/2-samuel-13.html>. 1854-1889. Letöltés ideje: 2020. 06. 15.

57 Ezt tovább igazolja az, amit Támár is megjegyvez: a kor szokásai szerint nem lett volna akadálya annak, hogy feleségül vegye. JAMIESON, Robert, D. D. – FAUSSET, A. R. – BROWN, David: *Commentary on 2 Samuel 13:2. Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible.* <https://www.studylight.org/commentaries/jfb/2-samuel-13.html>. 1871-8. Letöltés ideje: 2020. 06. 15.

volna azt a ki nem mondott megegyezést, hogy nem beszélnek róla, nagy valószínűséggel a tabut emlegetőt legalább annyira elítélték volna, mint az erőszaktevőt – hiszen megtöri a békét. Tilos még csak az említése is, mindez pedig a családi béke érdekében történik. Aminek áldozatává válik tehát Támár, az a családi béke – a tabu csak egy eszköze és következménye a rosszul kezelt, családon belüli konfliktusoknak.

Ez azonban következményekkel jár nem csak Támár irányába, de a család többi tagjára nézve is. Kialakul a csöndes harag és undor Absolon és Dávid részéről Amnón irányába. A reakció emberi és érthető: mivel nem történt meg a konfrontáció, az érzések elnyomva maradtak. Nincs megoldás a történetben, mindössze a véget nem érő, nyomasztó csönd a történetekről. A tett, amiről nem lehet beszélni, csak még nagyobb gyűlöletet vált ki mindenikből. Ezt pedig csak tetézi, hogy sem jogi úton, sem a közönség felé nem kapta meg Amnón azt a büntetést, ami megillette volna.⁵⁸

Feltételezhető, hogy Absolon számára az erőszak jó indokot szolgáltat, hogy megölje Amnónt. A minta, amit itt látunk, egyetemes: a régi – különösen is a tabusított – sérelmek, a meg nem oldott konfliktushelyzetek és a nem kezelt gyűlölet alapot szolgáltatnak egy-egy konfliktus kiújulására a családon belül. Ezek is játszmák, hiszen rejtetten működnek, nyereségért. Az pedig a játszmák tragédiája, hogy önmagukba fordulnak, és nincs bennük lezárás vagy megoldás, mindössze újabb és újabb fejezetek nyílnak, ugyanazokkal a játszmákkal.

Befejezés

Tanulmányom fő fókusza az áldozati szerepek meghatározása, valamint öszötvetségi példákon keresztül történő bemutatása volt. A helyes értelmezés érdekében először meghatároztam a játszma és az áldozati szerep fogalmát a pszichológia segítségével – mit is jelent áldozatnak lenni, miért játszmányunk, milyen szerepek vannak egy játszmányban, valamint hogyan válhat egy torzult személyiség a játszma okává.

Ezt követően, a második egységben a bibliai történeteken keresztül mutattam be ennek a jelenségnek az általános emberi voltát: miként és minek az áldozatává vált Ábrahám családja, vagy például József. Az emberi kapcsolataikat vizsgálva láhattuk ezeknek a következményeit mind rövid, mind hosszú távon. Megismerhettük azoknak az általános játszmányoknak egy részét, amelyeket minden nap mi magunk is átélünk, és amelyeknek részesei vagyunk.

58 Az LXX magyarázata szerint mivel Amnón volt Dávid legidősebb fia, emiatt nem akarta megbüntetni.

Tanulmányom eredményét a minták felismerésének a lehetőségében fogalmaznám meg. Ismerve a működési mechanizmusokat és azokat a mintákat, amelyek alapján a játszmák működnek, könnyebben felismerhetővé válnak a mi hétköznapijainkban is. Ezután következhet majd a szabadítás megértése: a hiábavalóság felismerése, Jézus szabadításának a megértése a mi áldozati helyzeteinkre tekintve is, valamint az ebből születő konkrét lehetőségeknek a felismerése. Mindezeket ebben a tanulmányban nem volt lehetőség megfogalmazni, ám hasznos és érdekes kutatási téma a későbbiekre nézve.

SINKOVICZ RICHÁRD

GONDOLATOK A ZSOLT 1,1-2 VERSEIHEZ

„Boldog ember az, aki nem jár a bűnösök tanácsa szerint, nem áll a vétkesek útjára, és nem ül a csúfolódók székére, hanem az Úr törvényében gyönyörködik, és az ő törvényéről elmélkedik éjjel-nappal.” (Zsolt 1,1-2)

A Zsoltárok könyvében található 150 költemény műfaji besorolása nem mindig határozható meg egyértelműen. Vannak olyan zsoltárok, amelyek bizonyos műfajok határain mozognak. Ugyanígy a zsoltárok szerzői sem állapíthatók meg mindig minden kétséget kizáróan. Továbbá a zsoltárok üzenete, értelmezése sem mindig nyilvánvaló a ma olvasója számára. Kálvin János a Zsoltárok könyvéhez írt kommentárjában ezt írja az első zsoltárhoz írt bevezető részben:

„Az, aki összeszedte a zsoltárokat egyetlen könyvbe, akár Ezsdrás, akár valaki más, látszólag mintegy előszóként tette ezt a zsoltárt a könyv legelejére, amelyben elméjébe véste minden istenfélőnek az Isten törvénye feletti elmélkedés kötelességét. Az egész zsoltár summája és lényege ez: áldottak, akik a szívüket a mennyei bölcsesség követésére adják, miközben Isten világias megvetői, jóllehet egy ideig boldognak tudhatják magukat, mégis a legnyomorultabb véget érnek”¹

A zsoltárt egyesek Tóra-zsoltárnak is nevezik, utalva arra, hogy a zsoltárban meghatározó fogalom a תורה, Isten törvénye, illetve az embernek abban való gyönyörködése, אֲשֶׁר יִשְׂמְרֶהָ. Ha ez a két dolog nincs ott az ember szívében, akkor olyan lesz, mint a polyva, amelyet elfúj a szél, vagy az a fa, amelyet kietlen helyre ültettek, s elszárad, gyümölcstelen lesz. A zsoltáros tanítása elsősorban az igazaknak szól, akik Isten útja szerint járnak, és abban akarja megerősíteni, arra akarja tanítani őket, hogy ne térjenek le erről az útról, ne lépjenek szövetségre az istentelennel, mert azok vége elmúlás és pusztulás. Ezt a zsoltárt szokták nevezni *a két út zsoltárának* is. Azt, hogy melyik úton jár az ember, Isten törvényéhez való viszonyulása határozza meg. A törvény magasztalása, dicsérete, szívből való megőrzése az igaz ember jellemzője. A törvény megvetése, a törvényt megtartók csúfolása pedig az istentelen emberek magatartása.

A zsoltár egy bölcséleti költemény, és a Zsoltárok könyvének kezdete – אֲשֶׁר יִשְׂמְרֶהָ אֱשֶׁר – alátámasztja a bölcs és tudós ügyét, szemben a kezde-

1 KÁLVIN János: *Kommentár a Zsoltárok könyvéhez*, SZABÓ Miklós magánkiadása, 15.

ügyével, és így az istenség kultikus és magánimádását aláhelyezi a Tóra tanulmányozásának és az elmélkedésnek. A bölcsesség és a kegyesség egyaránt fontos, a kérdés azonban az, hogy melyiknek van elsőbbsége a másikkal szemben. A rabbik azt állítják, hogy egy tudatlan ember nem lehet istenféltő. Így a bölcsesség a jámborsághoz vezető út.² Az אָשֶׁר־ gyökmássalhangzói az אָשֶׁר, ami más, ugyanezen gyökmássalhangzókkal rendelkező szavakkal való kapcsolatok sorát nyitja meg előttünk. Egyesek az אָשֶׁר gyököt az אָשֶׁר szóval hozzák kapcsolatba, ami azt jelenti: lépés, járás. Ennek alapja az, hogy a Zsolt 1,1 több olyan igét is használ, ami a járásra, mozgásra utal: jár, áll, ül. Az אָשֶׁר gyök ezért cselekményt, nem pedig egyszerű merev állapotot jelent. Ez a megközelítés a Szentírás más bölcsességirodalmi szakaszával is alátámasztható, mint például a Péld 9,6 igéjével: וְאֲשֶׁרֵי בְרִרְךָ בֵּינֵהּ („... járjatok az értelem útján!”). Ez azt jelentené, hogy a zsoltáros által említett boldog ember a cselekvés embere. Martin Buber³ számára a Zsolt 1 annak az embernek a paradigmája, akit a bölcsességirodalom gyakran leír. Számára a Zsolt 1 üzenete az, hogy a boldog embernek van egy útja, egy iránya, amely hasznat hoz neki. Az isteni áldás elfogadói távol maradnak a gonosztól, és szüntelen Isten Tóráján elmélkednek. Buber értelmezésében a boldogság fogalma azt jelenti, hogy az ember életében megelégedettség és megnyugvás van.

Az אָשֶׁר־ szó etimológiája bizonytalan, és nincs igazán jó fordítása ennek a szónak, amely vissza tudná adni a héber terminológia teljes jelentését. Általában *boldog* jelzővel vagy ó, boldog! felkiáltással fordítják a terminust, azonban a különböző szövegeket alapul véve, amelyekben ez a szó szerepel, így is értelmezhetjük a kifejezést: „*milyen kifizetődő az élete annak, aki...*”. W. Janzen tanulmányában⁵ úgy értelmezi az אָשֶׁר־ kifejezést, mint irigykedő vágy; és így fordítja, magyarázza azt: *irigyelt ember; olyan ember, akit irigyelnek*. Az előbb említett kifejezésben az emberi egzisztencia anyagi oldalán van a hangsúly, de ez nem járja ki a spirituális áldásokat, hiszen a valódi boldogság és jólét az igaz élet visszhangja. Ez a formula nem általában véve az embernek van címezve, hanem annak, akinek élete a Zsolt 1,1-3 verseiben le van írva. Ebben a boldogságban az asszonyok és gyermekek is benne foglaltatnak, hiszen az izraeli nézet

2 Rabbi Dr. APPLE, R., The happy man of Psalm 1., *The Jewish Bible Quarterly*, June 2012 (Vol. 40, No. 3, Issue 159).

3 BUBER, M.: *Right and Wrong, An Interpretation of Some Psalms*, ford. SMITH, Ronald Gregor, London, 1952, 53–62.

4 Az אָשֶׁר־ szó sosem hangzik el Istennel kapcsolatban. Ha az ember áldottnak vagy boldognak mondja Istent, valamint ha az Isten áldja meg vagy nyilvánítja boldognak az embert, akkor mindig a בְּרַךְ szó fordul elő. Az אָשֶׁר־ kifejezést emberek mondják egymásra.

5 JANZEN, W.: אָשֶׁר־ in the Old Testament, *Harvard Theological Review*, 1965, LVIII, 215–226.

szerint az ember igaz boldogságának a család is része, és a család is osztozik az ő boldogságában, áldásaiban.⁶

Egyes zsidó teológiák szerint a törvényt hűségesen betöltők, az Isten útjain járók az igazi hívők, a kegyesek (תַּיִרִים). A kegyeseknek az útja a parancsolatok megőrzésének az útja, az engedelmesség útja, a boldogságnak az útja. A Törvényt be nem töltők, azt semmibe vevők a törvénytisztegetők, vagyis bűnösök (רָשָׁעִים). A רָשָׁע gyök fordítása általában gonosz, bűnös vagy istentelen. Ez azonban nem Istenben nem hívő, Isten létezését tagadó ateistát jelent, aki a gyülekezeten kívül állva támadja a kegyeseket, az Istenhez hű embereket. A gyülekezetben egymással szemben álló csoportok egyike ez, és tekinthető olyan társadalmi rétegnek is, amely különösen a felebaráti szeretetre vonatkozó isteni rendelkezéseket semmibe veszi. A רָשָׁע tehát az a gyülekezeti tag, akit bűnösnek találtak Isten Tórája szerint, s akit emiatt kizártak a szentélyből.⁸ A vétkesek említése annyiban fokozás az előbbi kifejezéshez, a gonoszokhoz képest, hogy a vétkesek fogalmán a bűnös lelkiületen túl a bűnös tettekre is gondolnunk kell. A רָשָׁע szó jelentése olyan vétek, aminek lényege az Isten elleni lázadás és ezzel együtt a céltévesztés. Végül, a csúfolódók olyan emberek, akik egyenesen gúnyt űznek a Törvényből, a kegyesség gyakorlásából és gyakorlóiból.

A kegyes ember ezekkel együtt nem járhat, velük egyetértően le nem ülhet. A perfectum igealakok azt fejezik ki, hogy az igaz ember nem szokott így cselekedni.⁹ A gonoszok útján való járás a kevésbé bűnös ember jellemzője, ami arra utal, hogy engedi magát vezetetni a gonoszok tanácsa által. A következő fokozat az, amikor a bűnösök útján megáll az ember, aki alkalmazkodik a bűnösök példájához. És végül a legrosszabb bűn az, amikor a csúfolódók közösségében foglal helyet az ember, és aktívan részt vesz a szent dolgok gúnyolásában, csúfolásában.¹⁰

Az első vers negatív megközelítésével szemben a második versben pozitívan szól a kegyes magatartás alapjáról a zsolttáros. Ez pedig nem más, mint az Úr törvényének szeretete és gyakorlása, mégpedig nem csupán az egyszerű memorizálás értelmében, hanem a cselekvésben is. A Törvénynek éjjel-nappal való ismételtetésére a Deut 6,4kk az egyik legfőbb ószövetségi hitvallás, a שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ad utasítást Izrael fiainak. A

6 ANDERSON, Arnold Albert: *The New Century Bible Commentary, Psalms*, Bloomsbury P. I., 1972, 58.

7 Ha a héber רָשָׁע szó elsődleges jelentése nyugtalanság, akkor jól kifejezi a diszharmoniót, amit a bűn vitt be az emberi természetbe, érintve az ember kapcsolatát Istennel, másokkal és önmagával.

8 DR. PÁLFY MIKLÓS: *A Zsoltárok könyve*, Budapest, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 1964, 19–20.

9 DR. TÓTH K.: *Zsoltármagyarázatok*, Budapest, 1978, 11–12.

10 WEISER, A.: *The Psalms*, ford. HARTWELL, Herbert, Göttingen 1959, 103–104.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

רָצַח kifejezést így kellene magyaráznunk: az ő egyetlen gondolata az Úr törvénye. Ez a gyök a föníciai nyelvben kívánatos, az arámban gyönyör, meglegegettség jelentést hordoz, a rabbinikus héber nyelvben pedig értéket jelent.

A רָצַח szó eredeti jelentése mormol, félhangosan olvas. A bibliafordítások azonban elmélkedik, gondolkozik jelentéstartalommal adják vissza ezt a szót. Tehát ez a gondolkodás, mondogatás nem csupán egy intellektuális gyakorlat, hanem Isten akaratának tanulmányozása abból a célból, hogy megcselekedjük azt. Összegzésként elmondható, hogy a רָצַח ige a törvény rajongó, lelkes tanulmányozását jelenti, amely Jahve akaratának betöltésére és parancsolatainak cselekvésére vezet.¹¹

Az egész zsoldár lényege, kulcsszava a רָצַח szóban rejlik. A szó igei alakja azt jelenti, hogy az ember megtalálja valamiben a gyönyörűségét. Azonban jelenthet valamitől való függést is, amiben az ember kedvét leli. A zsoldáros szerint az az ember a boldog, aki az Úr törvényében gyönyörködik, akinek az élete a törvény tanításától, vezetésétől függ.¹²

Végezetül, a zsoldáros tanítása, hitvallása egy csodálatos ívet rajzol számunkra, Isten igéjében, tanításában gyönyörködőknek, a krisztusi életben való elindulástól annak kiteljesedéséig: „Mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a kárhozatba visz, és sokan vannak, akik azon járnak. De szoros az a kapu, és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik azt megtalálják” (Mt 7,13-14).

11 ANDERSON: i. m., 60.

12 ABLONCZY Dániel: *Egyszerűen a Bibliáról, Zsoltárok könyve I.*, Budapest, Open Art, 1998, 6–8.

SOMOGYI ALFRÉD

REFORMÁTUS TEOLÓGUSKÉPZÉS FELVIDÉKEN

Bevezetés

A felvidéki református teológusképzés nem tekint vissza évszázados múltra, mint a Kárpát-medence más magyar református teológiái. A „saját” lelkészképzés elindítását a kényszer szülte a XX. században. Ha a felvidéki lelkészképzés történetét korszakoljuk, akkor igazából hat időszakot nevezhetünk meg az alábbiak szerint:

1. 1925–1938: az első saját lelkészképző intézet időszaka. Losoncon működött a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház lelkészképző intézete, amely egyházi fenntartású intézményként végezte szolgálatát.

2. 1939–1945: a saját lelkészképzés okafogyottságának időszaka. A „visszacsatolás” után, „a magyarok alatt”¹ újra a történelmi, nagy múltú református teológiákon tanulhattak a felvidéki illetékességű teológusok.

3. 1945–1989: a saját lelkészképzés intézmény nélküli, sajátos megoldású nehezebb időszaka. Az újjáalakult Csehszlovákia idején, a szocializmus éveiben nem volt lehetőség magyar nyelvű teológiai képzésre Csehszlovákiában. Az egyháznak nem volt saját lelkészképző intézete és ideológiai okok miatt, szinte lehetetlen volt az, hogy a teológusok magyarországi teológiákon tanuljanak. A lelkészképzés az 50-es évektől Prágában, a Károly Egyetem Evangélikus Teológiai Karán vált lehetővé a református teológusok számára.

4. 1990–1993: a saját lelkészképző intézmény nélküli, sajátos megoldású könnyebb időszaka. A rendszerváltást követően megnyílt a lehetőség az érdeklődők előtt, hogy Prága mellett Magyarországon és Erdélyben is tanulhassanak.

5. 1994–2004: a második saját lelkészképző intézet időszaka. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Komáromban létrehozta és működtette saját lelkészképző intézetét, a Calvin J. Teológiai Akadémiát.

6. 2004-től napjainkig: az államilag elismert, egyetemi szintű lelkészképzés időszaka. A 2004-ben megalakult Selye János Egyetem Református Teológiai Kara biztosítja a teológusok képzését.

Valójában tehát három olyan időszak áll mögöttünk, amikor önálló oktatási intézményben zajlott a református lelkészképzés Felvidéken.

1 Így nevezi a felvidéki magyarság az I. bécsi döntés utáni időszakot, amikor a Trianonban elcsatolt területek nagy része visszakerült Magyarországhoz.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Tanulmányunkban ennek a három intézménynek a képzési rendszerét kívánjuk összehasonlítani, Isten előtti hálával tisztelegve ezzel Dr. Fodor Ferenc tanár úr személye és szolgálata előtt, hiszen ő maga is részese volt a felvidéki református teológusképzés – általunk jelzett – második intézményes időszakának.

I. A Losonci Teológiai Szeminárium időszaka

I.1. A létrehozás okai

A trianoni békediktátum következtében meghúzott csehszlovák–magyar államhatár, mintegy 223.000 református lelket vágott el a négy évszázados történelmi beágyazódottságtól. A döntés révén 492 református gyülekezet – 449 magyar, 12 vegyes és 31 szlovák nyelvű – és 323² rendszeresített lelkési állás került Csehszlovákiához. Az új állam már 1919-ben határozottan jelezte feltételeit³ a református egyház vezetőinek arra nézve, hogy mit vár el a reformátusoktól, cserébe az egyház állami elismeréséért. A feltételek között volt az is, hogy a Csehszlovákiához került reformátusok minden kapcsolatot szakítsanak meg Magyarországgal. Ez a gyakorlatban nemcsak a Magyarországi Református Egyháztól való teljes elszakadást jelentette, hanem azt is, hogy a Felvidék reformátussága az egyházi intézményrendszerrel teljesen elszakítva kellett, hogy lábra álljon. A Dunántúli, a Tiszáninneni és a Tiszántúli Egyházkerülettel elcsatolt részek itt maradtak teológia és tanítóképző nélkül. A csehszlovák állam nem ismerte el a Magyarországon végzett lelkészeket és tanítókat. Nem kaptak sem állampolgárságot, sem kongruát. Sőt, az impériumváltás időszakában már több éves, évtizedes szolgálattal rendelkező lelkészek és tanítók is ki voltak téve az állami önkénynek. Többeket kiutasítottak Csehszlovákiából, vagy nem ismerték el a kongruajogosultságukat.

A nehéz helyzetbe került egyháztest vezetői kénytelenek voltak saját lelkészképző és tanítóképző felállításán gondolkodni és munkálkodni.⁴ Bár a cseh protestáns testvérek felajánlották, hogy szívesen fogadják Prágában a református egyház teológusait, és az állam is felkínálta, sőt szorgalmazta egy, az evangélikusokkal közös pozsonyi teológiai kar

2 MOLNÁR Imre: A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában, in TÓTH László: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998 I.*, Budapest, Ister, 1998, 223.

3 Önálló egyházzá alakulást, a lelkészek és tanítók hűségesküjét a csehszlovák államra, egy szlovák ajkú egyházmegye létrehozását és minden kapcsolat megszakítását Magyarországgal.

4 A komáromi Református Tanítóképző kapcsán lásd: LÉVAI Attila: Versengés egy iskoláért, avagy hogyan lett Komárom a református tanítóképző intézet a két világháború között, *Studia Universitatis Babe-Bolyai*, Vol. 62, no. 1 (2017), 35–45.

felállítását, ezt az egyház nem fogadta le. Ennek a visszautasításnak két oka volt. Az egyik a teológusok református hitelvek szerinti képzésének fontossága. Emiatt mondta ki – bizalmas körökben – Sörös Béla, losonci lelkipászor, a későbbi losonci teológia igazgatója, hogy „huszita papokra nincs szüksége a magyar református egyháznak”. A másik ok az oktatás nyelve. Prágában csehül, Pozsonyban pedig szlovákul tanulhattak volna a teológusok. A nemzeti kisebbségi sorba került, döntően magyar többségű⁵ református egyház viszont tudatosan felvállalta a kisebbségi sorba került magyarság ügyét is, így nemcsak magyarul prédikáló, hanem magyarul is érző és gondolkodó, nemzetileg elkötelezett lelkészeket kívánt szolgálatba állítani.

A saját teológia minél korábbi felállítását tehát elsősorban a lelkészutánpótlás biztosítása indokolta. Nem áll rendelkezésünkre felvidéki léptékű átfogó adat az impériumváltás utáni évek lelkészi korösszetételéről, de a Dunántúli egyházkerülettől elszakított Dunáninnyi Egyházkerület adatai megvannak, és ezek is beszédesek. A Dunáninnyi Egyházkerülethez két egyházmegye tartozott. A komáromi egyházmegyében az 58 lelkészi állásból 9 betöltetlen volt. 1 lelkész szolgált több mint 50 éve; 2 lelkész volt már szolgálatban több mint 40 éve; 12 lelkész több mint 30 éve; 10 lelkész több mint 20 éve. Húsz év alatti szolgálatban összesen 20 lelkipásztor szolgált. Vagyis a lelkészi kar nagyobbik része az 50-55 év fölötti korosztályhoz tartozott. A barsi egyházmegyében 40 lelkészi állásból 5 volt üresedésben; 2-en szolgáltak több mint 40 éve; 5 lelkész több mint 30 éve; 7 lelkész több mint 20 éve; és 20 év alatti szolgálatban 17 lelkész volt az egyházmegyében. Ez azt jelenti, hogy az egyházkerület 98 lelkészi állásának 14,28%-a betöltetlen volt, és hatvan év fölötti korban szolgált a lelkészek 22,44 %-a.⁶ Ebben a statisztikában nincsenek benne azok a lelkészek, akiket 1920 után utasított ki a csehszlovák állam, vagy megvonta tőlük a működési engedélyt. Vagyis láthatjuk, hogy belátható időn belül a lelkészi kar több mint egyharmadát kellett pótolnia az egyháznak.

I.2. A létrehozás körülményei

Az 1920-ban megalakult Szlovenszói Tiszáninnyi Egyházkerület és az 1921-ben létrejött Dunáninnyi Egyházkerület vezetősége már a megalakulásakor kimondta a saját lelkészképző intézet felállításának szükségességét. A Konvent⁷ több ízben is tárgyalt és határozatot hozott

5 A Csehszlovákiához került reformátusság 98%-ban magyar hívekből állott.

6 Lásd részletesen: SOMOGYI Alfréd: A Losonci Teológiai Akadémia tudományművelése, *Teológiai Fórum*, 8. évf. 1. szám (1/2014), 92–125.

7 A Kárpátaljai egyházkerület csak 1923-ban alakult meg, de a Konvent bevonta az előkészítő munkába a kárpátaljai reformátusság képviselőit is.

a teológia és a tanítóképző létrehozásáról. Sőt, az 1923. június 17-én megnyílt alkotmányozó zsinat külön határozatban erősítette meg ennek fontosságát.

A teológia létrehozása előkészületeinek és egyházpolitikai háttere részleteinek ismertetését elhagyva, itt csak annyit jegyünk meg, hogy 1924 őszén már majdnem elindult a képzés.⁸ Csak az utolsó pillanatokban derült ki, hogy az intézmény elindítására még sincs meg az egyháznak az anyagi fedezete. Igazából ez a fájdalmas fiaskó gyorsította fel az eseményeket. A konvent több alkalommal is szakbizottságot állított fel a lelkész- és tanítóképző intézet létrehozására. Végül „az egyház megbízta Sörös Bélát a lelkészképző intézet megszervezésével”⁹

Losonc volt a szlovenszki református egyház legtehetősebb gyülekezte. Lelkipásztora – Sörös Béla – egyházkerületi jegyzőként és konventi tagként átlátta és szívügyének tartotta a teológia elindítását. Nagy támasza volt Szilassy Béla kerületi főgondnok, aki egyébként losonci földbirtokosként a gyülekezet gondnoka is volt. Kettejük között lehetett egy szóbeli elhatározás, ami valamikor 1923–24 fordulóján, 1924 elején fogalmazódhatott meg: hogy már nem bizottságokban kellene tárgyalgatni, hanem egyszerűen meg kell csinálni azt a teológiát! Ezért tette le a konvent asztalára Sörös Béla a teológia teljes koncepcióját a tanulmányi programoktól kezdve az egyes tárgyak órabeosztásán és az oktatók javasolt személyén keresztül a költségvetésig bezárólag. Sörös – külföldi, főleg skóciai, kapcsolatai révén – egy év alatt biztosította az elinduláshoz és a működéshez szükséges anyagiakat is. Losoncon megvolt az épület, alakult az oktatói gárda, és 1925. szeptember 8-án, amikor Losoncon ülésezett a konvent, valójában már minden megvolt. Csak az egyházvezetés végső szava hiányzott, hogy „indulhat”.

Sörös Béla az utolsó hónapokban hihetetlennek tűnő szervezőmunkát végzett. Párhuzamosan zajlott az épület alkalmassá tétele, a tanári kar összeállítása és a hallgatók megszólítása. 1925 augusztusában Sörös egy felhívást intézett a Szlovenszki és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház lelkipásztoraihoz és gyülekezeteihez. A nyilvános közlésre és gyülekezeti felolvasásra szánt körlevél – ünnepélyes, szinte eposzi hangnemben – három dolgot kér a gyülekezetektől. A lényegi részt idézzük:

8 A Losonci Teológia Történetével részletesen foglalkozik PUNTI GÁN József: *A losonci Theologiai Szeminárium (1925-1939)*, Losonc, Plectrum, 2005.; LÉVAI Attila – SOMOGYI Alfréd: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918-1938 - 1. (CD-ROM)*, Komárom, Selye János Egyetem, 2015.

9 LÉVAI Attila: Református felsőoktatás a Felvidéken a 20. században, in KOVÁTS-NÉMETH Mária – LÉVAI Attila – SZABÓ Péter (szerk.): *A Magyarország megtartó ereje III. Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869-1949*, Győr, Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 2019, 34.

„Most pénzen való áldozatot kérünk tőletek, hogy a mindenható Isten küldötteit állíthassuk közétek, gyermekeitek közé, lelkiekben való gazdag áldással és gyarapodással. Nemcsak pénzt kérünk e célra, hanem életet is. Istennek szentelt áldozatokat egyének és gyülekezetek részéről. Kérjük fiaitokat! A legnemesebb élet-célra: Isten szolgálatára. Akikkel az Úr boldoggá tett titeket, szállítsátok ti azokon keresztül az élő Isten nagy és egyedül való boldogító áldását ennek az agyongyörtört világnak. E tinéktek kedves életeteket kérjük Isten örök teremtő munkája számára, hogy mint a Krisztus követségében megszentelt életetek, még kedvesebbek legyenek néktek Istennek és az ő egész világot átfogó anyaszentegyházának és örök országának. Kérünk a gyülekezetektől nemes férfi életeteket. Az Istentől rendelt igaz és szent tudománnyal ékes lelkipásztorokat, hogy engedjék őket időről-időre (évenként 2 hónapra) e prófeta iskolába jönni, hadd legyenek átültetői itt az előttek fénylő tudománynak, s mint a Jézus Krisztus jó vitézei, fegyverezék fel az ifjakat a lélek fegyvereivel a hit diadalára”.¹⁰

S a konvent – 1925. szeptember 8-án – kimondta azt a bizonyos végső szót: „indulhat a losonci teológiai szeminárium”. A megnyitást október 1-re tették.¹¹ Az ünnepélyes megnyitóra valójában 1925. szeptember 16-án, a losonci egyház tanácstermében került sor.¹²

1.3. Az első évfolyamról

22 hallgatóval indult az első évfolyam. 1. Ádám Lajos Losoncról, 2. Balogh Béla Munkácsról, 3. Belágh Barna Losoncról, 4. Bittó Béla Eperjessről, 5. Csomár Zoltás Pinkócról, 6. Csonka Imre Kistoronyáról, 7. Czirikó Béla Komáromból, 8. Kelemen Kálmán Komáromból, 9. Kovács Ferenc Losoncról, 10. Nagy János Losoncról, 11. Narancsok Imre Csallóközaryanosról, 12. Orémus Endre Tiszaágtelekről, 13. Orosz Imre Munkácsról, 14. Pándy Bertalan Bacskáról, 15. Patay Gyula Farnadról, 16. Párducz Rezső Losoncról, 17. Rác Jenő Kamocsáról, 18. Soós Endre Baracsáról, 19. Szabó Elemér Tekeházáról, 20. Szakal László Lucskáról, 21. Tárnok Gyula Komáromból és 22. Varga Imre Györkéről érkezett a teológiára. A diákok átlagéletkora 23 év volt. A legidősebb teológus – Orosz Imre – 35 évesen kezdte meg tanulmányait. A legifjabbak: Balogh Béla, Kelemen Kálmán és Szabó Elemér 18 évesek voltak.

10 SÖRÖS Béla: Felhívás a szlovenszkói és kárpátaljai egyetemes református egyház lelkipásztoraihoz és gyülekezeteihez, Kelt: Losoncon, 1925 augusztusában. Nyomtatott körlevél.

11 PAP József: *A losonci református teológiai szeminárium története 1925/26 – 1938/39*, Kézirat, 1973. NAGY Zoltán: *A Losonci Teológiai Szeminárium története*, Kézirat, 1985, 30.

12 NAGY: *i. m.*, 26. Csomár Zoltán szerint szeptember 15-én volt a tanévnyitó (lásd: CSOMÁR Z.: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztény egyház húsz éves története 1918–1938*, Ungvár, 1940, 142.

I.4. Sörös Béla személye és a skót képzési modell

Fontos tisztáznunk, hogy a Sörös Béla látása szerint nem az intézmény volt a fontos, hanem maga a képzés. Sörös Balaton-felvidéki lelkészcsaládból származott. Veszprémben és Pápán volt gimnazista, majd Kozsváron kezdte meg teológiai tanulmányait. Második évben azonban már Pápán, később Budapesten folytatta tanulmányait. 1898-ban pedig egy évig Edinburgh-ban volt peregrinus. Hazaérkezése után Szász Károly¹³ püspök segédlelkésze lett Budapesten. A belmisszió iránti elkötelezettségét ezek a budapesti évek alapozták meg. 1901 nyarától az Országos Gyűjtőfogház lelkésze és ezzel egyidejűleg a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület missziói lelkésze lett Szabó Aladár¹⁴ és Szilassy Aladárné¹⁵ közvetlen munkatársaként. A század első éveiben a budapesti skót misszió magyar lelkészi szolgálatait is ő látta el. Minden bizonnyal itt került baráti kapcsolatba Dr. Carius moderátorral és Dr. Webster Jakob lelkésszel, akikkel több ízben személyesen is találkozott. A skóciai reformátusok iránti érdeklődése okán ismert volt előtte a XIX. századi skóciai „vándorképzés” modellje. Ennek a képzésnek a lényege az volt, hogy „egy-egy teológiai szaktudományban jártas gyülekezeti lelkész mellé beosztották a lelkészjelölteket. Ha egy szaktudományt elsajátítottak, egy másik szaktudományban jártas lelképásztor mellett folytatták a tanulást. Kellő vándorképzésük után összesítő vizsgát tettek az országos vizsgáztató bizottság előtt. Eredményes vizsgájuk után lelkészi oklevelet nyertek”.¹⁶ Sörös Béla ezt a nem mindennapos képzési formát alakította át, valósította meg Losoncon. Nem a teológusok utaztak tanáraik után, hanem a tanárok – akik egyébként valamennyien gyakorló gyülekezeti lelkészek voltak – érkeztek hosszabb-rövidebb időre a teológusokhoz a szemináriumba. Addig maradtak, amíg le nem adták a teljes anyagot – ma azt mondanánk: modulokban oktattak. Majd jött a következő tanár. Ez egyébként jelentősen megerősítette a losonci képzésben a gyakorlati teológia tekintélyét és az itt végzettek szolgálatra való gyakorlati alkalmasságát. A négyéves képzés végére összeállt mindaz, ami a magyar református teológiákon évfolyamokra és szemeszterekre volt szétosztva. Ez volt az alapelv, és ennek megfelelően a teológia szervezeti felépítése is eltért a mai felfogásunktól.

13 Szász Károly (1829–1905), református lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1884–1903 között.

14 Szabó Aladár (1862–1944), református lelkész, a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület megalapítója, a belmisszió kiemelkedő alakja.

15 Szilassy Aladárné (1854–1927) szül. Vizsolyi Mária, 35 éven át a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület elnöke.

16 NAGY: *i. m.*, 24.

Sörös Béla személye elválaszthatatlan a losonci teológiától. Az itteni hallgatók visszaemlékezései¹⁷ alapján az igazgató szigorú, de szerető apaként viszonyult a teológusokhoz. Mindennél fontosabbnak tartotta a képzés minőségét. A losonci teológusok sokszor hallották tőle – olykor megrovásként, olykor buzdításként – hogy „középszerű suszterekre nincsen szükségünk!”. Okkal tehetjük fel a kérdést, hogy milyen teológiai irányzatot képviselhetett az intézményt erős kézzel irányító és azt személyisége révén erősen befolyásoló igazgató? Sörös Béla

„nem tartozott semmiféle teológiai irányzathoz, elvetette a fundamentalizmust és az ortodoxiát éppúgy, mint az élményteológiát, meg volt a fenntartása Barth Károlyval szemben is. Sörös Bélát az ige és a Szentlélek teológusának lehetne nevezni, gyenge liberális színezéssel, vagy a reformátori teológia sajtószereplő képviselőjének. Egy ifjú teológus, midőn a dogmatikai stúdiumot kezdték tanulni, megjegyezte, nem tudja, mi értelme van annak a sok szóbeszédnek a dialektikai és reformátori teológia körül, mindezt ő Barth nélkül is és a dialektikai teológia nélkül is tudta és hitte. Az ő öregebb testvére ezekkel a szavakkal világosította fel őt: igazad van, mert te három éven át Söröstől csak reformátori teológiát hallgattál anélkül, hogy az ő szájából ezt a megnevezést hallottad volna, és te magad is tudatlanul és akaratlanul dialektikusan és reformátorián gondolkodol!”¹⁸

1.5. Oktatás a losonci teológián: az elképzelés és a valóság

A teológiai szakoktatás alapelvei között – amelyeket még a Bertók Béla, kárpátaljai püspök által vezetett konventi bizottság dolgozott ki – talánunk érdekességeket is. Ez a koncepció, amit aztán Sörös átalakított, négy tanszékkal – őszövétségi, újszövétségi, filozófiai-dogmatikai és gyakorlati teológiai – és négyéves képzési időtartammal számolt. Az érdekesség, hogy a Bertók-féle elképzelésből tudatosan kihagyták a bibliai nyelvek oktatását. A görög nyelv oktatásának elhagyását azzal indokolták, hogy a csehszlovák állam a gimnáziumokban felszámolta a klasszikus humán képzést, nem volt görögnyelvoktatás. Ennek pótlását időigényesnek nevezte a Bertók-féle koncepció, és azt javasolta, hogy inkább egy élő világnyelvet oktassanak hatékonyan a teológián. A héber nyelv elhagyásának indoklását idézzük: „a bizottság őszinte határozottsággal foglalt állást azzal a régi magyar teológus képzéssel szemben, mely ezen az úton jelentékeny eredmények felmutatására sohasem vezetett, eredeti magyar exegetát sohasem termelt. A külföldi gazdag theol. irodalom eredményei pedig egy modern nyelv elsajátítása mellett sokkal inkább rendelkezésre

17 Személyes közlések néhai Csukás Zsigmond, Szabó Antal, Végh Dániel és Virágh Vince lelképásztoroktól. Ők losonci teológusok voltak, akikkel 1998-ban készítettünk interjúkat a losonci teológiáról.

18 PAP: *i. m.*, 129. (Tömösközy László 1960-ban, német nyelven írt a losonci teológiai akadémiáról. Az írást Bihary Mihálynak, a prágai Husz teológiai szeminárium akkori igazgatójának készítette, egy külföldi konferencián való felolvasásra.)

„Így szól az én Uram, az Úr...”

állanak, mint e nélkül a holt nyelvek bárminő ismerete alapján. Azok, akik a teológia szakkérdései iránt komolyabban érdeklődnek, ezt később is elsajátíthatják”¹⁹ Lehet, hogy ez volt az az egyik ok, ami – nyilvánosságra kerülve – a lelkészi karban bizalmatlanságot váltott ki a losonci teológia színvonalával kapcsolatban. Egyébként a szeminárium 14 éves fennállása alatt folyamatos lenézésnek és lebecsülésnek volt kitéve az intézmény, nemcsak a magyarországi teológiák részéről, hanem – ami sokkal fájóbb – számos felvidéki református lelkész részéről, vagyis a saját sorokból is. Neveztek „gyorstalpalónak”, „kókler iskolának” is. Főleg azok, akik nem ismerték, meg akiket nem hívtak Losoncra tanítani.

Fontos tisztáznunk, hogy a fenti indítványt nem tette magáévá a losonci teológia. Oktatták a bibliai nyelveket, volt görög is és héber is. Igaz, a 30-as évek közepétől egyre nehezebb volt megoldani a héber oktatást, de volt nyelvtanítás is és exegézis is.

Maradjunk még a konvent által elfogadott eredeti elképzelésnél, ami végső soron nem valósult meg.

Az első évfolyam tervezett tárgyai az egyes tanszékek szerint így álltak volna össze:

Ószövetségi tanszék: ókori művelődéstörténet heti 3 órában; zsidók története heti 2 órában; ószövetségi bevezetés és biblia teológia heti 4 órában és ószövetségi írásmagyarázat heti 2 órában.

Újszövetségi és egyháztörténeti tanszék tárgyai az első évfolyamban: Jézus élete és az evangéliumok harmóniája (ma azt mondanánk: a szinoptikus kérdés) heti 2 órában.

A filozófia, pedagógiai és dogmatika tanszék elsős tárgyai: bölcsészettörténet heti 3 órában; vallásbölcsészet heti 3 óra és nevelés- és oktatástörténet, ugyancsak heti 3 órában.

A gyakorlati teológia tanszéken: szónoklattan heti 2 órában és szeminárium az Apostolok cselekedeteiről írott könyvről heti 1 órában. Mindezek mellett, 2 óra zene, 1 óra ének, 2 óra modern nyelv, és 2 óra államnyelv volt a tantervben.

Mindez heti 32 kötelező órát jelentett volna az első évfolyam hallgatói számára.

A második évfolyamban:

Ószövetségi tanszék: bibliai régiségtan, bibliai földrajz heti 1 órában és ószövetségi írásmagyarázat heti 3 órában.

Újszövetségi és egyháztörténeti tanszék: újszövetségi bevezetés és biblia teológia heti 3 órában; egyháztörténet heti 4 órában és újszövetségi írásmagyarázat heti 2 órában.

19 A teológiát előkészítő bizottság koncepciója: határozati javaslatokként beterjesztve az Egyetemes Konvent elé

A filozófia, pedagógiai és dogmatika tanszék: nevelés- és oktatástan heti 2 órában; módszertan heti 2 órában; bölcsészettörténet heti 3 órában; vallásbölcsészeti és dogmatörténet heti 3 órában.

A gyakorlati teológiai tanszék órái a másodéves hallgatók számára: szónoklati gyakorlat heti 2 órában; szeminárium: egyházi atyák heti 1 órában és enciklopédia heti 1 órában. Továbbá a kötelező tantárgyak az 1. évfolyam folytatásaként: 2 óra zene, 1 óra ének, 2 óra modern nyelv, és 2 óra államnyelv.

Mindez a másodéveseknek heti 34 kötelező órát jelentett volna.

A harmadik évfolyam tervezett tárgyai, tanszéki beosztásban:

Ószövetségi tanszék: ószövetségi írásmagyarázat heti 3 órában és újkori művelődéstörténet heti 2 órában.

Újszövetségi és egyháztörténeti tanszék: egyháztörténet heti 4 órában és újszövetségi írásmagyarázat heti 2 órában.

A filozófia, pedagógiai és dogmatika tanszék: dogmatika és szimbolika heti 5 órában és speciális kollégium: logika heti 1 órában.

A gyakorlati teológiai tanszék harmadéveseknek tervezett tárgyai: homiletika heti 4 órában; cura pastoralis, belmisszió, külmiszió heti 3 órában; szónoklati gyakorlat heti 2 órában és szeminárium: jeles szónokok heti 1 órában; valamint további 7 óra: az előző évfolyam kötelező tárgyai (zene, ének, modern nyelv, államnyelv).

Ez összesen heti 34 órát jelentett volna a harmadikosoknak.

A végzős, negyedik évfolyamban – a meg nem valósított koncepció szerint – tanítani kellett volna:

Ószövetségi tanszék: ószövetségi írásmagyarázat heti 3 órában és újkori művelődéstörténet heti 2 órában.

Újszövetségi és egyháztörténeti tanszék: újszövetségi írásmagyarázat heti 3 órában; a jelenkori egyházak és vallások statisztikája, az egyházi intézmények ismertetése heti 1 órában.

A filozófia, pedagógiai és dogmatika tanszék: keresztyén erkölcsstan heti 3 órában és lélektan heti 1 órában; Itt a tanterv feltünteteti, hogy rendszeres írásbeli feladatokat is kell készíteniük a hallgatóknak.

A gyakorlati teológiai tanszék: egyházjogtan heti 3 órában; liturgia, katechetika, apologetika heti 3 órában; gyakorlati bibliamagyarázat, szónoklati gyakorlat heti 2 órában; alkotmánytan heti 2 órában; és a korábbi évfolyamokban is kötelező tárgyak, némi változtatással, de emelt óraszámban: zene – ének heti 3 órában; modern nyelv heti 4 órában; és új tárgyként bejött volna a közegészségtan heti 2 órában, valamint a mezőgazdaságtan heti 2 órában.

Így a végzős, negyedik évfolyam kötelező heti óraszámja is 34 óra lett volna.

Ez volt tehát az 1924-ben, a konvent által elfogadott képzési terv, de – mint jeleztük – más lett a valóság. Az egész képzést az alkalmasság szempontjából építette fel Sörös. Vagyis a teológiához kötődött az első és második lelkészképesítő vizsga teljes rendje is. A rendelkezésünkre álló források alapján úgy tűnik, mintha visszafelé építette volna föl a képzési rendet. Tehát nem az volt az alapszempont, hogy mit tanítunk és mi lesz belőle, hanem az, hogy minek kell kijönnie a végén, és ennek alávetve készült el a követelményrendszer, meg a tanrend. Ezért a tényleges oktatás ismertetését is, ennek a logikának megfelelően, a II. lelkészképesítő vizsga tárgyainak ismertetésével kezdjük. Losoncon ugyanis nem volt – mai értelemben vett – államvizsga. A négy év elvégzését követően, az I. lelkészképesítő vizsga után segédlelkészi, a II. lelkészképesítő vizsga után lelkészi oklevelet kapott a teológus. Mindkét okmányt a teológia állította ki. A II. lelkészképesítő vizsga alkalmával a vizsgázónak etika, homiletika, protestáns egyháztörténet, bel- és külmiszió, liturgika, cura pastoralis, catechetika, valamint apologetika tárgyakkal kellett számot adnia. Az I. lelkészképesítő vizsga alkalmával pedig vizsgáznia kellett dogmatikából, ószövetségi exegézisből, újszövetségi exegézisből, ó- és újszövetségi biblia teológiából, egyházjogtanból, angol és szlovák nyelvből.

A teológia négyéves képzése alatt nem volt lehetőség tantárgy csúsztatására vagy újrafelvételére. Az egyes évfolyamok hallgatói csak az évfolyamhoz kötött vizsgák és kollokviumok teljes abszolválása után, vagyis a lezárt év után léphettek a következő évbe. Második év végén alapvizsgát kellett tenniük újszövetségi kor- és irodalomtörténetből, ószövetségi irodalomtörténetből, egyetemes keresztyén egyháztörténetből, vallástörténetből és vallásbölcseletből. A negyedik évfolyam végén pedig a lezárt évek teljesítésének indexben való igazolásával jelentkezhetett a teológus a losonci teológia kötelékében végbemenő I. lelkészképesítő vizsgára.

A teológiának felvállalt célja volt a gyakorlati képzés. Miként az intézmény szervezeti szabályzatának 8.§-a kimondja, a losonci teológia: „komoly, hívó lelkipásztorokat óhajt nevelni, akiknek teológiai tudományos képzése nem öncél, hanem arra való, hogy az Egyetemes Egyház szolgálatába állítatva, mindenek felett a hívek lelkipogozását és közöttük a hitélet emelkedését és az erkölcsi tisztaságot vigye előbbre. E célból az egyes évfolyamok tananyagát, illetve tanítási tervzetét a következőképpen állapítja meg:

Első évfolyamon előadásra kerülnek:

1. héber nyelv heti 3 óra,
2. görög nyelv és írásmagyarázat heti 3 óra,
3. újszövetségi kor- és irodalomtörténet heti 3 óra
4. egyetemes keresztyén egyháztörténet heti 3 óra
5. filozófiai enciklopédia heti 3 óra

6. pedagógia heti 2 óra
7. vallástörténet és vallásbölcsezet heti 3 óra
8. teológiai enciklopédia heti 2 óra
9. gyakorlati szeminárium heti 2 óra
10. zeneelmélet heti 1 óra
11. egyházi ének heti 1 óra
12. harmónium gyakorlatok heti 1 óra
13. angol nyelv /esetleg francia és német/ heti 2 óra

Második évfolyamon előadásra kerülnek:

1. ószövetségi exegézis heti 3 óra
2. görög nyelv és exegézis heti 3 óra
3. ószövetségi kor- és irodalomtörténet heti 3 óra
4. egyetemes keresztyén egyháztörténet heti 3 óra
5. filozófiai enciklopédia heti 3 óra
6. pedagógia heti 2 óra
7. vallástörténet és vallásbölcsezet heti 3 óra
8. dogmatörténet heti 2 óra
9. gyakorlati szeminárium heti 2 óra
10. egyházi ének heti 1 óra
11. harmónium gyakorlatok heti 1 óra

angol nyelv /esetleg francia és német/ heti 2 óra

Harmadik évfolyamon előadásra kerülnek:

1. ószövetségi exegézis heti 3 óra
2. ószövetségi biblikai teológia heti 3 óra
3. újszövetségi exegézis heti 3 óra
4. protestáns egyháztörténet heti 3 óra
5. dogmatika heti 4 óra
6. homiletika heti 3 óra
7. szimbolika heti 1 óra
8. belmisszió és külmisszió heti 2 óra
9. gyakorlati bibliamagyarázat heti 1 óra
10. szóoklatti gyakorlatok heti 1 óra
11. egyházi ének heti 1 óra
12. harmónium gyakorlatok heti 1 óra
13. közegészségtan heti 2 óra

Negyedik évfolyamon előadásra kerülnek:

1. ószövetségi exegézis heti 3 óra
2. újszövetségi biblia teológia heti 2 óra
3. újszövetségi exegézis heti 3 óra
4. etika heti 3 óra
5. apologetika heti 1 óra
6. egyházjogtan heti 4 óra

„Így szól az én Uram, az Úr...”

7. szociológia heti 2 óra
8. katechetika heti 2 óra
9. gyakorlati bibliamagyarázat heti 1 óra
10. szónoklati gyakorlatok heti 2 óra
11. angol nyelv / esetleg francia és német/ heti 2 óra
12. egyházi ének heti 1 óra
13. harmónium gyakorlatok 1 óra
14. közegészségtan heti 1 óra²⁰

A megvalósított oktatásban az 1. évfolyamnak 29 kötelező órája, a 2., 3. és 4. évfolyamnak 28–28 órája volt. Tehát kevesebb, mint a konventi bizottság által először jóváhagyott – héber és görög nyelvet mellőző – tervezetben. A Losoncon megvalósított rend sokkal inkább hasonlít a jelenleg gyakorolt teológiai képzéshez.

Az első és második évfolyam tárgyai, valamint a harmadik és negyedik évfolyam tárgyai szükség szerint csoportosíthatóak voltak, vagyis össze lehetett vonni a két évfolyamot. De az adott tárgyat a második év végére vagy a negyedik év végére a tanárnak le kellett adni, és a hallgatóknak vizsgát kellett tenni belőle.

Az oktatandó anyagmennyiség elosztását nemcsak didaktikai szempontok alapján állapították meg, hanem az igei logikát, pontosabban logikusságát is figyelembe véve. Sörös Béla vonatkozó írásaiból az alábbi indoklás derül ki: a négy tanszék tárgyai a négy évfolyamban úgy csoportosítandók, hogy a növendékek, amint mennek előbbre, úgy álljon eléjük szisztematikusan: az első évben az Ige testté létele: Jézus Krisztus. A másodikban, hogy az Ige tanúkat teremt: az egyház Krisztus teste. A harmadikban, az Ige örök alap: a tan változik, de Krisztus mindig ugyanaz marad. A negyedikben: az Ige propagálása: az élet-Krisztus.

Tehát ezeknek az elveknek és ezeknek a kereteknek a kötelékében zajlott a teológusképzés Losoncon.

1.6. Rövid kitekintés a losonci teológiatudomány-művelésre

Majd száz év elteltével nehéz helyzetben van a kutató, mert objektív szempontok szerint szinte lehetetlen meghatározni a losonci teológia tudományművelésének minőségét. Ugyanis nem maradt ránk olyan oktatás-szervezési dokumentáció, mint amit manapság az akkreditációs bizottsághoz be kell terjeszteni. Azt azonban tudjuk, hogy az 1925-ben indult intézményben íratlan szabály volt, hogy az oktató tanárok, akik többségükben gyakorló gyülekezeti lelkészek voltak, egy éven belül írjanak legalább egy kurzust vagy egy jegyzetet a hallgatóik számára. Amiről tudunk: Agyagási Sándor egyházjogtant írt. Nagy József két jegyzetben

20 A lelkészképző intézet konventi bizottság által megalkotott és a Konvent által elfogadott Szervezeti szabályzatának 8.§-a.

összefoglalta a magyar protestáns egyháztörténetet egészen az akkori jelenkorig. Tunyogi Csapó András ószövetségi exegézist írt, és exegézist a Prédikátor könyvéhez. Varga Imre újszövetségi biblika teológiai jegyzetet és egy újtestamentumi exegézist. Papp Ferenc református dogmatikát, Módis László filozófiatörténeti és pszichológiai jegyzetei mellett még egy izogetikai (öröklődéstani) jegyzetet is a diákság kezébe adott. Kövy Árpád görög nyelvtant írt, és Sörös Béla liturgika, cura pastoralis, szimbolika és katechetika jegyzetet készített a teológusoknak. Ezekről a kiadványokról, sajnos, csak utalások alapján van tudásunk, mert ez idáig egyetlen példány sem került elő a speciálisan losonci „tankönyvekből”. Kivételt képez Szőke István *Egyháztörténet* jegyzete,²¹ amelyből egy példányt őriz a Calvin J. Teológiai Akadémia Könyvtára Komáromban.

Losonc esetében érintőlegesen kitérünk a teológián használt szakirodalomra is. Hogy miből tanítottak Losoncon? Ószövetséget például Dr. Tóth Lajos Pápan kiadott bevezetéséből. Újszövetséget Dr. Pográc Józsefnek ugyancsak Pápan kiadott bevezetéséből. Etikát Halasi Nagy József könyvéből. Dogmatikát Dr. Tavasz Sándor kolozsvári professzor könyvéből. Homiletikát Ravasz László alapján. De tankönyvként használták Imre Lajos *Neveléstanát*. Módis László *Héber nyelvkönyvét*, Makkay Sándor *Vallás az emberiség életében* című könyvét és Rátz Kálmán *A református keresztyénség apologetikája* című könyvét. A majdnem teljes listát átnézve szembetűnő, hogy a kor legfrissebb magyar nyelvű teológiai kiadványait látjuk magunk előtt. A legrégebben kiadott, Losoncon használt tankönyv Makkay Sándoré volt, amelyet 1923-ban adtak ki Tordán. A többi tankönyv mind a 30-as években jött ki a nyomdákban. Rozsnyón, Kolozsváron, Budapesten, Debrecenben és Pápan.

1.7. A losonci teológusképzés összefoglalása

A losonci teológusképzés tudatosan tartotta szem előtt azt, hogy az innen kikerülő lelkészeknek a kisebbségi létbe kényszerült magyar reformátusok vigasztalása, közösségeik megtartása is feladatukká lesz. Felvállalta magyar nemzeti elkötelezettségét. A hajdani diákok visszaemlékezései egybehangzóan arról szólnak, hogy a teológián leginkább a történelmi magyar kálvinizmus szellemisége ötvöződött az akkor modern evangéliáció biblikus alapokból táplálkozó erejével.

21 Egy 200 oldalas, nyomtatott jegyzetről van szó, amelyben a kiadási év nincs feltüntetve. Szőke István, rozsnyói lelképásztorként, 1928-tól tanított a losonci teológián. 1934-ben egyházkerületi lelkészi főjegyzővé választották, és 1935-től az egyház hivatalos lapjának lett a szerkesztője. Okkal feltételezhetjük, hogy az egyháztörténeti jegyzete a 30-as évek első felében jelent meg. Bibliográfiai jegyzése: Szőke István: *A keresztyén egyház története (a reformációig)*. A „ref. lelkész, teológiai előadó előadásai után jegyzett kézirat. Kiadták a theol. szeminárium hallgatói. Babágh József könyvnyomdája Rozsnyón, k.é.n.

Az 1938-as I. bécsi döntés következtében helyreállt a magyar református egyház évszázados rendje. Az elcsatolt területek újra integrálódtak a történelmi egyházkerületek és egyházmegyék kebelébe. A losonci teológia fenntartása okafogyottá vált. Fennállása 14 éve alatt mintegy 110 lelképásztort adott a felvidéki református egyháznak. Az intézmény 1939. január 1-ével kimondta a saját megszűnését. Hallgatói, évfolyambeosztásuknak megfelelően, Pápán, Budapesten, Debrecenben, Sárospatakon vagy éppenséggel Kolozsvárott folytathatták és fejezhették be teológiai tanulmányaikat.

A Losonci Teológiai Szeminárium bezárása után 55 évvel, 1994-ben, kezdte meg a felvidéki református teológusok képzését Komáromban a Calvin J. Teológiai Akadémia, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház második saját lelkészképző intézete.

II. A Calvin J. Teológiai Akadémia létrejötte

A második „saját” lelkészképző intézetet is a kényszerhelyzet szülte. Bár az 1989-es rendszerváltás után könnyebbé vált a magyarországi és erdélyi református teológiák elérése a felvidéki teológusok számára, a korábbi évtizedek gyakorlata alapján még Prágában is voltak református teológusok. A rendszerváltás utáni években – az akkor végzett teológusokkal kapcsolatos – első tapasztalatok azt mondatták ki a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház vezetőivel, hogy szükség lenne a lelkési kar teológiai látásának egységesítésére.

Ugyanakkor a református egyház jelentős lelkészhiánnyal élte meg a rendszerváltást, így a szabadság első pillanataiban az egyik legfontosabb teendő a lelkészhiány pótlása volt. Első lépésben az egyház létrehozott egy Katechetikai Szemináriumot Komáromban és Kassán. „Ennek a szemináriumnak a célja a vallás tanárok és léviták képzése volt”.²² Ilyen jellegű képzésre a kommunista diktatúra évtizedeiben még csak nem is gondolhatott a református egyház. A felszámolt iskolai hittanoktatás is csak a rendszerváltás után indult újra. És nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Csehszlovákia megszűnt és 1993. január 1-ével Szlovákia önálló állam lett, ami a Prágában tanuló teológusok számára is azt jelentette, hogy egyik napról a másikra külföldi diákok lettek. A helyzet orvoslására, „a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Elnöksége 1991. szeptember 11-én, Léván meghozott határozata értelmében, Komáromban létrejött a Calvin J. Teológiai Intézet, amely 1994-től Calvin J. Teológiai Akadémia néven szerepel, s kapuit a teológusképzés

22 LÉVAI: i. m., 35.

előtt ez év szeptemberében nyitotta meg²³ Tekintettel arra, hogy a CJTA felsőoktatási képzést adott, és a Szlovákiában szolgáló egyházak által működtetett hasonló intézmények különálló karként, a 90-es évek elején mind csatlakoztak egy-egy államilag is elismert egyetemhez, ezt az utat próbálta végigjárni a református egyház teológiai akadémiaja is.

II.1. A CJTA állami akkreditálásának kérdése

1994 októberében megkezdődött a lelkészképzés a CJTA-n. Az egyház által fenntartott és állami támogatást soha meg nem élt intézmény felsőoktatási képzést nyújtott. Tehát megalapozott volt az a cél, hogy államilag elismert teológia legyen úgy, mint a többi szlovákiai egyház teológiája.²⁴ A vonatkozó tárgyalásokat meg is kezdte az egyház és a CJTA vezetése a szóba jöhető egyetemekkel, de a próbálkozások sorra zsákutcába jutottak. Egyetlen szlovákiai egyetem sem vállalta fel azt, hogy legyen egy református teológiai kara. Volt olyan megszólított felsőoktatási intézmény is, amelyik első hallásra örült a megkeresésnek, de amikor megkapta a CJTA hivatalos kérelmét, arra máig nem válaszolt.²⁵ Az 1994-ben kezdett elsősök tehát úgy végeztek 1999-ben, hogy a diplomájuk nem jelentett államilag elismert felsőoktatási végzettséget. A CJTA fennállásának 10 esztendeje alatt mind a 80 végzős teológus ezzel a „megkülönböztetés-sel” lépett szolgálatba. A református egyház ugyanis elismerte a teológiai végzettségüket.

Az akkreditációs szándék, pontosabban a szlovákiai akkreditációs feltételek azonban ebben a tekintetben is „külsőleg” szóltak bele a CJTA életébe. Az akkori szlovákiai akkreditációs követelmények is előírták, hogy az egyetemi oktatók legalább doktori fokozattal rendelkezzenek, vagyis adjunktusként, de inkább docensként vagy professzorként oktassanak. Egyházunkban a 90-es évek közepén alig volt akadémiai fokozattal rendelkező lelképásztor. Akinek megvolt a habilitációja, az már korábban is teológiai tanár vagy óraadó tanár volt Prágában. Rájuk – Csémy Lajos emeritus professzorra, Bihary Mihály docensre és Molnár János docensre – számított is a CJTA, és ők jöttek, segítettek, oktattak. A CJTA megalakulása után két évvel Peres Imre addigi igazgatót éppen Molnár János váltotta az intézmény élén, aki már – az akkreditációs feltételek miatt – az akkorra kialakított dékáni tisztségben lett a CJTA

23 Uo., 36.

24 Részletesen lásd: LÉVAI Attila: A Calvin János Teológiai Akadémiától a Selye János Egyetem Református Teológiai Karáig – avagy a komáromi református lelkészképzés egy évtizede 1994–2004, in NÉMETH-MÁRIA Magdolna – LÉVAI Attila – SZABÓ Péter (szerk.): *A magyarság megtartó ereje a Kárpát-medencében II.*, Győr, Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 2018.

25 Az akkreditációs tárgyalásokról szóló részletes leírást lásd: LÉVAI: i. m., 37– 37.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

első és egyetlen dékánja. A magyarországi református teológiák oktatói is segítették a CJTA-n folyó lelkészképzést. A gyülekezeti szolgálat mellett oktató lelképásztörök felé pedig – legyenek azok magyarországiak vagy felvidékiek, éppen az akkreditáció miatt – fogalmazódott meg elvárásként az egyetemi fokozatszerzés követelménye. Ez az „ösztöke” érezhető hatással volt a rendszerváltás utáni első doktoraink meglétére nézve. A CJTA több oktató számára is annyira szívügy volt, hogy emiatt kezdte el a teológiai doktori iskolát, és készítette el, védte meg doktorátusát. Vagyis a CJTA megléte – ilyen közvetett módon – hatással volt a teológiatudomány művelésére is.

II.2. Képzés a CJTA-n

A képzés és az oktatásszervezés sok tekintetben hasonlított a losonci teológia gyakorlatához. A CJTA tanárainak többsége, főleg az induláskor, egy-egy teológiai diszciplínában jártas, gyülekezeti szolgálatban álló lelkész volt. Losonchoz képest a különbséget az adta, hogy a határok a 90-es évek közepére könnyebben átjárhatóbbak lettek, így a CJTA-n magyarországi teológiai tanárok is aktívan segítettek a felvidéki lelkészképzést. Érintettként emlékszem az első ijedtségre, amikor kiderült számunkra, hogy például Újszövetségből annál a Bolyki János és Herczegh Pál professzor uraknál fogunk vizsgázni, akiknek a könyveiből tanultunk.

A rendszerváltás utáni években még mindig érezhető felvidéki lelkészhiányát nem sikerült orvosolni a már említett Katechetikai Szeminárium lévitaképzésével. A CJTA ezért – párhuzamosan a nappali tagozatos lelkészképzéssel – levelező tagozatos képzést is indított már az első évtől kezdődően. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy ne csak az érettségi után érkező fiatalok – az „igazi” egyetemista korosztály – hanem az idősebb, már családdal rendelkező, munkába járó, de elhívtást érző „korosabb” diákok is részesei lehessenek a képzésnek.

A komáromi teológia a református teológiák klasszikus „hat tanszékes” rendszerével működött. Persze, az évek során változott a tanrend és az egyes tárgyak akár még évfolyamok között is helyet váltottak. Mindez az akkreditációs követelményeknek való megfelelés miatt alakult így. Itt most azt a 2003-ban leírt rendszert ismertetjük, amelyet az akkor célegyenesbe fordult állami akkreditációhoz dolgozott ki a CJTA vezetése.

I. évfolyam		
tantárgy	heti óraszám	
	téli szemeszter	nyári szemeszter
ószövetségi bibliaismeret	2	2
héber nyelv	4	4
újszövetségi bibliaismeret	2	2
görög nyelv	3	3
teológiai enciklopédia	2	2
ekkleziológia, ekkleziasztika	1	1
zeneelmélet	1	1
egyházi ének	2	2
szlovák nyelv	1	1
latin nyelv	2	2
angol és német nyelv	2+1	2+1
újszövetségi prosezeminárium	2	-
ószövetségi prosezeminárium	-	2
újszövetségi kutatás	2	2
testnevelés	2	2

II. évfolyam		
tantárgy	heti óraszám	
	téli szemeszter	nyári szemeszter
héber nyelv	3	3
újszövetségi kortörténet	2	2
görög nyelv	3	3
egyház történet	2	2
hitvallások	2	2
vallástudomány	2	2
filozófiatörténet	2	2
poimenika	1	1

„Így szól az én Uram, az Úr...”

egyházi ének	1	1
harmónium	2	2
stilisztika és retorika	2	2
szlovák nyelv	1	1
latin nyelv	1	1
angol és német nyelv	2+1	2+1
vallástörténeti proszeminárium	2	-
filozófiai proszeminárium	-	2
egyháztörténeti proszeminárium	2	-
újszövetségi kutatás	2	2
testnevelés	2	2

III. évfolyam		
tantárgy	heti óraszám	
	téli szemeszter	nyári szemeszter
ószövetségi exegézis	2	2
újszövetségi kortörténet	2	2
újszövetségi exegézis	2	2
egyháztörténet	2	2
dogmatörténet	1	1
etika	1	1
szimbolika	2	2
vallástudomány	2	2
filozófiatörténet	2	2
homiletika	2	2
liturgika	2	2
egyházi ének	1	1
harmónium	2	2
a szociálpedagógia alapjai	1	2

a számítástechnika alapjai	1	1
angol és német nyelv	2+1	2+1
ószövetségi szeminárium	-	2
újszövetségi kutatás	2	2
testnevelés	2	2

IV. évfolyam		
tantárgy	heti óraszám	
	téli szemeszter	nyári szemeszter
az ószövetség teológiája	2	2
ószövetségi exegézis	2	2
újszövetségi exegézis	2	2
az újszövetség teológiája	2	2
egyház történet	2	2
dogmatörténet	1	1
dogmatika	2	2
etika	1	1
ökumenikus teológia	1	1
keresztyénség és judaizmus	2	2
homiletika	1	1
homiletikai gyakorlat	-	1
katechetika	1	1
liturgia	2	2
harmónium	1	1
egyházjog	1	1
missziológia	1	1
a számítástechnika alapjai	1	1
angol és német nyelv	3	3
újszövetségi szeminárium	-	2
egyház történeti szeminárium	2	-
újszövetségi kutatás	2	2

testnevelés	2	2
-------------	---	---

V. évfolyam		
tantárgy	heti óraszám	
	téli szemeszter	nyári szemeszter
az ószövetség teológiája	2	2
ószövetségi exegézis	2	2
újszövetségi exegézis	2	2
az újszövetség teológiája	2	2
dogmatika	2	2
etika	1	1
homiletika	1	1
liturgika	2	2
homiletikai gyakorlat	1	1
gyülekezetvezetés	1	1
angol és német nyelv	2+1	-
etikai szeminárium	2	-
dogmatikai szeminárium	2	-
gyakorlati teológiai szeminárium	2	-
újszövetségi kutatás	2	2
testnevelés	2	2

Az óraterhelések tekintetében az első évfolyamban heti 29 kötelező órát kellett abszolválnia a hallgatónak. Másodikban 35-öt, a harmadik évfolyamban 32-t a téli és 33-at a nyári szemeszterben. A negyedik évfolyam téli szemeszterében 32-t és a nyári szemeszterben 31-et. Az ötödik évfolyam téli szemeszterében 29 órát és a nyárban 20-at, mivel a záródogozat elkészítésére fel kellett szabadítani órákat.

Persze maga az óraszámából nem sok mindenre következtethetünk, ezért a megadott év szemeszterfüzete alapján néhány tárgy esetében feltüntetjük az adott tárgyhoz megadott kötelező irodalmat is. Például az I. évfolyam ószövetségi bibliaismeretéhez a *Szentírás* és a *Jubileumi kommentár* mellett, szakirodalomként szerepelt Kocsis Elemér: *A Biblia általános ismertetése*, Debrecen 1956.; Vladár Gábor: *Ószövetségi*

bibliaismeret, Debrecen. 1973.; Dr. Szatmáry Sándor: *Bibliaismeret, Ószövetség*, Budapest, 1993.; valamint két cseh irodalmi forrás is: Starý zákon, Překlad s výkladem I–XII. rész és Heller Ján: *Praktická znalost Písma* (I. Starý zákon). Ószövetségi bevezetéshez Tóth Kálmán: *Ószövetségi bevezetés*, Budapest, 1990.; Einfeldt O.: *Einleitung in das AT*, Tübingen 1976. RÓZSA H.: *Ószövetségi bevezető*, Budapest 1993. és Soggin A. J.: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest, 1999. volt a megadott irodalom. Újszövetségi bibliaismerethez Benyik György: *Az újszövetségi Szentírás* (I–II.), Szeged, 1995-1997.; Bolyki János: *Újszövetségi bevezetéstán*, Budapest, 1990.; Hörster Gerhard: *Einleitung und Bibelkunde zum Neuen Testament*, Wuppertal, 1993.; Merell Jan: *Úvod do četby Nového zákona*, Praha, 1952.; Merkel Helmut: *Bibelkunde des Neuen Testaments*, Gütersloh, 1992; Nagy István: *Az Újszövetség könyveinek ismertetése*, Nagykőrös, 1995.; Peres Imre: *Rövid bevezetés az Újszövetségbe*, Komárom, 2001.; Szathmáry Sándor: *Bibliaismeret II. - Újszövetség*, Budapest, 1991.; Tarjányi Béla: *Újszövetségi alapismeretek* (I–II.), Budapest, 1996. és Westermann Claus: *Abriß der Bibelkunde* (AT-NT), Stuttgart, 1991. volt a megadott irodalom. A II. és III. évfolyamban, dogmatörténetből Harnack A.H.: *Lehrbuch der Dogmengeschichte* c. munkájából, és *Dogmatörténetéből*, valamint Seeberg: *Text-Book of the History of Doctrines*, Michigan, 1964.; Molnár Amedeo: *Pohyb teologického myšlení és Slovem obnovená*, Praha 1977. könyvéből; Osterhaven E.: *Az egyház hite*, Budapest, 1995.; Colijn Jos: *Egyháztörténelem*, Sárospatak, 1996. és Lane T.: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Szentendre, 1998. című munkájából készülhettek a hallgatók.

Hosszú lenne ezen a helyen megadni az évfolyamokra bontott tárgyak szakirodalmát, amit majd 50 oldalon keresztül tanulmányozhatunk a szemeszterfüzetben. De mint látható, nemcsak magyar, hanem a cseh, a német és az angol nyelvű szakirodalmat is evidenciaként kezelte az akkreditációra előkészített anyag és a ténylegesen folyó oktatás is.

II.3. Út az államilag elismert egyetemig

A CJTA 2004-re valóban az állami akkreditáció küszöbén állt. Csakhogy ezt a küszöböt – politikai jóindulat hiányában – mindaddig nem tudta átlépni, amíg nem változott meg Szlovákiában a politikai széljárás. 2002 szeptemberében hiába nyerte meg a választásokat Vladimír Mečiar politikai mozgalma, egyedül nem volt meg a kormányzáshoz szükséges parlamenti többsége. A több szempontból is nacionalistának minősíthető mečiar kormányzásból nem a nemzetiségi politika miatt, hanem a diktatórikus és maffiamódszereket sem nélkülöző, Szlovákia nemzetközi elszigetelését eredményező kormányzási stílus miatt lett elege az ellenzéknek. Összefogásuk eredményeként egy négypartii kormány alakult,

amelyet valójában nyolc politikai tömörülés alkotott. Köztük volt a magyar egyetem ügyét felkaroló és a kormányprogramba is „belekényszerítő” Magyar Koalíció Pártja a maga 11%-os eredményével, ami komoly alkupozíciót jelentett. A magyarok bekerülése a szlovák kormányba azt eredményezte, hogy – bár nem őszinte örömmel, de – a szlovák törvényhozás napirendre tűzte a Selye János Egyetem létrehozásáról rendelkező törvényjavaslatot. Igaz, csak néhány szavazaton múltott, de 2003. október 23-án a szlovák parlament elfogadta az egyetem megalapításáról szóló törvényt. A Selye János Egyetem az egyetlen önálló jogalanyisággal rendelkező, a nemzeti kisebbség nyelvén – magyarul – oktató felsőoktatási közintézmény Szlovákiában, és egyben az óvodától az egyetemig tartó oktatási-nevelési intézményrendszer legmagasabb szintű egysége. Az egyetem megalapítása nemcsak Szlovákia felsőoktatásának egyedülálló és történelmi pillanata, hanem az Európai Unió történetének is. Az előkészületek során a szlovákiai magyar politika erősen felkarolta a református teológia ügyét, hiszen a szlovákiai jogszabályok értelmében egy egyetemnek legalább három kara kell, hogy legyen. A magyar egyetem esetében kézenfekvő volt a Tanárképző Kar, és fontos volt a Gazdaságtudományi Kar létrehozása. A CJTA pedig készen állt arra, hogy akkreditációs anyagával, oktatói gárdájával és öt évfolyamban tanuló hallgatóival adja a Református Teológiai Kart.

III. A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara

A magyar egyetem kiépítése a törvény hatályba lépésével, 2004. január 1-ével vett erős lendületet. A Református Teológia Kar – illetve a CJTA – valóban teljes felszereltségével, szinte „táblacserés módon” folytatta a lelkészképzést az immár államilag elismert egyetem keretei között. Csakhogy az időközben Szlovákiában is bevezetett bolognai rendszer és az egyetem első komplex akkreditálása megkívánta a lelkészképzés rendszerének átalakítását is. A teológiai kar osztatlan képzésben gondolkodott, de a korábbi évek gyakorlatához képest át kellett alakítani a tanulmányi programját és a tanrendjét is, mivel át kellett térni az ún. kreditrendszerre. Továbbá meg kellett határozni a kötelező tárgyak, a kötelezően választható tárgyak és a szabadon választható tárgyak körét is. A Selye János Egyetem három kara közül elsőként a Református Teológiai Kar kapta meg az akkreditációját, és ezen a karon indulhatott meg 2007-ben az egyetem első doktori iskolája is. 2020-tól pedig habilitációs és inaugurációs, vagyis docens- és professzorkinevezési jogosítványokkal is rendelkezik a kar, ugyancsak elsőként az egyetem karai közül.

Ez a fejlődés néhai Molnár János dékán vezetése alatt volt nyomon követhető, és Lévai Attila dékánóságának nyolc éve alatt teljesedett ki azaz, hogy a Református Teológiai Kar elérte a legmagasabb jogosultságot: a professzorkinevezési jogot is.

A Selye János Egyetem Református Teológia Kara megtartotta a „jogelődök” gyakorlatát. Ahogy Losoncon és a CJTA időszakában, úgy jelenleg is, a református teológia tanulmányi programban oktató kilenc főállású és hét óraadó tanár közül hatan aktív, gyülekezeti szolgálatban álló lelkészek is a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban.

III.1. Az oktatás változása a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán

Érdekes összehasonlítani az első akkreditációs anyag és a jelenlegi tanulmányi programleírás információit. A terjedelmi korlátokra való tekintettel ezt egyetlen táblázatban foglaljuk össze:

2004			2021		
I. évfolyam: kötelező tárgyak					
	téli heti óraszám	kredit		heti óraszám	kredit
őszövetségi bibliaismeret	2	2	őszövetségi bibliaismeret	1	2
újszövetségi bibliaismeret	2	2	újszövetségi bibliaismeret	1	2
héber nyelv	4	2	héber nyelv	3	4
görög nyelv	5	5	görög nyelv	3	5
teológiai enciklopédia	2	1	teológiai enciklopédia	1	2
ekkleziológia	1	2	ekkleziológia	1**	2
			latin nyelv	1	2
			stilisztika és retorika	1	2
I. évfolyam: kötelezően választható tárgyak					

„Így szól az én Uram, az Úr...”

zeneelmélet	1	1	zeneelmélet	1	2
egyházi ének	2	2	egyházzene	1	2
stilisztika és retorika	2	2			
szlovák nyelv	2	2			
latin nyelv	2	2			
angol nyelv	3	3	idegen nyelv	1	1
német nyelv	3	3			
újszöv. proszeminárium	2	2	újszövetségi szeminárium	1*	2
testnevelés	2	2			
			ószövetségi proszeminárium	1**	2
I. évfolyam: szabadon választható tárgyak					
bevezetés a teológiába	2*	2			
irodalomhasználat	2*	2	irodalomhasználat	2*	2
kórusének	2	1			
szöveg-előadás	2	1			
zongora	2**	2			
hegedű	2**	2			
			vallási néprajz	1	2
			egyház-történet forrásai	2	2/1***

			pogány vallások	1	2
			vallási hiedelmek	1	1
			görög nyelvi gyakorlat	2	2
			héber nyelvi gyakorlat	2	2

* csak a téli szemeszterben

** csak a nyári szemeszterben

2004			2021		
II. évfolyam: kötelező tárgyak					
	téli heti óraszám	kredit		heti óraszám	kredit
héber nyelv	3	3	héber nyelv	2	3
görög nyelv	3	3	görög nyelv	2	3
ÚSZ bevezetés és kortört.	2	3/1***	újszövetségi bevezetés	1	2
egyháztörténet I	2	3/2***	egyháztörténet	1	2
hitvallások	2	2	hitvallások	1	2
religionisztika	2	2/1***	religionisztika	2	2
filozófiatörténet	2	1/2***	filozófiatörténet	1	2
ekkleziológia	1*	1			
poimenika	1	1			

„Így szól az én Uram, az Úr...”

relig. pro- szeminári- um	2*	2			
egyháztört. proszemi- nár.	2*	2			
			latin nyelv	1	1
			ószövet- ségi beve- zetés	1	2
			liturgia	1	2
II. évfolyam: kötelezően választható tárgyak					
egyházi ének	1	1	egyház- zene	1	1
harmónium	2	2			
stiliztika és retorika	2	1/2***			
szlovák nyelv	2	1/2***			
latin nyelv	1	1/2***			
angol nyelv	3	3	idegen nyelv	1	1
német nyelv	3	3			
testnevelés	2	2			
			egyház- történeti prosze- minári- um	1	1
			vallás- történeti prosze- minári- um	1*	2

			filozófiai prosze- minári- um	1**	2
II. évfolyam: szabadon választható tárgyak					
angol szak- konverzáció	2	2			
német szak- konverzáció	2	2			
vasárnapi isk. foglal- kozás	2*	2			
zongora	2	2			
gyülekezeti ifjúsági munka	2**	2			
			vallási néprajz	1	2
			egyház- történet forrásai	2	2/1***
			pogány vallások	1	2
			vallási hiedel- mek	1	1
			görög nyelvi gyakorlat	2	2
			héber nyelvi gyakorlat	2	2

* csak a téli szemeszterben

** csak a nyári szemeszterben

*** téli/nyári szemeszterben

„Így szól az én Uram, az Úr...”

2004			2021		
III. évfolyam: kötelező tárgyak					
	téli heti óraszám	kredit		heti óraszám	kredit
őszövetségi exegézis	2	2	őszövetségi exegézis	2	3
újszövetségi exegézis	2	2	újszövetségi exegézis	2	3
ÚSZ bev. és kortörténet	2	1/2***	újszövetségi kortörténet	1**	2
egyház-történet	2	2	egyház-történet	1	2
dogma-történet	1	1	dogma-történet	1	2
szimbolika	1	1/2***	szimbolika	1	2
religionisz-tika	2	2	religionisz-tika	2	2
filozófiatörténet	2	2	filozófiatörténet	1	2
etika	2*	1	etika	1	1
poimenika	1*	1			
liturgika	2*	2			
egyházi ének	1**	1			
			homi-letika történet	1	2
			őszövetségi kortörténet	1*	2

			dogma- tika	1	1
III. évfolyam: kötelezően választható tárgyak					
egyházi ének	1*	1	egyház- zene	1	1
harmónium	2	2			
szociálpe- dagógia alapjai	1	1/2***			
számítógé- pes alapis- meretek	1	1			
angol nyelv	3	3	idegen nyelv	1	1
német nyelv	3	3			
testnevelés	2	2			
etika	1**	1			
liturgia	2**	2			
homiletika	2**	1			
ószövetségi szeminárium	2**	2	ószövet- ségi sze- minárium	1**	2
III. évfolyam: szabadon választható tárgyak					
angol szak- konverzáció	2	2			
német szak- konverzáció	2	2			
pszicho- lógia és teológia	2	2			
			vallási néprajz	1	2
			egyház- történet forrásai	2	2/1***

„Így szól az én Uram, az Úr...”

			pogány vallások	1	2
			vallási hiedelmek	1	1
			görög nyelvi gyakorlat	2	2
			héber nyelvi gyakorlat	2	2
			Illés-történetek	1*	2
			panasz-zsoltárok	2**	2

* csak a téli szemeszterben

** csak a nyári szemeszterben

*** téli/nyári szemeszterben

2004			2021		
IV. évfolyam: kötelező tárgyak					
	téli heti óraszám	kredit		heti óraszám	kredit
őszövetségi teológia	2	2	őszövetségi teológia	1	2
őszövetségi exegézis	2	2	őszövetségi exegézis	2	2
újszövetségi teológia	2	2	újszövetségi teológia	1	2
egyház-történet	2	2	egyház-történet	1	2
dogma-történet	1	1	dogma-történet	1	2
dogmatika	2	2	dogmatika	1	1

ökumeni- kus teoló- gia	1	1	ökumeni- kus teoló- gia	1	2
keresztyén- ség	2	2	keresztyén- ség		
homiletika	1	1/2***			
katechetika	1*	1	katechetika	1	2
liturgika	2	2			
judaizmus	2**	2	judaizmus	1**	2
harmóni- um	1	1			
			újszövetsé- gi exegézis	2	2
			etika	1	1
			homiletikai gyakorlat	3	3
IV. évfolyam: kötelezően választható tárgyak					
harmóni- um	1*	1			
egyházjog	1	1			
misszioló- gia	1	1	misszioló- gia	1	1
számítógé- pes alapis- meretek	1	1			
angol nyelv	3	3	idegen nyelv	1	1
német nyelv	3	3			
egyháztört. szeminári- um	2*	2			
testnevelés	2	2			
katechetika	1**	1			

„Így szól az én Uram, az Úr...”

újszövetségi szeminárium	2**	2	újszövetségi szeminárium	1*	2
			dogmatika szeminárium	1*	1
			etika szeminárium	1**	1
IV. évfolyam: szabadon választható tárgyak					
Ravasz L. igehirdető	2*	2			
Augusztinus	2*	2			
zsidó-keresztyén párbeszéd	2*	2			
hellénizmus és keresztyén-ség	2*	2			
muszlim-keresztyén párbeszéd	2**	2			
kisebbségi gyülekezetek nyelve	2**	2			
arab nyelv	2**	2			
Szemitológia, sémi nyelvek	2**	2			
			vallási néprajz	1	2

			egyház- történet forrásai	2	2/1***
			pogány vallások	1	2
			vallási hiedelmek	1	1
			görög nyelvi gya- korlat	2	2
			héber nyelvi gya- korlat	2	2
			hermeneu- tika	1	2

* csak a téli szemeszterben

** csak a nyári szemeszterben

*** téli/nyári szemeszterben

2004			2021		
V. évfolyam: kötelező tárgyak					
	téli heti óraszám	kredit		heti óra- szám	kredit
őszövetségi teológia	2	2	őszö- vetségi teológia	1	2
őszövetségi exegézis	2	2	őszö- vetségi exegézis	2	3
újszövetségi teológia	2	2	újszö- vetségi teológia	1	2
újszövetségi exegézis	2	2	újszö- vetségi exegézis	2	3

„Így szól az én Uram, az Úr...”

dogmatika	2	2			
etika	1	1			
liturgika	2	2			
angol nyelv	1*	1			
német nyelv	1*	1			
katechetika	1**	1	kateche- tika	1	2
			egyház- jog	1	2
			apologe- tika	1	2
			poime- nika	1	2
			diploma- munka szeminá- rium	4*	5
			bibliatu- dományi szeminá- rium	2**	3
V. évfolyam: kötelezően választható tárgyak					
etika szem- inárium	2*	2			
katechetika	1*	1			
homiletikai gyakorlat	1	1/2***	homi- letikai szeminá- rium	1	1
gyülekezet- vezetés	1	1/2***	gyüleke- zetveze- tés	1	2
dogmatika szeminári- um	2**	2			

gyakorlati teológia szeminárium	2**	2	gyakorlati teológiai szeminárium	1	1
diplomamunka szeminárium	2*	2			
diplomamunka	3**	10			
testnevelés	2	2			
V. évfolyam: szabadon választható tárgyak					
jog és egyházjog	2*	2			
gyülekezeti számvitel	2*	2			
arab nyelv	2*	2			
középkori arab kultúra	2*	2			
			vallási néprajz	1	2
			egyház-történet forrásai	2	2/1***
			pogány vallások	1	2
			vallási hiedelmek	1	1
			görög nyelvi gyakorlat	2	2
			héber nyelvi gyakorlat	2	2

			herme- neutika	1	2
--	--	--	-------------------	---	---

* csak a téli szemeszterben

** csak a nyári szemeszterben

*** téli/nyári szemeszterben

A fenti táblázat alapján jól nyomon követhető, hogy hogyan változott meg a kötelező, a kötelezően választható és a szabadon választható tárgyak összetétele. Természetesen ez a változás elsősorban a három kategória közötti mozgás révén valósult meg. A hangsúlyeltolódásoknak, tudjuk, mindig oktatáspolitikai és egyházpolitikai okai vannak. De ezek az okok csak annyira vehetőek figyelembe, hogy azok esetleges kényszere ne befolyásolja sem az oktatás, sem a követelmény színvonalát. A legszembetűnőbb változás a szabadon választott, ún. C-s tantárgyak kínálatában történt. Teljesen kiesett a kínálatból az egyházzene hangszeres gyakorlata, a testnevelés, a számítógépes alapismeretek és olyan szabadon választható tantárgyak, mint a zsidó–keresztyén párbeszéd, a hellénizmus és a keresztyénség, a muszlim–keresztyén párbeszéd, az arab nyelv és a szemitológia. Ugyanakkor szabadon választható tantárgy lett a vallási néprajz, a vallási hiedelmek és a pogány vallások, valamint az egyháztörténet forrásai és az egyes tárgyak proszemináriumai. Csökkent a stilsztika és retorika, ugyanakkor emelkedett a homiletika óraszám, és új tárgyként jött be a gyülekezetvezetés. A törzstantárgyak azonban változatlanul maradtak.

III.2. Az RTK mint tudományos műhely

A Református Teológiai Kar egy állami egyetem részeként működik, és ennek megfelelően eleget kell tennie minden állami akkreditációs feltételnek a tanulmányi programjai megtartásához. Az RTK szerződéses együttműködési viszonyt alakított ki a Kárpát-medence valamennyi magyar református teológiájával, továbbá Nyugat-Európa német, angol és holland nyelvű protestáns teológiáival. Ezeket a kapcsolatokat az Erasmus program teszi élővé.

Évente legalább 6-7 saját szervezésű teológiai tudományos konferenciát, szimpóziumot vagy műhelykonferenciát szerveznek az RTK tanszékei, és a hallgatók, doktoranduszok és oktatók számos más nemzetközi és hazai teológiai konferencián vesznek részt előadóként is.

A jelenlegi oktatók összesen 685 publikációt jegyeznek, és könyveikre, tanulmányaikra 429 citátumot tartanak számon.

Zárszó

A felvidéki teológusképzés, intézményes elindulása után majd 100 évvel, elérte Felvidéken az államilag elismert egyetemi képzés szintjét. A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara akkreditált doktori iskolával rendelkezik, és 2020-ban megszerezte a docens- és professzorkinevezési jogosítványokat.

Az egyetemektől megkövetelt pályakövető rendszer adatai megerősítik, hogy a komáromi teológia elsősorban a felvidéki református egyház számára képez lelkipásztorokat. Jelenleg a Szlovákiai Református Keresztény Egyházban magyar gyülekezetben szolgáló lelkészek 56 %-a komáromi teológus, „CJTA-s” vagy „selyés”.

STEINBACH JÓZSEF

AZ IGEHIRDETÉS MINT SZENVEDÉLY

RUDOLF BOHREN HOMILETIKÁJA

A Dunántúli Református Egyházkerület „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek sorozatának¹ kilencedik köteteként jelenhetett meg Rudolf Bohren prédikálásról szóló munkája, magyar nyelven.² Régi vágyunk vált valóra a kötet megjelenésével, mert Bohren *Predigtlehre* című munkáját egy évtizede készülünk magyar fordításban elérhetővé tenni, mind a teológusok, mind a lelkészek, de a keresztyén bizonyágtétellel foglalkozó érdeklődők számára is. Bohren munkája ugyanis a tudományos igényességen túl, élvezetes, más területekre kitekintő, azokat rendszerébe beépítő munka, ezért egyben gazdagító szellemi élmény lehet sokak számára. Maga Bohren hosszú évek prédikálási, oktatói, előadásokat tartó és a témában folyamatosan publikáló tapasztalatait érlelte köteté, és 1968–1971 között foglalta írásba, amikor az első kiadás megjelenhetett, amit újabb kiadások sora követett.

Varga Zsolt szolgatársam és barátom tíz évvel ezelőtt írt doktori disszertációt a nagy teológusról. A disszertáció megvédése után kiderült róla, hogy súlyos beteg, és pár hónap múlva haza is hívta őt szolgálatba küldő Ura. Ebben a rövid írásban én magam Varga Zsoltra is emlékezem.³

Rudolf Bohren *Predigtlehre*⁴ című homiletikája az igehirdetés örömteli szenvedélyéről tett felemelő vallomással kezdődik. Mindjárt ezután, a második fejezetben azonban Bohren így folytatja: „Ha az első fejezet első pontjaként azt hangsúlyoztam, hogy prédikálni szép és örömet okoz, ak-

- 1 A sorozat kötetei: BOROSS Géza: *Homiletika*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 1., Pápa, 2015. – BONHOEFFER, Dietrich: *Homiletika*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 2., Pápa, 2016. – CRADDOCK, Fred: *A prédikálás*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 3., Pápa, 2018. – LOWRY, Eugene L.: *A homiletikai cselekmény*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 4., Pápa, 2018. – NAGY István: *Homiletika* – „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 5., Pápa, 2019. – BOROSS Géza: *Homiletikai szöveggyűjtemény I., Gyakorlati teológiai tanulmányok*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 6., Pápa, 2019. – BOROSS Géza: *Homiletikai szöveggyűjtemény II., Gyakorlati teológiai tanulmányok*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 7., Pápa, 2020. – BOROSS Géza: *Homiletikai szöveggyűjtemény III., Gyakorlati teológiai tanulmányok*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 8., Pápa, 2021.
- 2 BOHREN, Rudolf: *Az igehirdetés, mint szenvedély*, „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 9. kötet, Pápa, 2020.
- 3 VARGA Zsolt: *Rudolf Bohren homiletikája, Doktori értekezés a Gyakorlati Teológia tárgyköréből*, Témavezető: Dr. Fekete Károly, Debrecen 2009.
- 4 BOHREN, Rudolf: *Predigtlehre*, 6. Auflage, Gütersloh, 1993.

kor ezt az állítást továbbra is érvényben kell tartanom úgy, hogy látjuk a kiábrándító tapasztalatokat, amelyek sokakat örömtelenségbe vezetnek.”⁵ Itt Bohren a „zavarokról” szól, de nemcsak a keresztyén bizonyágtétel, az igehirdetés, hanem az egyház szolgálata kapcsán, miszerint ez a zavar zavarba ejtheti a világot is, amely felé pedig küldetésünk lenne. Bohren szerint konkrétan beszélni kell arról a zavarról, amelybe mindenki kerülhet, akik szószékre készül. Itt a prédikálás mai passiójáról van szó. Az 1970-ben írott diagnózis megrendítően aktuális lett manapság.⁶

Ha a prédikálást csodaként⁷ értelmezzük, akkor meg kell kérdeznünk a prédikációk elhangzása kapcsán, hogy hol marad el a csoda. Prédikálunk, és mégsem következik be prédikálásunk során a csoda. Elmondjuk a prédikációt anélkül, hogy az igehirdetéssé válna. A következő vasárnap ismét lesz prédikáció, és ismét elmarad a csoda. Sok prédikáció szól, de kevés Ige hangzik. A nagy hallgatás,⁸ a visszhang nélküli tér elnyeli a szószékről jövő hangot. Hogyan legyen csodává a prédikáció egy olyan világban, ahol a csoda halott?

Ma a prédikációt súlyos kérdések, kétségek, kételyek terhelik, hangsúlyozza Bohren. Csak felsorolom, minden kifejtés nélkül, mire gondol itt a *Predigtlehre* szerzője. Ott tartunk, hogy mostanában megkérdőjelezzük a prédikáció intézményét, folyamatát, létjogosultságát, hatását, csoda jellegét. Kimondjuk, vagy kimondatlanul is megfogalmazódik bennünk, hogy prédikálni egy veszteséges üzletet jelent, drága a prédikátori tisztség fenntartása, annak hatásához, „hasznosságához” képest. Sokak szerint a prédikálás intézményét régi kötődésekből, és nem meggyőződésből tartják fenn. Mennyiben vált megvetett üggyé, sokak előtt lenézetté, a prédikálás? Hol maradt el az igehirdetés tekintélye, társadalmi presztízse? Mennyiben fáradt el? Ideje lenne felülvizsgálni: mi is a prédikálás célja! A

5 BOHREN: *i. m.*, 30.

6 BOHREN: *Predigtlehre* 2. fejezete, Zavarok (I/2/I–IV), 30–50.

7 „Ezért mi is szüntelenül hálát adunk Istennek, hogy amikor hallgattatok Isten általunk hirdetett igéjét, nem emberi beszédként fogadtátok be, hanem Isten beszédéként, amint hogy valóban az, és annak ereje munkálkodik is bennetek, akik hisztek.” (1 Thesszalonika 2,13) – *II. Helvét Hitvallás* 1–2. fejezetek.

8 A „némaság” egy kidolgozott homiletikai fogalom Bohren koncepciójában: néma egyház, néma világ, általános némaság a zajongó zűrzavarban, amelyben már arra sem vagyunk képesek, hogy meghalljuk és továbbadjuk Isten szavát, így Isten is némává lesz számunkra, noha Ő kijelentette magát nekünk. Folyamatosan beszél az egyház, állandóan fecseg a világ, és mégis kínos a némaság a beszéd rengetegében, hiszen a teremtő és újjáteremtő szó, az Ige hiányzik. Ha nem halljuk Isten szavát, nincs is mit mondanunk. – Bohren fogalmai a némaság kapcsán: Isten hallgatása: Ő szól, de nem halljuk. Elnémult, hallgatásba burkolódzó világ: a zajos világ azért elnémult, mert nem hall, csak zajong, ezért igazi mondanivalója sincs. Másként Bohren ugyanezt a diagnózist a szótlanlás, a szótlan világ kifejezésekkel adja vissza.

számok azt mutatják, hogy a prédikálást hosszú ideje szervezetlen hallgatói sztrájk kíséri. Sok teológus is kerüli a szószéket, hacsak lehet. A prédikátorok gyakori panasza, hogy az eredmény töredéke a beléftett energiának, az emberek nem változnak meg, az igehirdetés hatástalan. Ezért sokan megfáradnak, aztán nem is készülnek már megfelelően az igehirdetésre. Ezek a bohreni állítások ma sem kerülhetők meg. Még akkor sem, ha minden egyes tétel külön tudományos vizsgálatot igényelne, mi is a helyzet manapság azokkal.⁹

Ugyanakkor Bohren a jogos észrevételek cáfolataként hivatkozik Barthra,¹⁰ hogy amíg a lelkeszi rendszer létezik, addig annak rendeltetése és tartalma csakis az lehet, hogy töretlenül és hígítatlanul bizonytságot tegyen Isten akaratáról, minden akarat fölött és minden akaratall szemben, valamint meghirdesse az új életet, a jelenlegi élet fölött, illetve azzal szemben. Barth szerint csakis ezért boldogság prédikálni, annak minden bolondsága, nyomorúsága, gyarlósága ellenére is.

Bohren szerint az általa említett problémákat a prédikátorok elfojták. Nem hagyják abba a prédikálást, de nem fektetnek több energiát abba, hanem sokkal kevesebbet készülnek. Túl sokan prédikálnak, túl keveset készülve.¹¹

A prédikáció krízisét okozza az is, hogy az igehirdetők magányosak, hiányzik a prédikátorok közötti testvéri kommunikáció, nincs közöttük összhang, ami hatástalanná teszi az igehirdetést. A krízis gyökere, hogy hiányzik a prédikátor és a gyülekezet közötti diskurzus, vagyis a prédikátor sohasem igyekezett megismerni azokat, akiknek prédikált. Nincs lelkipásztorokodás. Az igehirdetés hallgatói felé irányuló kérdőív nem pótolja a pásztorációt.¹²

A prédikáció kríziséhez hozzájárul továbbá, hogy a prédikáció mint kommunikációs folyamat nem működik. Az Isten hallgatásával, mármint a ténnyel, hogy mi nem halljuk Őt, valamint az örömhír lényegi hangsuljának hiányával összefüggenek ezek a kommunikációs zavarok, amelyek miatt a kommunikációs folyamat nem sikeres, nem hatásos, és elmaradnak a csodák. Ezt a kommunikációs zavart az empirikus homiletika felől már számtalanszor megfogalmazták: „Ha a prédikáció valakihez szól is, az nem én vagyok, mert olyan témákkal foglalkozik, amelyek nekem semmit sem mondanak, amelyek az én életemben nem fordulnak elő. Bár ki tudom agyalni, hogy miért és miről van szó, de akkor is igaz, hogy a prédikátor

9 BOHREN, Predigtlehre 2. fejezete, Zavarok (I/2/I–IV), 30–50.

10 BOHREN: *i. m.*, 31., BARTH, Karl igehirdetése, „*Der Pfarrer, der es den Leuten recht macht*”, 1916.

11 BOHREN: *i. m.*, 32.

12 Uo., 32.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

nem velem, nem hozzám beszél. Az a prédikátor, aki nem tud velem beszélni, az nem tud nekem semmit sem mondani Istenről”¹³

A probléma tehát kettős: a prédikátor azt érzi, hogy nem hallották meg; a hallgató pedig, hogy nem szólították meg. Olyan ez, mint amikor lehalkítjuk a televíziót, látjuk, hogy beszélnek, de nem halljuk azt, amit mondanak. A prédikációs probléma azonban ennél mélyebb. A prédikáció zavarait Bohren a már említett „szótlanság-némaság” kifejezéssel összegzi:¹⁴ Isten szól, de mi nem halljuk; éppen ezért nekünk sincs lényegi mondanivalónk, csak beszélünk, de nem szólunk; beszélünk és annak nincs valódi hatása, azaz a csoda elmarad.

A modern homiletikák úgy gondolkodtak, hogy nem ezt a fenti, letaglózó diagnózissal teli tanácsalanságot kell hangsúlyozni, hanem tanácsot kell adni. Amennyiben a prédikáció alapvető zavara a csodák elmaradása, ezért tehermentesíteni kell a prédikáció fogalmát, és inkább a prédikáció elkészítésének mikéntjével kell foglalkozni, technikákat, recepteket kell adni. Így a prédikáció elkészíthetősége különváltik a prédikáció üzenetétől, és sajátos hatalomra tesz szert. A korábbi generációk hibája az volt, hogy alulértékelték az emberi, a földi valóságot. A mai generációt az a veszély fenyegeti, hogy ami emberileg megtehető, azt teszi a homiletikai gondolkodás egytelen és legfontosabb témájává. Az egyházi technikák, receptek, módszerek uralma legalább annyira jele a patológikus állapotoknak, mint a teológiai problémákkal való folyamatos önkínzás.¹⁵

Bohren szerint az általa említett némaság, így „Isten hallgatása” is, az ún. „tökéletes” egyházi apparátusban, gépezetben, intézményben tapasztalható meg. Egy bibliai textus alapján mondott igehirdetés mindig annak kontextusában hangzik el, amit az egyház intézményként nyilvánított magáról. Ahol a prédikátor beszél, ott vele együtt morajlik vagy ordít az egyház egész mibenléte, amelyek olykor aláfestik, olykor pedig túlharsogják a prédikációt. A prédikátornak tudnia kell, hogy nem egyedül szól, amikor prédikál, mert az intézményes egyház kíséri őt a „beszédével”. A prédikációra nézve nagy adósságunk az egyházi struktúrák hermeneutikája, vagyis annak vizsgálata, hogy miről „tanúskodnak” ezek, sokszor a prédikáció ellenében.¹⁶

A prédikáció több, mint amire képesek vagyunk. A prédikáció kapcsán fennálló zavarokat így foglalhatjuk össze: prédikációkat tartanak

13 LANGE, Ernst: *Die verbesserliche Welt*, 1968, 71.

14 BOHREN: *i. m.*, 33.; 41–45.

15 Uo., 34.

16 Uo., 41.

anélkül, hogy a prédikáció történe. ¹⁷ Bohren ez a diagnózis vezette el egy pneumatológiai megalapozottságú homiletika kidolgozásáig. ¹⁸

Rudolf Bohren gyakorlati teológiai, homiletikai munkássága azt igazolja, hogy az Ige teológiájának, vagyis az újreformatori teológiának barthi örökségét úgy is meg lehet őrizni, hogy az empirikus homiletika kutatási eredményei sem veszítik el jelentőségüket. Ugyanakkor a prédikáció és a Szentlélek kapcsolatát – azaz a pneumatológia fontosságát – hangsúlyozva Bohren újból visszaállította az igehirdetés méltóságát mint Isten hatalmas beszédét, amely az emberlét összeviszza fecsegő némaságát isteni hatalommal töri meg. Bohren gyakorlati teológiai és homiletikai munkásságának lényege: pneumatológiai gondolkozásmódja, vagyis a Szentlélek hatalmába vetett hite. A pneumatológiai alapokra épülő gyakorlati teológia az ő munkássága alapján szerzett tekintélyt. Ez Bohren más gyakorlati teológiai műveiben is kitűnik, hiszen Bohren a lelkigondozás, az imádság, az istentisztelet és minden egyházi szolgálat megújulását is a Szentlélektől várja. Hinni a Szentlélekben azt jelenti, mint a gyülekezetben és mint a gyülekezet által a világban hatékonyan cselekvő, feltámadott Jézus Krisztusban hinni. A teológia nagy ügye az, hogy rásegítsen bennünket a Szentlélek cselekvésének felismerésére. Bohren hangsúlyozza, hogy a Szentlélek a gyülekezeti tagoknak karizmákat osztogat, ezért a nagykorú gyülekezet megköveteli minden gyülekezeti tag aktivitását; az igehirdetés kapcsán pedig azt, hogy a gyülekezeti tagok valamilyen formában megszólalhassanak az istentiszteleten, utána pedig építő prédikációkritikát gyakorolhassanak, amely szerinte az igehirdetés szerves része. ¹⁹

Bohren hangsúlyozza a prédikáció kettős természetét, vagyis a prédikációt egyszerre értelmezi a Szentháromság Isten csodájaként, és ugyanakkor emberi alkotásként, amit Isten Szentleke igénybe vesz. Bohren ezért is a pneumatológiában találja meg a prédikációról szóló tanításának kiindulási pontját, és a homiletikai kérdéseket az „isteni kölcsönösség” (theonom reciprocitás) kulcsfogalmában fejezi ki. ²⁰ Ez az isteni kölcsönösség teszi lehetővé, hogy Isten Igéjének hirdetése Isten beszédévé legyen. A meditálás révén megértett Ige ebben az isteni kölcsönösségben lesz gyümölcsözővé; vagyis az Ige fölött gyönyörködően szenvedő emberi fáradozást az Isten Szentleke megáldja. Fordítva ez azt jelenti, hogy minden igehirdetésre való készülés a Szentlélekért való kö-

17 Uo., 34.

18 Uo., 67–89.

19 BOHREN, Rudolf: *Predigt und Gemeinde*, Zwingli Verlag, Zürich/Stuttgart, 1963; BOHREN: *i. m.*, 445–462.

20 Uo., 241–242.

nyörgéssel kezdődik, és ez az úgynevezett epiklézis jó prédikációs ötletek formájában nyert meghallgatást.²¹

Ennek a könyörgésnek az a tárgya, hogy az emberlét összevissza fe-
csegő némaságát, az Isten körüli hallgatás némaságát maga Isten törje
meg. Ez a némaság: a nem prédikált Bibliát jelenti, valamint ez a né-
maság kifejezi a textus elhallgatását, az üzenet hangsúlyainak eltolódását
ugyanúgy, mint a Szentírás elhamarkodott kinyitását, a betűkhöz való
gondolkodás nélküli ragaszkodást, a textus untig való agyonbeszélését.
A homiletikának segítenie kell abban, hogy a Biblia megnyissa a világot,
valóságos megoldást adjon a világ számára, a világ pedig megnyissa a
Bibliát. Ezért új kiindulási pontot kell keresni a prédikáció számára, az
által, Aki nyit és megnyit, az érkező Lélek által. A prédikáció mindent
elveszít és vét az ember ellen, ha ezt a lényegi szempontot, Istent, Isten
érkező Lelkét szem elől téveszti.

Ha Istennek kell megtörnie a hallgatást, akkor a keresztényeknek
egymás között párbeszédre kell jutni. Az ökumenikus dimenzió ezért
Bohren számára a prédikáláshoz szükséges, Szentlélekről szóló tanítás
végiggondolása közben egyre fontosabbá vált. Tehát Rudolf Bohren ho-
miletikája a prédikáció elmélete és gyakorlata mellett az ide kapcsolódó
gyakorlati teológiai és rendszeres teológiai kérdésekkel is foglalkozik,
vagyis Bohren a pneumatológia (a Szentlélekről szóló tanítás) mellett
hangsúlyossá teszi az igehirdetés ekkleziológiai (egyházzal és gyüleke-
zetről szóló tanítás) és eszkatológiai (a jövő krisztusi üdvösséges remény-
ségéről szóló tanítás) aspektusait.

Rudolf Bohren a prédikáció krízisét a hit krízisének tartja. Homi-
letikájában hangsúlyozza, hogy Isten szabadságot akar ajándékozni az
igehirdetőnek:²² szabadságot a hallgatóktól, szabadságot önmaguktól, és
szabadságot a szolgálatra. Bohren homiletikája többek között részletesen
kifejti a prédikáció készítése kapcsán a meditáció fontosságát, amelyet
hosszan és egészen új szempontból tárgyal.²³ Bohren szerint az igehall-
gatók megértésének kulcsa a kegyelmi kiválasztás.²⁴ Az igehirdetés első
hallgatója maga Isten, a második textusa pedig maga a hallgató, a kettő
közötti híd pedig a hallgató predestinációs szemlélete. Ez vezet a hallgató
és szituációja helyes figyelembevételéhez. E szemléletből kiindulva lehet
fordulni az empirikus tudományokhoz.

Bohren elvárja az igehirdetőtől, hogy példakép legyen. Ennek teo-
lógiai kifejtése is egyedülálló Bohrennél, a homiletika eddigi történetét
szem előtt tartva. Többek között példaképnek lenni azt jelenti, hogy az

21 Uo., 367–409.

22 Uo., 410–462.; 466–470.

23 Uo., 367–409.

24 Uo., 487–520.

igehirdető közösségben éljen a rábízott gyülekezettel, teljes egzisztenciája ott álljon a szolgálata mögött, és Isten Lelkének segítségül hívásával mozgósítsa karizmát az igehirdetés szolgálatára érdekében.²⁵

Rudolf Bohren homiletikai látásának másik három kulcsfogalma: az exorcizmus, az abszolúció és a kulcsok hatalmával való élés.²⁶ Ezért az igehirdetést ma is jelek kísérik.²⁷ A prédikáció akkor lesz a gonosz kiűzésévé, ha közli a feloldozást, a bűnbocsánat hirdetését. Bohren szerint a kulcsok hatalmával való élés az abszolúció meghirdetése. Ez nemcsak liturgiai aktus, hanem homiletikai is, vagyis az igehirdetésnek mindig meg kell érkeznie idáig mint Jézus Krisztusban hangsúlyos üzenetig. Homiletikai értelemben a prédikáció a kulcsok hatalmával való élés, mert aki prédikál, az old és köt, és az abszolúcióban koncentrálódik az evangélium az ígérők számára.

Bohren szerint a prédikációnak nem szabad elhallgatnia azt, hogy egyszer mindannyiunknak meg kell állni az eljövendő Bíró előtt, ezt azonban az Úr kegyelmébe kapaszkodva tehetjük meg. Tehát miközben a prédikáció visszaemlékezik Isten hatalmas szabadító tetteire, és a bibliai Igék alapján elbeszéli azt,²⁸ majd tanítást és üzenetet ad ezek alapján a mának, azonközben az eszkatológiai szempontot is figyelembe kell vennie, vagyis Isten ránk vonatkozó – Jézus Krisztusban beteljesedett és majdan kiteljesedő – ígéreteibe kell kapaszkodnia.²⁹

Bohren homiletikája a materiális részt konkrétan nem tárgyalja, tehát az egyes bibliai iratok, üdvtörténetek, sákramentumok és kazuáliák kérdésére nem tér ki.

Rudolf Bohren óriási műveltsége megjelenik minden teológiai munkájában, így a homiletikájában is. Ezért az ígérőket a művészetekhez, írókhoz, költőkhöz, zenei és egyéb művészeti alkotásokhoz tanácsolja, hogy ez által lélekben gazdagodjanak, és ez a gazdagodás igehirdetésükre is áldott hatással legyen, vagyis újra szenvedélyes szerelemmel prédikáljanak, megerősödve a hitben és bízva a Szentlélek hatalmában, aki a prédikációt Isten Igéjévé teszi. Bohren tehát a teológiai esztétikának is nagy jelentőséget tulajdonított, amely műveit kiemeli a száraz, rideg és helyenként fásasztó teológiai alkotások közül, ugyanakkor mindvégig megmarad teológusnak.

Rudolf Bohren maga is írt verseket, amelyekből Békési Sándor professzor úr fordított és közölt néhányat. Íme tehát két Bohren vers pár

25 Uo., 410–423.

26 Uo., 331.

27 Uo., 334–347.

28 Uo., 163–230.

29 Uo., 231–292.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

sora:³⁰ „...Jeremiás az Igétől volt részeg, itt már senkit sem inspirál a lényeg...”; „Már virágba borulnak a fák / de még a vincellér / a vesszőbe vág / véresen / Jöjj a szőlőhegyre és akkor megérted / virágok és lombok sebében meggyőz / az idegen szenvedés / térted.”

Bohren homiletikája úgy született meg, hogy ő maga folyamatosan prédikált, gyülekezetekben és a teológiai hallgatók előtt. Számos igehirdetéseket jelent meg.³¹ A bevezetőben köszönetet mond egykori svájci gyülekezeteinek, akik között a prédikálás örömet okozhatott. Az itt szerzett prédikációs tapasztalatait beépítette munkájába.³²

Bohren arra törekedett, hogy ne minden homiletikai ismeret összefoglalását kínálja – erről erő és idő hiányában le kellett mondania –, hanem hogy megnyissa az olvasókat az Eljövendő felé, bízva abban, hogy harag helyett nyereség lesz könyvének olvasása, az evangélium üzenetének tolmácsolásában.

Bohren homiletikája számomra áldott inspirációt jelentett igehirdetői szolgálatom megújításában. Megerősített abban, hogy egyházunk megújulása is igehirdetői szolgálatunk megelevenedésétől várható. Noha a most eluralkodó menedzser, szervező, organizáló, ügyeket intéző szemléletben mindig az igehirdetésre való figyelemtől, elmélyüléstől, könyörgő készüléstől vesszük el az időt. A lelkeszi hivatás kimerültségére tekintettel nem azzal a kérdéssel kell elsősorban foglalkozni, hogy mit kell tenni a prédikátornak, hanem sokkal inkább azzal, hogy mit nem kell tennie. Aki prédikátor akar lenni, annak a sabbattal kell kezdenie, a pihenéssel, egy olyan idővel, amelyet Isten megszentel. Mivel nem tudjuk önmagunkat megváltani, ezért a prédikálás egy szent semmittevésel kezdődik; a békéltetés szolgálata az ünnepből fakad. Valószínűleg a prédikátor a saját identitását a nyugalom napjával együtt elvesztette, és csak akkor találhatja meg újra, ha vasárnapi módon kezd el élni. Ez napjaink legnagyobb kihívása – nekünk lelkipásztoroknak is –, de egyre inkább élet-halál kérdésről van szó.³³

30 BOHREN, Rudolf: *Verheißungsvoll, Gedichte und Gebete*, Calwer Verlag Stuttgart, 2019., fordította: Dr. BÉKÉSI Sándor.

31 BOHREN legfontosabb igehirdetéseket: *Der Ruf in die Herrlichkeit*, Reinhardt Verlag, 1952. – *Außer - in - nach der Ehe*, Zwingli Verlag, 1958. – *Das Unser Vater - heute*, Zwingli Verlag, 1963. – *Seligpreisungen der Bibel - heute*, Zwingli Verlag Zürich/Stuttgart, 1963.

32 BOHREN: *i. m.*, 16.

33 Uo., 50.

SZABÓ MÁRK

מִי אֲדָרָשׁ

„MI AZ EMBER?”

A születésnapok olyan ünnepek, amelyeken az Ünnepelet a zsoltárossal együtt kérdezheti: „mi az ember?” Az ember születésének pillanata az volt, amikor a fejlődés magas fokán egy teremtmény meghallotta Teremtője szavát, és felelt rá. Ezzel kezdődik a homo sapiens. Minket azonban nem a természettudományi, hanem a teológiai kérdés foglalkoztat. Nem a hogyan, hanem a ki? Kicsoda az ember?¹ Ezt a választ csak a Teremtőre tekintve lehet keresni és megadni. Professzor úr egész élete egy ilyen folyamatos Teremtőre tekintés, amiben nem csak kérdések, de válaszok is születtek, amiket lelkiismeretesen adott tovább hallgatóinak, gyülekezeti tagjainak. A szolgálat útján az ember gyakran hajtja le a fejét (נָפְלוּ פָנָיו) (וְהִלְכָה), de az Istenre emelt tekintet csodákat fedez fel, és olykor megengedi a Teremtő, hogy az Ő arca láthatóvá legyen egy-egy élethelyzetben, életünk nagy állomásaiban. A Gen 22,4-ben azt olvassuk, hogy egy emberileg felfoghatatlan menetelésben Ábrahám a harmadik napon felemeli a tekintetét. (וַיִּשָׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא) Az itt szereplő szó alapjelentése: emel, felemel (aufheben, erheben, heben).² Más szövegkörnyezetben McCarter megengedően a *magával vinni* („mitnehen”) jelentést és értelmezést is helyénvalónak találja.³ Ez lehet az Istenre emelt tekintet lényege, nem csak rá emelni, de magunkkal is vinni Őt.

A kérdés egy felemelt tekintet után fogalmazódik meg a zsoltárosban. Látja az eget, a holdat és a csillagokat. Az éjszaka sötétjében azt érezheti és érezhetjük, amit a 139. zsoltárban így fogalmaz meg: „*a sötétben is őrzöl, az éjszakát fényessé teszed értem. A sötétség nem sötétlik, az éjszaka, mint a nap világít, a sötét olyan, mint a fény.*” (שִׁיבְנִי) fordítása problémát vet fel, hiszen az alapjelentése (שָׁרַף) *zúzni, horzsolni, marni*.⁴ Itt pont az ellenkezőjével van dolgunk. Holman az arab *saf/swf* szavakat gondolja megoldásnak, ami a *gondoskodást, előrelátást* jelenti. Hasonlóképpen Jób

- 1 TÖRÖK István: *Dogmatika*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2006, 138.
- 2 DONNER, H.: *Gesenius – Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 18, Berlin–Heidelberg, Springer Verlag, 849.
- 3 MCCARTER, P. K.: *II. Samuel, A new translation with introduction, notes and commentary*, New York, Doubleday, *The Anchor Bible* 9., 1984, 150.
- 4 STUROVICS A.: A Gólem Gyerekkora: A 139-es Zsoltár Értelmezései, in KOLTAI Kornélia (szerk.): „*A szívnek van két rekesze*”, *Tanulmánykötet Prof. Dr. Schweitzer József tiszteletére*, 90. születésnapja alkalmából, Budapest, L'Harmattan, *Studia Hebraica Hungarica* 2, 2012, 241.

9,17-ben s a 11. versben is hasonló fordítást közöl a LXX és Vulgata is. A Targum Tehilim értelmezése szerint: „*a sötétben rejtész el engem*”, míg Rasi a sz.t.r. gyökkel fordítja: „*elrejtész engem*”. Holman két megoldást közöl: vagy valamiféle napistenre utalhat, vagy a nap mint Isten egyik attribútuma jelenik meg. A בְּעֵרָיִךְ (בְּעֵרָ) egy hapax legomenon, melyet ugariti és arab határozószóból lehet levezetni: *körülöttem*. Delitzsch szerint arámi glossza, míg Muilenburg szerint a szókép harmadszori ismétlése bevett retorikai fordulat: „*a sötét olyan, mint a fény*”.⁵ Az éjszaka még a káosz sötétségéből őriz valamit, de már az isten által létrehozott rend határolja. A nappal ezzel ellentétben abból az ősi fényből származó fény, amelyet Isten elsőként teremtett meg.⁶ Ebben a káoszban, ebben az átmenetben ott van a megsemmisülés veszélye, de jelen van az új forma kialakulásának reménysége is. A teremtés aktusa pusztítással és káosszal jár.⁷ Ebben a válságban az élet visszahullhat a maga kiindulási pontjára, és szembefordulhat a teremtéssel, de meg is semmisítheti önmagát az új forma után törekedve.⁸ Ebben a sötétben kérdezi: „Mi az ember?” מַה־אֲנוֹשׁ

A tárgyi kérdő névmás a מַה különböző pontkálással van ellátva. Nincs egyes vagy többes számuk. Akad, aki a változó pontozást csak a grammatikának tulajdonítja, de van, aki exegetikai mondanivalót feltételez mögötte. Az előbbit tekintve lehet *proklitikus*, *enklitikus* és *független* is.⁹ *Proklitikus*, ha *maqṣéf* vonallal áll.: $\text{יֵת וְמַה־נְעִמַת אֱהֵבָה בְּתַעֲנוּגֵיכֶם}$: „*Mennyire szép vagy és mennyire kedves...*” (Énekek 7,7). A kérdő névmás nem konkrét kérdést jelöl, hanem költői eszközként funkcionál. A (מַה) nem a kedvesség és szépség milyenségére kérdez rá. Nem úgy a Gen 31,36-ban: $\text{מִי אֲנִי וְכִי־אֶפְשָׁעִי מִיָּדְךָ יַעֲקֹב}$ „*Mi a vétkem? mi a bűnöm?*” Itt egyértelmű, hogy a vétek és bűn mibenlétére kérdez rá Jákob. Egy másik példa is előbbre visz bennünket a zsoldáros kérdésének megértésében, hiszen a kutatók más exegetikai megoldásokat vélnek felfedezni:

5 HOLMAN, J.: Analysis of the text of Ps 139, *Bibliche Zeitschrift*, 14:37–71, 198–227.

6 VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája I. kötet, Izrael történeti hagyományának teológiája*, ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, Osiris, 2000, 122.

7 Az özönvíz történetén keresztül szembesülünk azzal a ténnyel, hogy a teremtett katasztrófák fenyegetik, de arról is, hogy Isten mindezekkel a katasztrófákkal tisztában van. Sőt számunkra káosznak tűnő és a rendet megbontó események egyedül az Ő irányítása alatt történnek. Ehhez lásd még WESTERMANN, C.: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*, ford. FÓRISNÉ KALÓS ÉVA, Budapest, BRTA Bibliái és Judaisztikai Kutatócsoportja, 1993, 86.

8 TILlich, Paul: *Rendszerez teológia*, ford. SZABÓ István, Budapest, Osiris, 2002, 410.

9 EGERESI László Sándor: *A bibliai héber nyelv tankönyve*, Budapest, Bibliophilla Kft, 2010, 109.

Ex 3,13

מה-שבו

„Mi a neve?”

Bir 13,17

מי שגיד

„Mi a neved?”

Az egyik Mózes kérdése, míg a másik Manóahé. Egyik sem emberre vonatkozik. Az első esetben Istenre, míg a másodikban az angyalra. Mind a két helyen a kérdés mögött meghúzódó cél, hogy megszólíthatókká váljanak. De az eltérő kérdő névmások (מי, מה), eltérő exegetikai üzenetet hordoznak. A két kérdőszó közötti exegetikai különbségre Martin Buber hívja fel a figyelmet a *Próféták hite* című könyvében, az Ex 3,13 magyarázatának kapcsolatában. Buber szerint a héber kérdőszavak közötti különbség abban áll, hogy míg az egyik csupán csak információra, a másik mélyebb értelmére kérdez rá. Tehát az egyik csupán informális, a másik lényegi válaszra irányul.¹⁰ Viszont a kérdés vonatkozhat egy titokra is.¹¹ Míg Manóahé kérdése informatív, a megszólíthatóságért kérdezi, addig Mózes kérdése a „mibenlétre” vonatkozik. Ugyanez vonatkozik a Zsolt 8,5 „Micsoda az ember?” (מה-אנוש) kérdésre is. Ahol a zsolttáros nem valamiféle informális kérdést tesz fel, hanem az „ember mibenlétére” kérdez rá, arra, hogy micsoda az ember a világban és a Teremtővel való kapcsolatban. Joachim Kraus így fogalmaz: „A zsolttáros a teremtés nagyobb terében ismeri fel emberi létének végső mélységét, amely Isten dicsőségéről és nagyságáról tanúskodik. De ahogyan Isten teremtő ereje a világban csak a kinyilatkoztatás nagyságának közegeiben nyílik meg, a zsolttáros az emberi lét misztériumát és csodáját abban a bizonyosságban ismeri fel, amelyet Isten a szívébe írt: gondol rám, vigyáz rám.”¹²

Az itt használt ember fogalom (אנוש) gyakran magában hordozza az elmúló, tehetetlen lény gondolatát, míg az emberiséget jelölő a földi, földhöz kötött emberi fajt. A világot és a benne élő embert az Isten szabad akarata hozta létre, a világ és az ember Isten legsajátabb tulajdona, Isten pedig a világ Ura, az ember teremtményi méltósága felülről korlátozott.¹³ Karl Barth a következőképpen fogalmaz:

„A teremtmény ilyenképpen a maga totalításában hozzákötődött ehhez az élő isteni személyhez, egzisztenciáját és lényegét tekintve teljes egészében ráirányult... Isten szavának alkotása lett, beszédének meg-felelése (Entsperchung seines Spruches). Már kezdetben, s ily bensőségesen Isten kegyelmére irányult.

10 BUBER, M.: *A próféták hite*, ford. BENDL Júlia, Budapest, Atlantisz, 1991, 45.

11 Péld. 30,4. Ahol nem arról van szó, hogy a megszólított a nevet nem ismerné, hanem arról, hogy nem ismeri a világ teremtőjének lényét.

12 KRAUS, Hans-Joachim: *Psalmen I. Teilband, Biblischer Kommentar Altes Testament*, Neukirchen Kreis Moers, Neukirchener Verlag Der Buchhandlung Des Erziehungsvereins, 1960, 69.

13 VON RAD: i. m., 122.

Ily kevéssé lett része egy olyan hely, ahonnan legitim módon elfordulhatott volna Isten kegyelmétől. Amikor eléri őt a kegyelem szava, akkor éppen a bölcsesség, a jóság, a hatalom éri el, amelyek nélkül nem is létezne. Ez a szó, amikor eléri a teremtményt, valóban annak tulajdonává válik.” (Kirchliche Dogmatik III/1, 122.)

A teremtést és teremtettséget emlegető zoltárok csoportjába a dicsőítések, himnuszok sorolhatók, melyek a kozmogónia felvázolásával támasztanak indokot arra, hogy az ember Istent dicsérje. Bár a Szentírásban négy kontextus komplementereként jelenik meg a teremtés, s annak gazdag spektrumát adja, mégsem kérdőjeleződött meg soha, hogy az Isten szuverén teremtő, aki létrehozta ezt a teremtettséget. A Deus revelatus, az önmagát kijelentő Isten pedig a teremtés eseményében úgy jelenti ki magát, mint aki gondviselője, védelmezője, szabadítója is a teremtményének. Az alkossunk embert (עָשָׂנוּ אָדָם) Pl 1. chortativus kifejezéssel a legünnepélyesebben szerette volna kifejezni az az *öndöntési* formát, amikor Isten elhatározza, hogy megalkotja az emberiséget.¹⁴ Isten nemcsak a megteremtésről, hanem arról is döntött, hogy hozzá hasonló legyen. A két erre vonatkozó szó hasonló, de nem szinonimái egymásnak.¹⁵ A (עֲלֵצָה) jelent *szobrot, képet, tárgyat* – ami mögött elvont tárgyi valóság van –, de a *bálványt* is ezzel fejezi ki a Szentírás. A szónak itt szereplő párja (דְמוּת) a *hasonlóságot* jelenti, mely azt fejezi ki, hogy az ember Isten-képz, de nem azonos vele.¹⁶ Ez a saját teremtése általi meghatározottság tudatosíthatja az emberben a teremtményi mivoltát (egzisztenciális motiváció), s egyben ebből fakadó lehetőségeit és kötelességeit (etikai motiváció).¹⁷ A világ rendezettségének bármi módon való felismerésekor a rendezőre csodálkozunk, és őt dicsérjük.¹⁸ Kant két különböző Isten-hitet lát: „hinni, hogy létezik Isten” nem ugyanaz, mint

14 EICHRODT, W.: *Theologie des Alten Testaments II.*, Evangelische Verlanganstalt, 1965, 61.

15 Magának a szónak az eredete is bizonytalan. Delitzsch az *atmanu* (épiteni) sémita gyökből eredeztette, de későbbi kutatások kimutatták, hogy annak helyes olvasata *watmanu*. Összefüggésbe hozták az ugarati *’m* (emberek), valamint a hasonló hangzású arab *’dm*-mal (*szolga*) és ugyancsak arab *’anam* (bőr) szavakkal, de a suméri *addamu* szóból is megpróbálták levezetni. Legelfogadottabb mégis, hogy az *’adam* (pirosas, vörösésbarna) szó áll a legközelebb hozzá, mely az ember eredeti színét hivatott kifejezni. A hasonló hangzású asszír *adamatu* (vörös föld) szó is közelebb visz bennünket, hiszen a héberben az ember és föld szavak között egyetlen *hé* mássalhangzó eltérés van.

16 WESTERMANN, C.: *Genesis I. Teilband, Genesis 1-11.*, Biblischer Kommentar Altes Testament, Neukirchener verlag, 1974, 201.

17 Alexandriai Philón különbséget tesz a két teremtésleírás között (1Móz 26, 1Móz 2,7.), ugyanis úgy véli, hogy nem két leírás van, hanem két teremtés. Az elsőben egy ún. „*mennyei embert*” alkotott, aki valóban hasonmása volt és halhatatlan, míg a második estben a „*földi embert*”.

18 ZSENGELLÉR József: *Textus és kontextus, Az Ószövetség megértésének lehetőségei,*

„hinni Istenben”. Az előbbi nyilvánvalóan ezt jelenti: egy Istent elfogadni a hit ideális tárgyának; ez abból tűnik ki, hogy Kant számára a „hinni Istenben” annyi, mint hinni egy élő Istenben. Istenben hinni tehát ezt jelenti: olyan személyes kapcsolatban állni Istennel, amilyenben csak eleven lényvel állhat az ember.¹⁹ „Élni annyi, mint kapcsolatban lenni.”²⁰ Isten-képünk nem valami bennünk vagy rajtunk fellelhető ontológiai jelenség, látható vagy fogható dolog, hanem viszonyfogalom: Istenhez való viszonyunkban, eredeti bűnnélküliségünkben fejeződik ki. A bűn esettel éppen ez a viszony romlott meg, ezzel pedig eredeti istenképünk, tehát az imago – éppúgy mint a similitudo – összetört és odalett. Amint Kálvin az emberről mondja: „Ha Isten jóságát akkor nem tudta meghálálni, mikor iránta való szerelmének gazdagságában bővelkedett... most legalább saját szegénységének megvallásával magasztalja.” (*Institio II. 1. 10.*) A hatalmas Isten kötött szövetséget teremtményével, az esendő emberrel. Ennek folytán más képet mutat a szövetség Isten részéről, és más képet az ember részéről. A kezdeményező: Isten irántunk való szerete, a szövetség pedig mindent megelőző kegyelmi tény: örök és megbánhatatlan isteni döntés. „Én leszek a ti Istenetek” s a ti magvatoknak Istene (Jer 30,22.). Az elfogadó fél az ember, aki döntésével a szövetség népébe tagolódik. Nem magányos idegen immár, hanem atyafi és testvér. Nem közönséges jogi aktusról van itt szó, hanem minden fázisában kegyelmi tényről: az ember érdekében történt isteni joglemondásról. De azért mégis szövetség ez, mégis szerződés, kétoldalú elköteleződéssel. Isten elkötelezte magát benne üdvterve véghezvitelére, az ember pedig elkötelezte magát szerződésileg Isten akaratának való engedelmességre, mint élete felismert értelmére. Pákozdy László Márton találóan fogalmaz: a kötelesség különböző, de a viszonyulás ugyanaz, a *kölcsönös hűség*.²¹

Micsoda az ember? Az ember az a lény, akinek van Teremtője, Megváltója, akiről döntött a Teremtő, és hűséget ígért neki, amit a világ végeztéig meg is tart. „Élni annyi, mint kapcsolatban lenni.” Gyakran emlegetett mondása ez Fodor Professor úrnak. Egy másik szállóigéje pedig így hangzik: „*Szójáték, de nem játék a szavakkal.*” Hadd köszöntsem születésnapja alkalmából egy szójátékkal: רורי מרבר. A betűk azonosak, de eltérő ponttalással eltérő jelentést is hordoznak. Olvasható úgy, mint *pusztai generáció*, de úgy is, mint *tanítói generáció*. Hálás vagyok a Teremtőnek, hogy a pusztai, vándorló generációban adott tanítót, tanítókat, akik arra

Budapest, L'Harmattan, 2011, 58.

19 BUBER, M.: *Istenfogatkozás, Vizsgálódások vallás és filozófia kapcsolatáról*, ford. Gáspár Csaba László, Budapest, Typotex, 2017, 63.

20 Fodor Ferenc Professor úr egyik szava járása, mely örökre belém égett.

21 TÖRÖK: i. m., 142.

„Így szól az én Uram, az Úr..”

oktattak, hogy micsoda az ember, és hogyan kell embernek lenni a Teremtő ege alatt.

יְהוָה אֲרַגִּינוּ מִתְּאֵדָר שָׁמַךְ בְּכָל־הָאָרֶץ:

SZATMÁRI EMÍLIA

A HAMIS SÁFÁR PÉLDÁZATA

IGETANULMÁNY*

Text.: Lk 16,1-9

Amit a textusról tudni kell – exegetikai, kortörténeti megértés

Ravasz László szerint ez a példázat az evangéliumok egyik legnehezebb és legvitatottabb perikópája.¹ Gyülekezeti igehirdetéseknek nem kedvelt textusa. Súlyos vádakkal támadták, támadják ez alapján a keresztyénséget: Jézus a hűtlen kezelést, a korrupciót, a hamisságot, csalást, számító önzést pártolná, dicsérné, követendő példának állítaná?!

Jézusnak más meghökkentő tanításai, cselekedetei, példázatai is voltak, melyeknek egyik kifejezett célja, hogy felfigyeljünk, megálljunk, gondolkozzunk azokon, vagy éppen vitába kényszerüljünk magunkkal.²

A hamis sáfárról szóló példabeszéd kizárólag Lukácsnál olvasható, azaz az evangélista egyéni forrásából való.³

A példázat alaphelyzete az akkori galileai valóságnak megfelelt. Galileában nagy földbirtokok voltak idegen kézen, s ezeket önálló hatáskörrel

* Hatodéves lelkész szakosként dr. Fodor Ferenc hallgatója voltam, aki kurzusa teljesítése feltételül nem kisebb feladatot jelölt ki évfolyamunk tagjai számára, minthogy a Szentírás egy-egy *crux interpretum*áról készítsünk igetanulmányt. Elsőre a feladat – tartalmát és műfaját tekintve is – túl nagy kihívásnak látszott, elbizonytalanított. Elkezdve a munkát, a kijelölt lépések szerint azonban kifejezetten lelkesítő és inspiráló volt egyre többet megérteni arról a perikópáról, amelyről igehirdetésben talán sosem hallottam, napi igeolvasásom alkalmával pedig minden alkalommal gyorsan átfutottam rajta, gondolva, hogy valaki valamikor valamit nyilván félreértett, vagy egyszerűen elfogadtam, hogy *én* nem értem. Hálás vagyok Tanár Úrnak a feladatért, a közben megszerzett ismeretért, felismerésért, és nem utolsósorban azért, mert életünk első igetanulmány-készítésében bátorított, munkánk végeztével pedig dicsért minket. Dicsérete okán veszem a bátorságot e korábban készült dolgozatomat közzétenni, ezzel köszöntöm Öt 65. születésnapja alkalmából.

1 RAVASZ László: *Az Újszövetség magyarázata I.*, Bp., Ref. Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1991, 165.

2 STÖGER, Alois: *A Lukács evangélium*, ford. SZABÓ János, Eisentadt, Prugg Verlag, 1975, 250.

3 PRÖHLE Károly: *Lukács evangéliuma*, Bp., Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 1991, 15.

felruházott gondnokok (sáfárok) kezelték, akik meglehetősen nagy szabadsággal gazdálkodhattak: üzleteket köthettek, hitelt adhattak, kereskedhettek. Rendszeres számonkérés nem volt. A példázatbeli sáfár ezzel a szabadsággal, ezzel a helyzettel élt vissza, és tékozolta gazdája vagyonát. Persze, időnként nyilván volt ellenőrzés, elszámoltatás, de sokszor nem lehetett tudni a gazda hazatérésének idejét. (Jézus több más példázatának éppen ez az apropója.)

A példabeszédben szereplő intézőt nem a hazatérő gazda lepte meg hűtlen gazdálkodásában, hanem valakik bevádolták az úrnál, hogy rosszul gazdálkodott: eltékozolta a vagyont, nem a gazda érdekei szerint járt el. Hogy a vád jogos volt-e vagy jogtalan, arról a példázat direkt módon ugyan nem szól, de a történet folytatásából úgy látszik, igazat mondtak a feljelentők, a vád valós. A birtokos azonnal helybenhagyta a vádat, nem adott lehetőséget a védekezésre, felszólította a vagyonkezelőt, hogy számoljon el a tevékenységével, s közölte vele, hogy nem maradhat tovább tisztségében. *Adj számat... nem lehetsz tovább sáfár.* (2b)

A felszólítás után az intéző védekezésre nem is gondolt – bizonyára az ellene felhozott vádak helytállóak voltak –, hanem azonnal gondolkodni kezdett a jövőjéről. Mostantól kizárólag arra koncentrált, hogy biztosítsa jövőjét az elbocsátás után. Monológ formájában vette számba a lehetőségeket: a kemény fizikai munkára nem alkalmas, koldulni pedig szégyellne. Egyébként – úgy érződik – mindkét lehetőséget méltatlannak is érezte magához. Lelkiismereti kérdések nem kínozták, hamar megoldást talált: mások jóindulatát akarja megszerezni, akik szükség esetén, adott időben befogadják majd házukba. Felismerte a lehetőséget: ura adósait barátaivá teheti úgy, hogy engedményeket ad tartozásukból.

Az adósok talán bérlők lehettek, akik a termés egy részét bérleti díjként voltak kötelesek átadni, vagy nagykereskedők, akik jelenős árumennyiséget kaptak kölcsönbe. Az adósságuk mértéke jelentős volt. Egyikük 100 batus olajjal, mintegy 140–160 olajfa hozamával, hozzávetőlegesen 365 literrel, másikuk 100 korus búzával, azaz 42 hektár föld terményével, nagyságrendileg 550 mázsa gabonával tartozott.⁴ Az első adósnak 50, a második adósnak 20 százalékos kedvezményt kínált a sáfár, ami értékében kb. ugyanolyan mértékű (szintén jelentős) engedményt jelentett, kb. 500 ezüstdénárt. Egy napszámos napi bére 1 dénár volt. Az elengedett tartozás tehát egy (napszámos) ember közel másfél évi bére. (Az engedmény mértékének egyébiránt nincs komolyabb jelentősége a későbbiekben.)

A sáfárnak mind döntése, mind cselekvése kifejezetten határozott és gyors volt.

4 KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, Iránytű Alapítvány, 2002, 409.

Az adósleveleket a korban egyébiránt az adósok írták, s átadták a gondnoknak megőrzésre. Most a sáfár vagy visszaadta a korábbi adósleveleket hamisításra, vagy újakat készíttetett az adósokkal – gyorsan. Ez a cselekedet nem csupán etikailag kifogásolható, akkor és ma is az okirat-hamisítás és sikkasztás⁵ tényállását is kimerítette és kimeríti.

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Ki a küriosz?

A szakasz lehatárolása vitatható.

Nem egyértelmű, hogy meddig tart a példabeszéd, és mikor kezdődik annak értelmezése, illetve a tanítványokra alkalmazása. A probléma összefüggésben áll a 8. versben olvasható *küriosz* szóval. Kire értendő? A példabeszédben szereplő földbirtokosra? Vagy Jézusra? Első esetben a példabeszéd a 8. verssel ér véget, második esetben már a 7. verssel.

A *küriosz* főnév Lukács más példázataiban többször is a gazdát, a világi urat jelölte. Elképzelhető-e, hogy itt is erről van szó? Elképzelhető-e, hogy a megkárosított birtokos *dicsérte* a sáfára „munkáját”, magatartását, aki kétszeresen is megrövidítette őt? Előbb eltékozolta a gazda vagyonát, később – a saját érdekei szem előtt tartásával – további vagyonrészt is elcsalt abból. Legfeljebb ironikus értelemben minősíthette így az úr; gúnyosan dicsérve elismerhette, hogy intézője még az elbocsátás előtt is túljárt az eszén.

Vagy Jézus a *Küriosz*? Gyakori elnevezése ez Jézusnak Lukács evangéliumában. Ez esetben is van kérdés persze: hogyan dicsérheti Jézus a vagyonkezelő csalárdságát? Sőt, a kérdés igazán ekkor kulcskérdés.

A dicséret – természetesen – nem az erkölcstelen cselekedetre vonatkozik. A *hamis sáfár* kifejezés egyértelműen kritikus, elmarasztaló, megítélő minősítése az intézőnek. A dicséret a sáfár *eszességének* szólt, amiért felismerte, hogy jövőbeni megélhetése érdekében határozottan és gyorsan cselekednie kell. Abban és annyiban példaértékű, hogy a jelent merészen kihasználja a jövő érdekében – amíg még van idő.

Hasonló határozottságra van szükségük Jézus egykori hallgatóinak (és az evangélium mai olvasóinak) is, akiknek nem földi, hanem örök életük forog kockán. Nem késlekedni, nem elkélni, hanem a jelent kihasználni (merészen kihasználni) a jövő, az üdvösség érdekében.

Nem „okos” a gazda, megbízott abban, aki megbízhatatlan. Nem okosak az adósok, mert egyrészt bűntársak lettek, másrészt ki tudja, hogy utólag a csaló sáfár nem zsarol-e ki többet is a 20–50 százaléknyi törvénytelen nyereségtől?

5 Uo., 410.

Eszeség vs. bölcsesség

Jézus nem a *szofia* minőségjelzőt használta a hamis sáfárra. Eszesnek, okosnak mondta őt, aki megértette, belátta, hogy mi a maga érdeke. Az evilági, egzisztenciális érdeke.

A 8. vers második felében még érthetőbbé válik a szó használata: a világ fiainak egymást közti okosságáról van szó, és nem Istennel szembeni okosságukról. A világ fiai nem mindenben okosak – *maguk között* okosabbak,⁶ *a maguk nemében*⁷ (Károli ford. Lk 16,8b) okosak – a gazdasági és üzleti életben... De van, amiben nem okosak, mert tekintetük nem ér túl a földön. Krisztus szerint az a *hű és bölcs sáfár*, akit ura *munkában* talál, ha jön (12,42kk).

A hamis sáfár itteni „dicsérete” feddést jelent a hívők számára: a világ fiai eszesebbek, okosabbak, céltudatosabbak, határozottabbak saját érdekeik érvényesítésében. *A keresztyéneknek nem az erkölcstelen eszközök és módszerek használatában kell követniük a világ fiait, hanem céltudatos cselekvésmódjukban – örök életük érdekében.*⁸

A hamis sáfár tehát nem példa, hanem példázat.⁹ Nem kell, hogy az elhangzottak minden része követendő példaként szolgáljon. De az üzenet meg nem értése vagy félreértése végzetes lehet.

A vagyonról. Barátok a hamis mammonból

A 16. fejezet Jézusnak a világi javakhoz, a vagyonhoz való viszonyát ábrázolja.¹⁰

A vagyon gyakran hamisságba viszi a tulajdonosait. Önmagában nem rossz, de egyrészt ritkán lehet tiszta kezekkel jelentősebb vagyonra szert tenni, másrészt annak birtoklása is általában deformálja az embert: büszkeséggel, fényűzéssel, gonosz indulatokkal jár.¹¹ Krisztus az evangéliumokban többször is gyanút ébreszt a vagyonnal kapcsolatban.

Perikópánkban egyértelműen új egység kezdődik a 9. verstől: *Én is mondom néktek...*

Az exegéták irodalomkritikai vizsgálatok alapján megállapították, hogy a 16,1-8a versek lehetnek eredetileg Jézustól valók, a 8b-9a pedig későbbiek, azt az (ős)gyülekezet hozzátett magyarázatának tartják.

6 STÖGER: *i. m.*, 253.

7 KOZMA: *i. m.*, 411.

8 KOCSIS Imre: *Lukács evangéliuma*, Szent István Társulat, 2007, 354.; VARGA Zsigmond: *Lukács evangéliumának magyarázata*, in *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, III. kötet, Kálvin kiadó, 1995, 89–90.

9 PRÖHLE: *i. m.*, 253.

10 RAVASZ: *i. m.*, 167.

11 KÁLVIN János: *Evangéliumi harmónia II.*, Bp., Kálvin kiadó, 2020, 172.

Valóban, itt témaváltás történik: a vagyon, a *hamis mammon* már nem az etikátlan (sőt köztörvényes bűnös) gazdasági ember vonatkozásában merül fel, hanem a hívőkkel kapcsolatban: *szerezzetek magatoknak barátokat a hamis mammonból...* A gyülekezet vezetőinek anyagi felelősségére történik itt utalás. A mammon attól hamis (értéktelen, álságos), mert az ítéletkor önmagában nem használ majd, nem ment meg. Sőt, még akkor is hatalmasan tévedünk, ha földi életünk szilárd alapjaként tekintünk arra.

Ahogy a sáfár elengedte a tartozást, hogy befogadják házaikba, úgy kell a tanítványoknak a hamis mammont felhasználni arra, hogy az örök hajlékba Isten által befogadtassanak; azaz segítsék a gyülekezet tagjait nehéz anyagi helyzetükben. A példázatbeli sáfár a vagyont önös célokra használta fel, itt pedig arról beszél Jézus/Lukács/a gyülekezet, hogy abból másokat kell segíteni.

Így megnyílnak előttünk az emberi szívek és Isten országának kapui (*amennyiben megcselekedtétek eggyel ez én legkisebb atyámfiái közül, velem cselekedtétek meg*).

A példázat szerint a hit nélkül élő emberek is észreveszik, hogy legjobban akkor használják az anyagi javakat, ha embertársaikat lekötelezik azzal. Mennyivel inkább szabaddá kell válniuk a világosság fiainak arra, hogy anyagi javaikat ne csak maguk javára használják, hanem egymás megsegítésére.

A földi javakat próbának kapjuk. Ezeken tanulhatjuk a mennyieiek iránti hűséget, a kisebbekről a nagyobbak felé haladva.¹²

Prédikációvázlat:

A hamis sáfár története

Jézus soha nem tanít erkölcstelenségre!

Akinek van valamije, még mindig csak sáfár, mert vagyonunk tulajdonosa az Isten. A ránk bízottakat Isten akarata szerint, tiszta kézzel kell kezelni.

A földi javak nem a legnagyobbak, amit ránk bíz Isten. A kiosztott talentumok, a ránk bízott életek, Isten igéjének hirdetése, képvisellete a döntő.

Legyetek előrelátók és eszesek! Szerezzetek barátokat!

A pénzügyek kezelése nem válhat mammontiszteletté. Ebben nem vehetők példaként a világ fiai. A gyülekezet elöljárói hűségesek legyenek az anyagiakban.

12 VARGA: *i. m.*, 90.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Lehetséges üzenetek:

Életünk nagy kérdése, hogy mit tegyünk a jövőnk érdekében (sokféle dimenzióban és értelemben). Gondolkodjunk róla! Legyünk eszesek!

Isten országáról szóló üzenet. Jézus egy jövőbeli elszámoltatásról beszél. Eszkatologikus jellegű a példázat, aminek vetülete van a jelenben. Használjuk fel jól az ítélet előtti időt gyors, határozott, eszes cselekedetekre:

viselkedjünk felebarátainkkal emberségesen és jószívűen, hogy amikor Isten ítélőszéke elé érkezünk, megkaphassuk bőkezűségünk gyümölcsét,¹³

Krisztus követőiként viszonyuljunk helyesen a földi dolgokhoz, különösképpen az anyagi javakhoz, használjuk fel – amennyire lehet – az üdvösségünkre.¹⁴

13 KÁLVIN: *i. m.*, 170.

14 STÖGER: *i. m.*, 254.

**ÉGER GÁBOR: A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS
TEMPLOM KÉPEKBEN**

KÖSZÖNTÉS, VISSZAEMLEKEZÉS, MEDITÁCIÓ

BÓDISZ ATTILA

TÁMASZA LENNI LÉLEKNEK ÉS KÖZÖSSÉGNEK

Az első lelkipásztor, aki a református egyházban alig hat esztendőskoromban először fogta meg a kezem, magasra tette a mércét. Bár keveset értettem még a furának ható bibliai nevekből, a Szentlélek működéséből, annyit azonban tudtam, hogy gyülekezetünk pásztorának jelenléte megnyugtat, szavai bátorítást adnak. Később, tinédzser koromban – amikor a fiatalok többsége nemhogy a világgal, de magával sincs teljesen egyensúlyban – a templomban olyan kérdések világosodtak meg előttem, amelyek régóta foglalkoztattak, de soha, sehonnan nem kaptam rájuk választ. Úgy éreztem magam, mintha az istentisztelet előtt beszélgettem volna a lelkipásztorral, aki aztán a szószékről személyesen nekem szegezte gondolatait. A különlegessége mindennek azonban nem csupán ez, hanem főleg az, hogy körülbelül harmincan jöttünk ki ugyanezekkel a gondolatokkal a templomból a vasárnapi istentisztelet végeztével. A lelkipásztort Iszlay Jenőnek hívták.

Egyszerű hívő református ember vagyok. Sokakkal együtt nem mindig értem a Biblia üzeneteit, vagy inkább nem mindig értem jól. Szükségem van olyan útmutatásra, ami segít eligazodni abban a mérhetetlen mennyiségű információáradatban, példabeszéd-rengetegben, amelyet a Szentírás tartalmaz. Ehhez felkészült, hiteles közvetítőre van szükség. Szeretnék úgy élni, hogy az megfeleljen annak a normarendszernek, amelyet a Biblia közvetítésével Isten nekünk adott. Én ehhez kapok folyamatos és rendkívül hatékony segítséget dr. Fodor Ferenc-től. Jó lelki vezető sokféle lehet. A gyülekezettel való kapcsolatuk, az ige hirdetésének módszere ezerféleképpen nyilvánulhat meg, egyvalami azonban nem lehet megalkuvás tárgya, ez pedig a hitelesség. Úgy gondolom, mi mindezt megkapjunk egyben: az ige hiteles, világos közvetítését, magyarázatát. De nem lenne teljes a kép, ha nem említeném meg Nt. dr. Fodorné dr. Nagy Sarolta asszonyt, Fodor Ferenc feleségét, kettejük áldott köteléke ugyanis a lehető legszélesebbre tárta azt a lehetőséget, hogy az ige közvetítésén túl megismerjük közösségünk és református identitásunk történeti épülését, szervező erejét, tudományos és szellemi értékeit. Emlékszem, a reformáció ötszáz éves jubileumának előkészítő és ünnepi időszakában kiváló előadók felkérésével egyetemi színvonalú előadásokat szerveztek számunkra, amelyek eredményeként hitbéli épülésünk mellett a református értékrend, szemlélet, az általa inspirált tudománytársadalomra, hazánk, nyelvünk, építészettünk, népünk sorsának alaku-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

lására gyakorolt hatásairól nagyon széles körű képet kaptunk. Utólag is köszönet érte!

Ez a lelki és szellemi igényesség megnyilvánul sok más területen is. Elegendő a szépen megújult templomunkra nézni. A legapróbb részletekig minden a helyén van, műves és minőségi. Mi, presbiterek nagyon jól ismerjük azt a gondolkodást, ami Nagytiszteletű Urat a felújítások során vezérli, vagyis a legapróbb részletekig terjedő alaposág, a legelérhetőbb minőségre törekvés. Erre próbál inspirálni másokat is, közvetlen környezetét csakúgy, mint a tervezőt, kivitelezőt. Hitelesen újítani fel az eredetit, ha azt időközben megváltoztatták, visszaállítani a régi állapotot. Mindemellett azt is láthattuk, hogy lelki vezetőnk a kétkezi munkát még így, bőven a hatvanon túl sem veti meg, sőt kész annak élére állni. Láthattuk ezt, amikor legújabb közösségi terünket, a filagória és a kemence helyét alapoztuk, de akár egy egyszerű faaprításkor is. Az építkezés pedig nemcsak az épületekben, közösségi terekben, de a közösségépítésben is megnyilvánul. Mindannyian tisztában vagyunk, milyen állapotban volt a sárospataki református gyülekezet, amikor annak tisztségviselői hívására dr. Fodor Ferenc megérkezett a közösségbe. Nemcsak nehéz, de nemes vállalás is volt egy olyan gyülekezet pásztori feladatát felvállalni, amely éppen kevés híján a szétesés határára sodródott. De tudjuk: az Úr a legjobb harcosaira bízta a legnehezebb csatákat. Bár ember tökéletes munkát nem végezhet, és nagyon távoli még az is, hogy az első elégedett mondat elhagyja a szánkat, de úgy vélem, a pataki református közösség jó úton jár. Ez persze nem működik másképp, csakis úgy, ha a lelkipásztor munkáját hitüket meggyőződéssel gyakorló, elkötelezett emberek segítik, akik ötleteikkel, kapcsolati tőkájukkal, tapasztalatukkal, szakértelmükkel, szorgalmukkal teszik szabadabbá az utat a Szentlélek rajtunk keresztül áradó munkájának. Írásomat azzal kezdtem, hogy az életemben elsőként megjelenő lelkipásztor magasra tette a mércét. Azt hiszem, nyugodtan mondhatom, hogy ez a mérce most, itt, Sárospatakon is magas van. Nekünk pedig az a dolgunk: ha már az Úr azzal segített nekünk, hogy egy olyan lelkipásztort terelt hozzánk, aki egyszerre tud támasza lenni léleknek és közösségnek, mi is tegyük nyilvánvalóvá a külvilág számára közösségünk ezeken alapuló értékeit! Nagytiszteletű Úr munkálkodására, közösségünkben végzett szolgálatára, családja életére pedig Isten gazdag áldását kívánom!

CSERNUS TAMÁS

TÓVÁ LETT A DÉLIBÁB

Isten úgy vezérelte életemet, hogy nemcsak baráti, egyháztagsági, hanem munkatársi kapcsolat is alakuljon ki Dr. Fodor Ferenc nagytiszteletű lelkipásztor úr és közöttem.

Ennek előzményei még az úgynevezett „kommunista” rendszerre nyúlnak vissza. Az akkor három önálló gyülekezetből álló Nagykőrösi Református Egyházközség közös presbitériuma, mint az egyik gyülekezet gondnokát, engem választott az 1991. évi XXXII. törvény alapján a volt egyházi ingatlanok visszaigényléséről tárgyaló bizottság elnökének.

Ennek azonban volt egy történelmileg jelentős előzménye, nevezetesen, hogy a rendszerváltást megelőző és az MSZMP széthullását követő tanácsalanságban Dr. Fodor Ferenc lelkipásztorunk Dr. Hegedűs Lóránt főtiszteletű püspök úr támogatásával szinte egyedül szerezte vissza a Nagykőrösi Református Tanítóképzőt. Annak épülete a volt MSZMP-székház lett. Ez Isten igazságszolgáltatásának és Feri barátom áldozatos és hatalmas munkájának köszönhető.

Ahogy ma sem, úgy akkor sem volt egyértelműen támogató a környezet. Bár tudtuk, hogy az önkormányzati képviselőtestületben többségben vannak a keresztyén gondolkodású képviselők, bizottságunk szorgalmasan végigjárta az összes, velünk szemben nyilvánvalóan elleneséges pártokat is.

Életemben sok kemény tárgyaláson kellett részt vennem, de mondhatom, hogy Ferivel egy szempillantással tudtuk, hogy a következő pillanatban melyikünk következik és mivel. Ezeket a munkakapcsolatokat a vasárnapi és ünnepi istentiszteleteken elhangzott, a szívemben azóta is hordozott prédikációi csak még erősebben belém égették. Ezt nevezem magamban lelki tetoválásnak.

Végezetül annyit, hogy a csatolt általános iskolai alapító okirattal egyező okirat született a gimnázium ügyében is. Mindkét intézmény esetében köszönet illeti Főtiszteletű Dr. Hegedűs Lóránt püspök urat, aki többször személyesen is segítségünkre volt a nem éppen barátságos környezetben.

Kronológiai sorrendben álljon itt Ferinek az iskolai rehabilitációk ügyében végzett munkássága:

1. 1989 – a református tanítóképző újraindítása: Fodor Ferenc tárgyalta a helyi pártbizottsággal és a városi tanács vezetőivel.

2. 1990 – a nagykőrösi tanítóképző a Jászberényi Tanítóképző Kihelyezett Tagozataként elindul. Fodor Ferenc többször találkozik egyházi és állami vezetőkkel, fő tárgyalópartnerei ekkor: Dr. Tóth Károly püspök, Villányi Péter esperes, Dr. Kálmán Attila államtitkár.
3. 1990. okt. 6. – a Képző I. évfolyamának indítása. Fodor Ferenc az igazgatótanács helyi elnöke. Nagykőrösi szolgálatának vezérigéje – „Tóvá lesz a délibáb” (Ézs 35,7) – a megvalósulás útjára lépett.
4. 1990 – a főiskolai internátus indulása.
5. 1991. október 23. – a főiskola önállóvá válását Antall József bejelenti. Az intézmény neve: Nagykőrösi és Dunamelléki Református Hitoktató és Tanítóképző Főiskola.
6. 1992 – Fülöp Dénes Marosvásárhely-vártemplomi lelkipásztor és Fodor Ferenc nagykőrösi lelkipásztor a testvérgyülekezeti kapcsolatra alapozva elindítja a marosvásárhelyi tanítóképzést a nagykőrösi főiskola kihelyezett tagozataként.
7. 1992 nyara – Az Igazgatótanács meghívja Nagy István kiskunhalasi lelkipásztort a tanítóképzőbe főigazgatónak; főigazgatói lakást egyházközségi ingatlanban biztosít számára.
8. 1992 – az Arany János Református Gyakorló Általános Iskola megalapítása.
9. 1992. április 2. – a gimnázium is református lesz.
10. A Nagykőrösi Református Kollégium alapítása.
11. 1992 – tárgyalássorozat az egyházi ingatlanokról.
12. Új igazgatók kinevezése. Általános iskola: Dr. Soós Ferenc, gimnázium: Nagy Lídia.
13. Fodor Ferenc tanít a tanítóképzőben.
14. Építkezések: tornaterem, uszoda.
15. Gyülekezeti táborok szervezése.
16. 2008 – a nagykőrösi Ádám László Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskolát átveszi a helyi református egyházközség.

259(11-43)1992.

ALAPÍTÓ NYILATKOZAT

A Dunanelléki Református Egyházkerület elnökségétől támogatottan a Nagykőrösi Református Egyházközségek közös elnöksége az 1992. június 2-án kelt, Nagykőrös Város polgármestere, valamint a Nagykőrösi Református Egyházközségek képviselőletében és az illetékes egyházi főhatóság által is jóváhagyott "Megállapodás" értelmében úgy dönt, hogy 1992. július 1-ii hatállyal megalapítja az Arany János Református Gyakorló Általános Iskolát.

Az iskola neve: Arany János Református Gyakorló Általános Iskola

Székhelye: 2750, Nagykőrös, Hősök tere 8.

Az iskola: önálló jogi személy

Az iskola profilja: meggyezik az állami nyolc osztályos általános iskolák gyakorlatával, kiegészítve ezt az iskola református jellegéből fakadó vonásokkal. Megfelel a Nagykőrösi és Dunanelléki Református Hitoktató és Tanítóképző Főiskola gyakorló iskolai feladatainak ellátására.

Az iskola képzési ideje: nyolc év.

Tervezett gyermeklétszám: 1 - 8. évfolyamon 500-550 fő.

Az alapító biztosítja : az iskola működéséhez, illetve fejlesztéséhez szükséges anyagi javakat. A színvonalas munka érdekében a mindenkori működési költségvetést úgy állapítja meg, hogy az egy diákra számított költségösszeg ne maradjon el a hasonló típusú állami általános iskolák mutatójainak átlagától. Az alapító az állami normatív támogatást és az önkormányzati kiegészítő támogatást, amennyiben ez alacsonyabb, erre a mindenkori átlagösszegre egészíti ki.

Az iskola életét szabályozó alapdokumentum a Szervezeti és Működési Szabályzat. A Szervezeti és Működési Szabályzat elfogadása, módosítása az alapítót képviselő Nagykőrösi Református Egyházközségek közös presbitériuma Pedagógiai Bizottságának hatáskörébe tartozik.

Nagykőrös, 1992. július 1-jén.

(Csernus Tamás)
gondnok

Jósó Ferenc
lelkész

Hegedűs László
püspök

CSEERNUS TAMÁSNÉ KODÁCSI MARGIT ZSÓFIA

„...DE AKIK AZ ÚRBAN BÍZNAK...”

(Ézs 40,31)

„...szárnyra kelnek, mint a sasok...” (Ézs 40,31) – Az igehirdetések

Dr. Fodor Ferenc igehirdetéshez való viszonyulására ez a jézusi lelkület jellemző: „Amit tanítok, nem az enyém, hanem azé, aki küldött engem.” (Jn 7,16). Önmagán túlmutatva prédikált. Hogy mikor, már nem igen emlékszem, de egy csodálatos, Istentől megáldott prédikációt hallhatott családom a Nagytiszteletű Úr tolmácsolásában. Mikor pár nap múlva találkoztam vele, megköszöntem az ige üzenetét, és elmondtam, hogy a vasárnapi ebédnél tovább folytatódott az istentisztelet kamasz fiammal és bakfis lányommal. A köszönetre Ő ezt mondta: „Margitka, volt kedvem mondani.” Ilyen egyszerűen fogalmazta meg a megfogalmazhatatlant. Ez az egyszerűség, alázatosság, kedvesség nagyon jellemző rá! Holott tudom, hogy minden prédikációjára úgy készült, hogy a Biblia szavait elolvasta magyarul, németül, görögül, héberül.

Soha nem jöttünk ki az istentiszteletről úgy, mintha egy vonatról szálltunk volna le, ami nem visz sehova. Persze ez emberi hiba is lehet, mert nem engedjük, hogy Isten Szentlelke megérintsen bennünket. Nagyon szerettem prédikációi hármasságát. Mindháromat kiemelte, mindhárommal tanított, útmutatást adott, ami számunkra életre szóló lesz, míg élünk.

Na és az imádságok! Az alázat, imádat, könyörgés, ami azokból a szavakból áradt, nyugalmat, biztonságot sugárzott az egész gyülekezett számára.

Ezzel az igével tudom jellemezni Nagytiszteletű Úr igehirdetéseit, mert kimondatlanul is mindig ezt sugározta a mondanivalója, ami betöltötte a nagykőrösi gyönyörű templom minden zugát. Nagyon hiányzik a biztató, nyugtató és nem utolsósorban célra vezető tanítás. Ilyen céltudatosak voltak tettei is, például megerősített abban, hogy ha valakinek segítségre van szüksége, akkor azt gyorsan és szeretettel kell tenni, és semmiképpen nem kérkedve.

Engedtessek meg egy családomat érintő személyes példa. Drága Édesapám nyugdíjazása után ide költözött Nagykőrösre hozzánk. Nagytiszteletű Úr sokszor megkérte, hogy „János bátyám elvégeznéd a vasárnapi vagy a szombat esti szolgálatot a templomban?”. Édesapám

„Így szól az én Uram, az Úr...”

örült a felkérésnek, mert nagyon hiányzott neki a szószék, az igehirdetés. Ugyanakkor igehallgatóként ott volt a templomban Feri Sacikával együtt, mert szerették Apám bizonyágtételeit.

Köszönet érte!

„...szárnyra kelnek, mint a sasok...” (Ézs 40,31) – A sas emberi arca

A Jóisten megáldotta a Fodor-családot három csodálatos fiúgyermekkel, Danival, Tamással és Áronnal, akiket nagy szeretettel, odafigyeléssel neveltek fel drága Sacikával együtt. Dániel pszichológiát és vegyészetet végzett, vegyészdoktor, családjával Svájcban él, két csodálatos gyermek példaértékű édesapja, így mára már unokákkal is bővült a család. Tamás gépészmérnök, energetikai mérnök, közgazdász (mindegyik egyetemi végzettsége), kutatómérnök, repülőhajtásokkal foglalkozik. Áron magyar–olasz–angol fordító, tolmács, de bizonyítvánnyal rendelkezik lengyel, francia, cseh, német, orosz, spanyol nyelvismeretéről is. A krakkói Jagelló Egyetem doktorandusza, a Károli Gáspár Református Egyetem magyar mint idegen nyelv tanári képzés hallgatója. Gyermekeink barátként tekintenek egymásra mind a mai napig.

Amikor a Fodor-család felkért bennünket, hogy harmadik gyermekük keresztszülei legyünk, a szívünk majd kiugrott a helyéről örömlünkben. A keresztség alá mi tartottuk Áront. Habár a fogadalomtételnél („... úgy nevelitek, neveltetitek...”) kicsit elbizonytalanodtunk. De sikerült! A tréfát félretéve, önként tett tanúbizonyítást konfirmációja alkalmával. Áronnal a mai napig nagyon meghitt a kapcsolatunk, nagyon sok örömet szerez nekünk. Napi imádságban hordozzuk egymást.

Köszönet érte!

Így aztán keresztkomák is lettünk. Ezek után – ha lehet – még bensőségebb kapcsolat alakult ki a két család között. Felejthetetlen ünnepek, tartalmas, meghitt beszélgetések, együtt töltött ebédek. Ezekről a találkozásokról nem lehet fennköltén írni, mert olyan családias, jó hangulatú volt mindig! Ha együtt voltunk, Feri humora sziporkázott, jókedvű nevetésük és Sacika sugárzó szeretete az egyszerű paprikáskrumplit is ünnepi ebédé tette (na, nem mindig paprikáskrumpli volt). Most nem sorolom fel a menüket. A hangulatot egy kis jelenet idézze: egy alkalommal, amikor a Csernus- és a Fodor-család együtt étkezett, megkérdeztem: „Feri-kém, kérsz még?” (már nem tudom, mit). Válasz: „Margitka, ha jut...” Ilyenek voltunk mi, mint egy nagy család.

„...azoknak ereje megújul, ... futnak és nem lankadnak meg...” (Ézs 40,31) – A szakmunkásképző is egyházi vezetés alá kerül

Isten útjai kifürkészhetetlenek. Istennek hála, a joggalanul elkobzott iskoláinkat visszaigényelhetjük. SOLI DEO GLORIA! Nagytiszteletű Úr egy percet sem habozott! Az Ő nevéhez köthető Nagykőrösön az Arany János Általános Iskola, a szintén Arany János nevét viselő gimnázium visszaigénylése, valamint a tanítóképző újraindítása is. Erről bővebben férjem számolt be. Csak annyit itt, hogy óriási munka és küzdelem volt. Férjem sokat segített a tárgyalásokban, míg a presbitérium jóváhagyásával állami tulajdonból, Isten segítségével, a református egyház visszakapta az öt megillető iskoláit. Akkor az Ádám László Szakképző- és Szakközépiskolában tanítottam. A 80-as évek végétől hittanórákat tartottam szakképzős gyermekeknek. Ez útkészítésnek bizonyult, amíg 2008-ban a szakképző is egyházi tulajdonba került. Feri és Sacika ehhez a tevékenységhez nagy segítséget nyújtott.

Köszönet érte!

És valóban, Isten segítségével Nagytiszteletű Úr ereje megújult!

Olyan óriási munka után, mint a tanítóképző, az általános iskola és a gimnázium felkarolása és visszaigénylése, Feri vezetésével a református egyházközség gyors és szeretetteljes segítséget nyújtott a szakmunkásképzőnek is. Utóbbihoz tudni kell, hogy az önkormányzat a város ipari iskoláját megyei fenntartásba kívánta adni. A Pest megyei Önkormányzat nem vállalta az iskola önállóságának megőrzését, ehelyett a közeli városok hasonló profilú intézményeit tervezte felkínálni a diákoknak tanulmányaik folytatásához. A pedagógusokra is ugyanez várt volna, hogy a környező városokban folytassák oktatási tevékenységüket. Ebben a nagyon nehéz helyzetben, Nagytiszteletű Úr kezdeményezésére, az iskola megmenekült a szétszóratástól. Ferinek ebben már volt tapasztalata.

Itt cseng a fülemben, amit mondott: „Tudod, Margitka, az egyházak nemigen foglalkoztak a munkásosztállyal, épp itt van az ideje.” Az intézmény az addigi telephelyén maradt, de már a gimnázium részeként működött tovább. Ez az áldott állapot, amit a Nagytiszteletű Úrnak köszönhetünk, öt éven keresztül tartott. A 2012–13. tanév végével az egyházi fenntartó (akkor már nem Fodor Ferenc Nagytiszteletű Úr volt a lelkipásztor) az akkorra radikálisan lecsökkentett létszámú szakiskola fenntartását megszüntette. Attól kezdve a diákok Kecskeméten, Cegléden voltak kénytelenek folytatni tanulmányaikat. Az érettségit nyújtó szakközépiskolai képzést a gimnázium átvette. A Nagytiszteletű Úr terve, mivel már nem szólhatott bele, sajnos nem sikerült. Én nagyon jól ismerem ezeket a gyerekeket, nagy szükségük lett volna a keresztyén nevelés-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

re, mert otthonról, sajnos, semmit nem hoztak. A szakiskolai oktatást kiszolgáló gyakorlati tanműhely még két tanéven át fogadott diákokat gyakorlatra, ezt követően bezárta kapuit. A nagykőrösi szakmunkás-képző CNC oktatói- és termelői gépét a sárospataki szakmunkásképző kapta. A háttérből ez egy búcsúintés volt a lelkészházaspárunk után, amit csak ők és mi értettünk.

„...járnak és nem fáradnak el!” (Ézs 40,31) – Új fejezet nyílik

Még sokat tudnék írni a két igen nagy tudású, csupa szív emberről, akik ilyen emberfeletti munka mellett főiskolán, egyetemeken tanítottak, a gyülekezet odaadó lelkipásztorai voltak. Ez másképp nem mehetett, csak a mindenható Úr segítségével.

Aztán 2010-ben hirtelen filmszakadás történt. Huszonhét év után nagykőrösi szolgálatuk megszakadt...

Harangszó nem szólt értük, amikor elhagyták a várost, mint ahogy ősi szokás szerint a városból elköltöző lelkipásztorokat és tanítókat harangszó kísérte, amíg a város széléig értek. Értük nem szólt a harang, de sokunk könnye kísérte őket – s nemcsak a város széléig... És sok-sok imádság szól értük mind a mai napig.

Isten áldja meg őket Sárospatakon!

Nagykőrös, 2021. 06. 09.

A sárospataki református templom ajtaja.
Fotó: Dr. Csernus Tamás

CSERNUS-PHILLIPS KRISZTINA

KRISZTUSI ÚTRAVALÓ

Feri bácsi gyermekkorom egyik legmeghatározóbb példaképe volt. Sosem felejttem a vasárnapokat, amikor izgalommal vártuk, hogy vajon Feri bácsi prédikál-e, és figyeltük minden szavát és az üzenetet, ami segített a rákövetkező héten. Nem volt egyszerű abban az időben templomba járó gyermeknek lenni, de az összetartás a gyülekezetben és a rendületlen hit, amit a család mellett elsősorban Feri bácsi és Saci néni mutatott meg nekünk, mindenben átszűrte. Fontosak voltak a vasárnapi prédikációk, de sokkal fontosabb volt a példa, ami előttünk volt: amilyen szigorral, fegyellemmel, mégis állandó derűvel és szeretettel tanítgatott minket Feri bácsi és Saci néni, és elsősorban az, ahogy láttuk, hogyan kezelt Feri bácsi bizonyos helyzeteket, és hogyan bánt emberekkel gyülekezetben belül és kívül. A mások iránti tiszteletet, szeretetet, megértést és elfogadást láttam mindig Feri bácsitól, mindezt úgy, hogy ha valaki nem a helyes utat járta, Feri bácsi egy percig sem habozott nyíltan, egyenesen megmondani, és próbálta a jó útra téríteni. Így nőttünk fel, és a mai napig is ezt az utat követem.

CSERNUS TAMÁS

KIMONDOTT SZAVAK...

Nem vagyok rajongó típus, de mindig is lenyűgöztek emberi teljesítmények, amelyek mögött igazi munka van akár művészetben, sportban, tudományban, akár az élet bármely területén. A hatalmas áldozat mellett ezekben mindig érzékelem azt az összhangot, amely az Úr tervét erősíti. Sokszor ezt az összhangot nem is tudjuk, nem is látjuk, csak tesszük azt, ami természetes, vagy annak gondoljuk.

Alázat, kitartás, alaposság, amiket nagyszüleimtől, szüleimtől kaptam tanácsul, és visznek előre a mai napig, és ha nem lennék hívő ember, akkor azt mondhatnám, szerencsés vagyok, mert olyan barátok vesznek körül, akik mintha ugyanazokból a gyökerekből nőttek volna, mint én, és engem erősítenek létükkel, munkájukkal, tetteikkel, szavaikkal.

A Fodor-család, Feri bácsi, Nagytiszteletű Úr, a sok-sok kimondott szóval ezt mind jelentik nekem. Barátságunk a világ legtermészetesebb dolga életünkben. Persze, hogy az, mert mindnyájan tudjuk, honnan kaptuk.

2019 húsvétja volt. Feleségemmel és gyermekeimmel mentünk Sárospatakra. Dani, Tamás, Áron, Saci néni, Feri bácsi mind együtt voltunk. Újra. Dani kisfiával, Benóval Bálint és Tamás fiam úgy kezdtek játszani, ahogy Danival mi valamikor abbahagytuk. Nekünk is jutott idő egymásra, drága Saci néni hatalmas menüSORA mellett. Élénken él bennem az ebédlőasztalnál Feri bácsival való beszélgetésem, ahol Nagykőrösről kérdezett, s ebből az lett, hogy én tudtam meg többet a városról, ahol élek, érintve orgonafelújítást, Danival való csibészkedéseinket és miegymást. Meg kellett akkor is állapítsam – amit bizton tudok is persze –, hogy Nagykőrös része vagy, Feri bácsi. A Szolnoki utca 2. környékéről kevés dolog van, amelyről ne jutnál eszembe, ahogyan bárkinek, aki Téged ismert itt. Kimondom, hogy hiányoztok, de tudom, hogy most Sárospatakon vagytok hivatottak azzal az odaadással végezni a szolgálatotokat, amellyel tennétek bárhol.

Csodák, amelyek természetesek. Ezt jelenti a barátságotok nekem, hogy összetartozunk, generációkon keresztül, távolságtól függetlenül. Hálát adok az Úrnak ezért, és kérem, tartson meg Téged, Feri bácsi, abban a tervében, amelyben elindított!

Nagykőrös, 2021.06.15.

DÁVID ISTVÁN

TALÁLKOZÁSOK

EGY EGYHÁZZENÉSZ NAPLÓJEGYZETEI

„Szeressétek azért a jövevényt, mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén.” (5Móz 10,19)

1987. november 14.

Gyakorlásból mentem hazafelé. A Farkas utcai templom hűvösen inspiráló hangulatában nem vettem észre, hogy rendkívül erős, agresszív melegfront érkezett aznap délelőtt Kolozsvár fölé. Viszonylag korán reggel bementem, mivel másnap Marosvásárhelyre kellett (*volna!*) utaznom, ahol orgonahangverseny megtartására szegődtem el. A Vártemplom hangszere akkor még elég gyenge állapotban volt, és valamilyen egyszerűbb programot állítottam össze, mely lehetőséget adhat arra, hogy a még jól működő változatokat csoportosítva, szakmailag elfogadható és mégis élvezhető hangversenyt hozzak össze. Fáradt voltam, Édesapámat előző napon kómában szállítottuk kórházba, és én este későig bent voltam nála. Közbe-közbe – hála Istennek – magához tért, suttogva lehetett még néhány szót váltani vele. Édesanyámat hívta, mire megnyugtattam, hogy majd holnap behozom hozzá. Majd holnap..., talán holnap..., *holnap – már nem volt!* Éjszakára bátyám maradt bent, és a váltást is megbeszéltük másnapra. Gondolataim e körül forogtak, meg egy délelőtti értesítésen arról, hogy a nagykőrösi református lelkipásztor, aki a kolozsvári teológián doktori tanulmányokat folytat, találkozni szeretne velem, és kora dél körül meglátogat. László Dezső néhai lelkipásztor özvegye, a templom kántora, áldott emlékű mentorom, Éva néni volt a közvetítő személy, így hát megadtam lakásunk címét, és mihamarabb igyekeztem hazafelé a Monostori negyedbe. A Bánffy-palota előtt balra kanyarodásra besorolva vártam a lámpa zöldjének eljövetelét, miközben oldalirányból rendkívül forró napsütés érte az autóvezető felőli részt. Amolyan természetfeletti volt az egész, novemberi szürrealitás! Mint később megtudtam, aznap délben 20 fok fölött volt a hőmérő higanyszála. Az is megfordult bennem, hogy lemondjam a koncertet, miközben próbáltam gondolatban sorba rakni délutáni teendőimet. Megértették volna indokaimat, mint ahogy az meg is történt. Hiszen jóban voltunk, később még testvérgyülekezetek is lettünk.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Hazaérve, pár szót váltottunk feleségemmel, és kisvártatva megérkeztek trabantos vendégeink: egy vékony, fekete hajú, mosolygós fiatalember, két kamasz gyerekkel, akik – mint kiderült – a debreceni kollégium diákjai voltak, nagykőrösi illetőségű fiatalok, akiket lelkészük egy ismerkedő körútra hozott el Erdélybe. Feri – mert így nevezték a szimpátia miatt is azonnal tegezőre fogott beszélgetőpartneremet – már korábban jó kapcsolatot ápolt Éva néniével, s különösen Miklós nevű fiával. Tőle értesültek magyarországi áttelepülési szándékunkról. A nagykőrösi gyülekezet pedig éppen kántort keresett, „egyházzenész munkatársat” – ahogy Fodor Ferenc a későbbiekben többször nevezett. A „leánykérésben” résztvevő szárnysegédjei pedig évek múlva valóban szoros munkatársaim, szolgatársaim lettek: a tanítvány-kolléga Erdei Tamás, lelkész és a kórustag Köteles Attila. A találkozást némi sütemény és üdítő elfogyasztásával indítottuk. Elkezdődött tehát a beszélgetés, és emlékeim szerint addig jutottunk, hogy tisztáztuk találkozásunk okát, részben felfedtük elképzeléseinket, és kölcsönösen elindult valami... És ebben a pillanatban megszólalt a telefon azzal a mellbevágó és tragikus hírral, hogy Édesapám eltávozott *közülünk!* A percekig tartó döb-bent csendben, az „akkor” hirtelenjében, öten ötféle imát mormoltunk magunkban, mindenki a saját lelki háttéréből, hitéből és életkorából fakadót, majd Feri – az egyetlen lelkész közöttünk – közös imát mondott velünk, azonos mederbe terelve fohászainkat. Életre szóló, mély emlék marad első találkozásunk!

Tárgyalásunk azonnal megszakadt, részvétet kívánva elköszöntek, és a döbbenet súlya alatt nem állapodtunk meg semmilyen további kapcsolatfelvételtől. Aznap még egyszer találkoztunk véletlenül, egy megrázó szituációban a Farkas utcai templom mellett, ahová Édesapámat szállítottuk, és ahonnan négy nap múlva utolsó útjára kísértük. Félszegnek tűnő, de megható együttérzéssel és kedvesen szabadkozva ajánlotta fel „külföldi” benzinjegyeit egy olyan időszakban, amikor mi, a megszorítások következtében csak havi 20 literrel gazdálkodhattunk. Nagy segítség volt akkori pillanatnyi helyzetünkben, de elsősorban lelki és nem anyagi jellegét tekintve értékeltem gesztusát.

Sokat gondoltam és gondolok ma is erre az eseménysorra, és keresem a választ a Gondviseléssel való összefüggéseire. Édesapám többször mondta kitelepedésünkre célozva, de nem várva vitát, különösebb ellenkezést vagy helyeslést: „jót csak jobbal érdemes felcserélni!” Vajon a tárgyalásunk megszakítása lett volna a cél? Vagy éppen ellenkezőleg: „már nyugodtan távozom el, békével, mert jó helyre kerülsz fiam! Ez lesz a további elrendelt életutad!” Ama végső találkozáskor bizonyára minden kiderül majd, de istenfélő emberként már sejtem e történések okát és lényegét.

(2021. Virágvasárnap)

1988. Virágvasárnap (33 évvel ezelőtt)

Megszakadt egyeztetésünk mindkét fél számára bizonytalan helyzetet hozott. A kántort váró gyülekezet érthető okokból mielőbbi megoldást keresett. Mi pedig az ún. nagy nyomtatványok¹ beadása után nyilvánosan is szülőföldelhagyóknak, Románia megbízhatatlan polgárainak bélyegezve, kilátástalanságban a jövőnk tekintve, nyilván nem a megoldást, hanem a kétségessé tettük számukra. Ugyanis nem akkor mehettünk, amikor akartunk, többünk sorsa – mint később a szászok helyzetében is kiderült – politikai játszmák függvénye lett. Kitepedésünket még nem hagyták jóvá, útlevelünk sem volt, és az akkori Romániában bármilyen váratlan fordulatra számítani lehetett. Levelezni, telefonálgatni pedig nem éppen taktikus tevékenység ilyen körülmények között. Így történt aztán, hogy keresve a kölcsönös megoldást, ezúttal egy kedves fiatal házaspár jött el, kirándult hozzánk gyerekeikkel, minden különösebb feltűnés nélkül arról érdeklődve, hogy mennyire haladtunk ügyeinkben, és a továbbiakban fenntartjuk-e elhatározásunkat, nyitottak vagyunk-e a folytatásra, természetesen figyelembe véve a politika malmainak kiszámíthatatlan őrlesei sebességét. E találkozó helyszíne ezúttal Szilágysomlyó volt.

Virágvasárnap előtt látogattunk el Széman Péter barátunkhoz – aki ma az EMKE² elnöke, s kinek kisebbik lányát, keresztlányunkat, később Nagyőrösön kereszteltük. Itt folytatódott hát a tulajdonképpeni érdemi tárgyalás. Feri és Saci, a lelkész házaspár, Dani és Tamás fiúkkal négyesben valahol a környéken jártak, és kalandozásaik sorába beillesztették a Szilágyságot is. Ez volt tehát közös történetünkben a „kalandozások” kora. Először Feri jött fel terepszemlét tartani a „Jégerem” utcai emeleti lakásba, ahol korábban már sok kedves és fagyos szilvesztert töltöttünk barátainkkal, akikkel ma már szétszórva élünk az egykori Monarchia területén. Látva, hogy egyedül van, lementem családja hátramaradó tag-

1 A legális és hivatalos kitepedési kérések fázisai, melyek csak egymást követően voltak intézhetőek:

- 1.) a befogadó ország hozzájárulásának megszerzése (kb. 1 év)
 - 2.) az ún. kis nyomtatványok: egy előzetes engedély megadását célozta a további ügyvitelhez (kb. 6 hónap)
 - 3.) formulare mari – nagy nyomtatványok: A/4-es, 16 oldalas kérdőív, kitöltése és a teljes átvilágítás után a kitepedés elvi jóváhagyása történt meg, ezután következhetett a konzuli útlevél kiállítás. (kb. 12-16 hónap)
 - 4.) útlevél, mely a lakás teljes felszámolása, közművek, elszámolások, vámolás elintézése után volt kézhez vehető (kb. 2. hónap). A mai migrációs viszonyok idején, különösen tanulságos lenne mindezek ismerete: így léphetett a szocialista magyar földre egy olyan magyar házaspár, akik mindkét oldalról anyaországi felmenőkkel rendelkeztek.
- 2 Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, 1885-ben alapították Kolozsváron, újjászervezték 1991-ben.

jai után, hogy felhívjam őket is mint a vendég vendégeit. Emlékezetes marad a karjában gyermekét tartó szép fiatalasszony mint jelenség, és első találkozásunk pillanatai a lépcsőház bejárati kapujában. Barátaink otthonában ez alkalommal sikerült kissé nyugodtabb körülmények között elbeszélgetnünk.

Meglepett ez a ragaszkodás – bár egyelőre nem akartam elkötelezni magamat –, beszélgetésünk egyre közvetlenebb lett, és mindinkább a lényegi dolgok irányába terelődött. Először hallottunk „kőrösítől” a nagy múltú iskolaváros történetéről, elvett tanítóképzőről, megszüntetett kórházról, a többszörösen megpróbált mezővárosi gyülekezetéről, a település vallási megosztásáról. Még soha nem voltunk Nagykőrösön, bár Imre Sándor, hódmezővásárhelyi nagybátyám rendszeresen küldött korábban képeslapokat és újságkivágásokat az alföldi régió kulturális arculatáról, így Arany János városáról is. Nyilván, Erdélybe szakadt húgának, Édesanyámnak legkisebb – már kamaszodó – csemetéjét próbálta pallérozni ily módon: ha már ilyen messze került az anyaországtól, ne feledje, honnan származik a család egyik ága. Másik nagybátyám, Imre Lajos teológiai tanár is Kolozsváron élt korábban, az Alföld szerzetese és ismerete így természetes volt számunkra. Szimpatikusnak tűnt az egész helyzet, mi is megnyitunk, megnyugodtunk, családról, hivatásról, elképzelésekről kezdtünk tárgyalni. Feladatkörök megbeszélése is szóba került, és ha jól emlékszem, elég kategorikusan és őszintén kijelentettem, hogy márpedig irodai munkát nem szeretnék végezni, hiszen mindig azért küzdöttem, hogy a kántor ne dirigálható alkalmazott legyen – mint ezt a mai napig tartalmazza az egyházi törvény –, hanem a szakmájában kell őt valódi kihívások elé állítani.³ Annyira közvetlenné vált társalgásunk, hogy egyáltalán nem úgy viszonyultam hozzá, mint a jövődöbéli munkáltatómhoz. És ez a későbbiekben is így maradhatott. Az idő múlását csak a három év körüli kis Tamás jelezte időnként a maga gyermeki nyelven, hogy indulni kellene már. Talán csak ő volt ellene az elhúzódo „kántorfogadási” hadjáratnak, meg esetleg otthon néhány nagykőrösi. Elbűcsúzva mindenképpen gazdagabbak lettünk egy kapcsolattal, egy tapasztalattal, és megegyeztünk abban, hogy – amint lehet – jelezni fogom végleges válszomat és a fejleményeket.

(2021. Nagycsütörtök)

3 A törvény korszerűsítésének lehetőségeit vizsgálta meg az MRE Doktorok Kollégiumának Himnológiai és Egyházzenei Szekciója, Nagykőrösre kihelyezett konferencia-ülésén, 2014. március 14-én. Az előadásokat, összegző javaslatokat, és az MRE Zsinata számára beadott, majd elfogadott *Előterjesztés* (ZS. 354/2014.04.24.) teljes szövegét lásd: *Úton az egyházzenei törvény felé, Collegium Doctorum*, 10, Budapest 2014, 177–237.

Intermezzo

Az idő csak telt-múlt, én állásából eltávolított „megbízhatatlan” tane ró voltam („not PC” - ahogy ma mondanák), feleségem pedig éppen szerződését bontott kutató egy intézetnél, sajnos „hivatali titkok ismerő je”, ami hátráltathatta ügyünk elbírálását. A szituáció tehát: minden bizonytalan, miközben semmi válasz nem érkezik „Hivataloséktól”. Egyre nagyobb várakozásban és feszültségben éltünk, bár családjaink mindkét oldalról mindenben támogattak bennünket. Ennek az időnek viszont szépsége is volt, a nyíltan bevallott szabadság iránti igény hozadékaként: a teljes szabadság érzete, a jövőbe vetett hit bizonyossága és a „*Tüzosz-loptra*” való ráhagyatkozás katarzisa. Közben a két ország között egyre romlott a külpolitikai viszony, s mint hazájukat elhagyni kívánó személyek, nyilván a szervek „érdeklődésének” homlokterében voltunk. Ezért, amennyire lehetett, óvatosnak is kellett lennünk. A „falurombolás” idejét éltük, megtapasztalva a „konduktor” hektikus ámokfutásának minden pillanatát.

Nagykőrösi látogatók érkeztek hozzánk egy napon a gyülekezetből, puhatólózni szerettek volna dolgaink állásáról. Ma is csodálom, hogy a kőrösiek mindezek után még mindig vártak ránk. Napjainkban ez elképzelhetetlen lenne, ha csak nem a Gondviselés keze volna a dologban, mi pedig annak eszközei. Ennek a várakozásnak a története a másik oldal szemszögéből nézve is érdekes lehet, mert nyilvánvaló, hogy emberi meggyőző erő és szívós kitartás kellett a türelmetlenkedők megnyugtatására. Szintén fiatal és szintén trabantos házaspár érkezett – később nagy élmény volt mindkét gépkocsit vezetni –, kalotaszegi látogatáson voltak Körösfőn, utána átjöttek Kolozsvárra. A Farkas utcai templomban találkoztunk, ott mindig sok volt az érdeklődő, nagy volt a nyüzsgés. Így különösebb feltűnés nélkül a karzatra invitálva őket, egyet orgonáltam is nekik: Zsolt presbiter uramnak és feleségének, Ida asszonynak, aki kedvesen megjegyezte, hogy ő eddig olyan kántorokat látott, akik a „hangszerüket cipelve, mint egy hátizsákot” bandukolnak előre az időben, remélve az ének végének mielőbbi eljövetelét. Most pedig olyasminnek volt tanúja, hogy valaki könnyedén játszadozik az orgonával, a hatalmas hangszer pedig engedelmeskedik neki. A bók nyilván Bach mesternek szólt, akitől a kirobbanó E-dúr Toccátát játszottam el. Jópofa alföldi humor, amivel később még sokszor találkoztam baráti társaságokban. Átadták a nagykőrösi gyülekezet üdvözlését, hozták az orgona leírását, régi levelezőtársam, Fekete Karcsi – bocsánat, ma a debreceni püspök – sorait a hangszerről,⁴ ezen kívül a kántori lakás alaprajzát és egy szép

4 Idézi RÁCZ Lajos: *Fejezetek a Nagykőrösi Református Egyházköztség történetéből*, Nagykőrös, 1988, 102–104.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

könyvet a városról, egy helyi fotóművész albumát.⁵ Utólag, a korábbi mély nyomot hagyó emlékek hatására arra kértem szerzőjét, hogy dedikációja alá a Kőrössel és Ferivel történt első találkozásunk időpontját vezesse rá: „szerezzel *Botocska Péter, 1987. november 14.*” Hogy soha ne feledjük azt a napot és annak üzenetét! Rövid templomtörténeti bemutató után elváltunk, és megegyeztünk, hogy egyértelmű jelzést adok, amint útlevelünk lesz. Nemsokára ez is elkövetkezett.

1988. július elején, a diplomácia elemi szabályait is felrúgva, azonnali hatállyal kiutasították, szó szerint „kirugdosták” Romániából a Kolozsvári Magyar Konzulátus teljes személyzetét, akikkel – a lehetőségek keretein belül – szintén jó kapcsolatban voltunk. Ez volt az otromba válasz az erdélyi falurombolás elleni június 27-i budapesti tüntetésre. Pár napig a teljes bizonytalanságban éltünk, kiszolgáltatva, ezek után bármi bekövetkezhet – gondoltuk. De rövidesen értesítés érkezett: áttelepedő útlevelünket július 7-én kiállították, melyet lakásunk teljes felszámolása után vehetünk kézhez. Működött tehát a gépezet, és ez számunkra legalább egy kiszámítható határidőt jelentett. Azonnal feladtam a postán egy „ártatlan” üdvözlőlapot Nagykőrösre, virágnyelven, jókívánásokkal Kolozsvárról, egy igehely megjelölésével, mely mostani visszaemlékezésem címeként és mottójaként olvasható. Azt jelentette: emberi számítás szerint két hónap múlva kántora lehet a nagykőrösi református gyülekezetnek.

(2021. Nagyszombat)

1988. szeptember 6.

Tizenkét esztendő tárgyainak és emlékeinek összepakolása, lakótelepi lakásunk kiürítése után egy búcsútalálkozást szerveztünk a kongó falak között. Trombitás barátom, akivel több közös hangversenyt adtunk már, hangszerét is magával hozta a hangulat kedvéért. Ővele legközelebbi találkozásunk Nagykőrösön volt, amikor együtt is bemutatkoztunk új gyülekezetemben, de előtte való napon, Feri javaslatára esti toronyzenét is játszott figyelemfelkeltő és hívogató célzattal.⁶ Elbúcsúztunk hát otthontól, és másnap leadtuk a lakáskulcsokat. Utánunk csak Liszt Ferenc „*Weinen, Klagen*” organofantáziájának záró korálja maradt, dolgozószobám üres falára bekarcolva, mint valami középkori mesterjegy: „*Mind jó, amit Isten tész!*” A határon minden gond nélkül és vegyes érzésekkel jutottunk át szeptember 3-án, szombaton. Nem éreztük azt, hogy végleg lezárult volna életünkben valami, utazásunk inkább baráti jelleget

5 BOTOCSKA Péter: *NAGYKÖRÖS*, A Nagykőrösi Városi Tanács megrendelésére, Corvina 1983, 1988.

6 Nagy Major Zsolt és Dávid István trombita–orgona hangversenye 1989. július 9-én, 19 órakor, műsoron: Bach-, Haendel-, Telemann-, Martini-, Píkéthy-művek.

öltött vagy családi látogatás érzetét keltette, mivel először Debrecenbe mentünk unokatestvéremhez a hivatalos bejelentkezés megtétele végett. A Nagytemplomban először énekelhettük a *Himnusz*t, és másnap átvehettük ideiglenes magyar nyelvű személyi iratainkat. Kár lenne tagadni mindezek emocionális hatását. Ezután indultunk bele az ismeretlenbe, új szolgálati helyem felé, de bizakodva és a Vezetetésre hagyatkozva, új utakat keresve.

A nagykőrösi állomáson Saci várt bennünket mint kedves régi ismerősöket, virággal köszöntöttek az egyik gyülekezeti taggal együtt. Feri éppen külföldön tartózkodott, pár nap múlva érkezett haza. A parókia elé érve, a buszmegállóban Dani fiuk kerékpározott elénk, majd odabent várt Seri András, a megszüntetett tanítóképző korábbi tanára, akkori főgondnok, néhány presbiterrel. Pompás ebéd után átléptünk Alszegre, áldott emlékű Tóth János lelkipásztor és felesége, Katika néni meghívására, aki Vecseri Mártuska néniel felváltva látta el a kántori teendőket megérkezésemig. Megnéztük a templomot, kipróbáltam a szép Angster orgonát, mely a leírás alapján, típusát tekintve már ismerős volt számomra. Utána jövendő otthonunkkal, a Hunyadi utcai – egyelőre lakó nélküli – kántorlakással és imaházzal ismerkedtünk. Tizenöt áldásos évet éltünk ott örömben és bánatban, a könyvem megírásához és doktori felkészülésemhez oázisként nyugalmat biztosító lakásban. Feltűnt a szépen gondozott kert, az éréshez közeli hatalmas szőlőfürtök, a frissen kifestett és kitakarított lakás, meg a télire bekészített tűzifa. Kisvártatva előkerült a házat gondozó aprócska termetű Tóth Ilonka néni is, Icus, ahogy a továbbiakban egész családunk megismerte és szeretettel emlegette. Bútoraink még úton voltak, így este a lelkészlakás vendégszobájában tértünk nyugovóra, ahol dolgaink megérkezéséig – még két hétig – laktunk, tulajdonképpen a Fodor-család szállóvendégeként. Jó beszélgetések és barátok közötti „nagy hallgatások” ideje volt ez, akárcsak egy év múlva, azon a hosszú autóúton, midőn Ferivel adományszállítmányt vittünk Erdélybe, vagy később, amikor súlyosan beteg gyermeket kellett „átléptetni” a határon. Rövidesen megkezdtem szolgálatomat a vasárnapi istentiszteleten, és az énekkar vezetését is átvettem.⁷ Bútoraink megérkezése után pedig a gyülekezet erős férfi tagjainak hathatós segítségével beköltöztünk. Még zongoracipelés is része volt a kántorváró kalánaknak, neves és ismert személyiségek részvételével. Nem sorolom őket, bár megérdemelnék, de ezúttal is köszönöm nekik! Sok és sokféle élmény ért bennünket ebben az időszakban, melyek nem férnek bele e rövid visszaemlékezésbe. Viszont tagadhatatlan: a gyülekezettel való találkozás minden pillanatában érez-

7 A gyülekezeti énekkar 1988 utáni munkájáról lásd: DÁVID István: Három évtized harmóniában, *Rövid nagykőrösi kórustörténet*, in SZIGETI Márta (szerk.): *Nagykőrösi Kalendárium*, 2020, 99–105.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

tük, hogy szeretettel vártak, és mindent elkövettek, hogy otthon érezzük magunkat, gyökeret verjünk a városban. Gyakran kérdezték tőlünk az első időben, kedvesen érdeklődve: „szokják-e már Kőröst?” Bizony, immár több mint három évtizede azt tesszük, és próbáljuk „mögyszokni” az ízes kőrösi nyelvezetet is!

Lelkészelnökünk ezekben a napokban érkezett haza Németországból. Feri egyik ottani esperes barátja, Alfred Mengel mondta nekem később: „művészek számára ez az alázatosság iskolája”. Milyen jól ráérezett elkövetkező oktatói alapkoncepciónk lényegére. Azonnal hivatalossá tettük kapcsolatomat az egyházközséggel, így szerződéses munkaviszonyba kerültem az első munkanaptól kezdve. Ennek következtében a magyarországi reformátusok azon kevés főállású orgonistája között találtam magamat, akik lakás, hangszer, szakmai felkészültség és felelősség birtoában, hatékonyan és hosszú távra tervezhettek és végezheték hivatásuk gyakorlását. Kevesen vállalták és vállalják fel ezt a lelkészek közül, merev paragrafusokra hivatkozva. De miként is lenne a kántori hivatás mindezek nélkül vonzó életpályamodell a fiatalok számára? Ezt meghívóm már akkor tudta Nagykőrösön! Az elem tett szerződéstervezet szövegének egy részletét érdemes idézni, melyből a jövőbe vetett bizakodás, megkockáztatom, vízió sugárzik. A rám váró általános feladatok ellátásán túl a tennivalók között szerepelt: „az egyházzenei kultúra fejlesztése, amennyiben a feladatot egyházközségeink kapnák meg, egyházi kántorképzésre jelentkezőkből tanfolyam szervezése, vezetése és a résztvevők magas színvonalon történő zenei oktatása”.⁸ A hittel és bizakodással megélt közös jövőbe tekintés kulcsmondata volt ez! Később, a rendszerváltás utáni újrakezdés eufóriájában, a képző visszajöveletekor innen folytathattuk közös útkereséseinket és szellemi találkozásainkat, ezúttal már mint tanárkollégák, a Református Tanítóképző Főiskolán.

1997. október 31.

Ez a dátum az átépített és kibővített orgona felszentelésének időpontja. Hosszú volt a közös út idáig.⁹ Már Fekete Károly kézhez vett orgonale-

8 A szerződés aláírói az érintetten kívül: Fodor Ferenc, Tóth János lelkipásztorok és Seri András főgondnok.

9 ...mint ahogyan a hangszer története is az. A témával foglalkozó tanulmányok: DÁVID István: A nagykőrösi református templom orgonájának újjáépítése elé, Magyar Egyházzene I, 1993–1994, 69–73. DÁVID István: A nagykőrösi református templom orgonája, Történelem és megújulás, Zsoltár, 1997/4, 21–23. DÁVID István – FODOR Ferenc – POUR László – TÓTH Tamás: A nagykőrösi orgona üzenete, Magyar Egyházzene, V/2–3 (1997–1998), 249–256. PAP Ferenc: A nagykőrösi református templom orgonájának építéstörténete 1853–1893 között és DÁVID István: Az 1933-as átépítés a dokumentumok tükrében, in DÁVID István (szerk.):

írásának elolvasása után papírra vettem egy javítási tervet. Ennek megérkezésünk napján szóban is nyomatékot adtam a helyszínen, talán nem túl diplomatikus módon, mert azonnal jött a frappáns válasz: „mindenki olyan kalappal köszön, amilyen van neki!” Való igaz! De ha már kalaposinas érkezett a környékre, miért ne tegyük tudását hasznossá? Ebben is egyetértettünk később Ferivel, a „céh” vezetőjével. De a tréfát félretéve, néhány év elteltével, a tanítóképző újrászervezésének és a kántor szak újraindításának kapcsán újból szó esett róla. Elmélyült beszélgetések vezettek idáig: „van egy kis időd?” – kérdeztem. „Semmire sincs, de ha kell, mindenre van!” – jött a talányos, de biztató válasz. Megtisztelő volt, hogy az akkori szervező bizottságban én is részt vehettem, s közös munkával, mint a gyülekezet orgonaművész-kántora a jövő egyházzenei kialakításának részesévé, majd eszközévé váltam.¹⁰ Egyetemmel alakulásunk terve is jó apropónak ígérkezett arra, hogy ezt meglépjük, de megelőzően már egyre elfogadottabbá vált az orgona felújításának igénye, és tudatosodott annak halaszthatatlan volta. Végül 1993-ban „a nagykőrösi főiskolának egyeteme lett” – hogy ismét a helyi humort idézzem –, és még ugyanabban az évben a presbitérium jóváhagyta az elnökség előterjesztését, így az orgonaépítési szerződés is megkötetett.

Maximális támogatást kaptam a helyi egyház vezetésétől, Fodor Ferentől és Törös Lászlótól. Az akkori főgondnok, zsinati jogtanácsos lévén minden befolyását latba vetette, az anyagi oldalát is ők intézték. Végig kártartottak az ügy mellett, és a szűkösebb helyzetekben még ők buzdítottak szakmai elképzeléseim *maradéktalan* érvényesítésében. Bár kétségtelen, hogy a gyülekezetben belül bőven voltak ellenvélemények, de a közösség megosztására tett ismételt kísérleteket akkor sikerült semlegesíteni.¹¹ Közben ciklusváltás is történt, és az új vezetés a már megkezdett munka folytatása mellett döntött. Helyesen és logikusan tette, mivel az előző vezetés nagyon szívügyének tekintette, és az építés amúgy pénzügyileg is visszafordíthatatlan szakaszában volt már. Sőt, Tiszakécske gyülekezte – ahonnan Feri származott és ahol konfirmált – hírvil vette a nagykőrösiek elhatározását, és többször átlátogattak kíváncsiskodni, hogy a munkafo-

Református Egyházzene Nagykovácsoson II. Az orgona (1853-1933), Nagykovácsos Református Egyházközség, 2006, 3–38, 39–52.

10 A tanulmányi programot előkészítő szervezőbizottság és a Pedagógiai Műhely tagjai voltak még: Fodor Ferenc, Fodorné Nagy Sarolta, Fruttus István Levente, Nagy Lídia, Szabó János, Szenczi Árpád. Vö. DÁVID István: Az első évtized – zenei képzés az újrainduló tanítóképzőben, in SZIGETI Márta (szerk.): Nagykovácsos Kalendárium, 2021, 41–45.

11 Az orgona 1993–1997 közötti átépítésének történetével részletesen foglalkozó tanulmány: DÁVID István: Hangszer és egyetem – egyetemes hangszer, in PAP Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre*, Művészeti és teológiai tanulmányok, Károli Gáspár Református Egyetem – L Harmattan, Budapest, 2014, 11–43.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

lyamatokat megszemléljék, és a készülő hangszert meghallgassák. Kedvet kaptak, így az ezredfordulóra megtörtént háborúban elpusztult orgonájuk rekonstrukciója. De visszatérve Nagykőrösre: a tervezés és az átépítés öt éve alatt rengeteg szép szakmai kihívás ért bennünket. Az orgonát eredeti helyére kellett visszaépíteni, mely a szekrény teljes visszabontását, restaurálását, majd újjáépítését jelentette, ezért a nyugati karzatot át kellett alakítani a hangszer fogadására. Példaértékű munkát végeztek ekkor a nagykőrösi asztalosok. A belső szerkezet is teljesen megújult, hangzásában pedig ötvözni kellett az 1856-óta meglévő értékes historikus sípanyagot az új regiszterekkel. A hangszer megkapta a gazdasági válság idején, 1933-ban csak álmódott, de már betervezett nyelvsípokát is. Méreteiben így 28-ról 46 regiszterre növekedett, és elektronikus hangszínváltó ún. Setzer-kombinációs memóriarendszert is kapott. Több „csonka” orgonabemutatót tartottam még az átadás ideje előtt, a presbitérium tagjai számára pedig üzemlátogatást is szerveztünk az Aquincum orgonagyárba, Budapestre. Igazi közösség- és gyülekezetépítő időszak volt ez, a fiatalok érdeklődésétől kísérve.¹² A Magyar Egyházzenei Társaság Orgonás Tagozata pedig – érthető okokból – nálunk tartotta kihelyezett közgyűlését az orgona szakmai napján, 1997. október 25-én.

Az orgonaszentelési meghívón az ezékieli látomásra utaló ige szerepelt: „Az Úrtól lett ez, és csodálatos a mi szemünk előtt!” (Zsolt 118, 23) Az építés szerteágazó próbatételeinek és váratlan történéseinek taglalása helyett két szövegrészletet idéznék emlékeztetőként. A szolgálatot végző Ft. Hegedűs Loránt püspök úr igehirdetése után, a bemutató hangverseny előtt hangzott el mindkettő, „a nagykőrösi orgona hitvallásos üzenetéről”. Lelkész és egyházzenei szolgatársak szóltak az egybegyűltekhez a zsúfolásig megtelt templomban:

„...Az a reménységünk, hogy hangszerünk egy tágabb kör számára is üzenethordozó. [...] Kommunikációja eszközének nem csak a zene nyelvét értem, hanem azt a szemléletváltást is, amit ez a hangszer nonverbálisan elmond nekünk. Mit jelent ez? Jelenti [...] azt a hitvallásos tételt, hogy:
– Isten dicsőségének szolgálatát silánnyal nem végezhetjük (5 Mózes 15, 19) [...] – az egyházban a különböző szolgálati területek szakembereinek biztatniuk, erősíteniük kell egymást, [...] az egyházzeneért felelős szolgatárs szempontjai a maguk helyén ugyanolyan fontosak, mint az, hogy vasárnap milyen szakmai szempontok szerint szól az igehirdetés (1 Kor. 12) [...]”

12 Komoly segítség volt számomra egy érdeklődő, tehetséges teológus, aki ma a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karának dékánja: Prof. Dr. Pap Ferenc. Nem pusztán érdeklődéssel követte végig a hangszer újjászületését, de helyettesítéseket vállalt és vállal ma is önzetlenül. Több orgonabemutatón működött közre felvezető-magyarító szöveggel vagy orgonajátékkal, ha kellett, orgonazenés áhitatokon pedig rendszeres igeszolgálattal.

– ez az orgona azt jelenti nekünk, hogy az anyaszentegyházban semmi sem pénz-kérdés, hanem minden HIT kérdés (Ezékiel 40-48) [...] – ez a hangszer teljesen az egyházá, [...] ezért teljesen a közjé is [...] Nem külső szempontok kényszerítettek bennünket [...] hanem az *Egyház Urától* vett misz-sziói parancsunk.”¹³ (Fodor Ferenc)

„...Egyházunkban a hangszer elfogadásának egy újabb korszakát éljük. Már nem pusztán a jelenlétére mondunk ígent – mint tették azt református atyáink a 18. században – hanem az újra jelentkező minőségi kívánalmakra is. Ezért érzem országos méretű zenei szolgálatnak a nagykőrösi gyülekezet vállalását.”¹⁴ (Dávid István)

És megadatottnak érzem, hogy mindezt közös elhatározással, valóban egymást segítve tehessek. Üzenetértéke van annak is, hogy művészdoktori vizsgahangversenyyemem azon az orgonán játszhattam el, amelyen napi liturgikus szolgálataimat végzem. Az egyedi és felejtethetetlen alkalmat népes gyülekezet és a vizsgabizottság előtt a fenti gondolatok megfogalmazója – mint házigazda – nyitotta meg 2002. június 6-án. Sokan lettek „orgonabarátok” Nagykőrösön, és – mivel európai szinten jegyzett hangszerről van szó – a GdO¹⁵ által később Magyarországra szervezett európai orgonapoklok is templomunk volt az egyik helyszíne. De orgonánk az istentiszteletek alkalmával azért elsősorban a Nagykőrösi Református Gyülekezetet szolgálja.

Megáldott évtized

Így lehetne summázni e mozaikszerű visszaemlékezés lényegét. Lelkészi és egyházzenei találkozásából majd kapcsolatából együttműködés született „rendelt” időszak, melyben „fundamentum vettetett” (1 Kor 3,11), és „betemetett kutakat sikerült kiásni” (1Móz 26,18). Alapokat tudunk lefektetni, és felépítményt helyezni rá közösen, egyházunk, református

13 FODOR Ferenc: A nagykőrösi orgona hitvallásos üzenete, in *Zsoltár*, IV/4 (1997), 24, 25.

14 DÁVID István – FODOR Ferenc – POUR László – TÓTH Tamás: A nagykőrösi orgona üzenete, DÁVID István: A tervező előjáró beszéde, *Magyar Egyházzene*, V/2–3 (1997–1998), 250.

15 A Németországban alakult nemzetközi szervezet elnevezése: Gesellschaft der Orgelfreunde (GdO) azaz Orgonabarátok Társasága. A felújított orgonán átadása óta több száz hangverseny volt, és a Tanítóképző Főiskola kántor szakos növendékei, tanár kollégák is örömmel használják. Nemzetközi ismertsége okán, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemmel közös szervezésben David Titterington, a Londoni Királyi Zeneakadémia professzora már hét alkalommal tartott mesterkurzust. Prof. Gárdonyi Zsolt a Würzburgi Zeneakadémia tanára is visszatérő előadó volt nálunk. Az orgona „vendégkönyvében” leírt gondolatokat és a hangversenyek listáját lásd: DÁVID István: Hangszer és egyetem – egyetemes hangszer, *Pap*, 2014, 25–43.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

kultúránk és szellemiségünk javára. Nem volt mindig egyszerű. Küzdötünk, néha egymással is, gyakran nem értettünk egyet, vitatkoztunk, de mindketten a jóról akartuk meggyőzni a másikat. Az általunk legjobbnak vélt jóról, az Isten közös szolgálatához emberileg adható egyedül méltóról. A pillanatnyi ellentétek így mindig békévé oldódtak. „Amiben tévedtél, abban igazad volt!” – zártuk nemegyszer beszélgetéseinket. Amiben valóban tévedtünk, az naiv optimizmusunk: egyházunkban és egyházzenénkben egyaránt megoldatlan kérdések feszülnek,¹⁶ megoldásukhoz pedig kevesek voltunk. Eljövendő generációk egyirányú szívós munkája és főleg szüntelen fohásza, az „ora et labora” állandósága lenne szükséges továbbra is, az idők végezetéig. Amiben viszont igazunk volt, az bizakodást adhat a jövőre nézve: Isten segítségével minden jóra fordul, megadatik mindaz, amit kértünk, és megvalósulhat mindaz, amit emberileg reméltünk. Sőt több! „És tóvá lesz a délibáb és a szomjú föld vizek forrásivá.” (Ézs 35,7) – erősített bennünket gyakran e kedves igeszakasz. Külső körülmények miatt sem volt mindig zökkenőmentes a közös út, de mégis elvezetett valahová, s így megtapasztalhattuk a közös *megérkezés* élményét is. És megélhettük áldásait a nagykőrösi gyülekezettel együtt.

Elgondolkodva újra, korábban csak sejtettem, most – a megtapasztalt áldások láttán – már *tudom* mindezen történesek okát és lényegét: *Mind jó, amit Isten tévesen!*

Soli Deo Gloria!
(2021. Húsvét másnapján)

16 Egyre gyakrabban vetődik fel a kérdés: „*Quo vadis*” egyházzene? Közös stratégia kialakításáról, megoldási lehetőségekről tartottunk útkereső tanácskozást egyházi vezetőkkel együtt, a KRE – TFK Kántorképző Intézete megalakulásának 20. évfordulójához közeledve. A konferencia anyaga lásd: *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián, Nagykovács 2012. október 5.*, KRE – LHarmattan, Budapest, 2013. A konferencia előadásai, diagnózisok, összefüggések, háttér-információk, dokumentumok, elődeink vonatkozó állásfoglalásai, kollégák nyilatkozatai és az egész konferencia záró nyilatkozata olvasható benne.

FEJÉR ZOLTÁN LÁSZLÓ

HŰSÉG ÉS FELKÉSZÜLTSG

Az a megtisztelő fölkérés ért, hogy nagytiszteletű Fodor Ferenc köszöntése írjak pár mondatot, amit én nagyon szívesen vállaltam, és aminek ezen írásomban teszek eleget.

Először is, hadd idézzek két olya igazsagszakaszt, amelyek vele kapcsolatban eszembe jutottak:

„Éppen ezért teljes igyekezettel törekedjete arra, hogy hitetekben mutassátok meg az igaz emberséget, az igaz emberségben ismeretet, az ismeretben önuralmat, az önuralomban állhatatosságot, az állhatatosságban kegyességet, a kegyességben testvéri szeretetet, a testvéri szeretetben pedig minden ember iránti szeretetet. Mert ha ezek megvannak és gyarapodnak bennetek, nem lesztek a mi Urunk Jézus ismeretében sem télenek, sem természetlenek.” 2 Péter 1, 5-8.

„Amikor Babilon folyói mellett laktunk, sírtunk, ha a Sionra gondoltunk. A fűzfákra akasztottuk ott hárfáinkat. Mert akik elhurcoltak minket, énekszót követeltek tőlünk, és akik sanyargattak, örömeinket: Énekeljete nekünk a Sion-énekekből! Hogyan énekelhetnénk éneket az ÚRról idegen földön? Ha megfeledekzem rólad, Jeruzsálem, bénuljon meg a jobb kezem! Nyelvem ragadjon az inyemhez, ha nem emlékezem rád, ha nem Jeruzsálemet tartom legfőbb örömmnek!” Zsolt. 137, 1-6.

Örömmel járok a sárospataki református gyülekezet istentiszteleteire, szeretem a különböző gyülekezeti alkalmakat, ahol mindig kapok valami olyan üzenetet, melyet továbbvihetek a következő napokra, hetekre. Olyan alkalmak ezek, melyekről mindig tudom, átélem és átérzem, hogy a lelkipásztor, aki az ígét hirdeti, nem csak felkészült, de fel is készült az alkalomra. Én magam is lelkész vagyok, és bevallom, többször történt már olyan, hogy hirtelen, készülé nélkül kellett gyülekezet elé állnom, és szolgálnom. Fodor Ferenc testvéremet úgy ismerem, mint aki mindig időt tölt az ige felett, úgy a vasárnapi, mint a „legegyszerűbbnek” számító néhány mondatos köszöntésre készülvén is. Időt tölt el az ige felett akkor is, amikor más talán csak rutinból mondana pár mondatot. Ezt nagyon szeretem benne.

És amit még szeretek? Hűségét az Úr Krisztushoz, hazájához és nemzetéhez. Székely ember lévén – bár valószínűleg, ha nem az lennék, akkor is így volna – érzékeny vagyok magyar népünk sorsára és jövőjére. A pataki gyülekezet Fodor Ferenc személyében egy olyan embert kapott, aki nem tud nem oda figyelni arra, hogy Isten útján magyar népünk merre

„Így szól az én Uram, az Úr...”

tart, és számára mi az, ami áldás és boldogulás lehet. Alig van olyan hét, amikor ne emlékezne meg az ige alapján vagy az imádságban népünkről, nemzetünkről. Személyesen nagyon áldott alkalomnak tartottam a Trianon 100. évfordulójára szervezett ünnepséget. Jó volt együtt szolgálni több gyülekezeti taggal, és együtt emlékezni arra a szomorú történelmi eseményre, amely 1920. június 4-én a magyar nép életében történt. Ahogy az ott elhangzottak összefoglalása található a gyülekezet honlapján:

A kiáltás ősi jussán és a kérés keresztyéni lehetőségével, szívünk fájdalmát fogalmazzuk meg, ugyanakkor hálát adtunk Isten megtartó kegyelméért. Nemzetünk számára 2020 a pótolhatatlan veszteség éve. De szabad ezt az esztendőt a pozitívumok felől is közelíteni, amennyire lehet. Ne csak a 100. évfordulóra emlékezzünk, hanem a 80.-ra is, amikor a szétdarabolt nemzettest egy része visszatért. Ne feledjük: földi világunkban, és így a politikában, semmi sem állandó. A történelemben a legnagyobb bukások mindig akkor történtek, amikor a hatalom elhitte magáról, hogy változhatatlan. Lelkünkben határt senki nem húzhat, az összetartozandóság érzését el nem vehetik. Ha csonka határainkat időnként elhagyjuk, a határvizsgálat végett megállunk, ha kell. A jelenlegi határok jogosságát azonban nem ismerjük el, miként a Békediktátum érvényességét sem. Amikor Ezékiel próféta látomásában darabjaira hullott hazáját temetetlen holtak szétszórta csontjaiként látta, Isten megkérdezte tőle: „Megelevenednek-e ezek, Embernek Fia?” A próféta a válaszában óvatos volt, kerülte a végleteket. Ez mindig fontos. Nem mondta, hogy igen, de azt sem, hogy nem. Azt mondta: „Uram Isten, te tudod” (37,2). Ez nekünk is elég, ha nemzeti kérdéseinkre gondolunk. Hisszük, Isten tartogat még jóvendőt nekünk. Úgy, ahogy ő jónak látja.¹

A megemlékezés alkalmára készülve jó volt látni, ahogyan kedves feleségével szervezte az együttes szolgálatunkat. Senki nem érezte, hogy a lelkipásztor követelőzése miatt teszi, amit tesz, sőt úgy éreztük, hogy igazi egyetértésben lelkész és gyülekezeti tag tesz valamit, ami magyarságunk érdekében történik. A tiszteletes úrra (engedtessék meg, hogy szolgatársamat így nevezzem) egyébként is jellemző, hogy szolgatársakban gondolkodik, szeretettel von be másokat is a közös ügy érdekében. Havonta egy-egy úgynevezett intézményi vasárnap van a gyülekezetben, amikor a Sárospatakon lévő református iskolák bemutatkozhatnak, és részesei lehetnek a gyülekezet életének. Hétfőnként mi, a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma és Általános Iskolája a templomban tartjuk hétkezdő istentiszteletünket, ahol évente kétszer a gyülekezet részéről is hallunk szolgálatot. Ez azért is fontos számunkra, mert így a diákok valóban azt érezhetik, hogy az iskola és az egyház kéz a kézben

1 <https://sarospatak.hu/2020/05/28/rendhagyo-istentisztelet-trianonra-emlekezve/>
Letöltés ideje: 2021. 09. 20.

járnak. Lelkipásztor testvérem és kedves felesége megszólítják diákjainkat, és közös alkalmakra hívják őket a gyülekezettel, ahol Jézus Krisztus követésére és az Ő jobban megismerésére kapunk lehetőséget.

Mindezeket ismervé és átélve tudom, és bizonyossággal mondhatom: Fodor Ferenc testvérem és lelkipásztor társam a csodával határos módon került a pataki gyülekezet élére, és vezeti azt a közösséget, melynek nagy örömmel én is tagja lehetek. Legyen hála ezért Istennek és Isten áldja Ferenc és családja életét továbbra is.

FELDMÁJER PÉTER

HOMÁLYOS PORTRÉ ELNAGYOLT ECSETVONÁSOKKAL

(FODOR FERENC NAGYTISZTELETŰ ÚR 65 ÉVES)

„Solche dramatisch geballten, solche schicksalsträchtigen Stunden, in denen eine zeitüberdauernde Entscheidung auf ein einziges Datum, eine einzige Stunde und oft nur eine Minute zusammengedrängt ist, sind selten im Leben eines Einzelnen und selten im Lauf der Geschichte. Einige solcher Sternstunden – ich habe sie so genannt, weil sie leuchtend und unwandelbar wie Sterne die Nacht der Vergänglichkeit überglänzen – versuche ich hier aus den verschiedensten Zeiten und Zonen zu erinnern.”

(Stefan Zweig: Sternstunden der Menschheit, Vorwort einer Auswahlgabe, London, 1930)

A legtöbb embernek sohasem jut csillagóra, sőt még egy csillagperc sem, nemhogy egy csillagév.

Stefan Zweig ír a csillagórákról, amikor az Örökkévaló, vagy éppen, ha úgy tetszik, a sors úgy állítja össze a csillagokat, hogy az abból jövő fény valakinek lehetőséget ad, hogy megváltoztassa a saját maga, a családja, a közössége vagy éppen az egész világ sorsát. Van, aki felismeri a percet, az órát, és tette megváltoztatja a jövőt, a csillagfénye örökre világít, de van, aki felett úgy húznak el a csillagok, hogy észre sem veszi.

Aki 1956-ban egy vidéki kisfaluban született, a Tisza sáros partján, annak nem sok esélye volt arra, hogy bármilyen közelségbe is kerüljön valami sorsfordító eseménnyel.

Születésekor már lezajlottak a község sorsát meghatározó véres drámák, hatalmasok már előre, évtizedekre kiosztották a szerepeket, ki a bűnös és ki az áldozat, ki a rossz és ki a jó, és ez így maradt több mint 34 évig, akkor megfordult a világ, de a felosztás megmaradt, csak a jókból lettek a rosszak, a rosszakból meg a jók.

Tizsakécske különben egy csinált falu, régebben az ateista rendszer előtt két önálló községből állt, Ókécskéből és Újkécskéből. Ókécskén többségben voltak a reformátusok, 1742-en, a katolikusok 1269-en, Újkécskén csak 635-en, itt a katolikusok 9641-en. Nem véletlenül a faluk szimbolikus elválasztó határánál épült fel a helyi zsinagóga. (Az adatok

az 1949-es népszámlálásból származnak, ez volt az utolsó, amikor hiteles vallási adatokat is rögzítettek.)

Születésekor mindez már látszólag a múlté volt, de az ilyen régi helyeken az emberek nem felejtnek, nemzedékeken át őrzik nemcsak a különböző vallású vagy nyelvű embercsoportok elkülönülését, de még a családi viták is évszázadokig fennmaradnak, megmarad a gyanakvás.

Baljós évben született, hiszen elmúltott a népfelkelés, ami a megszabadulás reményét hozta volna el mindenkinek. Nagy-Magyarország egyik legkegyetlenebb, nemzetközi viszonylatban is szinte példátlan tömeggyilkossága történt október 28-án, amikor egy MIG-27 típusú sugárhajtású harcivadászrepülőgépről géppuskával lőttek a békés tömegbe, 17-en meghaltak, 110-en megsebesültek.

A város ezt nem felejtette, mert nem felejthette el, mindenki tudta, mi történt, a kollektív emlékezet beleépült a kisgyermekek tudatába, még ha nem is tanítottak erről az iskolákban. Talán a szörnyű vérengzés miatt, talán, hogy elfelejtessék annak emlékét is, talán a helyi kommunisták pozíciói miatt, megindult a várossá vált faluk üstököszerű fejlődése. A termásvíz felfedezése, a Tisza-parti üdülőövezet kiépítése vonzotta a fejlesztéseket, a Párt döntései odatették az ipari-mezőgazdasági tőkét.

Amikor Fodor Ferenc a hatvanas évek elején megkezdte az általános iskolát, még mindenki, aki tovább akart tanulni, Nagykovácsra, Kecskemétre, esetleg Szolnokra mehetett gimnáziumba.

Mire ő befejezte az általános iskolát, 1963 óta már működött a város régi álma, a gimnázium. Itt tanulhatott tovább, nem látott kamaszkorában világot, de nem is érték olyan idegen hatások, amelyek megroppanthatták volna hitét.

Az ateista uralom idején a múlt és a nemzet dolgai persze nyíltan fel sem merülhettek, mint ahogy a vallás se nagyon, mert bár mindenki tudta, hogy ki él vallásos családban, és ki nem, a besúgó rendszer hibátlan és hiánytalan volt, azért megfontolandó volt valakinek egy jövő nélküli pályát választani, a református teológiára menni.

Nehéz volt előbb segédlelkészként, majd lelkipásztorként élnie egy előregedő gyülekezetben, amely látszólag gyökereit veszítette, és kezdett kiszáradni. Csak egy dolog magyarázhatta, ha valaki ezt az életet választotta. A hit abban, hogy van valaki felettünk, aki az egész életünket irányítja, és átnyúlva korokon és minden időn, előbb-utóbb elhozza az igazságot.

Végzettségével lehetett volna bárhol egy gyülekezet vezetője, de őt a Mindenható Nagykovácsra vezényelte. Látszólag egy nagyobb helyről, egy igazi fejlődő ipari központból, a korszak egyik kedvenc városából ment a szomszédba, egy kisebb helyre, ami ráadásul alig fejlődött, inkább vissza-

fejlődött. Sohasem feledték el ennek a városnak, hogy az utolsó többpárti választáson egyedül itt nem győzött az egyesült baloldal.

Református szempontból ez egészen máshogy nézett ki. Bár a kecskeméti gyülekezet mindig hirdette saját magyságát, dicsekedhetett az intézményrendszerével – hiszen itt régebben nem csak református általános iskola és gimnázium volt, hanem jogakadémia is –, de a számok mást mutatnak. 1949-ben Csonka-Magyarország területén 6,24 millió (67,8%) katolikus, 2,01 millió (21,9%) református lakott. Ezek a számok 1920 óta nem nagyon változtak, csak a lakosság összlétszámához viszonyított arányok, hiszen a zsidóság $\frac{3}{4}$ -ét megölték. Kecskeméten akkor 70525 (79,5) római katolikus, 16265 (18,4%) református élt, Nagykőrösön 11084 (37,7%) római katolikus és 17755 (60,4%) református.

A nagykőrösi gyülekezet tehát nemcsak lélekszámban volt nagyobb a kecskemétinél, de társadalmi súlya sokszorosan meghaladta a szomszéd város református gyülekezetét. Egy arra elhivatott embernek méltóbb helyet nehezen lehetett volna találni, mint ezt a várost, csak a nagykunsági és a hajdúvárosokban volt magasabb a reformátusok részaránya.

A Kádár-korszak Magyarországon nem nagyon volt olyan abszurd dolog, amelyet ne hangoztattak volna, ne próbáltak volna elhitetni az emberekkel és még a legnagyobb marhaságokhoz is találtak olyan embert, olyan előadót, aki túl buta vagy túl elvakult volt ahhoz, hogy ne csak elmondja a betanult szöveget, hanem higgyen is abban. Elhittették hát, hogy itt jobban élnek az emberek, mint Nyugaton, itt van a szabadság földje, nem pedig pár száz kilométerrel arrébb.

Olyan embert azonban nem nagyon találtak akkor sem, aki a magántermészetű beszélgetéseiben, vagy ha nem mert beszélgetni a saját családjával sem, akkor a saját fejében gondolva, komolyan elhitte volna azt, hogy a trianoni szerződés következtében kialakult állapotok előnyösekek a magyar nemzet számára, hogy a háború utáni Erdélyben jó a magyaroknak. Ha akadt is olyan tanár, aki ezt tanította az iskolában, ő sem gondolta komolyan. Erről nem kellett beszélni, mindenki tudta, mi az igazság, mindenki tudta, hogy ott sima gyarmatosítás van, a legteljesebb dupla elnyomás.

Így volt ezzel mindenki, és különösen így volt ezzel az, aki látta az erdélyi magyarság kétszeres elnyomatását, hiszen egyrészt elnyomták őket mint nemzeti kisebbséget, másrészt elnyomták őket mint vallási kisebbséget.

Különösen sújtotta ez a reformátusokat, hiszen míg a román többség támadásaival szemben a katolikusok bízhattak az Anyaszentegyházban, addig a magyar reformátusoknak egyedül kellett volna magukat megvédeni. Ki tudja, hova kanyarodott volna pályája, ha nem állnak össze a csillagok, és nem fordul meg a világ. Sokan és sokszor beszélnek arról,

hogy ők váltották át a rendszert, de hát mindannyian tudjuk, hogy a világ sodra változott meg, és ennek egy halvány szele fújt ide, de már ez is elég volt, hogy elsodorja a földi hatalmasokat.

Mindannyian emlékszünk 1988-ra, a falurombolás elleni hatalmas tiltakozásra, amikor évtizedek óta először mehetett ki úgy tömeg utcára, hogy mindenki gondolkodás nélkül ugyanazt mondta: „Nem szabad hagyni a Magyarországon kívül élő magyarok tönkretételét.”

A csillagok lassan összeálltak. Őt különösen szoros lelki szálak fűzték Kolozsvárhoz, azért is akart már 1982-ben itt doktorálni, ezért minden idegszálával figyelt arra, mi folyik arrafelé. És eljött az ő csillagóráinak kezdete, amikor 1989 őszén lassan szét pattantak a rendszert összekötő acélhuzalok, s bár legerősebbnek Romániában látszottak, de a rozsdá végül is tönkretette azokat.

Eljött az ő csillagórája, kiléphetett a fényére, s teljes erőből szervezhette a gyülekezetében, a városában a végveszélybe került magyarok megsegítését. Meghirdette a gyűjtést, konvojokat szervezett, hogy kivigyük a ruhákat, az élelmiszert.

Nem tudni, hogy egyáltalán szükségük volt-e rá az ottaniaknak, de nem is ez volt a lényeg, hanem az, hogy a nagykőrösi embereket meg lehetett szervezni, hogy a gyülekezet tagjai a több száz kilométerre, a hegy túloldalán élő testvérvárosiakat egyműnek tekintették magukkal, olyanok, mintha saját maguk lennének ott, tenni akartak, és tenni mertek értük.

Ha nem is tudta, de ekkor múlt el nála az '56-os sortűz által a tisztakécskeiek lelkére rakott véres bilincs, már tudott és akart szabadon cselekedni a hitért, az igazságért a magyarságért a zsarnokok ellen.

Talán nem volt olyan magyar református, akinek ne töltötte volna el eget verő büszkeség a keblét, hogy a diktátor elűzését egy magyar református lelkész bátorsága indította el. Képzeljük el, milyen büszke volt ugyanerre valaki, aki nem csak nemzettársát, nem csak az azonos valláshoz tartozó társát, hanem lelkipásztor kollegáját látta a temesvári hősben.

Belekerült hát a csillagfényébe, s megragadta az alkalmat, hogy ne csak a távoli közösséget válassza, hanem nekiláthatott a saját közössége felemelésének, nekiláthatott annak, hogy felébressze tetszhalott állapotából a gyülekezetét.

Mondhatnánk, könnyű helyzetben volt, mert a Jóteremtő rendezte így az időt, de hát tudjuk, ez nem ilyen egyszerű. Sokan mondják, ők is így cselekedtek volna, de nekik nem adatott meg a HELYZET. Nem tudhatjuk, lehet, hogy így lett volna...

Az biztos, hogy másoknak is megadatott a csillagfény felvillanása, de ők nem értették, nem érezték meg ezt, nem mertek cselekedni, vagy

éppen rossz irányba indultak, és összetévesztették a jó utat a rosszal. Van ez így.

Hogy észrevette-e a saját csillagóráját, nem tudni. Azt nem kell észrevenni, nem azért kell jót és jól cselekedni, mert a fény ráhull valakire, hanem csak engedni kell, hogy a hitünk vezessen bennünket, és akarnunk kell, hogy jól döntsünk.

Láthatta, hogy az ő és felesége majd egy évtizedes munkája, melynek addig nem sok pozitív hozadékát láthatták, hirtelen szárba szökken, és a gyülekezet elkezd növekedni. Mind többen és többen jöttek hozzájuk, hallgatták őket és társaikat, a város református része hirtelen úgy érezte, ott kell lennie a templomban. Sokakat zavarhatott, hogy ugyanazok, akik az ateista uralom idején a népgyűléseken az első és a második sorban szerepeltek, fejük felett az „emberiség jótevőinek” képeivel, most ismétlenül ott voltak, ismétlenül az első és második sorban figyeltek, a képeket elfelejtették.

Őt ez nem zavarta, mert tudta, hogy van egy nagyobb erő, amelyhez mindig is imádkozott, és ami akkor történt, az az imák beteljesítése, a Mindenható akarata volt, akinek persze az útjai kifürkészhetetlenek, és csak Ő tudja, hogy mi lakik az emberek lelkében. Lelkipásztorként hitte, hogy mindenki jót akar, és mindenki igaz szívvel közeledhet az Örökkévalóhoz.

S a csillagpercek, csillagórák sokáig nyúltak, hiszen nem csak a szűkebb közösségét tudta jó irányba fordítani, de ehhez újabb és újabb sikerek kapcsolódtak. A nagykőrösi református közösség visszakapta először a tanítóképzőt, a következő évben a gimnáziumot.

Az egész várost akarta szolgálni, így örömmel látta, hogy a református egyház a város életének valamennyi szeletében részt tud venni, és olyan közösségi rendezvények szervezéséhez járult hozzá, amelyek országos hírnevet szereztek; a két Süteményfesztivál páratlansága nem csak abban nyilvánult meg, hogy saját ügyének érezte a mezőváros egész társadalma, hanem a különböző felekezeti nők együttműködése is példátlan volt.

Sohasem mondhatjuk, hogy csak mi szabjuk meg sorsunkat, és nem mondhatjuk azt, hogy mi lett volna, „HA”, hiszen nincs ha. Történt, ahogy történt, és ezt mindenkinek el kell fogadni, őneki is el kellett.

A főiskolai évek során belérögződött teológiai kutatás iránti elhivatottsága sohasem múlt el, így megszerezte a tudományos fokozatát Kolozsvárott. Oktatott, írt, tanult, kutatott, újabb tudományos fokozatokat szerzett. Nemcsak oktatott, de tanult is, már nem az egyetemeken, hanem azoktól is, akiktől a legtöbbet lehet okulni, a gyülekezet tagjaitól és a tanulóktól.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Nézem a homályos képet. Messziről nem is látszik ki van rajta, de én tudom, hogy ő, hogy ő magára ismer-e, kérdéses. Talán más is ráismer, de ha nem, az se baj, mindegy is, én így emlékezem.

Én sohasem beszélgettem vele ezekről a dolgokról, nem is kellett, mert tudtam, miről van szó. Az ateista uralom idején ilyen kérdésekről nem beszélgethettünk, hiszen sohasem tudhattuk, ki hallgatózik, de nekem ez a múlt maradt meg, az én személyes emlékezetem múltja.

A személyes emlékezet alkotja a személyes históriát, e homályos kép nem idézheti fel az eltűnt időt, a valóságot, mint ahogy egyetlen írás sem, legyen bár az olyan tökéletes, mint Marcel Prousté, ami egyesek szerint a legjobb regény, amit ezen a bolygón írtak.

Boldog lehet tehát, hogy nem csak egy percet, nem csak egy órát kapott a Jóteremtőtől, a csillagoktól, hanem több évet, és jó irányba kormányozhatta egy messziről nézve parányi város, egy parányi közösség életét.

Sokan sokszor elbuktak, rossz irányba kormányozták az általuk vezetett hajót, de neki sikerült elkötelezettsége és hite okán – és persze azért, mert ott volt mellette a felesége, aki levette a válláról a napi terheket – felismernie az Igazságos Bíró akaratát, és e szerint cselekednie.

Mi úgy mondjuk:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקימונו והגיענו לזמן הזה.

Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki éltetett minket és fenntartott, és megérette velünk ezt az időt.

Valóban Ő mindenek Ura, Ő uralja az időt is, mi pedig abba teremtettünk, minden dicsőség Őt illeti.

A szerző a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége volt elnöke.

FÜLÖP G. DÉNESNÉ SUBA ILONA

MEMENTÓ...

LÉLEKUTAZÁS NAGYKÖRÖSTŐL MAROSVÁSÁRHELYIG

A II. Református Világtalálkozó alkalmával ismerkedtünk meg dr. Fodor Ferenc lelkipásztor testvérünkkel, ugyanis a mi Marosvásárhelyi Vártemplomi Gyülekezetünk küldötteinek és kórusának fogadását, ellátását akkor Nagykörösre osztották a szervezők. Valami adminisztrációs félreértés miatt azonban ezt nem közölték az érintettekkel. Így történt, hogy amikor Fülöp G. Dénes vártemplomi lelkipásztor megérkezett késő este, két autóbuszban utazó 80 fővel a nagykörösi parókia elé, teljes meglepetés volt számukra ez a helyzet.

A Nagytiszteletű Úr és Sarolta Nagytiszteletű Asszony körbetelefonálta a gyülekezet tagjait, és egy órán belül mindenkit elszállásoltak. Ez igazi, első bizonyítéka volt annak, hogy gyülekezeti szolgálatuknak milyen hitele és közösségi ereje volt. De az is bizonyos, hogy ilyen spontán helyzetet nem tudok elképzelni egy hollandiai vagy bármelyik nyugat-európai országban, hogy meg tudnának oldani egy ilyen méretű vendéglátást. Az ő világuk már rég elidegenedett, „kifinomult” a robusztus életszagú testvéri létből, amely Istennek hála, nálunk még a mindennapok adománya.

Amikor ennek a testvériségnek a természetes valóságában mi viszontfogadtuk a nagykörösi gyülekezet tagjait, akkor férjem, Fülöp G. Dénes így köszöntötte a Vártemplomban őket:

„A magyar történelmi századokat átélték itt hitvalló elődeink. 1601-ben lerombolták ezt a templomot, azért hiányzik a középkori csodálatos gótikus menyegyzete a kedves testvéreim feje felől. Ebben a templomban átélték az 1658-as rettenetes tatárdúlást. Itt élték át imádkozva az 1849. esztendő tragikus világoi nyomorúságait. Ezt megelőzőleg Rákóczi korában is, aki katolikus fejedelem léte, itt tartotta első országgyűlését. A 150 éves anyaországi török rabság alatt ebben a templomban tartottak 38 országgyűlést. Fejedelmek jelentek itt meg. Ahol ültök, felelős gonddal ültek egykor szomorúan vagy bizakodóan azok az emberek, akik nem az önmaguk sorsát és életét vállalták csak föl! Összehasonlításképpen mondom – egy magának élő generáció életszemléletével szemben –, fővállalták a másikat, a másik gondját. Egy református Erdélyben, akkor Bethlen Gábor idejében, egy európai kitekintésű, keresztyén szellemű kultúra megtartásának a gondját. [...] Ha úgy vagyunk együtt az európai integrációnak a zavaraival, mi keletiek és nyugatiak, hogy keressük ebben a váltságos és zavart helyzetben az örök rendet, akkor mind Keleten, mind Nyugaton és mind abban, ami van és lesz, Isten megsegít minket legnagyobb ajándékával: a mi hitünkkel.”

Az én férjem 2005 után már nem láthatta meg Európa és a nagyvilág küzdelmeit önmagával, de az olykor életveszélyesen viharos, ám tapasztalásban gazdag életútja szerint is a lényegi dolgokhoz biztos szellemi, lelki irányítót hagyott örökül a történelmi székhely főváros magyar közösségére, erdélyi református népére.

Drága testvéri barátság emlékét hordozom szívemben dr. Fodor Ferenc és neje, dr. Nagy Sarolta lelkipásztorokra gondolva. Úgy találkozunk, és úgy láttuk egymást viszont mindig, mintha már rég egy családba tartozók lennénk. Az élet sodrában a sajnos ritka találkozásaink során így érezhettünk egymás iránt. Otthonukban számunkra is otthonos volt minden, és ha jöttek felénk szolgálatra vagy baráti látogatásra, bizony testvéreinkként fogadhattuk családjukkal együtt. Ma is őrizgetem Feri vártemplomi szolgálatainak, igehirdetéseinek visszagépelt hanganyagát, melyben mindig rezonált bennünk az a fájdalom, amit az erdélyi sorsunk miatt érzett... Ám érezni lehetett, és ki lehet olvasni belőle ma is azt a bizodalmat és hitbeli megerősítést, hogy az isteni igazságot nem lehet eltíporni, vagy erővel, hatalommal semmissé tenni.

Néhai férjem, a 90-es változások után, mint a vártemplomi gyülekezet lelkipásztora, látva a szomorú statisztikát, hogy közel 200 tanító hiányzik az erdélyi magyar iskolákból, azonnal a magyar tanítók képzését tűzte ki az egyik legfontosabb egyházi feladatnak. Mivel a gyülekezeti kántorok képzésében is nagy hiány volt, így kettős célból létrehozták a marosvásárhelyi kántor-tanítók képzését. Szegényen, minden épület és engedély nélkül indult a hatalmas feladat megoldása. Nyilván, ennek engedélyeztetését azonnal elkezdtük, de hamar rá kellett döbbsenni, hogy nincs rá akarat a román iskolapolitikában. Többször is visszautasítottak, így fordultunk Nagykörs felé, ahol működött már egy jó hírben álló kántor-tanító főiskola. Innen aztán azonnal pozitív választ kaptunk a befogadásra, valódi élő testvérgyülekezet testvériszólójaként. Ebben volt fontos hídszerepe az elsők között a Fodor-házaspárnak, akik nyitott szívvel kezelték kérésünket. Éveken át és mind a mai napig onnan kapták, kapják képesítő okleveleiket diákjaink, és ebben az egységben a Károli Gáspár Református Egyetem akkreditált, kirendelt tagozataként létezhettek és végezhetette áldásos felsőoktató tevékenységét kántor-tanító főiskolánk.

Volt egy feledhetetlen, meghatóan szép pillanat a találkozásaink során. A millicentenáriumi évében hozta Marosvásárhelyre a magyar címeres zászlót Ferenc és Saci, mely most is a Vártemplom dísze, kincse. Senki se feledje, hogy oly hosszú időn át tiltott volt még a nemzeti jelképeink birtoklása is, kizárt volt használata, akár mint a magyar Himnusz vagy a Szózat éneklése. Éppen olyan értékes bajtársi pillanat történelmi emléke ez, mint amikor az ellenreformáció idején a Marosvásárhelyi

Református Kollégiumig menekült 50 sárospataki diák Zilahi Sebes András és Szatmári Paksi Mihály professzorok vezetésével, befogadást és biztonságot nyertek városunkban a Rákóczi-szabadságharc leverése utáni évtizedben. Ők egy másik pillanatban, de ugyanazzal az örömmel érkeztek a Várdomb alá zászlójukkal.

Mindig szeretettel gondolunk minden találkozásra velük, hiszen Feri Sacival mindenben együtt gondolkodott és cselekedett a szolgálatban, a népünk iránti hűségben, Isten kegyelméből. Ezt példázza életük minden helyzetben. Együtt a nehéz időben is, mert mi testvérként tudjuk, mit éltek át a nagykőrösi szolgálatukban, és együtt tovább a felemeltetésben, amikor végül Isten a sárospataki gyülekezetben bírta rájuk az Ige és a tanítás szolgálatát.

Kívánunk Istentől megáldott, hosszú, szép életet és megújuló erőt a szolgálathoz!

Marosvásárhely, 2021. június 1.

HALÁSZ EMÍLIA ERZSÉBET

TELJES SZÍVVEL A BIBLIA VILÁGÁBAN

Fodor Ferenc Tanár Úr első óráját mindannyian nagy izgalommal vártuk, hiszen nemrég kezdtük meg teológiai tanulmányainkat, és bennünk volt a jól ismert kezdők tüze, a tudás utáni szomj. Mindannyian más-más elképzelésekkel ültünk be a padokba, amikor végre eljött az első bibliaismereti óra ideje. Azonban egyikünk sem számított azokra az áldásokra, amelyeket ez az egy éves utazás tartogatott a számunkra.

Tanár Úr a Bibliát nem egyszerűen mint tananyagot adta át, hanem úgy mutatta meg, mint ami valójában: az élő Isten ható és minden körülmények között, minden egyes emberre érvényes és vonatkozó üzenete. A Szentírást olyan megvilágításba állította, olyan szemszögből tanította, amelyet eddig észre sem vettem, fel sem figyeltem rá. Felhívta figyelmünket az apró részletekre, amelyek felett eddig elsiklottunk, vagy egyenes feleslegesnek tartottuk őket. Ilyen volt például az, hogy Pál apostol milyen tárgyakat kért Timóteustól, hogy a filiszteusok milyen adományokkal adták vissza a szövetség ládáját Izrael népének, vagy éppen az, hogy kik voltak Celófhád leányai, és hol olvasunk rólunk. Ezek a kis mozzanatok azok, amelyeket sok bibliaolvasó figyelemre sem méltat; Fodor Ferenc Tanár Úr mégis újra és újra emlékeztetett minket arra, hogy ezek a szakaszok is Isten kijelentő üzenetével vannak átítatva – éppúgy, mint az egész Szentírás.

Persze a Bibliát nemcsak részletekbe menően, de összefüggően, teljes egészében is szemlélhettük. Olyan megközelítésekből láttatta, amelyek felől élesen megmutatkoztak az egyes bibliai könyvek közötti összefüggések és kapcsolódási pontok. Mindezt úgy, hogy egész végig tapintható volt az a mély kötődés, az alázatos, tiszteletteljes szeretet, amelyet Tanár Úr tanúsított a Szentírás irányában. Olyan csodálattal és meggyőződéssel tudott bizonyosságot tenni Isten élő szaváról, hogy mindannyian elképedve, teljes érdeklődéssel hallgattuk tanításait és magyarázatait. Fodor Ferenc Tanár Úrral töltött óráink kiemelt alkalmakká váltak a hetünk más-más teendői között, és mindannyian feszült izgalommal vártuk, hogy egyre többet tudhassunk meg a bibliai könyvekről. Az online térben töltött idő sem volt ez alól kivétel, a Tanár Úr teljes elszántsággal igyekezett ezekben a nehéz időszakokban is eljuttatni hozzánk Isten kijelentésének üzentét.

Fodor Ferenc Tanár Úr nemcsak a Szentírás tartalmát, annak felosztását és a különböző könyvek elrendezését kívánta megtanítani és szívünkre helyezni, hanem annak üzentét is. Olyan dolgokat és kijelen-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

téseket fogalmazott meg, amelyekre mindaddig nem is gondoltam egyes bibliai könyvek vagy történetek kapcsán. Emellett mindig teljes készséggel és odaadással válaszolt minden kérdésünkre, még ha azok nem is az adott témához kapcsolódtak. Elszántságával pedig minket is arra ösztönzött, hogy igyekezzünk még jobban, még mélyrehatóbban elsajátítani és emlékezetünkbe vésni a Szentírás igéit.

Sokszor hallottam, hogy a Bibliát nem lehet eléggé tudni, vagy túl sokszor elolvasni. Ez a kijelentés azonban csak a Tanár Úr óráin vált igazán valóssá számomra. Amikor már a rejtett, kis mozzanatokon túl, a rengetegszer hallott történetekről és példázatokról is mindig valami újat tudott mondani. Amikor olyan értelemben és megvilágításban szemlélhettem az adott eseményeket, amelyre eddig nem is gondoltam. Az ilyen alkalmakkor döbrentem rá, hogy milyen csodálatos módon és mennyiféle különböző nézőpontból tud Isten az emberekhez szólni.

A bibliai könyvek tanulását így már nemcsak teljesítendő követelményként éltük meg, hanem egy olyan cselekményként, amelyre mindannyiunknak szüksége volt és szükségünk is lesz életünk végig. Hálával tartozunk Istennek azért, hogy egy olyan embert küldött a nevelésünk és tanításuk céljából, mint Fodor Ferenc Tanár Úr. A Mindenható áldása kísérelje további életét és munkásságát.

HENTER GYÖRGY

A MAROSVÁSÁRHELYI VÁRTEMLOM A 21. SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN

A marosvásárhelyi Vártemplom a város legrégebbi műemlék épülete, amelyet az 1300-as évek derekán kezdtek el építeni a ferences rendi szerzetesek. Miután a templomot 1490-ben, Mátyás király halálának évében befejezték, utána már nem sokáig szolgált a katolikus hívek számára hajlékként. A reformációval ugyanis az 1540-es évekre az egész város áttért a protestáns hitre. Ezt követően mozgalmas vallási és társadalmi élet színhelye lett a Vártemplom, ahol nemcsak istentiszteleteket tartottak, hanem a református egyház zsinatait, valamint erdélyi országgyűléseket is, mintegy 37-38 alkalommal. Ezek közül legfontosabb a Marosvásárhelyi Zsinat, amelyet 1559. november 1-jére hívtak össze, amikor Méliusz Juhász Péter, Heltai Gáspár és Dávid Ferenc vezetésével a jelenlevők kimondták, hogy Erdélyben a protestánsok Kálvin János tanait követik. Ekkor és itt a Vártemplomban született az erdélyi református egyház. Ilyen múlttal rendelkezik a Vártemplom, s mi büszkéek vagyunk arra, hogy az évszázadok alatt a város emblematikus épületévé nőtte ki magát.

A Covid-járvány (kezdődött 2020 márciusában) előtt minden este megszólalt a harang, és istentiszteletet tartottunk. Ez sajnos mostanra megszűnt, de remélhetőleg visszatérünk e régi szokáshoz, ha elmúlik a járvány. Az istentiszteletek rendjét nemcsak a járvány miatt kellett át-szervezni, hanem azért is, mert 2018-ban hozzáfektünk a Vártemplom teljes felújításához. A templom általános felújítása egy szinte tíz évig tartó tervezés és pályázatírás végeredménye, ugyanis már 2012-ben elkezdtük a telekkönyvi iratok rendezését. Majdnem három évbe telt, amíg a tulajdonjogi iratokat sikerült időszerűsíteni. A Vártemplomhoz 2010-ig egy fél hektárnyi terület tartozott, amelyet kerítéssel vettünk körbe, és karban tartottuk. Ez valamikor a szerzetesek kolostorának a kertjéhez tartozott, de mivel nem volt az egyházunk nevére telekelve, az önkormányzat elvette tőlünk, amikor a vár területét és épületeit felújította. Jelenleg a templom körül mindössze 300 négyzetméter saját tulajdonban lévő kerttel rendelkezünk. 2016-ban egy uniós pályázatot készítettünk, amely sajnos sikertelen kísérlet volt. Ezért 2018-ban nagyon megörültünk, amikor megtudtuk, hogy magyar állami támogatás révén sikerül majd felújítani a templomot. Annak az évnek augusztusában fogtunk neki a munkálatoknak, és karácsony ünnepe után több mint másfél évig az istentiszteleti alkalmakat egy 150 férőhelyes egyházi ingatlanban

tartottuk. A Vártemplomban korszakalkotó átalakításokra is sor került. 2016-ban a padlózatban megjelent a könnyező házigomba, ezért úgy döntöttünk, hogy a fapadlót eltávolítjuk. A járőfelületeket kőburkolatra cseréltük, a kőlapokat Kézdiszentléleken készítették. Egy másik nagy munka az épület vitrál ablakainak restaurálása volt. A háborús időkben, az 1600-as években védelmi okokból az ablakokat egy méterrel fennebb tették, most a restaurátorok visszaállították az eredeti méreteket, s a bevakolt kőfaragványokat is letisztították. A szentély vakolatának eltávolítása során feltárták az eredeti mintákat, az 1300-as években használt kvádermintás festést. A szentélyben kevés freskótöredék látható. A nagyhajó feltárásánál azonban előkerült egy Szent László-freskórészlet, valamint egy Giotto-másolat töredéke, ezek még restaurálásra várnak. Látványos elem lett a műbútorasztalossal felújított, 1847-ben készült szószék. A nyugati és északi ajtók gótikus kőboltozata a templomba vezető andezit lépcsőfokokkal a zsolttárok hangulatát idézik: jó felmenni az Úr templomának grádicsain, és gyönyörködni annak oszlopaiban, melyeknek ívei alatt zeng az ige és zúg az orgona.

2020 augusztusában visszatértünk a Vártemplomba, és azóta újból igazodni tudunk az elmúlt évtizedek szokásaihoz, így például nemcsak az egyházközség kántora és énekkara végez zenei szolgálatot, hanem sor kerül orgonaművészek, filharmonikus énekkarok előadására is. A templom akusztikája kitűnő, és két orgonát lehet megszólaltatni: a 230 éves barokk orgonát, melyet 1791-ben Johannes Prause épített, és a 100 éves, Németországból adomány útján hozzánk került orgonát. A vírusjárvány okozta nehézségek dacára beszélhetünk újításokról és megújulásról is. Tavaly tisztújításkor két ifjúsági presbitert választottunk, akik vállalták – egyelőre lelkipásztorok nélkül – egy ifjúsági kör elindítását. Az ezen való részvétel növekedőben van. A kezdeményezések között említhető, hogy bevezettük havonta egy alkalommal a rendhagyó zenés istentiszteletet, ezek is vonzzák a híveket, a fiatalabbakat is. A javítás és járvány időszakában sem szünetelt a diakóniai szolgálatunk. Az elmúlt negyedszázadban nyugat-európai testvérgyülekezetek pénzádományából támogattunk rászorulókat, és több éve hogy egy helyi alapítvány havonta 120 családnak élelmiszer csomagot küld. Bukovinszky Csáky Tünde lelkipásztor javaslatára az adományban részesült személyeknek áhítatot tartunk, hogy az egyháztagok lelkiükben is erősödjenek. Szomorúan érintett bennünket az, hogy a járványügyi előírások nyomán alkalmak és találkozások elmaradtak. 2020-ban teljesen kimaradtak a keresztelési és esketési alkalmak, de ez év tavaszától újból örvendezhetünk az örülőkkel, áldást kérhetünk a frigyre lépőkre és az újszülöttek életére.

1990 után a politikai rendszerváltás lehetővé tette, hogy a Kárpát-medencében élő reformátusok testvérgyülekezeti kapcsolatokban együtt

lehessenek, találkozzanak. A Vártemplomnak három, ma is működő testvérkapcsolatát tartjuk számon: a Bajai Református Egyházközséggel, a Sárospataki Református Egyházközséggel és a kárpátjai Nagyszőlősi Református Egyházközséggel kötött testvérkapcsolatát. A találkozások szép történeteit jegyezhetjük fel gyülekezetünk Domus Historiájába, de mindenképp lelkünkbe és emlékezetünkbe. Ezért is sajog a szívünk, hogy lelkileg ugyan nem, de testben a vírus-világjelenség egy időre távol tart bennünket. A bajai találkozások alkalmával leereszkedtünk a magyar Alföldre, megismerkedhettünk Dél-Magyarország bájaival, a Duna sodró erejével, Gemenc titkaival és Délvidék sóhajaival. Nagyszőlős elvezetett Munkács váráig, Szolyváig, a „málenkij robot” vértanúinak emlékhelyéig, valamint Szép Ernő költő szülőhelyéig: Huszt omladékáig.

Ahogy végigmegyek Sárospatakon, hallom a pataki garabonciás diákok csizmasarkának kopogását a macskaköveken, hallom, ahogy a Márvány-tenger idáig zúgja Rákóczi és a kurucok tárogatóinak hangját, és belesédülök a lágy éjszakába Tokaj szőlővesszeinek nektárját ízelve. Sárospatak ezen felül legenda is, legendás emberek, tanárok élete, például Dr. Fodor Ferenc és Dr. Nagy Sarolta lelkész, teológiai tanár házaspár szolgálatában ring e kapcsolat bölcsője. 1991 júniusában a Vártemplom áldott emlékezetű lelkipásztora, Fülöp G. Dénes két autóbusznyi vendéggel érkezett meg Debrecenbe a magyar reformátusok II. világtalálkozójára. A két autóbust Nagykovácsra irányították, ahol érkezésükről a Fodor-lelkész házaspárnak (akkor nagykovácsi lelkészek) nem volt tudomása. Meglepetés volt a vendégek jövelele, mint ahogy az is, hogy Fodor Ferenc lelkipásztor néhány telefonhívással pillanatok alatt szétszította a vártemplomi vendégeket a nagykovácsi hívek között. Ki ez az ember, akinek ilyen hitele van a hívei előtt? – kérdezte Fülöp Dénes lelkipásztor magában. Ezek után a Vártemplom lelkipásztora és felesége, Suba Ilona fogadta vendégül Marosvásárhelyen a nagykovácsi híveket és a gyülekezet énekkarát. Innen már magától értetődik, hogy Fülöp Dénes álmát, a Kántor-Tanítóképző Főiskolát Marosvásárhelyen, Nagykovács és Gouda ölelésében olyan tanácsadók hívták életre, mint a Fodor-lelkész házaspár.

A Sárospataki Református Egyházközséggel kötött testvérkapcsolatot egy hosszú és gazdag együttműködés előzte meg, melyben Dr. Fodor Ferenc és Dr. Nagy Sarolta részt vettek, mint a Vártemplom iskolájának oktatói, mint a Fülöp házaspár családi barátai és mint gyülekezetünk megbecsült vendégei. Ennek a gazdag kapcsolatnak a gyümölcse a Sárospataki Református Egyházközség és a marosvásárhelyi Vártemplom testvérgyülekezetté nyilvánítása, melyre 2016-ban kértük Isten áldását.

Ahogy végigmegyek Sárospatakon, kavarg bennem Észak-Magyarország, Felvidék és Kárpátalja. A Bodrogot is túlcsozogja, ahogy Ferenc és fia, Áron, a nyelvtelenség, kölcsönt idézik, játszanak a szavakkal,

„Így szól az én Uram, az Úr...”

mondják, ahogy írva van, azután valamilyen nyelvi varázslattal a szavakat Áron visszafelé morogja, mint valami dervisimát: „Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék, Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold. Szél kele most, mint sír szele kél, s a csarnok elontott, Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém, És mond: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán? Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér? Messze jövendővel komolyan vess össze jelenkort, Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül!” Ifnóh, tím ré ődepe lebek e komor námro?... Mintha magas hegy ormán állnék, és messze látnék. Egyszerre látnám Kassát, Szabadkát, Beregszászt, Kolozsvárt. Mert aki lelkében bérc ormán álló várat épít betűkből, nyelvekből, hieroglifákból, az messzire lát. Az látja nemcsak a pusztulást, hanem a megelevenedést. A komor romokon „hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül!” A szellem fénye átvillan fölöttünk, és összekapcsol évszázadokat, országdarabokat, emberi sorsokat. Mert „nem rejtethetik el a hegyen épített város” – és a lelki város sem, melynek falai tudásból, tanulásból nőnek. „Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá tegyék, hanem a gyertyatartóba, hogy fényljk mindazoknak, akik a házban vannak.” Templomaink hegyen épített várak, házak. Istennek házai. Az őrállók őrzik a fényt, hogy az ige örökmécsese soha ne aludjon ki. S paradox módon a világ világossága: Krisztus őrzi meg az őrállókat és az ő népét. Amikor a sötétség fejedelme álmot bocsájtana az Úr népére, Krisztus a világ világossága ébren tartja szemünket.

Marosvásárhely, 2021. 06. 20.

HORKAY ANNA

A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG GYÜLEKEZETI KIRÁNDULÁSAI

A Sárospataki Református Egyházközségünk lelkipásztora, dr. Fodor Ferenc több ízben szervezett a gyülekezeti tagok számára összekovácsló, hitmélyítő kirándulásokat. Az utazások során – hitünk gyakorlására – áhítattal kezdtünk minden napot, akár a buszon utazva, akár az éppen aktuális helyszíneken. Jó volt, hogy minden körülmények között Isten igéjével kezdhettük a napot!

2013-ban, nyáron egy nagy erdélyi körutazásban volt részük az erre vállalkozóknak a következő útvonalon haladva: Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Szárhegy, majd vissza Kolozsvárra és Zilahon át haza. Ezt az útvonalat olvasva mondhatjuk, hogy „Édes Erdély, itt vagyunk!”.

2014-ben Felvidék következett. Ezen a nyáron lelkipásztorunk a Felvidék déli régióinak magyar és református szempontból jelentős helyszíneire szervezett körutat. Sárospatak, Sátoraljaújhely, Kassa, Rozsnyó, Krasznahorka, Hanva, Rimaszombat, Fülek, Losonc, Alsósztrégova, Érsekújvár, Komárom, Somorja, Pozsony, Dévény, majd vissza Komárom, Búcs, Párkány és Visegrádon át haza.

A pozsonyi református templomban

„Így szól az én Uram, az Úr...”

2017-ben a gyülekezet kórusa Szatmárnémetibe és Nagyváradra kirándult.

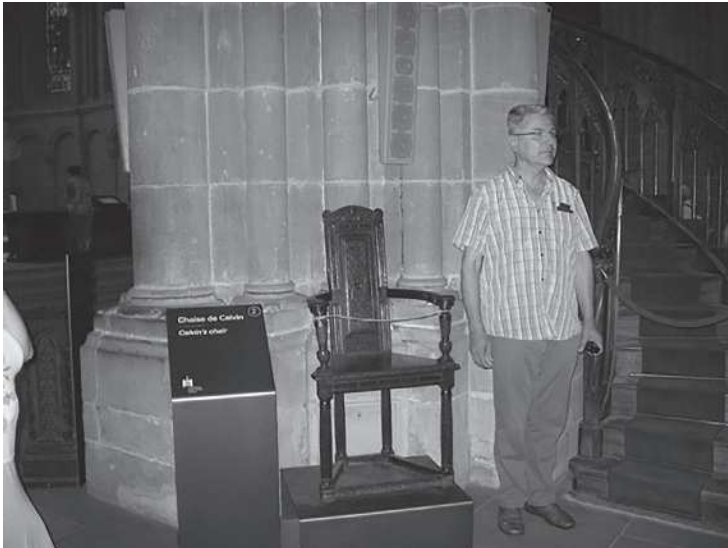

Az énekkar Szatmárnémetiben és Nagykárolyban

2017 júliusában, az egyetemes reformáció 500. évfordulójának évében ismét gyülekezeti kirándulásban volt részünk. A Sárospataki Református Egyházért Alapítvány segítségével Genfbe utaztunk, sikerült eljutnunk erre a hön áhított helyre, mely egyháztörténelmünk és hitéletünk szempontjából elengedhetetlenül fontos. Meglátogattuk azt a helyszínt, ahol egyházunk tanítója, Kálvin élt és munkálkodott. Sok értékes egyháztörténelmi előadást hallgathattunk útközben és a helyszínen is lelkipásztorunktól és kedves feleségétől, Sarolta asszonytól arról, hogy milyen reformátorokkal áldott meg minket az Úr, és arról is, hogy mennyi mindent kaptunk a reformáció által Istentől. Megtapasztaltam, hogy mennyire komoly hitmélyítő út volt ez, hitünkben és elhivatottságunkban megerősödve térhettünk haza.

Úticélunkat hirdető felirat a buszon

Lelkipásztorunk Kálvin széke és a szószéklépcső mellett
a genfi Szent Péter-katedrálisban

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Felemelő és megható érzés volt genfi zsolnárokat énekelni Kálvin templomában.

A sárospataki református gyülekezet egy kis csoportja a reformátorok falánál Genfben

A 2018-as erdélyi út az önazonosságról, a nemzeti összetartozás megéléséről szólt. Hitük és magyarságunk megmaradásáért küzdő harcosoknak emléket állító helyszíneket látogattunk meg.

Gyülekezetünk tagjai és hozzátartozóik testvérgyülekezetünknel, a Marosvásárhelyi Vártemplomi Egyházközség tagjainál szálltak meg, velük együtt kirándultunk. Az úttal kapcsolatosan Nagytiszteletű Úrtól idézek: „II. Rákóczi György halála után özvegye – Báthori Zsófia – viszsztatért római katolikus hitére, református eleink templomát elvette, a Kollégiumot elűzte Sárospatakról. A földönfutóvá lett bujdosó Kollégium Vilmány, Gönc, Kassa, Gyulafehérvár, Boroskrakkó állomás után 1718-ban Marosvásárhelyre menekült, ahol az ott már működő református iskolával együtt a pataki professzorok megalapították a Marosvásárhelyi Református Kollégiumot. Eleink Marosvásárhelyre érkezésének 300. évfordulóján, a gyalázatos trianoni békeszerződés aláírásának 98. évfordulója előtti napokon együtt voltunk azokkal, akikkel összeköt hitvallásos örökségünk és nemzeti hovatartozásunk.”

Marosvásárhelyen

Magyarigenben megnéztük a falut, a templomban meghallgattuk az egyházközség történetét, Bod Péter sírjánál – mely a templom mellett van – pedig az ő egyház- és irodalomtörténész, valamint tudományos tevékenységét összefoglaló beszámolót.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Kolozsvárott megcsodáltuk a Farkas utcai református templomot, a Mátyás király-szoborcsoportot, a Szent Mihály-templomot és a belvárost.

Apáczai Csere János (1625–1659) erdélyi filozófus, kálvinista teológus, pedagógus, első magyar enciklopédista sírjánál koszorút helyeztünk el a kolozsvári Házsörgárdi temetőben.

Megkoszorúztuk Misztótfalusi Kis Miklós sírját is, szintén a Házsongárdi temetőben.

Szenci Molnár Albert sírjánál egy általa fordított zoltárt énekeltünk.

Eljutottunk Gyulafehérvárra is, és megtekinthettük a Szent Mihály-székesegyházban több királyunk sírját.

Köszönet és hála a sok-sok jóért, melyben részesültünk ezen utak során! Isten áldja meg lelkipásztorunkat fáradozásaiért!

KÁDÁR FERENC

NAGYCSÜTÖRTÖKTŐL HÚSVÉTIG

MEDITÁCIÓFÜZÉR ÜNNEPNAPJAINKRA

Isten olykor csendet parancsol az embernek, az ígéhirdetőnek is. Ez történt többször is a világvárvány ideje alatt. A kényszerű istentiszteleti szünetekben jóval kevesebb esemény, kiállítás, ígéhirdetési lehetőség adatott, annál több idő jutott az elcsendesedésre, az imádságra és a meditációkra. 2021 nagyhétében, a nagy napokon végighaladva születtek ezek az írások, de olyan is van közöttük, amit régebben vettem papírra, most viszont újra átgondoltam, és némi igazítással véglegesítettem. Így jött létre ez a kis meditációfüzér, nagycsütörtöktől lépegetve egészen húsvét ünnepéig.

Szeretettel ajánlom ezeket az írásokat *Fodor Ferencnek*, akinek tanártársa lehettem Sárospatakon, s akivel ma is lelkészársak vagyunk a zempléni egyházmegyében. Ajánlom neki úgy, mint biblikus tudósak és kiváló ígéhirdetőnek, aki szereti feltárni az ige belső titkait és mély összefüggéseit.

Nagycsütörtök

Jézus szenvedése nem a nagyhéten kezdődött. A passió eseményeihez közeledve egyre inkább feltűnik a Mester egyedül maradása és magányossága. Ott van a tanítványai között, tanítja őket, de egyre kevésbé értik. Félreérthetetlenül kijelenti közelgő halálát és feltámadását, de ez a válasz: „ez nem történhet meg veled” (Mt 16,22). Majd megmossa tanítványai lábait, de az értetlenség ilyen szavakat ölt: „az én lábamat nem mosod meg soha” (Jn 13,8).

Együtt vannak tehát, még sincsenek vele. A Mester elszigetelődik, magányossága egyre kiáltóbb. Aztán jön az elfogatás, ekkor azok, akik körülötte voltak, elfutnak, fizikai értelemben is magára hagyják. Majd a per, az ítélet és a kereszt magánya tetőzi mindezt.

Ezek fényében különös látni azt, hogy nagycsütörtökön mégis történik valami más is. Nagycsütörtök a közösségről szól. A Mesternek fontos volt ez a nap. Nemcsak a páskavacsora megünneplése, az egyiptomi szabadulásról való megemlékezés miatt, hanem a tanítványi közösség jövője miatt is.

Mielőtt végképp eljönne az elszakíttatás, Jézus összegyűjti őket, ahogyan majd feltámadása után is teszi Galileában.

Asztalhoz telepedtek azon az estén. Asztalhoz telepedni nem pusztán a közös étkezést, hanem a közösségvállalást jelentette, és jelenti ma is. Milyen büszkén és megnyugvással említi a zsolttáros: „asztalt teritesz nekem ellenségeim szeme láttára...” (23,5) – tehát befogadsz, védelmet nyújtasz nekem, és közösséget vállalsz velem.

Az Úr Jézus még most is, amikor rohamosan közeledik felemeltetésének órája, a tanítványokra gondol, a közösséget erősíti közöttük. Szövetség övele, szövetség egymással. Ezt megpecsételi azzal, hogy ekkor szerzi az úrvacsora sákramentumát.

Fel kell figyelniünk arra a tényre, hogy a sákramentumok szerzése a Krisztus-esemény magjához kötődik. A keresztséget Jézus a feltámadása után, annak következményeként szerezte. A keresztség, Kálvinnal szólva a kapunyitás, az atyai házba lépés sákramentuma. Erőteljes missziói vonatkozása van, melyhez a felhatalmazást Krisztus feltámadása adja.

Az úrvacsora pedig az atyai házban való tápláltatás, asztalközösség sákramentuma. Ezt pedig a kereszthalál előtt, mintegy arra rámutatva szerezte az Úr nagycsütörtökön. Az úrvacsora a minden szétszakító erő ellenére megerősödő összetartozásnak és közösségnek a sákramentuma. A keresztség egyszeri alkalom, az úrvacsora folyamatos és rendszeres.

A szereztetési sorrendben az úrvacsora az első, mert csak a krisztusi koinóniát átélő közösség kapja meg a kiváltságot a misszió végzésére. Míg az egyén életében a keresztség az első, és azt követheti egy úrvacsorázó élet, addig az egyháznál ez fordítva van. Az úrvacsorával élő, az *unio mystica cum Christo* csodáját átélő gyülekezet hallja a parancsot, hogy menjetek el, és kereszteljete.

Milyen sokat tett a magányos Jézus nagycsütörtökön a közösség megeremtéséért! Szeretetének centripetális ereje – az egy Júdás kivételével – elementárisan hatott a tanítványokra. Még botladoztak, még elfutottak, de egyszer visszatértek, és a Lélek parancsára helyükre álltak. Az úrvacsorában megtapasztalt közösség, majd a keresztelésre küldő parancs ereje nagymértékben segítette a keresztyén egyház születését.

Ma, amikor a járványhelyzet miatt sokan, sok gyülekezetben kihagytak úrvacsorázási alkalmakat, fennáll a veszélye annak, hogy gyülekezeteink belső kohéziója meggyengül. Értetlenül állok az olyan gyülekezeti döntések előtt, ahol semmilyen formáját, még *online* módját sem gyakorolták az úrvacsorának e nehéz időkben. Az viszont bizonyos számomra, hogy az újrakezdés fő kitorési pontja közösségeink megerősítése lesz. És ennek a megerősítésnek az Úr asztalánál kell kezdődnie! Szövetség Krisztussal és szövetség egymással.

Ne lépünk könnyen túl nagycsütörtök tanításán!

Nagypéntek

Vajon az Úr Jézus testi szenvedései vagy lelki gyötrelmei voltak súlyosabbak? Régi kérdés ez. Az bizonyos, hogy számunkra mindkettő felfoghatatlan súlyú lenne. Az is bizonyos, hogy Urunk szenvedéstörténetében a fizikai bántalmazás és fájdalomokozás mellett mindig megjelenik a lelki bántalmazás is. Ennek különös formája a gúnyolódás és csúfolódás. Gondoljunk bele: Jézus keresztútját és halálát ez az alantas emberi ösztön szegélyezi!

Gúnyolódnak, gyerekes játékot űznek vele a katonák (Mk 15,20), csúfolódnak és káromolják őt az arra menők (15,29-30). Ebben a sorban következik az, amit a nép lelki vezetői tesznek.

A főpapok az írástudókkal együtt csúfolódnak. Nem állnak ki mások elé, hanem – ahogyan Márk evangélista írja – maguk között beszélnek. Ők ebben is képmutatók, „meszelt sírok”, mert ügyelnek a külsőre, de amit mondanak, tele van gonoszsággal és romlottsággal.

„Másokat megmentett, magát nem tudja megmenteni. A Krisztus, Izráel királya szálljon le most a keresztről, hogy lássuk és higgyünk!” (Mk 15,31-32) – mondják egymásnak már-már győzelmi mámortól átítatva.

Másokat megmentett – mit akarnak ők mondani? Észre sem veszik, hogy ezzel elismerik Jézus messiási munkáit, a csodákat, gyógyításokat, emberek megmentését. Állításuk nem erről akar szólni. Amit mondanak, sokkal inkább azon az emberi – vagy inkább sátáni – logikán alapul, amely az ember értékét azon méri, mit tud tenni önmagáért. Ha képes vagy menekülő utat találni, ha ki tudsz bújni ellenségeid szorításából, ha ügyesen meg tudod oldani, hogy neked jó legyen – akkor képes lehetsz másoknak is segíteni. A világ számukra így működött. S valljuk meg, sokak számára ma is így működik. Az önzés, az én-központú gondolkodás sok baj és nyomorúság eredője ebben a világban.

Jézus nem ezért jött, nem ilyen emberi gondolat alapján végezte szolgálatát. Nem magára gondolt, amikor otthagynya a menny dicsőségét, eljött a földre. Nem magára gondolt, amikor kereste az elvesztettet, felemelte az elesőt és befogadta a kitaszítottat. S nem magára gondolt, nem a saját érdekét nézte, amikor nagycsütörtök éjszaka vért verejtékező döntést hozott: „Atyám, ...ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied” (Lk 22,42).

Másokat megmentett – ez Jézus Krisztus életének lényege, szolgálatának szent titka. Ezért állt a golgotai kereszt, ezért nem szállt le Urunk a keresztről, mert mások megmentése – a mi megmentésünk! – máshogyan nem történhetett meg. Csak ilyen áron! Péter apostolnál olvassuk: „...nem veszendő dolgokon, ezüstön vagy aranyon váltattatok meg atyá-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

itoktól örökölt hiábavaló életetekből, hanem drága véren, a hibátlan és szeplőtelen Báránynak, Krisztusnak a vérén” (1Pt 1,18-19).

Másokat megmentett. A gúnyolódó szavakból evangélium lett! Emlekezzünk: az Ószövetségben Bálák, a moábiták királya hívatta Bálám prófétát, hogy átkozza meg Izráelt. Egyik hegyről a másikra vitte, de Isten nem engedte, hogy Bálám átkot mondjon: csak áldó igék jöttek az ajkára (4Móz, 23-24).

A kimondott szavak most is más irányt vettek. A főpapok és írástudók gúnyolódni akartak, de szavaikból az evangélium nagy bizonyosságtétele lett! Másokat megmentett! Ez Isten igazsága. Ez az egyszülött Fiú váltságmunkájának a foglalata. Nem magát akarta megmenteni. Nem hívott angyali seregeket a saját védelmében, hanem odaadta áldozatul drága életét mindnyájunk vétke miatt, és mindnyájunk üdvösségéért.

Nem magát mentette, nem szállt le a keresztről, ahogy a csúfolódók várták, hanem mindent elvégzett, hogy lássunk és higgyünk. A teljes váltság, Jézus Krisztus halála és feltámadása a győzelmes keresztyén hit alapja. E hitnek nem árthat a világ gonoszsága és gúnyolódása, mert ez a hit Krisztusra néz, aki mérhetetlen testi és lelki szenvedéseket vállalva, életét odaáldozva másokat megmentett. Áldott legyen ezért!

Nagyszombat

Nagyszombat elcsendesíti az embert, így a járvány idején különösen. Semmi esemény, semmi jel. Krisztus a sírban. Nagyszombat a hit nagy tanítását adja.

Az életet kétféleképpen lehet élni: hittel és hit nélkül. Jézus az út képével érzékelteti ezt. Van a keskeny út, a hit útja, az ő követésének útja, és van a széles út, a hitetlenség útja, a Krisztus nélküli út. Az elsőn kevesen járnak, de az életre visz, a másodikon sokan járnak, de vége a halál.

A Bibliából sok példát lehet venni arra, hogy ez a két út, ez a kétféle élet van. A példák közül csak egyet emeljük ki. Ha visszatekintünk nagypéntek eseményeire, látjuk, hogy a Golgotán három kereszt állt. A középsőn Jézus, s mellette két oldalon egy-egy lator, egy-egy elítélt bűnöző. Egyikük Jézushoz fordul és megtér, a másik megkeményíti szívét és elvész.

Kétféleképpen lehet tehát élni: hittel, Krisztust követve, vagy tőle elfordulva, hit nélkül. A különbség a kettő között az élet folyamán néha feltűnik, néha nem. A sorsfordító időkben, a próbák, megrendülések pillanatában viszont annál inkább! Amikor veszni látszik minden, amikor elvételnek az élet garanciái, a fogódzkodók. Amikor kiderül, hogy az emberi erő véges, nincs segítség. Akkor meglátszik a nagy különbség.

A hit nélkül élő ember ott áll üresen, mindentől kifosztva, és kesereg, átkozódik, fél. A hívő ember viszont ezekben a vészterhes helyzetekben megtapasztalja a hit erejét. A hit kapaszkodó. A hit Isten kinyújtott kezének megragadása. Aki hisz, az tudja, hogy Isten két ajándékára számíthat, amelyek túlmutatnak minden emberi lehetőségen.

Az első ajándék az, hogy „velem van az Úr, nem félek...” Isten adta nekem ezt az életet, és ő megtart, velem jár ebben az életben, amíg ő jónak látja. Ez az új élet útja, s valóban igaz erre az életre nézve: „úgy megőriz, hogy mennyei Atyámnak akarata nélkül egy hajszál sem eshet le a fejemről...” – ahogy a káté mondja. Ez aztán a bizonyosság! A hívő ember ennek nyugalmával és bátorságával él, tanul, választ hivatást, alapít családot. De ezzel a biztonságérzettel ül autóba, vállal nehéz döntéseket vagy éppen fekszik kórházi ágyra. Ő velem van. Ez életemnek a biztosítéka és értéke. Ez óv meg a túlzott félelemtől is, de a felelőtlen, életet kockáztató döntésektől is.

Az engedelmes Fiú áldott példát ad erre a szent nyugodtságra és teljes bizalomra. Minden utat így tett meg, így aludt a viharos tengeren, így került az összeütközést ellenségeivel, míg nem jött el az órája, s így állt elfogói elé: „én vagyok”.

Ez az első ajándék, amit a hívő ember kap Istentől. Ez teszi széppé és értelmessé az életet, ez ad biztonságot lépteinknek: „amíg az Úr akarja és élünk”.

A másik ajándék pedig az, hogy amikor már véget ér ez a földi élet, Istennek azután is gondja van övéire. Ezért hangzik a kereszten: „Atyám, a te kezedbe teszem lelkemet”. Mert van tovább, van feltámadás, van örök élet! A halál nem a vég! Van tovább, van örök öröm! Az Úr, aki velem járt az élet útján, velem lesz az örökkévalóságban is.

Jézus sírba tétele, nagyszombat csendje a húsvéti öröm előszobája. A hívő ember ezért az élet végére, az élet utánra is így gondol, hogy mindez Isten kezében van, és ő megadja mindazt, amit megígért.

Új élet és örök élet – két ajándék Istentől, amit nem kiérdemelni vagy kiimádkozni kell, hanem hittel elfogadni. Ezért kérjük ünnepek között és után is: „Hinni taníts, Uram, kérni taníts”!

Húsvét

Tünetei voltak, a teszt pozitív lett, állapota romlott, bekerült a kórházba, majd az intenzív osztályra, ott lélegeztető gépre tették. Nem tudunk beszélni vele, s néhány nap múlva jött a hír: meghalt – hányszor hallottam ismerősöktől, gyászolóktól az ünnep előtti hetekben ennek a történetnek változatait?!

„Így szól az én Uram, az Úr...”

A halál világa ez. Most többszörösen is tapasztaljuk. Jönnie kellett a húsvétnek, meg kellett zendülnie a húsvéti evangélium kürtjének, mert csak a feltámadott Úr jelenléte adhat vigasztalást, reménységet és életet.

Húsvét áldott örömezene ebbe a három betűbe, e rövid kiáltásba belefoglalható: Ő ÉL! Igen, Jézus Krisztus él! Hiába fogtak össze ellene a farizeusok, írástudók, a főpapok és a római „rendfenntartók”, hiába szövetkeztek az áruló Júdással, hiába állítottak hamis tanúkat, hiába zsarolták Poncius Pilátust: „Ha ezt szabadon bocsátod, nem vagy a császár barátja” (Jn 19,12), hiába győzött a tülerő, a gúny, a gonoszság – Ő ÉL!

Meghalt a kereszten, levették és a sírba tették, de hiába pecsételték le a sír száját, hiába őriztették katonákkal, legyőzte a halált, kijött sírjából, angyalok adtak hírt róla, találkozott az övéivel, mert Ő ÉL!

Húsvét nagy örömhíre ez. Jézus Krisztus feltámadásával az élet győzött a halál felett. Isten életadó szeretete és igazsága nem hagyhatta, hogy Szentje rothadást lásson, hanem kihozta őt a halálból, az elmúlásból. „Feltámadt a mi életünk, vígan méltó énekelünk, Úr Krisztust dicsérünk...” – szól az egyik szép régi húsvéti énekünk (350. dicséret). Az ő feltámadása az élet győzelmét pecsételi meg. Erre emlékeztet a tavasz megújuló ideje is, ahogy az előbb idézett ének folytatásában látjuk: „A földben minden gyökerek, Fáknak bimbói terjednek, Mezők megzöldülnek, Ég madarai zengenek, Fákon vígan énekelnek, Szárnyukon repdesnek: Minden illatozó füvek gyönyörködtetnek, Dicséretre intnek. Mert ő feltámadt igazán...”

Az élet győzelmét az embernek is ugyanígy éreznie és hirdetnie kell, ahogy a természet is teszi. De nekünk vajon mennyit jelent a diadalmas hír: Ő ÉL? Minket vajon mennyire tud megváltoztatni, hitünkben megújítani az Úr Jézus Krisztus halálán aratott győzelme? E kérdések önvizsgálatra indítanak, különösen most, e járványhelyzetben. Érdemes megnéznünk azt a bibliai helyet, ahol ez a rövid húsvéti bizonyásgtétel – Ő ÉL – elhangzik: a Márk evangéliuma 16,11-ben ezt olvassuk a tanítványokról:

„Amikor ezek meghallották, hogy ő él, és hogy Mária látta, nem hittek el.”

Ugye, különös húsvéti híradás ez? Jézus feltámadt, már találkozott is Máriával és más asszonyokkal, s amikor a tanítványok veszik a jó hírt: Ő ÉL, akkor nem hiszik el. Azzal foglalkoznak, hogy ki mondta ezt a hírt, és nem magával a ténnyel. Az köti le őket, hogyan találhatnának kibúvót a húsvéti hit alól: asszonyi beszédnek, fecsegésnek tartják a világot megváltoztató evangéliumot.

Jaj, ez nagyon ismerős: hallgatjuk a húsvéti üzenetet, vagy egyáltalán a bizonyásgtételekben, igehirdetésekből az Ige megszólítását, és nem a lényegre figyelünk. Figyelünk arra, aki mondja, figyelünk a saját, meg-

szokott kis gondolatainkra, és nem vesszük észre, hogy az életünket alapjaiban megrendítő, új pályára állító krisztusi örömhírt elengedjük a fülünk mellett és a szívünk mellett. Halljuk, hogy Ő ÉL, és közben azal vagyunk elfoglalva, hogy mennyi bajunk, nyomorúságunk van. Ő az életre hív, mi pedig nagyon a halálban akarunk maradni.

Ünnepeink közül a húsvét méri meg legjobban a hitünket. Ez a három betű a mérleg, amelyre hitünknek rá kell állnia: Ő ÉL! Hisszük-e ezt? Ő ÉL – értjük-e, hogy ennek milyen hatalmas hatással kell lennie életünkre nézve? Nem lehetünk tovább a halál rabjai, nem maradhatunk a lemondás, a hitetlenség, a földiekben bizakodás fogságában. Krisztus feltámadása által mi is átmehetünk a halálból az életbe, a napról napra egzisztenciából az Isten fiainak csodálatos szabadságába, a teljes Életbe, az üdvösség bizonyosságába. „Jézus él, mi is élünk, a haláltól nem félünk...” (348. dicséret 2. verse).

Legyen húsvétkor és az ünnep után is életünk sarokpontjává, kereszténységünk megingathatatlan alapjává Krisztus feltámadásának örömhíre: Ő ÉL!

Sátoraljaújhely, 2021. április

LAKATOS NELLA

KÖSZÖNTÉS

*„Menjetek el szerte az egész világra,
hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek.” (Mk 16,15)*

2019 telén a Nagybányai Református Egyházmegye Presbiteri Szövetsége továbbképzést szervezett az egyházmegye presbiterei és diakónusai számára. A képzés Petőfi Sándor egyik kedvenc tartózkodási helyén, Koltón zajlott le, az előadók pedig a Sárospataki Református Teológiai Akadémia professzorai voltak. Itt került sor arra, hogy az Akadémia jeles személyiségei közül megismerjük dr. Fodor Ferenc, dr. Enghy Sándor és dr. Dienes Dénes pataki professzor urakat. Ők voltak azok, akik színvonalas előadásaikkal mélyítették az ismereteinket az Ószövetség, az Újszövetség és az egyháztörténet titokzatos világában.

Evangélizációs lelkületű lelkipásztorok, az előadásaikkal a református identitástudatunkat erősítették, missziói szerepet végeztek. Kiváló szakemberek, fáradságot nem ismerő kitartással, önzetlenül gyümölcsöztették szakmai tudásukat. Nagyra becsült szellemiségükkel, egyenes jellemükkel, számunkra példaként állítható elkötelezettséggel végezték azt a hivatást, amiből sugárzik a szeretet lángját tápláló gyertyafény. Az előadók a Kollégium falain túl, az országhatárt is átlépve végezték küldetésüket, felelősséget éreztek az anyaországtól elszakadt magyar reformátusokért, a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben Szatmár, Nagykároly, Nagybánya, Zilah egyházmegyéiben. Vállalták azt, hogy kéthetente, kora hajnalban, télvíz idején elinduljanak a Bodrog-parti Athénból, és Krisztus evangéliumához méltó viselkedésükkel egy lélekben, egy szívvel küzdjenek az evangélium hitéért. Mint előadók, lelkipásztorok és pedagógusok áldozatos cselekedetükkel mély nyomot hagytak a hallgatók szívében, méltók a vállalt hivatáshoz.

Olyan egyéniségek, akikre illik Németh László gondolata:

„az, hogy az iskola – és benne a tanár – milyen volt, csak jó tíz évvel az iskola elvégzése után kezd kiderülni. A tanár nem is tudja – fogalma sincs –, hogy mikor hat igazán a növendékre, egy gesztussal, egy szóval, odavetett tréfás félmondatall!”

Igaz, mi már nem vagyunk kisdiakok, de az előadások alatt diákként szívtuk magunkba a professzor urak szavait, akik híven követik jézusi küldetésüket. Hálásak vagyunk mindazért, amit értünk cselekedtek! És sok erőt, Isten gazdag áldását kérjük további életükre, szolgálataikra!

SOLI DEO GLORIA

MÁTYÁS PÉTER

HOGYAN LETT A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG LELKIPÁSZTORA DR. FODOR FERENC?

Tél volt.

2013 első hetei voltak mögöttünk.

A pataki gyülekezetnek több mint fél éve nem volt lelkipásztora, a szolgálatok helyettesítéssel voltak ellátva, pontosan teljesítve. Furcsa, a gyülekezet által korábban nem tapasztalt helyzet volt.

Pedig a lelkipásztor-választás minden formáját megpróbáltuk, ami-re az egyház jog lehetőséget biztosít. Pályázatás, meghívás, mind eredménytelen volt. Egyházi előjáróink pedig minden tőlük telhetőt meg-tettek, a gyülekezet egyhelyben toporgott. Amikor már-már úgy látszott, valaki elvállalja a lelkipásztori szolgálatot, az utolsó pillanatban az illető lelkész mindig visszalépett.

A 2012/13-as tanévben is indított presbiterképzést a Sárospataki Re-formátus Teológiai Akadémia. A képzésen hárman vettünk részt a pataki presbiterek közül, szívesen mentünk, sokat tanulhattunk, nagyszerű ta-náraink voltak, és jó közösség is formálódott ezen alkalmakon.

Ilyen gyülekezeti körülmények között hallgattuk az egyik előadást gyakorlati teológiai témakörben, amikor azt fejtette ki az előadó, hogy ha egy gyülekezet szeretne egy célt elérni, megvalósítani, akkor elengedhe-tetlen, hogy imaközösséget hozzon létre ennek érdekében. Úgy éreztük, ezek a gondolatok nekünk szólnak, így az előadás utáni szünetben meg-beszéltük a presbiterestestvérekkel, hogy nekünk is e szerint kellene eljár-nunk. A gyülekezet nagyon sok mindent próbált már tenni a lelkipásztor megválasztásáért, de imaközösséget még nem hívtunk össze, együttes erővel nem kértük az Úr segítségét.

Pár nap múlva megkértük a helyettes lelkipásztort, segítsen imakö-zösséget létrehozni a lelkészválasztásért oly módon, hogy akik tudnak jönni, a gyülekezeti teremben, akik pedig nem, otthonukban imád-kozzanak az Úrhoz segítségért. Egy-két imaalkalom után egy nagyobb gyülekezeti esemény volt, amikor is a megbízott lelkészünk megkérte dr. Fodor Ferencet, hogy a következő vasárnapi istentiszteletet tartsa meg. Az istentisztelet után – hasonlóan korábban nem tapasztalva – többen megszólítottak, hogy olyan jól prédikált ez a lelkész, hívjuk meg őt.

Ezt követően felgyorsultak az események. A megkeresést köve-tően nem sokkal, a presbitérium egyhangú javaslatára, a gyülekezet

„Így szól az én Uram, az Úr...”

lelkipásztorául választotta nagytiszteletű dr. Fodor Ferenc professzor urat.

Az ezt követő hetek már nem úgy teltek, mintha emberek terveztek volna az eseményeket. Sokkal inkább megtapasztalhattuk Urunk imameghallgatását, kegyelmét, így ez a lelkipásztor-választás a gyülekezet hitben való erősödését is elősegíthette.

Soli Deo Gloria!

NAGY TIBOR

KÖZÖS ÖRÖKSÉG

„Uram, te voltál hajlékunk nemzedékről nemzedékre” (Zsolt 90,1)

Huszonhét évvel vagyok idősebb Ferinél, és egy időben „főnöke” is voltam, mégis többet tanultam tőle, mint amennyit ő az én szolgálataimból jónak tarthatott.

Először a hűségéről kell megemlékeznem. Hűséges volt, amikor gyermekként elfogadta szülei szerető gondoskodását, és amikor édesanyjának, majd édesapjának szüksége volt az ő lelki és fizikai segítségére. Hűséges a családjához: feleségével kölcsönös szeretetben szolgálnak együtt az Urért és gyermekeikért. Hűséges a gyermekei felnevelésében és útra indításában. Végül, de nem utolsó sorban hűséges a szolgálatban. A tanulás és az előadások sok-sok odaadást, áldozatot kívánnak, és élete során bebizonyította, hogy ezekben ő hűséges.

A második, amit említhetek, a pontosság. Beosztja az idejét, hogy legyen ideje a pihenésre, tanulásra és szolgálattételre mindkét katedróján: a templomi és egyetemi katedróján is. Minden pillanatban kész azt a feladatot végezni, amit Isten akar reá osztani. Sokszor kellett feszültségben élnie, és a feszültségek feloldása kapujának kulcsát mindig ő találta meg.

Különösen hálás vagyok neki, hogy egyik legdrágább apai örökségemet megmentette. Édesapám, Nagy Sándor Béla, végigmagyarázta a Heidelbergi Kátét gyülekezetében, a Sátoraljaújhelyi Református Egyházközségben, és azt írásban is rögzítette. Három példányban maradt meg nekem ez a magyarázat. Elég vastok kötet volt, gépirással. Sok barátom kérte kölcsön olvasásra. Egyszer azt vettem észre, hogy nekem egy sincs. Akkor ő bányászta elő valahonnan az egyik példányt, majd a Dunántúli Református Egyházkerület és a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház néhány száz példányban kiadta. Ennek a nyomtatott változatnak is sikere volt a lelkipásztorok között, már nekem is csak egy példányban maradt.

Hálás vagyok Istennek, hogy megismerhettem, és együtt szolgálhattam ezzel a kedves házaspárral. Mindig számíthatok gazdag teológiai ismeretükre, a szeretet gyakorlásának fáradhatatlan végzésére és baráti megértésükre. Naponta imádkozom családjukért és szolgálatukért, a sárospataki gyülekezetért és a kollégiumért, ahonnan egykor én magam is indultam. Legyenügyt egészségi állapotom miatt otthonomból nem tudok kimozdulni, de áldást jelent számomra, hogy a Sárospataki Református Egyházközség istentiszteletébe interneten bekapcsolódhatom, és az igehirdetéseket hallgathatom. Az Úr áldása legyen az Ünnepeken, szeretetein és szolgálatain.

ŐRI MÁTÉ

DÉLVIDÉKI KISZÁLLÁS

Lelkes készülődés és több álmatlan éjszaka után évfolyamunk 2019 márciusában Délvidékre utazott évfolyamvezetőnkkel, Fodor Ferenc Tanár Úrral. Kis csapatunk hatalmas izgalommal indult Patakról. Hosszú út állt előttünk, számos ismeretlen tényezővel. Istenhez fohászkodtunk, és GPS-ünkre támaszkodva megindultunk a közel 500 kilométeres útra. Tapasztalt sofőrünknek, Tanár Úrnak köszönhetően sikerült egy keveset rövidíteni a távolságon: sokszor nem az autópályán haladtunk, hanem alsóbbrendű utakon gyönyörködhettünk a kora tavaszi tájban. Több száz kilométer után és több óra elteltével megérkeztünk az országhatárhoz; bátran, a magyar nyelvet használva haladtunk át azon. Több évfolyamtársam számára teljesen ismeretlen országnak számított Szerbia, s bár a nyelv némileg hasonlít az ukránra, és a cirill betűk sem voltak idegenek kárpátjai barátaim előtt, mégis új, ismeretlen volt ez a világ. A határátkelőtől eltávolodva azonban lassan ismerős vidéket értünk el: magyar településtáblákat láttunk, magyar szót hallottunk, megérkeztünk délvidéki református magyar testvéreinkhez. Mindez feleltette a hosszú út fáradtságát.

Bácsfeketehegyen egy hotelban szálltunk meg. Megérkezésünkkor mindnyájunkat egy kupica tradicionális meggypálinka fogadott, mert ott így szokás, s ezt persze illendő volt elfogadni és elfogyasztani. A szobák elfoglalása után látogatást tettünk e sorok szerzője szüleinél, akik megvendégelték a hosszú útról érkezett csapatot. Visszatérve a hotelba még sokáig együtt maradtunk, beszélgettünk. Azon az estén új barátságok formálódtak, hiszen azelőtt kevéssé ismertük még egymást, mindössze fél évet töltöttünk el a teológián.

Szombaton a reggeli előtti kávéknak meglepően erős török zaccos kávé volt, majd egy tradicionális szerb ételt kaptunk, *burekot*. Ez rétestésztába töltött túrósz étel, amit a pék gondosan és különlegesen hajtogat, míg elnyeri tökéletes állagát, majd megsüti. Mellé egy kissé savanyú *jogurt* nevű tejterméket kínáltak, amit jóízűen elfogyasztottunk. Reggeli után végre elindultunk körutunkra. Ellátogattunk először a bácsfeketehegyi lelkipásztorhoz, ahol egy váratlan meghívást kaptunk az esti színházi előadásra, amit köszönettel elfogadtunk. Utunk Bácskossuthfalvára vezetett, ahol néhai Kiss Antal bácskai esperes sírját látogattuk meg, akit Tanár Úr egykor személyesen ismert. Ezután érkeztünk meg Pacsérra, ahol megismerkedtünk a gyülekezet lelkészénőjével. Megtekintettük a pacséri református templomot, s beszélgettünk a lelkészénővel a helyi gyülekezetről,

annak jelenéről, történetéről, hagyományairól. Meglepetésünkre csatlakozott hozzánk Csete-Szemesi István korábbi püspök is, aki odavalósi. Igen tartalmas és tanulságos beszélgetésnek lehettünk részesei.

Idő szűkében sietősen indultunk tovább Szabadkára. Ott első állomásunk a templom volt, ahol találkoztunk a lelkésszel, Harangozó Lászlóval, és a templomot is megtekintettük, ami egy új építésű, torony nélküli imaházszerű építmény. A lelkipásztor vezetésével a városban is eltöltöttünk másfél-két órát, de még a városnézés előtt Tanár Úr meghívta az egész csoportot ebédre egy étterembe, amiért nagyon hálásak voltunk. Ebéd után a városban sétáltunk. Szabadka mai városképe a 19–20. század fordulóján alakult ki, jellegzetes szecessziós épületek teszik különlegessé. Meglátogattuk még a szabadkai zsinagógát, ami egy gyönyörűen felújított épület. Kellő áhítattal tettük fejünkre mindannyian a kipát. Az idő szűke miatt a zsinagógából indultunk vissza a szállásunkra, hogy vacsorázzunk, és készüljünk a színházi előadásra. A nagy sietség mellett is sikerült még egy rövid időre beköszönnünk az ifire, ahol bemutakoztunk, beszélünk a lelkesítő pályára való elhívásunkról, és Isten szolgálatára biztattuk, bátorítottuk az ifúságot. Pont időben érkezünk a színházba. Igazán kitüntető és megtisztelő volt, hogy az előadás előtti köszöntőben minket, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia képviselőit külön köszöntöttek. A helyi Soma Színtársulat remek előadását élvezhettük.

Vasárnap egy másik jellegzetes szerbiai ételt kaptunk reggelire, *pjeszkavicát*, ami tulajdonképpen egy többféle húsból készült kiadós hamburger. A reggeli után indultunk az istentiszteletre. Az ige hirdető dr. Fodor Ferenc Nagytiszteletű Úr volt, aki Ezsdrás könyvéből választott textus alapján hirdette Isten üzenetét, évfolyamunk pedig igeolvasással, imádsággal, verssel, énekekkel szolgált az istentiszteleten. Bemutattuk továbbá a pataki teológiát és röviden a kollégium történetét is. Az istentiszteleten megtapasztalt áldásokért hála az Úrnak! Emlékezetes maradt számunkra, hogy a kiszállás előtt pár héttel egy évfolyamórán azon tanakodtunk, hogy egy nemzetségtáblázatról lehet-e, hogyan lehet prédikálni. Mintegy erre is válaszul, Nagytiszteletű Úr éppen a fogságból hazatérők felsorolását tartalmazó igeversek alapján prédikált, kiemelve a *maradék* jelentőségét és felelősségét. A gyülekezettel együtt kitárt szívvel (és szinte tátott szájjal) hallgattuk. Az istentisztelet után találkoztunk a gyülekezet presbitereivel, és egy újabb tartalmas beszélgetésben volt részünk. Ezt követően indultunk is vissza a szálláshelyünkre, hogy ebéd után nekivágjunk a Sárospatakra vezető újabb félezer kilométernek.

Ahogy az odaút, úgy a visszaút is emlékezetes volt. Kissé idegeskedtünk megpakolt kofferjaink miatt: mi lesz az azokban rejlő ételek és italok sorsa. Tanár Úr filantrópiájával és humorával elérte, hogy a határőrök jó-

indulatúan átengedtek minket. A hosszú út persze tartogatott még néhány kalandot, de késő este – Istennek hála – megérkeztünk Patakra.

Délvidéki kiszállásunk során a lelki-testi táplálékon túl jó volt újra megtapasztalnunk, hogy bár országhatárok választanak el bennünket, de egy nemzettest tagjai vagyunk, nyelvünk, történelmünk, kultúránk, hagyományaink, hitünk és vallásunk összekötnek minket. Délvidékiek, kárpátaljaiak, anyaországiak, mi mind református magyarok vagyunk.

PÁSZTOR DÁNIEL

ÜNNEPI BESZÉD A MEGÚJULT SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEMPLOM ÁTADÁSA ALKALMÁBÓL

„Áldjad én lelkem az Urat, és egész bensőm az ő szent nevét. Áldjad én lelkem az Urat, és el ne feledkezzél semmi jótetemenyéről.” (Zsolt 103,2)

Kedves Ünneplő Gyülekezet! A Tiszáninneri Református Egyházkerület elnöksége nevében szeretettel és tisztelettel köszöntelek Benneteket. Ez a nap több tekintetben is a hálaadás napja. Először is hálát adunk a reformáció Urának azért, hogy minden méltatlanságunk ellenére szeret minket, és szereti az ő egyházát. Szereti és szüntelen kész azt alakítani, formálni Igéje és Szentlelke által. Az ő népe vagyunk, és fontosak vagyunk neki, ezért lehetünk ma itt. Így adunk most hálát Istennek a sárospataki megújult templomért. Bár miniszterhelyettes úr mondta, hogy nem tartozunk köszönettel a Kormánynak, én mégis megteszem. Illesse köszönet Magyarország Kormányát, amely 2015-ben úgy határozott, hogy kiemelt kormányzati támogatás keretében támogatja a Tiszáninneri Református Egyházkerületet, hogy a sárospataki református templom és környezete megújuljon. Hálás vagyok Istennek azért, hogy ezt a munkát segítségével elvégezhettük. Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a felújítási programban, annak lebonyolításában részt vettek. Köszönet az építetőknek, a restaurátoroknak.

Kedves Ünneplő Gyülekezet! A csodálatos mégis az, hogy ez a kettő: a renováció és a reformáció összekapcsolódhat. Vagy ha tetszik, a renoválás és a reformálás összetartozik. Isten Igéje beszél arról, hogy a fiatal Jósias király úgy döntött, hogy a templomot renoválni kell. És e munkák közben ők is találtak valamit. Nem kulcsot, hanem megtalálták a Törvénykönyvet, a Bibliát, az igazi kincset. És a király az íródeákján keresztül felolvastatja magának először a Törvénynek beszédét, és amint hallja, megszagatja ruháit, bűnbánattal áll az Isten elé. Majd gondoskodik arról, hogy ne csak ő hallja a Törvénynek beszédét, az Isten Igéjét, hanem ezt hallani kell az egész népnek, és összegyűjti a népet, és felolvassák az Isten Igéjét. És valami elkezdődik. Valami, amit mi reformációnak nevezünk. Dőltek a bálványok, az idegen istenek, és lett lelki megújulás, lett reformáció. Nemcsak a templom, a falak újultak meg, hanem a megtalált Isten Igéjén keresztül a szívek, az életek is.

Kedves Testvérek, kedves ünneplő Gyülekezet! Én számotokra is ezt kívánom, hogy a megújult falak között rátalálva az Isten Igéjére, szeret-

„Így szól az én Uram, az Úr...”

ném gyorsan hozzátenni, hogy nemcsak a kulcs van itt, hanem itt van az Isten Igéje is. A megtalált, és újra és újra megtalált Isten Igéjén keresztül hadd újuljanak meg az életek. Adja Isten, hogy így legyen!

(Elhangzott 2018. október 31-én, a megújult sárospataki református templom átadó ünnepségén.)

PÁSZTOR GYULA

A GYÜLEKEZET ÉNEKE

Amikor az éneklésnek, ennek a különleges képességnek az okát és célját keresem, újra és újra a Heidelbergi káté 6. kérdés-feleletének megfogalmazásánál kötök ki: „...Isten az embert jóvá és a maga hasonlatosságára, azaz valóságos igazságban és szentségben teremtette avégre, hogy teremtő Istenét igazán megismerje, szívből szeresse és vele örökkétartó boldogságban élvén Őt dicsérje és magasztalja.”

Különös adottság az éneklés, hiszen egyáltalán nem létfeltétel. Nem olyan, mint a beszéd, a látás, hallás vagy bármely testrészünk, szervünk működése. Meg is lennénk nélküle. Nem kívánok belebocsátkozni azokba az emberi találgatásokba, amelyek éppen emiatt mégis az evolúciós haszonelvűség alapján igyekeznek valahogy megindokolni az éneklés szükségességét és kialakulását. Az okot másban látom. Abban, hogy amire Isten megteremtett, amire elhív, amit küldetésül ad, arra következetesen fel is készít, megadja azt, ami hozzá szükséges. A teremtés során az élet sokféle, csodálatos megnyilvánulása mellett felruházott tehát egy olyan készséggel, amely sajátosan, egész lényünket áthatva és igénybe véve ennek a küldetésnek a betöltését szolgálja: Őt dicsérni és magasztalni. Így nem véletlen, hogy a Szentírást a teremtéstörténetől a mennyei jelenésekig végigkíséri az éneklés. Az a figyelmeztető, amikor ez elhalványul, elmarad. A Bibliából az is nyilvánvalóvá lesz, hogy az éneklés nem csupán a földi, testi életre szóló, afféle második kategóriás eszköz. Ahol az Ige csak egy résnyire is enged belehallgatni Isten mennyei világába, onnan következetesen ilyen magasztalás hangzik. Gondoljunk Ézsaiás látomására (Ézs 6,1-3), a karácsonyi történet anyagi énekeire (Lk 2,10-14) vagy a Jelenések könyve jeleneteire Isten trónja körül (Jel 4,8-11. 5,7-14. 7,9-11). Az éneklés tehát olyan különös ajándéka Istennek, amely az Ő magasztalásában összeköti a földi és mennyei, a látható és a láthatatlan istentisztelet résztvevőit.

Mint mindenre, ami a testi élethez kapcsolódik, a bűneset az éneklésre is rányomta a bélyegét. Hűen tükrözi ezt már az is, hogy amíg a héber Őszövetség jelzése szerint Ádám a legszebb, egész lényét betöltő módon, énekkel magasztalja teremtő Urát a társáért, Éváért (Gen 2,23), addig egyik utóda, Lámek az éneket már arra használja, hogy önmagát dicsőítse vele feleségei előtt (Gen 4,23-24). Isten kegyelmének csodája, hogy ezek után mégsem teteti félre az éneklést mint olyan eszközt, amely tisztátalanná lett az ember szájában, nem tartja azt vissza a mennyei világ számára, hanem erre is kiterjeszti kegyelmes újjáteremtő munkáját.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Így az éneklés olyan kifejezőeszköz, amely Isten és ember viszonylatában soha nem értelmezhető elvonatkoztatva. Mindig ennek a kapcsolatnak a függvénye. Az ének és éneklés lelkisége, hőfoka, változásai hitelesen tükrözik az Istennel való személyes és közösségi kapcsolat állapotát, változásait. Ilyen szempontból különösen szemléletes a Lukács evangéliuma elején, hogy Jézus Krisztus születésének híre, a beteljesedett szabadítás, a megértett evangélium milyen elemi erővel indít az Istent magasztaló éneklésre (Mária éneke, Zakariás éneke, Simeon éneke).

Az is megfigyelhető, hogy ahol a Szentírás új énekről beszél, ott valami olyan döntő változás történt, vagy kell, hogy történjen, ami az Istennel való kapcsolatban új fejezetet nyit, új éneket szül, új lelkülettel való éneklést eredményez (Zsolt 98,1; Ézs 42; Jel 5,9). Az új énekben megjelenő egzisztenciális öröm és békesség jelzi azt a célt is, ahová Isten népével el akar jutni, aminek a beteljesedésén fáradozik, és aminek a megvalósulásában, megvalósításában az övéit fel akarja használni.

Ez a szándék fogalmazódik meg abban is, ahogyan Isten Igéje a dicsérről, dicsőítő éneklésről beszél. Sok példát találunk és biztatást olvasunk arra vonatkozóan, hogy az ének Isten előtt kedves, megszentelt eszköze lehet fájdalmaink elpanaszolásának, terheink letételének, a bűnvallásnak, a bocsánatért való esedezésnek, kéréseink mélyen átélt kifejezésének, de a Szentírás végső célként az Istent magasztaló éneket nevezi meg és mutatja be. Tehát az előzőek a bizalom, az elengedés, az átélt bocsánat, a felismert szabadítás és ráhagyatkozás útján ide kell, hogy lépésről lépésre elvezessenek. Egyfajta liturgiai célt is megfogalmaz a 100. zsoltár, amikor ezt írja:

„Ujjongjatok az Úr előtt az egész földön! Szolgáljatok az Úrnak örömmel, vigadozva járuljatok színe elé! Tudjátok meg, hogy az Úr az Isten! Ő alkotott minket, az övéi vagyunk: az ő népe és legelőjének nyája. Menjetek be kapuin hálaénekekkel, udvaraiba dicsérettel! Adjatok hálát neki, áldjátok nevét! Mert jó az Úr, örökké tart szeretete, és hűsége nemzedékről nemzedékre.”

Isten tehát ide akar eljuttatni az istentiszteleten keresztül: *Adjatok hálát neki, áldjátok nevét!* Ha a magunk alkalmaira gondolok, azt várja, hogy ezt kérjük, magunk is erre készüljünk. Hiszen ez az evangélium célja, ennek érdekében szólal meg az igehirdetésben a krisztológia, Üdvözítőnk váltsághalálának és feltámadásának örömhíre. Erre hívnak a sákramentumok.

Az ezekre adott válasznak három kifejezési módja van az istentisztelet végén: imádság (magyar nyelvünk éppen a témánk felől nézve nagyon kifejező, amikor az imádságot a maga sokféle összetevőjével az imádat oldaláról határozza meg), az adakozás (hálaáldozat) és a záróének. Mind

a háromnak megvan a maga mással nem pótolható sajátossága. Témánknál maradva a záróéneknek éppen az, hogy – zenei kifejezéssel élve – egyszerre záróakkordja az istentiszteletnek és nyitánya a folytatásnak, a hallottak megélésének. Erre a szerepre az teszi különösen alkalmassá, amitől ének az ének. Több mint szöveg és több mint dallam, vagy mint pusztán a kettő együtt. Valami olyan lelkiület, erőter, amelybe belekerülve az ember elkezd azzal rezonálni, együtt gondolkodni, érezni, lélegezni, haladni. Különleges módon összehangolódni. És ahogy a rezgő rugót nem nagyon lehet egy mozdulattal lecsillapítani, ugyanúgy az ének elkezdett hatása sem csillapszik le azzal, hogy az istentisztelet végén feláll és kilép az ember a padból. Magamon, de másokon is gyakran tapasztalom, hogy hazafelé tartva is visszhangzik a fülünkben a záróének egy-egy sora, dallamrészlete. Sokszor még beszélgetés közben vagy akár órák múlva is önkéntelenül dúdolgatjuk magunkban. Aztán hol a szöveg hívja vissza emlékezetünkbe a dallamot, hol pedig fordítva, a dallam a szöveget. Biztosan nincs ezzel így mindenki, nem is akarom eltúlozni ennek a jelentőségét, de jellemző annyira, hogy bátran lehet vele számolni. Ezen a helyen az ének kettős értelemben is híd szerepet tölt be: egyfelől tovább viszi az istentisztelet lelki atmoszféráját, másfelől pedig elevenen tart egy szöveges üzenetet. Szépen indokolja ez azt a tudatos szerkesztési módot, melyben egy-egy ének végére doxológia kerül, hogy segítsen a megértett igével erre tovább indulni: a szentháromság Isten dicsőítésére.

Különös tapasztalás az is, hogy leginkább az Urat magasztaló énekek juttatnak el arra a bensőséges, boldog éneklésre, amely már nem emberi célért történik, nem másoknak szól, nem élményt keres, hanem miközben csakis az Urat dicsőíti, megtalálja a helyét az Ő közösségében. Több zeneszerzőnél megfigyelhető, hogy amikor a *sanctus* vagy az *alleluja* témához nyúl, akkor nemcsak az embertől telhető legszebbet fogalmazza meg, hanem – hiszem, hogy Istentől ihletett módon – ebből a mennyeből a földi világba áthangzó dicsőítésből ért meg és ad tovább valamit, hogy aztán eszköz legyen a levett saruval való boldog magasztaláshoz, előízét adva a mennyei éneklésnek.

Nagy és szent pillanatai ezek a földi éneklésnek, akár istentiszteleten, akár az élet más alkalmán juthat el benne idáig az ember. Azt a célt látom ezekben megfogalmazva, melyet a gyülekezeti éneklésben munkálni Isten engem is felelőssé tett. Ennek a szolgálatnak az alkalma lett számomra a Sárospataki Református Egyházközségben az istentiszteletet megelőző énektanítás és gyakorlás, melyet Fodor Ferenc lelkész testvérem kezdeményezésére és kitaró támogatása mellett hosszabb ideje végezhetek. Ezeken az istentiszteleten sorra kerülő valamelyik éneket vesszük elő, és készülünk vele. Mint a gyülekezeti életben általában, ezen a területen is érvényes, hogy menet közben nagyon kevés visszajelzést

kap a szolgálattévő. Ezért annak érdekében, hogy pontosabban lássuk, hogyan gondokodnak a gyülekezet tagjai az énekek és énektanulás felől, miként élik meg az istentiszteleti éneklés lehetőségét, hol látják abban a saját helyüket, küldetésüket, 2021 tavaszán egy kérdőíves felmérés készítettünk. Az alábbiakban ennek a tapasztalatit igyekszem megosztani.

Mivel az istentiszteleteken általában résztvevő közösség véleményére voltam kíváncsi, s ennek tagjai jellemzően nem járatosak az online világban, így papír alapú kérdőíveket használtunk, melyeket a pünkösdi istentiszteleten osztottunk ki. A kérdések összeállításánál tudatos cél volt az is, hogy a gyülekezet tagjainak segítsen átgondolni az énekek és az éneklés szerepét. A járványhelyzet miatt az énektanításban – és bizonyos mértékig az istentiszteleti éneklésben is – kimaradt bő egy esztendő olyan szempontból előnyös volt, hogy a hiány folytán egy kicsit letisztultabb kép alakulhatott ki ezekről az istentiszteletet közvetlenül megelőző ötperces alkalmakról. Az adott gyülekezetre szabott, minél hatékonyabb énektanítás ügyének sajátos aktualitást ad a reménység szerint közelesen megjelenő református énekeskönyv is, hiszen készülnünk kell az ebben található új énekanyag megismertetésére és beépítésére az istentiszteleti alkalmakba. A felmérés kínálta visszajelzési lehetőséggel a rendszeresen templomba járó gyülekezeti tagok mintegy harmada élt, amit nagyon jó aránynak tekintek. Korosztályi összetételük többnyire leképezi az istentiszteleteken jelenlévőket. Valószínűsíthető ugyanakkor, hogy nagyobb volt azok aktivitása, akikhez az éneklés bármilyen okból közelebb áll, mint akiket az istentisztelet ezen része kevésbé foglalkoztat. A válaszok tehát arányukban nem minden esetben vetíthetők ki az egész gyülekezetre, inkább önmagukban értelmezhetők. Mivel a 18 év alatti, valamint a 18–25 és 26–40 év közötti korosztály tagjaitól csak kevés kérdőív érkezett vissza, ezekből nem nagyon lehetett tanulsággal szolgáló következtetéseket levonni. Így az adatokat általában két korcsoportra (hatvan év alattiak és a tőlük idősebbek) bontva elemezem.

A fentebb leírtak összefüggésében megerősítő érzés volt olvasni, hogy a válaszadók döntő többsége – korosztálytól függetlenül – úgy tekint a gyülekezeti éneklésre, vagy úgy éli azt meg, mint ami közösséget teremt Istennel és a jelenlevő többi gyülekezeti taggal, s bekapcsol a mennyei istentiszteletbe.

Jó érzés volt azt is tapasztalni, hogy – ha nem is ilyen arányban, és inkább az idősebb korosztályra jellemzően – a válaszadók mintegy negyede a gyülekezet tagjainak szolgálataként értelmezi az éneklést, amelyben neki magának is feladata, küldetése van.

Érdekes a korosztályi eltolódás az istentiszteleti énekléshez való viszonyulásban: míg a 60 év fölöttiek kétharmada nagyon szeret énekelni, és igyekszik segíteni, bátorítani ezzel a körülötte ülőket is, egyharmada

pedig inkább annak örül, ha ilyenek támogatása mellett énekelhet, a tőlük fiatalabbak körében az arány fordított. Ők általában szívesebben vesznek részt, ha valaki vezet mellettük az éneklést, s maguk inkább énekelhetnek együtt velük.

Hasonló különbség érzékelhető abban is, hogy az egy istentiszteleten rendszerint énekelt négy ének közül hányat ismernek. Az idősebbeknél ez a szám jellemzően három, s ezen felül azonos arányban vannak közöttük (20-20%), akik négyet vagy kettőt ismernek. A fiatalabbak között az ismert énekek száma egytől négyig egyforma arányban oszlik meg.

Szinte minden válaszadónak határozott véleménye van arról, hogy egy-egy énekből milyen hosszú szakaszt énekel szívesen az istentiszteleten. Mindkét korosztályban teljesen azonos arányban (40-40%) örülnek az 1-2 versszakos válogatásnak, és ezzel szemben annak, ha végig énekelhetik az ének szövegét. 20% a hosszabb, összefüggő egység éneklése mellett foglalt állást.

A hétköznapi életben eltérő az énekek szerepe a különböző korosztályokban. Sokan élik meg, hogy a napi életük során úgy jut eszükbe egy-egy ének, hogy az erőt ad nekik, vigasztalja vagy éppen figyelmezteti őket. Az idősebbeknél 70%, a fiatalabbaknál 50% tapasztalja ezt. Többen dúdolgatnak napközben egy-egy énekeskönyvi éneket. Azt viszont, hogy az énekeskönyvüket otthon elővéve énekelnének belőle, csak az idősebbek közül jelölte be 35%.

A kedvelt énekek listája rendkívül szórót képet mutat. Az idősebbek között sem látható a 276. dicséret máshol gyakran tapasztalt hegemoniája (mindössze ketten írták fel), ugyanakkor a felsorolt énekek nagyon különbözőek. Amelyek a legtöbbször előfordulnak: 23, 42, 165, 264, 422, 459, 460, 511. Ha ebben a kategóriában mégis lehet győztest hirdetni, akkor ez a 422. dicséret lett. Amikor egy fiatalabb gyülekezeti tagtól megkérdeztem, vajon miért közkedvelt éppen ez az ének, summásan ennyit mondott: „Mert ez az életről szól.” A személyenként általában megadott öt énekből egy 17 zsoltárt és 40 dicséretet tartalmazó lista alakul ki. Ez az összetett kép valamilyen formában éppen azt szemlélteti, hogy különböző élethelyzetben levő gyülekezeti tagokat más-más ének ragad meg, segít tovább. Sajátos, hogy az egyébként nem nagyon sok ének között jellemzően ott vannak az ünnepi énekek: adventi, karácsonyi, virágvasárnapi, nagypénteki és pünkösd, keresztes és úrvacsorai dicséret. Egy ilyen, az ünnepektől távolabb eső időszakban is jelzik, hogy mennyire fontosak a gyülekezet számára az egyes ünnepeken megszólaló, közvetlenül oda tartozó énekek. Hiszen ezek nemcsak az ünnepi örömhírt hirdetik, hanem felidéznek az előző nemzedékekkel töltött meghitt alkalmakat, a szó megélt értelmében összekötnek a hitben előttünk járt nemzedékekkel, és sajátos ünnepi légkört teremtenek úgy az istentiszteleten, mint a csa-

ládi együttlét során, vagy akár az egyedüllét – egyébként terhes – ünnepi óráiban is. Mély üzenetük pedig nemcsak az ünnepekben időserű. Meglepett, hogy egyik felsorolásban sem találtam húsvéti éneket. Ennek legvalószínűbb okát abban látom, hogy az ismertebb húsvéti énekeinknek nincs saját dallama, amivel összekapaszkodva ilyen mélyebb szerepet is betölthetnének.

A válaszok megerősítettek abban a reménységemben, hogy a gyülekezet számára az ének nem csupán egy kötelező eleme az istentiszteletnek, hanem sokan vágnak előre felkészülni arra, hogy az énekek az istentiszteleten, maguk pedig a közös éneklésben betölthessék a küldetésüket. A legtöbben (75%) abban látják az istentisztelet előtti éneklés elsődleges hasznát, hogy valamennyire megtanulják az ismeretlen, de az istentiszteleten sorra kerülő énekeket, és ott már a többiekkel együtt tudják énekelni. Ugyanakkor a fiatalabbak 75%-a, az idősebbeknek pedig a fele úgy éli meg, hogy ezek az alkalmak segítenek ráhangolódni az istentiszteletre, felkészülni a minél szebb és egymásra is figyelő közös éneklésre. Segítenek tudatosan énekelni és odafigyelni az énekek tartalmára. A legtöbben azt várják, hogy ezek az alkalmak ne szorítkozzanak csupán a dallam gyakorlására, hanem információkkal, impulzusokkal segítsék az éneklésre készülést, az átélt, igényes közös éneklést.

A válaszok alapján a készülő új református énekeskönyv nem nagyon foglalkoztatja a gyülekezetet. Az idősebbek fele, a fiatalabbak harmada úgy nyilatkozott, hogy nem kellene változtatni. Egészen biztosan több oka is van ennek. Bizonyos mértékig úgy érezzük, attól református az istentisztelet, hogy a megszokott, sajátunkká vált énekeket énekeljük. Itt is érvényesül, hogy gyülekezeteinkben hagyományosan nehéz a váltás, a változtatás. Akik várják az új énekeskönyvet, ők is jellemzően a más-honnan ismert énekeket szeretnék viszontlátni benne, hogy aztán azok az istentiszteleteken is megszólalhassanak. Így természetes, hogy a válaszadók kétharmada szerint az új énekek megtanulására, gyakorlására elég a vasárnaponként szokásos, ötperces alkalom. Nem elhanyagolható viszont annak a 30%-nak az igénye, ajánlkozása, akik készek havonta egy vasárnapi istentiszteleten vagy akár más alkalommal hosszabb időt szánni ezeknek az énekeknek a megismerésére, gyakorlására. Így az új énekanyag sokkal hamarabb használhatóvá válhat a gyülekezeti életben. Szívesen értelmezem ezt szolgálatra való vállalkozásként is. Annál inkább, mivel feltehetőleg többségében közülük kerülnek ki azok, akik válaszukkal is jelezték (44%), hogy jó hangjuk van, és ezt olyan ajándéknak tekintik, amellyel az istentiszteleten szolgálhatnak. Erre a szolgálatra pedig szüksége is van azoknak (66%), akik a biztosan éneklők segítségét várják annak érdekében, hogy maguk is bátrabban énekelhessenek. Ez persze feladatot is jelent. Hiszen, mint általában a szolgálatokra, erre is

készülni és készíteni kell. Ennek a kidolgozása előttünk áll, de az értelmében megerősít egy kedves emlékem. Amikor a templom felújítása idején a Református Kollégium éttermében volt az istentisztelet, a kisebb térben akaratlanul is közelebb ültünk egymáshoz, és a halkabb hangszer miatt jobban is hallottuk egymást. Egyik istentisztelet végén a mellettem ülő, nem igazán biztos hangú testvérünk csendben valami ilyesmit mondott: Olyan jó így együtt énekelni!

Valóban jó. Jó megízlelni, átélni, belekerülni és a hatása alatt lenni. Jó élni vele arra, amire Isten adta. Mert, mint Isten csodái általában, ez is úgy szolgálja Isten dicsőségét, hogy közben bennünket gyógyít, épít, segít és mindamellettt gyönyörködött. Jó együtt énekelni, mert rajta keresztül megvalósul a sírás a sírókkal és az öröm az örülőkkel. Jó azért is, mert a közös éneklés harmóniájában azt is átéli a gyülekezet egy-egy tagja, hogy ebben neki kijelölt helye van. Ez a harmónia az ő testi-lelki hangjával lesz egész. Ha ő nem szólal meg, a közösség hangja hiányos lesz, viszont Isten gondoskodott arról, hogy a vele együtt éneklőkön keresztül az ő egyéni, magános hangja is az Urat dicsőítő harmóniává egészüljön ki.

Jó énekelni és együtt énekelni, de nem természetes. Mert, mint az Úr előtt kedves dolgot, a Sátán a maga sokféle eszközével igyekszik ezt is elrontani: az egyéni dicsőség, a meghasonlás, az emberi dac eszközévé tenni, a szépség és gyönyörűség helyett a hibákat és nehézségeket felmutatni, elkedvetleníteni. Ezt magunk is tapasztaljuk. Mégis, éppen ezek a támadási felületek kijelölik azokat a frontvonalakat, melyekben az Úr feladatot adott, és jelenlétét ígérve győztes csatákra hív, hogy az éneklésünk egyre inkább olyan legyen, amiben Ő kedvét leli, és egyre inkább azzá legyen, amiként Ő meg akar vele ajándékozni.

Az Istent dicsőítő éneklés nemcsak egy folyamat csúcspontja, hanem egy küzdelem eredménye is. Meg kell harcolni érte. Kedves példája ennek gyülekezetünk egyik éltes korú tagja a maga lámpával is ellátott nagytőjével. Egyre romló látása ellenére megküzd az énekesek elolvasásáért, mert amíg csak tud, énekelni akar. Nemcsak úgy itt-ott, valahogy, ahogyan emlékszik rá, hanem ahogyan tőle telik, pontosan és szépen. Mert így méltó és így jó.

A téma kapcsán beszédessé lett számomra egy, a zsolttárokban sokszor szereplő utalás: az éneklőmesternek / a karmesternek. Ötvenhat zsolttár kezdődik így. Nem tárgya ezen írásnak az ő kilétének, feladatkörének pontos meghatározása, de az figyelemre méltó, hogy a zsolttárok szerkesztője következetesen feltételez valakit, aki segíti, vezeti az éneklést. Felelős azért s minden bizonnyal fáradozik azon, hogy az ének betöltse a szerepét. A méltó énekléshez szükség van rá. Kire bízta ma Isten ezt a szolgálatot, kit tett felelőssé érte? Úgy gondolom, hogy arra egészen biztosan igen, aki ezt a kérdést magának felteszi, és bármilyen mértékben

„Így szól az én Uram, az Úr...”

is lehetősége van hitével, imádságával, hangjával, formálódásával vagy éppen igényességével a gyülekezet éneklését az Úr ügyéhez egyre méltóbbá tenni.

Áldja meg Isten ezt a közös szolgálatot az Ő nevének dicsőségére!

VARGA LÁSZLÓ

FERIKÉBŐL NAGYTISZTELETŰ ÚR...

Gondolom, szülein és közvetlen iskolatársain kívül elmondhatom, hogy legrégebben én ismerem Ferit, azaz Ferikét. Sajnos ez nem azt jelenti, hogy egész 65 évét pontosan ismerem, de a 10 és 30 éves kora közötti időből sok emlék él bennem.

Az első emlék egy 4. osztályos kisfiú, aki a hittanra beíratottak közé tartozott Tiszakécskén. Amikor 1965 karácsonyára Tiszakécskére kerültem lelkészként, ő minden hittan órán jelen volt, érdeklődő volt, ha valami feladat adódott, mindig kész volt segíteni. Az ő osztálya volt az Tiszakécskén, ahol talán a legtöbb szülő vállalta, hogy hittanra íratja gyermekét. Ez ugyanis nem volt könnyű döntés abban az időben. Minden júniusban izgalom és bizalom vette körül ezt az eseményt. A tanárok „erősen” nem támogattak, hisz számukra rossz pontot jelentett, ha az osztályukban hittanos volt. Ám ez a Fodor-családnak soha nem volt probléma. De erről majd később.

Ókészkén évtizedes szokás volt az „adventi délutánok” tartása, amikor a négy adventi vasárnap délután a gyülekezet, a gyerekek és a felnőtt „Darlárda” is újraéledve, feleségem vezetésével karácsonyra készülve együtt szolgált. Ebből Ferike nem maradhatott ki, mint ahogy minden olyan gyülekezeti alkalmon, ahol az ő korosztálya kapott feladatot, jelen volt és szolgált.

Az évek teltek, ő komolyan készült a konformációra, a vizsgán kíválon felelt, az úrvacsorát mély áhítattal élte meg.

Gimnáziumba Kécskén járt. A volt konfirmandus társaival péntek délutánonként a lelkészlakás előszobájában komoly beszélgetéseket folytattunk. A legtöbb kérdése Ferinek volt: a világ teremtésétől kezdve a megváltásig, Jézus csodáit, a bibliai eseményekig tele volt kérdésekkel, és mi próbáltuk a legnehezebbekre is megtalálni a feleletet. Bennem úgy maradtak meg ezek a délutánok, hogy Feri itt kezdett komolyan „teológiával” foglalkozni. Ha nem értett valamivel egyet, vitatkozott, hozzászólt. Előfordult, hogy kérdéseit előre feljegyezte.

Ismét azt írhatom, hogy teltek a hónapok, az évek, és eljött a negyedik osztály a gimnáziumban, amikor Feri egyszer azzal jött hozzám, hogy mit szólnék ahhoz, ha teológiára menne. Persze, hogy nagy örömmel fogadtam a gondolatot, és ettől kezdve már nemcsak az ifi alkalmak, hanem a négyszemköztí beszélgetések jelentették az előkészületet a végső, komoly döntésre. Ami megszületett, édesanyja és nagymamája nagy örömmé (is). A felvételire elkísértem, vele voltam, csak úgy, mint a teológus-lét első napján, a beköltözés, beiratkozás izgalmas, de örömteli napján is.

„Így szól az én Uram, az Úr...”

Amikor eljött az utolsó vasárnap, amikor még otthon volt, a gyülekezeti istentisztelet keretében bocsátottuk el. Arra az ígére is emlékszem, amelyet útravalóul kapott, Pál Timótheusnak írott gondolata volt: „Hálát adok az Istennek akinek szolgálók őseimtől fogva, tiszta lelkiismerettel, hogy szüntelen gondolok rád könyörgésemben... Eszembe jutván a benned lévő képmutatás nélküli való hit, a mely lakozott először a te nagyanyádban, Loisban és anyádban, Eunikában, meg vagyok győződve, hogy benned is.” (2Tim 1,3.5) Hisz Feri mögött ott volt a nagymamája és édesanyja hite, imádsága, hitben való vezetése.

A teológusévek jellemzője volt, hogy amikor jött haza Kécskére, akkor először hozzánk jött be beszámolni, beszélgetni, és úgy ment haza. Ez egy különös kapcsolatot tükrözött kettőnk között.

Ezekben az években valahogy hozzánk is tartozott, családtagként fogadtuk, kezeltük.

Kecskemétre kerülve, amikor lehetett, kikertem exmisszusnak, és ettől kezdve velem szolgált mint segédlelkész és beosztott lelkész. Együtt vezettük az ifjúságot. Kialakult egy nagyon élénk, érdeklődő, egymást becsülő, szerető ifjúsági közösség, akik péntek esténként találkoztunk, de a „korona” a „szamizdat” nyári agárdi hét volt, ami tilos volt, de éppen ezért lett mindannyiunk számára maradandó élmény. Mert ez a csoport tudta, hogy kegyelemből az Úr védelmében vagyunk együtt Bán Jóska tassi lelkész, majd Szűcs Bandi szentkirályi lelkész családi nyaralójában. 25-26-an fértünk el, „fejtől-lábtól”, de ez volt benne az izgalom. Feri, Hegedűs Béla, Szabó Zsuzsa, Pintér Gyula voltak a fiatal lelkészek, némelyik még teológus, akik nemcsak a házban, hanem kint a Velencei-tó partján is ígét hirdettek, imaközösséget tartottak, játszottak, és sokat, sokat énekeltek az ifjúsági énekeket.

Ferinek már egyre több gyülekezeti feladata volt Kecskeméten, majd jött a meghívás Nagykőrösre. Nehéz szívvel engedték el. Visszagonolva azokra a hónapokra, mikor készült Kőrösre, bennem még mindig ott van az a rossz érzés, ami azután végül valóság is lett. De ez már egy másik történet, itt vége a „Fodor-Varga-kettős” sok mindent meghatározó kapcsolatának.

Amíg főjegyző voltam, mindent megtettem, hogy Ferit védjem az őt ért támadásoktól, de amikor lejárt a főjegyzőségem, már nem maradt más, mint a keserűség és csalódás, de ez az, amiről Pál azt írja: „...ezek közt a legnagyobb a Szeretet”. Ez nem múlt el a távolság és félreértések ellenére sem.

80. születésnapom családi ünnepének legnagyobb meglepetése, öröme, ajándéka volt, amikor megláttam a meghívott családtagok, barátok között Ferit! Valami akkor, hiszem, újrakezdődött! Nem, nem kezdődött: folytatódott.

BESZÉLGETÉS FODOR FERENCCEL¹

1. kérdés (egyházkép): Röviden foglalják össze, milyen volt az egyház, amelyben elkezdték a szolgálatukat? Találkoztak-e ez azzal az egyházképpel, amire készültek?

Azok a dátumok, amelyeket Kádár Ferenc elmondott, a korosztályomból adódóan évszámra pontosan ugyanazok: a teológia kezdésének és befejezésének éve ugyanaz. Nagyon nagy lelkészhiány volt abban az időben, amikor a szolgálatunkat kezdtük. Ami tükröződött abban is, hogy létezett az exmisszió kívül ez a kategória is, hogy hétvégi exmisszió, ami azt jelentette, hogy másodéves teológus korunkban már szombatra-vasárnapra a püspök kihelyezett bennünket valahová gyülekezetbe. De vasárnap estére vissza kellett utazni, Budapestre, séta reggeltől, és este tudtunk a tanulmányainkkal foglalkozni.

Ez részben jó volt, mert nem csak legációk alkalmával volt lehetőségünk találkozni gyülekezettel, vagy nem csak úgy alkalmoszerűen, hogy ha valaki fölkért bennünket egy-egy szolgálat elvégzésére, hanem volt egyfajta rendszeresség, és ez a későbbiekben, már így visszatekintve azt mondom, hogy nem volt rossz a lelképásztori szolgálatra való fölkészülésünkben.

Egyszerűbb volt valóban az egyházi képlet, ezzel is teljesen egyet tudok érteni. Zártabb közösség volt a szónak abban az értelmében, hogy a lehetőségeink is jócskán zártabbak voltak. Ezt a zártságot lehet gettósodásnak is nevezni, de nemcsak annak, hanem kisebb élő sejtek működőképességének is. Mire gondolok? Teljesen természetes volt a szolgálatunk kezdetén az, hogy egyházmegyén belül kisebb egységek, úgynevezett lelkész körök működtek. Az egyházmegye három-négy-öt kisebb részre föl volt osztva, hogy mely gyülekezetek mely kisebb lelkész körhöz tartoznak, és ezekben a lelkész körökben komoly tanulmányi munka folyt.

Hogyha valakinek sikerült valamilyen könyvet Nyugat-Európából becsempészni, vagy éppen úgy adódott, hogy valaki látogató, külföldi lelkészbarátok, egyházi emberek hoztak egy-egy könyvet, akkor az nagy újság volt. És kötelességének érezte mindenki, aki ilyen könyvhöz hozzájutott, hogy dolgozza föl, és egy lelkész köri, értekezleti összejövetel alkalmával számoljon be arról, hogy milyen olvasmányélménye volt. Ezt nagy

¹ Az SRTA 60 éves generációjának kerekasztal-beszélgetése, Sárospatak, 2016. október 15. szombat, Öregdiák-találkozó. *Résztevők:* dr. habil. Dienes Dénes, dr. habil. Engly Sándor, dr. Fodor Ferenc, dr. Fodorné dr. habil. Nagy Sarolta, dr. Kádár Ferenc, dr. habil. Szathmáry Béla; *Téma:* egyház, teológiai oktatás, szolgálat. A közölt írás a találkozón elhangzott többszereplős beszélgetés kivonatolt, szerkesztett változata.

hiányosságának érzem a mai egyházi életünknek, a kisebb sejteteknek, a kisebb közösségeknek a működését.

Az a hatalom, amely a kezét rátette azokra az egyházi közösségekre, amelyekben a szolgálatunkat kezdtük, lehetett ijesztő, de lehetett néha humorosan is fölfogni. Volt olyan eset, hogy tán a negyedik vagy ötödik temetésemet végeztem, amikor föltűnt, hogy a gyülekezetben van egy férfi, aki nagyon ismerős, és a következő pillanatban eszembe jutott, hogy az összes addigi temetésen is mindig ott volt. S kérdeztem a kántort, hogy ki az az ember. Hát, azt mondta, egy nyomozó. Tehát elment, és az új papot meg kellett hallgatni, valószínűleg a jelentéseit is leadta. No, amikor a szertartásnak vége volt, odamentem hozzá, és részvétet nyilvánítottam neki, mert biztosan egészen nagyon súlyosan terheli most ez az elmúlt időszak, hiszen az elmúlt négy-öt temetésen is itt volt. Szívesen és szeretettel hívom, hogy jöjjön a gyülekezetbe, és Isten Szent Lelke ott ad neki vigasztalódást. Tehát kellett hozzá egyfajta humor is, és nem kellett feltétlenül megbénulnunk a félelemtől. Ez már a diktatúrának az az időszaka volt, a '70-es évek közepe, amikor azért nem olyan mértékben és nem olyan módszerekkel nyúltak az egyházhoz, mint ahogyan mondjuk az '50-es években tette ezt meg a hatalom.

Jellemző és érvényes volt erre az időszakra és helyzetre az „Ahogy lehet”. Nyugat-Európában volt is egy ilyen magyar nyelvű könyvkiadó, kifejezte azt a légkört és a részben szűk, részben mégiscsak nyiladozni akaró lehetőségeket, mert azért az egyház mindig ugyanaz. A Krisztus teste az is, és ez is a Krisztus teste. Hogy a Krisztus-testen belül hogyan tudtuk megtalálni a szolgálatunknak a lehetőségeit, és azt hogyan tudtuk tartalommal megtölteni ezen a területen, rajtunk is múltott.

2. kérdés (az egyház küldetése): Hogyan sikerült minden változás mellett a láthatatlan egyházat látni? hol keressük ma ezt az egyházat?

Úgy látom, hogy tétova útkeresésben vagyunk. Abban a vonatkozásban gondolom ezt, hogy nem látszik világos program megfogalmazása. Tehát, magyarul, mondhatnám azt is, hogy országosan vannak gondok, nem helyben, nem gyülekezetekben, hanem úgy nagy, országos viszonylatra vetítve mondom, hogy anyaszentegyházunknak a prófétikus arculatát jó lenne látni, és ezért talán imádkozni is lehetne, kellene. Ebben a tétova útkeresésben vannak, akik elbizonytalanodnak, vannak, akik kicsit elbizzák magukat.

Elbizonytalanodnak azok, akiknek a gyülekezetéből az elvándorlás nagy, és a településnek a lélekszám-változásából ez igazolható is nagymértékben. Mert fölteszik maguknak a kérdést, hogy: mit teszek rosszul?

Hogy kevesebbet keresztelek, többet temetek, nyilvánvalóan, mert az idők helyben maradnak. Mit kellene másképpen csinálnom?

Vannak kollégák, agglomerációs környezetben, akik viszont azt mondják, hogy minden rendben van. Hirtelen földuzzadnak bizonyos közösségek, más közösségek pedig visszább lépnek. És ez visszahat a lelkész önbecsülésére is. Azéra is, akinek a közössége fogy, és annak a lelkésznek az önbecsülésére is, akié pedig ily módon gyarapszik.

3. kérdés (a teológia küldetése): Mindaz, amit a teológián teszünk, küldetesként, feladatként, az hogyan készít fel arra, hogy ezt az egyházat lássuk?

Mit lehet tenni? Mint lelkészképző intézmény én két dolgot mondanék: a kegyesség helyes gyakorlása, ezt mindenképpen, hangsúlyozottan, mondhatom, hogy a legfontosabbnak tartom. Tehát ki-ki a maga helyén: oktató, diák, lelkész, presbiter, gondnok, bárki, aki az anyaszentegyházon belül van, gondolja naponként újra Krisztussal való kapcsolatát. A kegyesség helyes gyakorlása.

A második a folyamatos tanulás. Bármilyen területen, bármilyen szolgálatban, de azzal a kíváncsisággal, hogy mi az, amit a teológia mint tudomány kínálhat. Mi az az új – nem mindig feltétlenül újszerűre gondolok, hogy azt muszáj is rögtön elmélyíteni, amit még ki sem próbált az idő –, ami termékenyebbé teheti akár az oktatásunkat, akár az igehirdetésünket, akár presbiterként a gyülekezetben való forgolódásunkat.

Ebben a tulajdonképpen két gondolatban foglaltam össze azt a bizonyos tétova útkeresést, amelyről beszéltem. A kegyesség helyes gyakorlása és a folyamatos tanulás.

SZERZŐK

Balogh Milán – az Abaujszántói Református Egyházközség lelkipásztora

Barabás László (PhD) – néprajzkutató, a marosvásárhelyi Kántor-Tanítóképző Főiskola első igazgatója

Bódisz Attila – szerkesztő-riporter, újságíró; a Sárospataki Református Egyházközség presbitere

Csernus-Phillips Krisztina (dr. med.) – bőrgyógyász szakorvos

Csernus Tamás – a Nagykőrös Bokros-Nyársapát Református Egyházközség volt gondnoka; okleveles gépészmérnök; Nagykőrösi Konzerveyár Zrt. volt vezérigazgatója

Csernus Tamás (dr. jur.) – a Nagykőrösi Református Egyházközség gyülekezeti tagja, ügyvéd

Csernus Tamásné Kodácsi Margit Zsófia – a Nagykőrösi Református Egyházközség gyülekezeti tagja; műszaki tanár, a Nagykőrösi Református Gimnázium, Szakképző- és Szakközépiskola volt tanára

Dávid István (PhD) – orgonaművész-kántor, Nagykőrösi Református Egyházközség; nyugalmazott főiskolai tanár, címzetes egyetemi tanár

Éger Gábor – informatikus könyvtáros, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei; az Esterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza

Fejér Zoltán László – iskolalelkész, Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma; a Sárospataki Református Egyházközség tagja

Feldmájer Péter (dr. jur.) – a MAZSIHISZ Közép-Magyarországi Területi Csoportja elnöke, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége volt elnöke

Fodor Áron – angol és olasz fordító-tolmács, a krakkói Jagelló Egyetem nyelvész doktorandusza, a Károli Gáspár Református Egyetem mester-szakos hallgatója

Fodor Dániel (PhD) – vegyész, pszichológus

Fodor Tamás – gépészmérnök, energetikai mérnök, közgazdász; a BME kutatója, a Rolls-Royce kutatómérnöke

Fodorné Nagy Sarolta (PhD. habil.) – református lelkipásztor, ny. egyetemi tanár

Fülöp G. Dénesné Suba Ilona – a Marosvásárhelyi Református Vártemplom gyülekezete néhai lelkészének özvegye

Halász Emília Erzsébet – a Sárospataki Református Teológiai Akadémia hallgatója

Henter György – református lelkipásztor, Marosvásárhely-Vártemplom

Homoki Gyula – a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanársegéde, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának doktorandusza

Horkay Anna – a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma tanára, a Sárospataki Református Egyházközség tagja

Hörcsik Richárd (PhD. habil.) – a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára, a Sárospataki Református Egyházközség tagja

Juhász Tamás (PhD) – a Kolozsvári Protestáns Teológia nyugalmazott professzora, a Károli Gáspár Református Egyetem tiszteletbeli doktora

Kádár Ferenc (PhD) – a Sátoraljaújhelyi Református Egyházközség vezető lelkipásztora, főiskolai tanár

Kozma Zsolt (PhD) – a Kolozsvári Protestáns Teológia nyugalmazott professzora

Kustár György (PhD) – a Sárospataki Református Teológiai Akadémia adjunktusa

Lakatos Nella – a Nagybányai Egyházmegye Presbiteri Szövetségének elnöke

Lapis József (PhD) – irodalomtörténész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia szakkönyvtárosa, a Sárospataki Református Egyházközség tagja

Mátyás Péter (dr. med.) – főorvos, a Sárospataki Református Egyházközség főgondnoka

Mengel, Alfred – nyugalmazott református lelkész, Németország

Nagy Lídia – angol nyelvtanár, a Nagykőrösi Református Gimnázium volt igazgatója, volt főiskolai oktató, a Nagykőrösi Református Egyházközség tagja

Nagy Tibor (PhD) – a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye nyugalmazott esperese, a Dunamelléki Református Egyházkerület volt lelkészi főjegyzője

Őri Máté – a Sárospataki Református Teológiai Akadémia hallgatója

- Pásztor Dániel** – a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke
- Pásztor Gyula** – a Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkésze, a Sárospataki Református Egyházközség tagja
- Pecsuk Ottó (PhD. habil.)** – a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara egyetemi docense, a Magyar Bibliatársulat Alapítvány főtitkára
- Peres Imre (PhD. habil.)** – a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára
- Róna Tamás (PhD)** – a nagykőrösi zsidó hitközség főabbija, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem volt tanára
- Rózsa Dávid** – a Kazinbarcika-Felsői Református Egyházközség segédlelkésze
- Sinkovicz Richárd** – a Sellyei Református Társegyházközség lelkipásztora
- Somogyi Alfréd (PhD)** – a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara dékánja, egyetemi docens
- Steinbach József** – a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke, a Pápai Református Teológiai Akadémia óraadó tanára, kutatója; a KGRE tiszteletbeli doktora
- Szabó Márk** – a Göncruszakai Református Egyházközség beosztott lelkésze
- Szatmári Emília (PhD)** – a Sárospataki Református Teológiai Akadémia adjunktusa
- Varga László** – nyugalmazott református lelkipásztor, Tiszakécske, Kecskemét; a Dunamelléki Református Egyházkerület volt lelkészi főjegyzője

